

gejevске in lezbične študije

outfit

sexart

body positive

časopis
za
kritiko
znanosti

let. XXIII, 1995, št. 177

Revijo subvencionirajo Ministrstvo za znanost in tehnologijo, Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije. Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, št. 415 - 24/94 mb šteje revija med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

vsebina

Darij Zadnikar 5 VKLJUČUJOČA DRUŽBA

gejevske .ε lezbične študije

Brane Mozetič 9 MITOLOGIJE NAŠEGA ČASA

outfit

Ken Plummer 15 IZREKANJE IMENA
Alice Echols 45 ERUPCIJA RAZLIK – LEZBIŠTVO
Suzana Tratnik 63 QUEER: TEORIJA IN POLITIKA
SPOLNEGA IZOBČENSTVA
Nataša Velikonja 75 HOMOSEKSUALNOST IN POLITIKA
Tatjana Greif 89 VARLJIVA ZNANOST – O ANTIČNI
HOMOSEKSUALNOSTI

Sexark

Camille Paglia 103 HOMOSEKSUALNOST OB FIN DE SIECLE
Camille Paglia 107 GEJ STALINIZEM – ALI JE GEJ TISK
KRIVIČEN DO CAMILLE PAGLIA?
Camille Paglia 111 DEMONIČNI APOLON –
DEKADENTNA UMETNOST
Nataša Sukič 127 ŽENSKE V ROKENROLU DEVETDESETIH
Gusti Leben 143 IZSEKI IZ ZGODOVINE GEJ HOLLYWOODA
Kate Bornstein 169 SPOLNA IZOBČENKA:
O MOŠKIH, ŽENSKAH IN NAS OSTALIH
Esther Newton 187 MITSKA MOŠKA LEZBIJKA:
RADCLYFFE HALL IN NOVA ŽENSKA

body positive

Moran Soruz 207 SVETOVANJE – AIDS
227 ZGODOVINA GIBANJA PRI NAS

OIKOS

- Susanne Maurer **241** EVROPSKI OKOLJSKI PROSTOR
V LETU 2010
- Jorg Hodalič **263** ŠIRŠI RAZMISLEK O PROBLEMU
ČIŠČENJA ODPADNIH VOD
- Igor Prassel **271** DRUŠTVO ZA OPAZOVANJE IN
PROUČEVANJE PTIC SLOVENIJE

prikazi in recenzije

275

- Roger Penrose, SHADOWS OF THE MIND,
A Search for the Missing Science of Consciousness (Mitja Peruš)
- Stephen Hawking, ČRNE LUKNJE IN OTROŠKA VESOLJA (Mitja Peruš)
- SPOLNO NASILJE. Feministične raziskave za socialno delo – zbornik (Igor Pribac)
- G. Makarovič, SLOVENC I IN ČAS. Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja (Marta Verginella)
- Oto Luthar (ur.), POT NA GRMADO. Historični seminar (Marta Verginella)
- Sajama, Matti Kamppinen, Simo Vihjanen, MISEL IN SMISEL, (Aleš Primc)
- Kazuaki Tanahashi, David Schneider, ESSENTIAL ZEN (Samo Škrbec)
- NEW MOMENT – Magazin za vizuelnu kulturo; Novi mitovi ili beogradske ludosti (Mitja Velikonja)

povzetki

291

Vključujoča družba

Res je, da se je teh nekaj stoletij moderne družbe vzpostavljalo kot sistem normalizacije, ki je temeljil na sistematičnem izključevanju drugih: norce so izrinili nazaj v srednjeveške gradove, Jude v predpolitični holokavst, neprilagojene v kazensko-poboljševalne azile itd. Res pa je tudi, da je ta doba bila sposobna zgraditi samokritične mehanizme, ki so segli onkraj njenih patologij. Zgodovino-pisje nam priča, kdaj je to prizadevanje prišlo prepozno ali pa je bilo prešibko, da bi učinkovalo preventivno. Teže je ugotoviti, kdaj je reflektivno prizadevanje rodilo sadove in uspelo preprečiti najhujše. Na očeh so ostale zgolj brazgotine.

*Zoper diskurz racionalnosti, ki podredi vso heterogenost univerzalnim principom, se je vedno postavljala kritična racionalnost, ki je spraševala po kompetenci oz. mejah prve. Značilnost prvega tipa mišljenja je sistemskost, ki poskuša teoretsko reproducirati samoreferenčne mehanizme v naravi, družbi in kulturi. Drugemu je bližje soočanje z alternativami, ki jih ponuja dejanskost. Zaradi tega je ta misel vedno mišljenje krize. **Krisis** ni tukaj zato, da bi resignirali, temveč da izzove odločitev. Lahko rečemo, da je ta druga drža moderne utopična. Utopična tudi zaradi tega, ker nam zapušča predvsem izkušnjo spodletelosti: zdaj nam ponuja ponesrečene recepte, drugič njene dosežke spregledamo.*

Že Heglu je bilo vprašanje o temeljih krize vir potrebe po filozofiji. Svet se mu je razpiral kot razcep med subjektivnostjo in objektivnostjo, emancipacijo in tradicijo, revolucijo in restavracijo. Moderni ljudje so kot dvoživke, ki so prisiljene živeti na obeh bregovih razcepa. Ta razcep je rodilo "univerzalno gospostvo razsvetljenega razuma, racionalno-empiričnih znanosti in praktično-industrijska meščanska delavna družba in sistem potreb". Kot rešitev se je ponujala filozofija sprave, ki bi, podobno kot srednjeveško krščanstvo, vnovič integrirala med seboj sprte segmente sodobne civilizacije (znanost, moralo, umetnost). Ta sprava ne bi presegla okvirov kontemplacije večnega, na kar še danes prisega vrsta ezoterikov in duhovnih eskapistov. Po drugi strani se je razprl projekt dejanske sprave, ki bi se izvršila z realizacijo utopije družbe, ki sega onkraj obstoječega sveta. Projekt se je izjalovil, ker je bila samorasla dinamika obstoječe družbe hitrejša in učinkovitejša od načrtovanja in udejanjenja svetle bodočnosti. S tem, ko je propadel socializem, pa se ni rešil niti en problem kapitalizma.

Univerzalni diskurzi in njihove prakse normalizacije in izključevanja so postavljeni pod vprašaj. Znanost, ki razkroji mit, nima nobene predprave, da bi gradila nov mit. Zato je pomembna naloga reflektivne moderne, da kritizira takšno praz-

noverje z enako zavzetostjo kot v 18. stoletju. Medicinski diskurz je proizvedel vrsto mitov, nekatere je celo povzdignil na raven avtoritarnih disciplin. Avtoritarnih v tem smislu, da si jemljejo privilegij, da sodijo o različnih socio-kulturnih manifestacijah. Značilen primer je takšna psihiatrija, ki si lasti kompetenco razvrščati ljudi in skupine po kriteriju njihove ne/normalnosti, ne da bi presodila sam pojem normalnosti. Sledi statističnim kriterijem, ki izključijo iz svojega povprečja vse nad- in podpovprečno, pa čeprav je to zgolj drugačno, ekstravagantno, nenavadno, uporno, celo drugačne kulture in narodnosti. Normalnost se skrči na sposobnost in pripravljenost reproduciranja vladajočih produkcijskih in ideoloških vzorcev.

Šolska psihiatrija dojema skladno z zgornjo logiko homoseksualnost kot bolezen. Doktrine, kako izkoreniniti bolezen, pa po svoji logiki pripeljejo do rožnatih trikotnikov in plinskih celic. Vse v imenu ideala homogene, čiste, zdrave, normalne in neprotislovne družbe.

Časopis za kritiko znanosti je odpiral prostor takšni znanosti, ki ponuja svoja dognanja javnosti kot resurs argumentacij in se ne vsiljuje kot vrhovni razsodnik. Takšne argumentacije imajo večjo empirično veljavo, če jih porodijo tiste kulture, o katerih pričajo. To se ne sklada povsem z ideali pozitivističnih ved, ki z metodološkimi zvijačami pleteničijo o "objektivnosti". Takšna "objektivnost" je zgolj rezultat pomanjkljivega preverjanja lastnih normativnih izhodišč. Prav izčističena normativna izhodišča so tista, ki omogočijo oblikovanje veljavnih argumentacij, za razliko od avtoritarnih sodb psevdoznanstvene "Znanosti".

V primeru homoseksualnosti bi naprimer lahko rekli, da ne gre psihoanalizi ali kakšni podobni vedi odrekati pravice, da se ukvarja z različnimi spolnimi praksami. To lahko prispeva k zmanjševanju travmatske napetosti, ki jo terja tradicija. Je pa stvar posameznikov, da si sami zase izberejo prakse in argumentacije, pa četudi te segajo onkraj povprečja. Enako bi veljalo za druge skupine in primere: znanost naj jih ne oblikuje kot svoj **objekt** preučevanja in avtoritarnega razvrščanja.

Preučevati je treba kulturo drog, ki jo izražajo vse prizadete strani, hendikepiranim je treba omogočiti, da oblikujejo in sooblikujejo naš skupni svet objektov in razumevanj, gejem je treba omogočiti, da pišejo svojo zgodovino in znanstveno refleksijo kot del skupne kulture.

Iz tega je razviden obris utopije družbe, ki je odprta in vključujoča, ki ne jemlje povprečja kot standarda razvrščanja. Za vse je dovolj prostora! Utopijo "kazi" le paradoks tolerance: kako tolerirati tiste, ki ne tolerirajo? In kaj, če ti vladajo? Prav ta realnost pa vzpostavlja utopijo, ki ima realne možnosti, če ne podleže iluziji neprotislovne družbe. Zanj se žene nasprotna stran.

Darij Zadnikar

gejevske in lezbične študije

Foto Douglas Conrad

Kratka zgodovina za začetnike

Če odmislimo poglede in prakse raznih plemen ter se osredotočimo na civilizirana plemena oziroma civilizirano družbo, lahko povzamemo, da je bila homoseksualnost vselej problem. Seveda v prvi vrsti moška homoseksualnost in hkrati tudi moški problem. Svetovno civilizacijo bomo zelo površno imenovali moško civilizacijo. Malokdaj v zgodovini so se ukvarjali z lezbičnimi odnosi, saj so bile ženske, grobo rečeno, manjvredna bitja (pomislimo, kdaj so šele dobile nekatere državljsanske pravice) in se moški z njimi oziroma z njihovim svetom pa tudi s seksualnostjo niso kaj dosti ukvarjali. Moški homoseksualci, ki so v svojih spolnih odnosih prevzeli kdaj pasivno vlogo, so se s tem postavili v žensko vlogo (v moških očeh) ter tako v manjvredno vlogo. Prav to vprašanje vlog je postalo tisto, ki je homoseksualno prakso določilo za manjvredno, točneje za nevredno (pravega moškega!).

Tako že stari Grki. V vsej svoji ljubezni do dečkov so kaj hitro zadeli ob vprašanje častnega in vrednega. Njihova pretkanost jim je omogočala seks s sužnji (kot manjvrednimi bitji), seveda v aktivnem položaju, prav tako pa tudi z mlajšimi. Pa še tu so se spraševali po družbenem položaju. Sinu uglednega meščana se pač ni spodobilo, da bi prevzel žensko vlogo. Tako so se teoretiki vrteli na dveh nivojih: vprašanje let in vprašanje družbenega položaja. Starejši so lahko fukali mlajše, tisti bolj ugledni manj ugledne itd. Nepisana pravila so se ohranjala skozi stoletja in tako še danes najdevamo ostanke teh moških pogledov.

Seveda moški v zgodovini ne bi bili to, kar so, če si ne bi izmislili še sankcij. Sprva po zgornjih pravilih, potem pa kar počez do vseh homoseksualcev. V postave različnih religij je moški kar hitro vključil tudi homoseksualno pregreho, ko pa je snoval kazenske zakone, stoletja kasneje, prav tako ni pozabil nanjo. Dokler se ni tako zelo civiliziral, da je zadevo začel znanstveno raziskovati ter jo potisnil v naročje medicine, točneje psihiatrije. Ali po parih tisočletjih premestil iz medicine v sociologijo. Tam ne nazadnje homoseksualnost še obstaja kot predmet raziskav, kot družbeni fenomen, ki ga je potrebno pojasnjevati. V novejšem času, vse v službi počlovečenja družbe, so moški varianti dodali še žensko, tako da so stvari bolj demokratične. Seveda ni potrebno posebej poudarjati, da je bila moškemu ženska homoseksualnost cmok v grlu zlasti zato, ker je moški odstranjen iz takega odnosa, ker je enostavno nepotreben.

Kaj pa sami homoseksualci? Prvo, kar opazimo, je to, da so se skupaj spravili šele v zadnjih sto letih, ali točneje v zadnjih tridesetih. Pred tem so kar hitro

pristali na delitev sveta, v katerem so bili povsem ničvredni. Med sabo so prav tako pristajali na vrednostno lestvico, po kateri je bilo biti pasiven manj častno. In tako so si tisti uglednejši lahko privoščili podrejene, starejši mlajše, bogati kupljive itd. Tam kjer gejevsko gibanje nima posebne tradicije, bomo še vedno najdevali tovrstna naziranja. Prav značilna je tako imenovana sredozemska homoseksualnost – tipi, ki nategujejo druge tipe v tem predelu sveta, ne veljajo za homoseksualce, temveč za prave moške. Homoseksualci oziroma pedri so le tisti, ki nastavljajo, obenem se požensčeno obnašajo in sploh prevzemajo žensko vlogo (ali so v to celo prisiljeni). Pljuska tovrstnih naziranj je znan tudi na področju bivše Juge, ne le v Italiji, Španiji ali Severni Afriki.

Kaj pa pri nas?

Imeli smo (ali imamo) par moških cvetk, ki svoje usmerjenosti niso skrivali. To pa je tudi vse. Ostali so se zbirali po neuradnih zbirališčih, se zabavali in nič kaj reflektirali svojega položaja. Vse do leta 1984, ko so se pojavili takoimenovani aktivisti ter vse spravili na dan. Kar je bilo skrito, je postalo odkrito. Vik in krik je zagnala družba (bolje rečeno politika in mediji), ki je neizrečeno homoseksualnost še prenašala, zaparanojili so tudi sami pedri, ker jim je bil ukraden mir in molk, da o skriti zabavi ne govorimo. Sprva sem se sam čutil, da homoseksualci ne marajo organizirane scene, kasneje mi je šele postalo jasno, da glasnost ali vsaj neskritost in nemolčečnost prinašajo zahteve tudi njim – zahteve, da se začnejo zavedati sami sebe, da se začnejo sprejemati, zlasti pa spoštovati. In kaj je težje od tega?

Kaj vse je aktivizem postoril v skoraj dvanajstih letih, je razvidno iz pregleda zgodovine, vse kar pa je potegnil za sabo, vidimo okoli sebe, tako v medijih, v politiki kot v vsakdanjem življenju. Gotovo gre za pozitivne premike. Premiki v sami homoseksualni populaciji so seveda najmanjši, najpočasnejši. Morda sploh ne gre za premike, gre bolj za menjavo generacij, za nove odtenke pri mlajših. Nekoč sem se ob vprašanju aktivizma igralkal s samimi aktivisti oziroma aktivistkami – pokazalo se mi je namreč, da je večina med njimi Neslovencev (kot bi danes rekli) ali Polslovencev, in drugič, da so bolj militantne in manj skrite, manj preplašene, aktivistke. Skratka, da gre za ljudi, ki niso trdno spravljeni, ki ne sodijo v trden slovenski (ali narodov) moški svet. Da niso zapečateni in da imajo manj za zgubiti (če razmišljamo kleno). Morda nam tudi to kaj pove o homoseksualcih. Morda tudi to, da so na sceni zlasti mlajši ali pa tisti iz nižjih socialnih slojev, no, umetnikov ne bomo omenjali (v celoti bolj lumpenproletariat, če smo zlobni).

Prav kleni moški svet aktivizmu povzroča tudi največ težav. Gre pravzaprav za tiste, ki naj bi predstavljali neko po naftalinu smrdečo podobo – za politike, inštitucije, včasih tudi medije (zlasti bolj konservativne). Podobi slovenskega kmeta in vojaka, branilca domovine, ali sodobnejši podobi uspešnega podjetnika, pač ne pritiče, da bi nežno ali strastno vzdihoval za komerkoli, kaj šele za kakim predstavnikom istega spola, da bi “podložno” širil noge in sprejemal vase moškost. To

se ne spodobi in zato so bili za predsednika slovenskega zdravniškega društva homoseksualci mrtve veje na drevesu življenja (tako stroka!), za ljubljanskega veljaka pa nezreli otroci, ki jim oče pač ne dovoli vsega (tako politika!). Inštitucije so se vselej nekako sprenevedale – v demokratičnem duhu velja pustiti živeti, gotovo pa ne podpirati (ali samo zelo naskrivaj), kajti to že lahko pomeni spodbujanje. Homoseksualci naj ostanejo tam, kjer so, naj se ne mešajo v svet naroda, naj se znajdejo kakor znajo. Njihovo mesto je nekje na obrobju, naj ne silijo na sveta mesta (afera Grad) in naj se ne štulijo med mlade (afera zloženka Varnejša spolnost). Svoje revije naj ne primerjajo z izvoljenimi prosvetitelji naroda (afera Revolver), svoja srečanja naj imajo na skritih, nemotečih mestih (težave ob iskanju lokacij za tabore, delavnice ipd.), kajti njihova dejavnost je moteča, ali celo umazana. Še bolje, kot vsi ostali naj se vključijo v družbo in naj se ne silijo imeti nekaj zase (posebne revije, prireditve, knjige, prostori zabave... niso potrebni, ker jih tako getoizirajo – čeprav vemo, da zato, ker tako bolj motijo). In zato se ni čuditi, da so v medijih o zadevi poročale v glavnem ženske (novinarke) in da so kak posluš v inštitucijah pokazale predvsem ženske. Moške je vselej zgrabila paranoja, ali so se diplomatsko izmaknili (ob podpori filozofskih umovanj) ali samo homoseksualno organiziranost zavračali, celo napadali.

Do manjših sprememb je prišlo šele v zadnjem času. Glavni vzrok je seveda aids. Ta je dodobra napadel populacijo gejev v zahodnem svetu. Gej je postal žrtev, bolnik, ki si zasluži usmiljenje. Krščanska čustva in gospodarska škoda, ki jo povzroča aids, so gejem bolj odprli vrata v t.i. normalen svet. Zdravstvene aktivnosti so pripustile v svoje vrste tudi homoseksualne prakse. Politika in zakonodaja sta pričeli sprejemati stavke, ki bi homoseksualcem omogočali večjo enakopravnost, zlasti v smeri vprašanja partnerstva. Prav partnerstvo ali zakonska zveza istospolnih bi morda uredila spolno življenje gejev, v tem smislu, da bi manj skakali naokoli ter tako dajali manj možnosti aidsu. S tega vidika je aids prišel gejem dokaj prav. Tako je prišel vpliv zahodnih razmišljanj tudi k nam. Kot povedano se je prvo zbudilo zdravstvo. Podatki so bili namreč zgovorni – približno polovico primerov okužbe so predstavljali homoseksualci (do konca 1995 je bilo v Sloveniji prijavljenih 109 primerov okužbe ali že obolenja, od tega je šlo v 53 primerih za homoseksualen prenos). Ko pa so pogovori stekli z enim resorjem, je bilo tudi več možnosti za druge resorje – kljub številnim zaviralnim momentom.

Današnja podoba aktivizma se kaj dosti ne razlikuje od podobe izpred parih let. Sodelovanje z mediji in z inštitucijami se je malce premaknilo, še zdaleč pa ni doseglo kake stopnje normalnih odnosov. Sama scena ni dobila nobenih privatnih pobud, tako da morajo aktivisti še vedno skrbeti za celo paleto dejavnosti. Na Zahodu se ukvarjajo zlasti s političnimi vprašanji, s svetovanjem mladim ali s prosvetiteljskimi akcijami (ostalo razvija privatni sektor), pri nas pa je poleg tega potrebno pokrivati še kulturne dejavnosti, lasten medij, zabavne in družabne

priveditve itd. To seveda zahteva veliko energije in še več denarja. Krog je tu sklenjen: homo populacija je še preveč skrita, da bi bila lahko glasnejša, obenem pa preveč neozaveščena, da bi moralno in finančno podprla aktivnosti; predstavniki družbe pa so še vedno preveč kleni mačisti, da bi se kakorkoli petljali s homoseksualnostjo.

Brane Mozetič

Foto Robert Mapplethorpe

o n t r i t

Izrekanje imena – Uvedba lezbičnih in gejevskih študij*

Solidarnost ni prirojena, temveč pridobljena. Pridobljena je z našo naraščajočo senzibilnostjo za določene podrobnosti pri bolečini in ponižanju drugih, "nepoznanih" vrst ljudi. Povečana senzibilnost otežuje marginalizacijo ljudi, drugačnih od nas, s pomislekom "Oni ne čutijo tako kot mi" ali "Trpljenje mora biti, zakaj ne bi trpeli oni?". Proces dojetanja drugih človeških bitij kot "nekoga izmed nas" namesto "izmed njih" je stvar natančne deskripcije "nepoznanih" ljudi in redeskripcije nas samih.

Rorty 1989: xvi

V preteklosti so ljudje zase iznašli veliko načinov izražanja, oblik jezika, pisav, matematike, oblik umetnosti, oblik vojne, oblik družine in družbene organizacije; skratka iznašli so "oblike življenja" zase. Nobenega razloga za domnevo, da je proces, s katerim smo se iz jamskih bitij preteklosti preoblikovali v to, kar smo danes, pri kraju. Kulturni razvoj je gotovo še mogoč.

Shotter 1984: 49

Še pred stoletjem je bila homoseksualnost ljubezen, ki si ni drznila izgovoriti svojega imena; zdaj je postala pravcati babilonski stolp. To je zlata doba za gejevske in lezbične študije. Pojdite v večje mesto zahodnega sveta, poiščite lokalno lezbično in gejevsko knjigarno in pobrsajte. Ogromna, raznolika in

** Tekst je prevod Plummerjevega članka "Speaking its name: Inventing a lesbian and gay studies". Izšel je v zborniku **Modern Homosexualities**, London 1992 (ur. K. Plummer).*

bogata literatura je nastala na vseh mogočih aspektih gejevskega življenja: od znanstvenih študij do velikih literarnih izkušenj; od vodičev po internacionalnem gejevskem svetu do lezbičnih seksualnih priročnikov; od medicinskih, pravnih in pomagaj-si-sam priročnikov, do detektivskih lezbičnih zgodb, gejevske znanstvene fantastike in AIDS stripov. Še vedno jo oblegajo številne politične sile, vendar sama kvantiteta in raznolikost delata nov čas.

Gejevske in lezbične študije so postale pomembno študijsko območje, manjše, vendar primerljivo z ženskimi študijami in afroameriškimi etničnimi študijami. Univerze in srednje šole na Zahodu ponujajo študijske programe. Nekateri izmed najbolj prestižnih univerz v ZDA – Harvard, Princeton, Yale, Berkeley, New York, MIT, Duke, Santa Cruz, San Francisco – so gostile konference ali vzpostavile študijske smeri. V Evropi je Center za gejevske in lezbične študije na Univerzi v Utrechtu zaposlil 30 ljudi, ki delajo na tem področju. Erazem, izobraževalno krilo Evropske skupnosti, je podprl več konferenc “lezbičnih in gejevskih študij” za evropske študente. Toronto, Danska, New York in Amsterdam so bili prizorišča mednarodnih konferenc. *The Journal of Homosexuality*, ki je prvič izšel leta 1974, je postal značilen po svojih “tematskih številkah”, s tako mnogovrstno tematiko, kot je sodomija in zgodovina, gejevska mladina, “starejši” geji in lezbijke, alkoholizem, “družina”, ter zaplodil številne druge, kot npr. *Journal of Gay and Lesbian Psychotherapy* in *Journal of the History of Sexuality*. Tu je *European Gay Review*. Lezbične študije so proizvedle več avtonomnih časopisov, vključno s *Sinister Wisdom*, *Hypatia – A Journal of Feminist Philosophy*, *Lesbian Ethics* in *TRIVIA: A Journal of Ideas. Feminism and Psychology* in drugi feministični časopisi, kot *Signs* in *Feminist Review*, vključujejo številne članke o lezbištvu. Čeprav je homoseksualnost še vedno lahko stigmatizirana na več načinov, je jasno, da gre za občutne pridobitve na raziskovalnem, pedagoškem in študijskem področju. Zdaj imamo, kot je lepo rekel Jefferey Escoffier (1990), “ivory closet” z več generacijami znanstvenikov, najmlajši med njimi so odraščali v svetu, kjer so bile mnoge izmed feminističnih ali anti-heteroseksističnih raziskav rutinsko vzete kot štartna točka.

NAZAJ V PRIHODNOST: KRATKA ZGODOVINA LEZBIČNIH IN GEJEVSKIH ŠTUDIJ

PRVI VAL?

Gejevska in lezbična literatura se ne začneja v 70-ih, temveč sega nazaj v zgodovino. Ne predlagam vračanja v

vedenje o univerzalni lezbični in gejevski literaturi, odkriti pri Sokratu, Sapfo ali Shakespeareu. Namesto tega govorim o veliko bolj samozavestni in samoidentificirani “gejevski in lezbični literaturi” – včasih prikriti, vendar gotovo s poznavanjem občutka moderne *identite* biti gej v kontekstu *pritiska*. Tega – modernega, zahodnega homoseksualca – jemljem kot enkratno, historično distinktivno izkušnjo.

Najzgodnejša samozavedajoča se poročila so začela prihajati v poznem devetnajstem stoletju. Pojavila so se v trenutku, ko je bila vzpostavljena kategorija homoseksualnosti vzporedno z ločevanjem hetero/homo binarnosti, ki je organizirala velik del zahodnega mišljenja dvajsetega stoletja (Sedgwick 1991). To je bil čas, ko je homofilsko gibanje načrtovalo prvi val “gibajna za pravice gejev”, ob boku s svojim pogostim zaveznikom, ženskim gibanjem. Ironično je, da sedaj postaja vse bolj jasno, da so avtorji nekaterih zgodnejših študij o vzrokih in klasifikaciji “homoseksualcev” – ki so bili v 70-ih zavrženi – ravno moški (kot moški), ki bi jih danes skoraj gotovo identificirali kot geje (takrat jih niso mogli, saj je ideja o tem komajda obstajala). Mislim na K. M. Kertbenya, madžarskega zdravnika, ki je leta 1869 skoval termin “homoseksualec”; na Karla Heinricha Ulricha, čigar izraz “uranijski” je zaobjemal napačno idejo tretjega spola z ženskim duhom v moškem telesu, in obratno – ideja, ki zavajajoče zapolnjuje velik del sodobne seksologije; na Magnusa Hirschfelda, čigar Znanstveno-humanitarni odbor in Institut za spolne raziskave sta nadzorovala življenja tisočev “homoseksualcev” (Lauristen in Thorstad 1974; Weeks 1977). Literatura za lezbijke je bila drugačna; večji del spravljen v viktorijanskih moških diskurzih prava, medicine in pornografije, je bila temačnejša, bolj skrita in bolj stigmatizirana. Ženske niso imele veliko lastnega diskurza o spolnosti, zunaj tistega, ki jim je bil vsiljen od moških in je bil običajno zelo negativen, prikazujoč lezbijke kot morbidno patologijo, direktno povezano z bolnim moškim homoseksualcem (Faderman 1981; Jeffreys 1989). Vseeno je v tem obdobju več lezbijk postalo konsolidiranih: bohemke, kot je George Sand, in transvestitke iz srednjega družbenega razreda, kot Rosa Bonheur in “Romantic Friendships” (Faderman 1981; Vicinus 1989). V literaturi se je začela pojavljati nova lezbijka, kot del izgradnje nove ženske (Smith-Rosenberg 1985), kanonično in kontroverzna, kot “mitska moška lezbijka” iz “*The Well of Loneliness*” (Newton 1984; Showalter 1991).

Kljub njihovem, zdaj zelo očitnim pomanjkljivostim so ta zgodnja dela moderne dobe začela zagotavljati artikulacijo in koherentnost “homoseksualcev” kot izrazito moderna ideja. Večina teh del, že tako ilegalnih, je bila v 30-ih in 40-ih bolj ali manj prepovedanih, od 50-ih let naprej pa so – z naraščajočo

jasnostjo in prepričljivostjo – znova prišla na površje. In znotraj tega je prišlo do premikov v razumevanju homoseksualnosti, premikov, ki so jo predstavili iz v glavnem medicinskega in patološkega stanja do tistih, ki jo vse bolj vidijo kot družbeno in politično. Rose Weitz (1984) je v analizi “*The Ladder*”, prvega pomembnejšega lezbičnega časopisa v Ameriki, ki je izhajal med leti 1956 in 1972, dramatično detajlirala takšno spremembo in rast bolj političnega, radikalnega pristopa.

DRUGI VAL

Mnogo bolj eksplicitna in artikulirana literatura se začne pojavljati šele s prihodom homofilskega gibanja, prikapljala je skozi 50-ta in 60-ta leta in simbolično prispela skozi novo gibanje za enakopravnost žensk in Stonewallski upor poznih 60-ih let (D’Emilio 1983). To je literatura, ki so jo napisali primarno *moški geji in lezbijke o moških gejevskih in lezbičnih izkušnjah: eksplicitna, odkrita, odprta*. Večina zgodnejših del se je pojavila izven univerz, objavljena so bila kot članki v kratkotrajnih gejevskih in lezbičnih časopisih ali kot kampanjski pamfleti (širše dostopna so postala v antologijah, kot je *The Homosexual Dialectic*, *The Gay Liberation Book*, *The Lesbian Reader ali A Lesbian Feminist Anthology* (npr. Covina in Galana 1975; Richmond and Noguera 1973).

V tem zgodnjem obdobju je bila lezbična feministična teorija tista, ki je proizvedla najbolj razvito teoretično analizo homoseksualnosti, osredotočeno na kritiko heteroseksualnih razmerij (kasneje označenih kot “prisilna heteroseksualnost” (Rich 1980)). Čeprav je bilo na začetku veliko feministk, ki so odklanjale oboje, tako seksualnost na splošno, še posebej pa lezbištvo, je bila močna tendenca prikazati lezbištvo kot revolucionarno dejanje: “lezbijka je stopnja ženske, kondenzirane do točke eksplozivnosti” (Radicalesbians 1973); “feminizem je teorija, lezbištvo praksa” (Ti-Grace Atkinson, v: Echols 1989: 238); “feminizem je ugovor, lezbištvo rešitev” (Johnston 1973). Nekatere izmed najbolj vplivnih idej so zrasle pri Lavender Manace, maja 1970 (Echols 1989: 214) in v *Radicalesbian position paper* o “žensko identificirani ženski”, kjer zatrjujejo:

Samo ženske lahko dajo druga drugi občutek samih sebe. To identiteto moramo razviti z odnosom do samih sebe in ne z odnosom do moških... Naše energije morajo teči proti našim sestram, ne pa nazaj, proti našim zatiralcem. Vse dokler bo gibanje za pravice žensk poskušalo osvoboditi ženske brez soočanja z bazično strukturo heteroseksualnosti, ki nas veže v sodelujoče razmerje z našimi zatiralci, se bo

nadaljevalo izgubljanje ogromne energije v poskušanju ureditve vsakega posameznega razmerja z moškim... to očitno razpolavlja naše energije in obveze.

(Echols 1989: 216)

Analiza političnega lezbištva razširja pomen lezbištva izza fizičnega spola, da bi razvojno ujela ekstenzivni svet ženskega čustvovanja, rituala, duhovnosti, kulture. Vpletena je v Lesbian Nation Jill Johnston, ginekocentrično veselje Mary Daly ali lezbični kontinuum Adrienne Rich: "vrsto – skozi življenje vsake ženske in skozi zgodovino – žensko-identificiranih izkušenj. Ta pozicija lezbičnega separatizma se je vse bolj krepila, čeprav so jo kritizirale tako temnopolte ženske kot prostitutke.

(Mogara *et. al.* 1983; Vance 1984)

Najbolj znan zgodnji tekst moške gejevske teorije je tekst Dennisa Altmana (1971) *Homosexual: Liberation/Oppression*, ki je spodbudil celo vrsto razprav, konstantno izboljšujočih se v naslednjih dvajsetih letih. Osvetlil je nastanek nove identitete z vzponom lezbičnega in gejevskega gibanja, jasno ločenega od preteklosti, in opozoril na "politiko identitet" (prim. Phelan 1989). Prinesel je eno izmed najzgodnejših analiz "preganjanja, diskriminacije, tolerance", kar takrat ni bilo nekaj vsakdanjega. Kasnejši pisci so razvijali to idejo naprej, kot francoski borec za enakopravnost homoseksualcev, Guy Hocquenghem, ki je leta 1972 začel svojo knjigo z izjavo: "Problem ni toliko v homoseksualni želji, kot v strahu pred homoseksualnostjo: zakaj že gola omemba te besede sproži reakcije odpora in sovraštva?" (Hocquenghem 1978: 35). Altmanovo delo, kot toliko drugih iz tistega časa, je bilo pod vplivom delno marksističnega freudizma, delno pa alternativnih kultur poznih 60-ih let, ki so prinašale gotov optimizem o možnostih gibanja za enakopravnost gejev. Nenavadno spoznanje, predstavljeno na začetku Altmanove knjige in ponavljajoča se tema, je ideja o tem, da bo prava enakopravnost razrešila tudi sam objekt osvoboditve, homoseksualca, saj ideja kot taka temelji na razlikah, ki naj bi jih napadala. Kot je Beshtain opazil desetletje kasneje, je "politika, ki kulminira v oslavitvi skupine, po zaslugi katere so bila njena prizadevanja uspešna, resnično čudna" (Beshtain 1982/83: 253). To je paradoks gibanja za enakopravnost. V tem modernem tekstu o gibanju za enakopravnost gejev je poudarjena tudi rasna tematika, predmet, ki napoveduje vrsto razkolov, ki so sledili v 70-ih in 80-ih letih.

Altman je ostal v ospredju gejevske analize, toda zanimivo je ponovno prebrati njegova zgodnja, klasična dela, kjer vidimo, kako daleč v naprej je nakazal večino glavnih razprav (prim.

Altman 1982; Altman 1986). Le relativno redki so mu sledili: Guy Hocquenghem s *Homosexual Desire* (1978) in Mario Mieli s *Homosexuality and Liberation* (1980) iz kontinentalne Evrope, zbirka, ki jo je leta 1980 izdal Gay Left, *The Spiral Path* (1981) Davida Fernbacha, dela Jeffereyja Weeksa (1977; 1981a; 1981b; 1985; 1991) pa označujejo glavna britanska dela. Medtem v Združenih državah radikalno teorijo na veliko ignorirajo: mnogo kasnejša *Culture Clash* (1984) Michaela Bronskega je prispevek, ki izstopa. Šele pred nedavnim, z vzponom "queer theory", je prišlo do bolj sofisticiranih teoretičnih obratov (glej De Laurentis 1991; Fuss 1991; Warner 1991).

V istem času, ko so se začele pojavljati te zgodnje, radikalne publikacije, je bil na poti pomemben dosežek: institucionalizacija gejevskih in lezbičnih "študij", kot polje akademsko specializiranega "študija", vključno z lastnimi doktorskimi disertacijami, seznanji literature, profesorji, centri, konferencami in seminarji. To je bilo manj kot novo. V nekaterih državah so bili zgodnejši poskusi ustanovitve takšnega dela: Hirschfeldov inštitut v Nemčiji v 20-ih letih, več podobnih centrov na Nizozemskem (Tielman 1988), v Severni Ameriki pa *Institut for Homophile Studies*, alternativna univerza, ki je imela v akademskem letu 1957-58 vpisanih več kot 1000 študentov. To je bila definitivna izhodiščna točka v 70-ih letih, ko je postajalo to študijsko območje mednarodno prepoznavno in primerljivo z razvojem ženskih študij ali afroameriških etničnih študij (čeprav je bilo manjše, ker je bilo toliko bolj stigmatizirano). Takšen razvoj vsekakor ne bi smel biti precenjen: bili so na tankih tleh; v nekaterih državah, kot v Veliki Britaniji, so bili do njih brezbrizni, vedno so delovali proti preprekam zlorabe in nasilja. Skušal bom na kratko pregledati nekatere izmed teh dosežkov.

INTERDISCIPLINARNI PROJEKT: KRATEK PREGLED TRENDOV

Gejevske in lezbične študije so zaobjele mnoge discipline – discipline, ki včasih govorijo ena mimo druge. V 70-ih letih so bile posebej vplivne psihologija, sociologija in zgodovina, medtem ko so v 80-ih letih postajale vedno bolj pomembne oblike kulturoloških študij literarna teorija in postmoderni feminizem. Tudi AIDS, kot raziskovalno in teoretično območje, je v teku tega zadnjega obdobja začel igrati osrednjo vlogo.

Psihologija je kritizirala bolezenski model, z dokazovanjem, da so homoseksualci dejansko normalni, tako kot vsi drugi in morda celo "bolj zdravi kot straight ljudje" (Freedman 1975); vpeljala je termin "homofobija" kot glavni novi koncept; analizirala razlike med življenjskimi stili – ključna prizadevanja, ki

foto Della Grace

se danes nadaljujejo v delih kot *Lesbian Psychologies* (Boston Lesbian Psychologies Collective 1987) in *Lesbianism: Affirming Nontraditional Roles* (Rothblum in Cole 1989; glej tudi Gonsiorek in Weinrich 1991). Sociologija je proučevala subkulture (prim. Humphreys 1971; Ettore 1980; Risman in Schwartz 1988; Herdt 1992), toda njena ključna prizadevanja so bila preusmeriti zanimanje s "homoseksualca" kot osebnostnega tipa na družbene reakcije na homoseksualnost, ki je pripeljala do radikalno drugačne socialne konstrukcije istospolnih praks (McIntosh 1968; Gagnon in Simon 1973; Plummer 1975, 1981; Greenberg 1988; Stein 1990). Ta perspektiva je pospešila "konstrukcionalistično/esencionalistično" polemiko z vplivno Foucaultovo publikacijo *History of Sexuality*: izrisana je bila nova pozicija in pristop (Foucault 1979). Del tega je bila zgodovina, ki je prinesla zelo različno koncepcijo od tiste v preteklosti. Nič več niso "slavni kralji in kraljice" paradirali pred našimi očmi: namesto tega je bilo počasi in pazljivo v celoti ponovno obdelano zgodovinsko razumevanje od samega začetka. Sprva, kot v vplivni oceni Jeffreyja Weeksa (1977) o nastanku modernega gejevskega gibanja in identitete v Angliji, je to bila "moderna zgodovina". Kasneje pa so raziskovalci posegali vse bolj in bolj nazaj: v antiko, kjer je bila seksualnost pogosto pravica svobodnih moških nad ženskami, sužnji in otroki in je bila delitev na hetero- in homoseksualce komaj opazna; preko nastanka izrazitih sodomitskih kultur od štirinajstega stoletja naprej; do homoseksualne pregrehe sofisticirane italijanske elite šestnajstega stoletja. Z vsem tem je nastalo odmevno novo študijsko področje (npr. Halperin 1990). To je vplivalo tudi na antropologijo (Herdt 1984; Blackwood 1986). Večina teh del je zavračala povezovanje sodobnih etnocentričnih vsebin s "homoseksualci" iz preteklosti ali v drugih kulturah; namesto tega so si prizadevali razumeti dinamiko vsakega posameznega obdobja in kraja, da bi videli, kako se istospolne prakse pojavijo, na kakšen odziv naletijo in se zato družbeno oblikujejo. Nekatera izmed teh del so po svojih preučevanjih in ugotovitvah resnično osupljiva; njihov prispevek daleč presega gejevske in lezbične študije, da bi pripomogel pri reinterpretaciji same zgodovine in antropologije. Skozi 80-a leta večina ostrine ostaja znotraj socio-historičnih del, čeprav je že opazna tendenca proti dvema področjema: kulturološkim študijam in raziskavam AIDS-a.

V sedemdesetih in osemdesetih letih so stalno naraščale vse oblike gejevske kulture: filma, televizije, leposlovja, biografije, glasbe, umetnosti. Vse to je zaobjela vse bolj samozavestna analiza teh del. Študija Bonni Zimmerman (1990) *The Safe Sea of Women* je na primer analizirala okrog 200 primerov lezbičnega leposlovja, objavljenih med leti 1969 in 1989,

medtem ko je Richard Dyer v *Now You See It* (1991) zasledoval razvoj žanrov lezbičnega in gejevskega filma. Večina od teh novejših kritičnih del izhaja iz feminističnega postmodernizma. Preučujejo kompleksen in zapleten položaj identitet, mnenj, intersubjektivnosti, tekstualnosti in seksualnosti. To je videti kot “pisanje kot revizija”, kot “pogled nazaj, opazovanje z novimi očmi, kot vstop v star tekst z novega, kritičnega stališča”. To je “dejanje preživetja”. Tako kot je “vsak tekst napisan s pozicije spolne zavesti, tako kot je vsako branje spolna izkušnja”, tako je tudi vsak tekst odprt za gejevsko in lezbično branje (prim. Jay in Glasgow 1990: 1).

Te ideje je najdlje privedla Eve Kosofsky Sedgwick. V dveh glavnih knjigah, *Between Man* (1985) in *Epistemology of the Closet* (1991), je razvila pogled feministične teorije gejevstva; antihomofobična razlaga v najbolj osupljivi obliki. Homo/hetero razlike vidi kot ključni klasifikator, ki se je pojavil v poznem devetnajstem stoletju, in poziva, naj se vsakršno branje zaveda te razlike, ki jo lahko ultimativno ujamemo in s tem presežemo.

Kar je bilo novo na prelomu stoletij, je kartiranje sveta, pri čemer je bil vsak človek, kot on ali ona, nujno zaznamovan kot moški ali ženski spol, zdaj prav tako nujno pripisan homo- ali heteroseksualnosti ... (ta) razmerja “of the closet” ... so lahko posebej zgovorna, v bistvu pa, kar se tiče govora, zelo splošna.

(Sedgwick 1991: 2-3)

Niso le t. i. gejevski in lezbični teksti tisti (vključno s filmom, umetnostjo, glasbo), ki jih lahko zaradi tega beremo skozi to novo perspektivo, temveč *vs*i teksti. Podpirajo diskurz dvajsetega stoletja, z vsemi variantami teh binarnih nasprotij – heteroseksualna predpostavka vselej vključuje strah pred homoseksualnostjo. Mnogi preučevalci nadgrajujejo tovrstne ideje z reinterpretacijo širokega spektra tekstov (Butters *et al.* 1990; Butler 1990; Dollimore 1991; Fuss 1991). Proti koncu 80-ih je bila to drža, ki je začela vse bolj in bolj prevladovati na konferencah lezbičnih in gejevskih študij, zaradi česar so se predhodni izzivi družboslovnih znanosti pogosto izkazali za nenavadno staromodne!

Vzporedno s tem razvojem se je v 80-tih letih razvilo še eno izrazito študijsko področje: aids. Dejansko se je za nekaj časa celo zdelo, da je nova generacija znanstvenikov zapustila gejevske in lezbične raziskave zaradi močnih potreb po aktivizmu v zvezi z aidsom, ki so prevladale na vseh področjih. Vsak krizni aspekt aidsa je razvil svojo vrsto literature. Od behaviorističnih študij spolnosti do psiholoških študij “shajanja z aidsom”; od analize medijev do razprav o diskurzu; od

zgodovine in politike do poezije in biografije; razvila se je enormna kultura raziskav in literature o aidsu (npr. Altman 1986; Crimp 1988; Patton 1985; Watney in Carter 1989).

SHIZMA IN SOLIDARNOST

Do konca 80-ih let so bile gejevske in lezbične študije dokončno vzpostavljene. Danes je zanje značilna izrazita raznolikost. Medtem ko je "queer theory" podpirala kulturno analizo homo/hetero razdelitve kot teorija, in medtem ko je ta tradicija postala na videz prevladujoča, bi že pohajkovanje po lezbični in gejevski knjigarni kaj kmalu pokazalo širok spekter del, ki nastajajo danes. Vse bolj in bolj narašča izoblikovanost posameznih področij; prostorske študije o tem, kje je največja verjetnost za pojav lezbičnih in gejevskih skupnosti (Castells 1983); začetki ekonomskih študij "roza ekonomije" in delitve dela v gospodinjstvih gejevskih in lezbičnih parov; ustno izročilo o podrobnostih iz sodobne zgodovine življenja in prakse gejev in lezbijk (npr. Lesbian History Group 1989; Hall Carpenter Archives 1989a; 1989b; Bech 1989; Lützen 1988; Porter in Weeks 1990). Redka področja akademskih raziskav so ostala nespremenjena in videti je, da so 90-ta pripravljena na novo zrelost in konsolidacijo lezbičnih in gejevskih študij.

Istočasno konflikti in razlike ostajajo. Zadnjih dvajset let bi zlahka označili kot zgodovino stalnih shizmatičnih konfliktov. Ideje se razvijajo skozi nasprotja in gejevske in lezbične študije so bile tega gotovo deležne. Problematično je bilo, ali ima lahko takšno študijsko področje preozko učinkovitost, ker krepi separatistično, getovsko mentaliteto (Rosscoe 1988). Tukaj je bilo klasično razhajanje med lezbijkami in geji, pri čemer mnoge lezbijke svoje interese lažje zadovoljujejo znotraj že razvitih ženskih študij, medtem ko geji večinoma ostanejo vzvišeni, pokroviteljski, naivni ali preprosto ogroženi (Stanley 1982; Fyre 1983; Jeffreys 1990; Hammer 1990). Tukaj so bila razhajanja med tistimi, ki delajo znotraj akademije in so zato formalno bolj sponzorirani, ter tistimi, ki delajo zunaj nje – za svojo skupnost in z veliko manj podpore (Escoffiler 1990). Tukaj so bili raziskovalci, delujoči na področju aidsa, kjer je financiranje lažje dostopno, ki so zapustili bolj ortodoksne vsebine lezbičnih in gejevskih študij in razvili svoje lastne, interne shizme. Tukaj so bila očitna nasprotja med disciplinami: na udaru je bila psihologija, kot še eden izmed učinkovitih mehanizmov za kontrolo in regulacijo naših življenj (Kitzinger 1987), medtem ko so nekateri novejši dosežki literarne teorije ožigosani kot intelektualni elitizem. Bilo je navidez neskončno prerekanje o esencializmu in konstruktivizmu, predmet, ki je bil v

osredju vsaj treh mednarodnih konferenc (prim. Altman *et al.* 1989). Med posamezniki je prišlo na mednarodnem nivoju do travmatičnih konfliktnih situacij. Z odraščanjem mlajših gejev in lezbijk, radikalno toda brez spoštovanja do že doseženega, v drugačni delovni klimi kot njihovi “pionirski” predhodniki, se ponavljajo znaki medgeneracijskih razkolov. In seveda, največ časa je bilo zapravljenega za napade na te študije od zunaj: tisk, ki čaka na naskok, univerzitetna administracija, preveč prestrašena, da bi branila takšno delo, študentje, zaskrbljeni za kariere in službe, kolegi, obdani z okopom homofobije. Sredi vseh teh nasprotij je presenetljivo, da so se lezbične in gejevske študije sploh obdržale.

V primerjavi z ženskimi študijami ali afroameriškimi etničnimi študijami, s katerimi je mogoče potegniti močne vzporednice, obstaja relativno malo institucionalnih osnov za gejevske in lezbične študije. Tako ženske študije kot afroameriške etnične študije imajo svoje težave in sovražnike, vendar jim niso prilepili istega občutka stigmatizacije. Lezbične znanstvenice so pogosto našle svojo najmočnejšo povezanost s programi ženskih študij, in moški gejevski akademiki so se gibalili proti njim ali pa, kar je pogostejše, ostajali v relativni izolaciji.

Tako ženske študije kot afroameriške etnične študije so že zdavnaj spoznale prednosti in slabosti razvoja takšnih programov, in lezbični in gejevski programi se morajo od njih še veliko naučiti. Argumenti proti takšnemu študiju so dokaj močni. Vzporedno z argumenti proti oslabitvi disciplinarnih študij obstaja resna nevarnost, da bi se odcepili v marginaliziran, majhen akademski geto, ki ga lahko “moški” tok akademskega sveta preprosto pozabi, ignorira ali zasmehuje. Istočasno lahko, s tem ko skupaj postopamo po naših majhnih vogalih, zlahka izgubimo kontakt s širšimi intelektualnimi debatami, kar lahko potisne razumevanje gejevskih in lezbičnih življenj v nova in neraziskana področja. In zelo slabo je, da razvijamo velikanske slepe lise in vstopamo v svet, kjer so gejevske in lezbične vsebine edina pomembna stvar, in izgubljam pregled nad širšimi razlikami, konflikti, prepiri in teoretskim razvojem (žensko gibanje npr. so v njegovih najzgodnejših letih konstantno obtoževali, da zanemarja rasna vprašanja – in afroameriške študije so obtožili, da zanemarjajo spol). Dalje je tu problem intelektualne koherence; esencialnega študijskega predmeta ni, kajti da bi vzeli konstrukcionistične argumente resno, bi morali sprevideti, da gejevske in lezbične študije “izgrajujejo” predmet analize, ki je sam po sebi veliko bolj difuzen, fragmentiran, podvajajoč in mnogovrsten: forsira enotnost, ki ne obstaja.

Pri načrtovanju gejevskih in lezbičnih študij so torej nevarnosti. Toda na tej stopnji ne morem premagati občutka, da prednosti pretehtajo te ugovore. Kajti brez koherentnega študij-

skega programa se bomo razpršili, odneslo nas bo na druga področja, ker si damo preveč opraviti z drugimi stvarmi, izgubljammo sebe. Lahko ustvarimo akademsko skupnost, ki nas bo podpirala, se boljše povezujemo, vemo, kdo raziskuje in proučuje v različnih disciplinah, ustanovimo svoje časopise. Ključen je tudi politični simbolizem takšnih študij: potrebna je enotna fronta, tako za lastno notranjo skupinsko koherentnost gejevskega in lezbičnega gibanja – vsako družbeno gibanje potrebuje svoje intelektualce – kakor tudi za demonstracijo naše intelektualne resnosti in politične moči zunanjemu svetu. Naši sovražniki so povsod: težko je najti finančno podporo, ljudje bi radi, da prenehamo delovati, morda ne bomo dobili služb, na gejevske in lezbične vsebine gledajo ljudje z nezaupanjem, obstaja diskriminacija pri zaposlovanju itd. Potrebna je jasna identiteta, ki bi pomagala javnosti privzgojiti prepoznavanje vrednosti takšnega dela in pretehtati ugovore.

Za vse to najdemo jasne paralele v razpravah, ki se že dolgo odvijajo znotraj ženskih /študij spolov/ feminističnih študij (npr. Bowles in Klein 1983), znotraj afroameriških etničnih študij (npr. Morgara *et al.* 1983), znotraj feministične epistemologije (npr. Harding 1986), v razpravi o moških študijah (npr. Hammer 1990) ali dejansko čisto preprosto znotraj feministične in gejevske politike z (vsaj) dvajset let staro distinkcijo med radikalno in separatistično politiko, bolj integracijsko in liberalno politiko ter radikalno, neseperatistično in običajno socialistično politiko (npr. Douglas 1990; Marotta 1981; Echols 1989). To najdemo tudi v (upam, zdaj že mrtvi) debati o esencializmu in konstruktivizmu (Fuss 1990). Seveda je vsaka izmed razprav zelo kompleksna, in "strani" ob teh razdelitvah so se že zdavnaj razvrstile.

Moja lastna pozicija ostaja kontradiktorna. Želi posegati izza prisilnega jopiča kategorij, ki sem jih napadal večino svojega akademskega življenja. Imeti lezbične in gejevske študije pomeni okrepiti same umetne razdelitve, ki jih uporablja dominantna kultura za regulacijo naših življenj. Poleg tega je intelektualno naivno – takšna preprosta enotnost študijskega predmeta; in politično konservativno – lahko se dejansko odcepimo v akademski geto in smo ignorirani. Lahko nas razločno pritegne nevarna modnost "politične korektnosti". In vendar, kot rečeno, prav tako brezupno potrebujemo gejevske in lezbične študije. Potrebujemo jih, da bi *intelektualno* napredovali, da bi odprli študijska področja, o katerih še nismo niti sanjali, ki pa preprosto potrebujejo gejevsko in lezbično imaginacijo, ki bi zagotovila ideje in jezike, ki bi se vključevali v širši družbeni svet in premaknili intelektualne drže – kakor sta to storila nova zgodovina in nova literarna teorija. Takšne študije potrebujemo *organizacijsko*, saj mnogi od nas delajo v pogojih izolacije in

včasih celo sovražnosti. Takšne študije potrebujemo tudi *politično*, da bi akademiji demonstrirali, da smo tukaj, da imamo povedati pomembne reči in da ne nameravamo oditi.

IZZA HOMOSEKSUALNOSTI?

FRAGMENTI PRIHODNOSTI

Kakšne bi bile lahko, ob vsem tem, lezbične in gejevske študije v prihodnosti? Morda bodo, dolgoročno gledano, prenehale obstajati. Tokovi modernistične misli nas gotovo vodijo v to smer. Čeprav je napovedovanje prihodnosti igra norcev, se bom v tem besedilu lotil nekaterih sedanjih diskusij in ocenil njihovo relevantnost za oboje, bodočnost homoseksualnosti ter lezbičnih in gejevskih študij.

(POST)MODERNIZACIJA (HOMO)SEKSUALNOSTI

Leta 1981 sem izdal publikacijo z naslovom *The Making of the Modern Homosexual* (Plummer 1981a). Njeni avtorji so obravnavali načine, po katerih je bila iznajdena in transformirana moderna ideja homoseksualnosti. Zdaj, v zgodnjih 90-ih, to ni več toliko stvar razprave kot neizmerna arena zgodovinskih, socioloških in literarnih raziskav, ki opisujejo različna zgodovinska obdobja, različne poti rasti, različne značilnosti prakse. Niti za “lezbijke” niti za “moške geje” ideja, da “moderni homoseksualec” nastopi z modernostjo, dejansko ni več stvar prerekanja: istospolna seksualnost gotovo obstaja skozi zgodovine in kulture, toda modernost je s seboj prinesla distinktivne nove oblike.

Kar se je v predhodni, “konstrukcionistični razpravi” izgubilo, je samo vedenje o *modernem*, ki se običajno enači s kapitalizmom in “zahodnim svetom”. To ni kraj, kjer bi se spustili v številne in kompleksne razprave o naravi modernosti; to je obdobje, ki ga je oblikoval kontradiktorno dvojen proces, ki prav tako označuje nastop homoseksualizacije (proces, s katerim se zahodni “homoseksualec” družbeno organizira). Eden izmed procesov je *projekt racionalnosti*: razširjena vera v znanost, strokovnjake, pravila, birokracijo, razrešitev tehnoloških problemov in klasifikacijo, ki zaznamuje velik del zahodne miselnosti, jo dela logično, linearno in racionalno. Le-ta se manifestira v kreaciji “homoseksualca” kot znanstvene kategorije, kot polje nadzora in kontrole, kot predmet raziskave, kot osebnost, ki mora biti birokratsko predelana. Tukaj je homoseksualec povezan z mnogimi drugimi “racionalnimi” iznajdbami moderne; nič

bolj in nič manj. Istočasno torej moderna posledično prinaša seme svojega lastnega uničenja: "da bi se prenovila" (prim. Bradbury 1988). Na delu so procesi, ki prepoznavajo razlike, relativnosti, spremembe: potencialni kaos, vendar enormne možnosti. S temi prihajajo tudi radikalne opcije za raznolike in raztresene seksualnosti – ločitev od tradicionalnih religij, tradicionalnih družinskih struktur, tradicionalnih skupnosti, tradicionalne politike, tradicionalnih omejenih in prepovedanih komunikacijskih kanalov. Delovanje modernih homoseksualnosti je videti zelo v skladu s kontradikcijo modernistične kulture, na eni strani prikazuje obsedeno enotnost v svoji organizaciji, na drugi strani pa njihovo gibanje kaže, da "vse kar je trdnega, se pretvori v zrak" (Berman 1982). Homoseksualec je oboje, rigidno znanstveno odkritje in raznovrsten označevalec možnosti, pluralnosti, polimorfnosti.

Razprave, ki se danes uprizarjajo pojavu nove "postmodernistične" kulture, lahko vidimo le kot nekaj več od najnovejše stopnje te kontradikcije. Redki bi trdili, da je to dominantna kultura našega časa; dejansko v tem trenutku vpliva le na majhne, elitne skupine. Danes so kulture sestavljene iz mnogih obrežij. Vseeno je videti, da se stopnjujejo tiste razlike, ki jih lahko najbolje označimo kot pozne, visoke ali post-moderne. Kaj je ta zadnja faza in v kakšnem odnosu do homoseksualnosti je?

Obdobje visoke moderne je bilo opisovano brez konca in kraja. Za Giddensa je to čas, ko smo postali vse bolj in bolj odrezani od lokalnih družbenih razmerij, postali smo "neumeščeni"; obdobje naraščajočega "tveganja" za vse člane družbe, predvsem zato, ker so prenehale obstajati vse stare resnice; čas naraščajoče samo-refleksivnosti – ko samo znanje, nastalo v svetu, pomaga oblikovati pojav sveta (Giddens 1990). Za druge je to "obdobje znakov", čas ko so podobe medijev, oblike informacij, "režimi označevanja" in "estetizacija vsakdanjega življenja" postale prevladujoča poteza moderne izkušnje: živimo v medijih in skozi medije, ki so postali izkušnja sama po sebi (Poster 1990). To je čas potrošniške kulture (Featherstone 1991). To je čas konca velikih zgodb; obdobje fragmentacije, de-diferenciacije, nedoločljivosti, imanence, de-strukturacije, de-unifikacije in de-centralizacije. Kaže, da so zahteve po veliki resnici, znanstveni rešitvi, korektni politični poziciji, linearni progresiji in teoretični čistosti vse po vrsti pomanjkljive. Dejansko so takšna prizadevanja v preteklosti služila kot sredstvo omejevanja in tiranije; sedaj je potrebno prepoznati fragmente, koščke, umetniške mešanice, gibanja sem ter tja, imanentne delitve, ubikvitarne in nestalne.

Takšne značilnosti imajo globoke posledice za naše homoseksualnosti. Iskanje resnice enotnega fenomena zdizajniranega "homoseksualca" je točno diskreditirano, saj takega enotnega

fenomena ni. Najbolj bistri opazovalci homoseksualnosti so to že zdavnaj vedeli – od Freuda do Kinseya in Foucaulta. Kar imamo, je mnogoterost čustev, spolov, vedenjskih vzorcev, identitet, razmerij, lokalnosti, religij, delovnih izkušenj, reproduktivnih zmožnosti, praks vzgoje otrok, politična razhajanja itd., ki so bili prilagojeni nekaj surovim izrazom, kot “homoseksualec”, “lezbijka”, “gej”. Lahko da so služili v dvojni vlogi kontrole in podpore v zgodnji moderni dobi, vendar gotovo niso v skladu s fiksnim ali obstoječim fenomenom. V svetu pozne moderne bo sama ideja “biti gej” transformirana v idejo mnogoterosti seksualnih/spolnih/relacijskih/emocionalnih itd. obstojev v svetu (Bech 1992). Vstopiti v post-gejevski in post-lezbični čas? Prav tako pomembno je, da mora zavest o razpršenosti homoseksualnosti pomeniti tudi zavest o razpršenosti heteroseksualnosti. Dejansko projekt poznega modernizma v osnovi razreši takšno razločevanje. Ločeni spoli in njihova ločena seksualnost ne morejo biti tako jasno sprejeti (prim. Katz 1990). Dalje, ker je ideja fiksiranega pomena razrešena, je postala možna reinterpretacija vseh vrst kulturnih fenomenov. Lezbištvo je npr. mogoče videti kot kompleksno metaforo; niti preprosto spolni akt, niti preprosto način obstoja, temveč skrajno kompleksen simbol, ki usidruje celo vrsto vsebin, užitkov in bojazni. Združuje radikalno re-vizijo, naloga, ki se je je že lotila nova queer teorija (De Laurentis 1991).

Hkrati moramo navesti nekatere nevarnosti vsega tega. Postmodernizem lahko postane zelo samo-kontradiktoren – ni velikih zgodb, razen, domnevno, tiste postmodernistične. Lahko je politično paralizirajoč – ker ni velikih ciljev in nobenih možnosti napredka, kakšen je potem namen političnega boja? Toda da bi prepoznali nadaljnje preoblike postmodernističnih razvad, ne smemo spregledati, da smo na robu hitro spremenjajočega se družbenega reda: takšnega, v katerem se mora iskanje vsake velike resnice – bistev, univerzalnosti, temeljnih filozofij, glavnih zgodb, dominantnih ideologij (imenujte jih kot hočete) – se morajo umakniti radikalnemu dvomu; naključju in ironiji; fragmentom, mnogoterostim, razlikam in kompleksnostim.

V gejevskih in lezbičnih študijah bo to pomenilo veliko. Na primer, to gotovo pomeni, da imamo še eno osnovo za zavrnitev vseh tistih t. i. znanstvenih študij o nas, ki so nastale v preteklosti. Staro vprašanje o vzroku homoseksualnosti je skrajno zavajajoče: lahko gre za mnogoterost možnih sunkov v pluralnosti izkušenj, toda to je odločno drugačna pot določitve namena. Podobno morajo biti novejša dela, vključno z nekaterimi mojimi, ki predlagajo, da se proces pridobivanja gejevске in lezbične identitete neizbežno giblje skozi določene ključne faze, odprta radikalnemu dvomu (Janness 1992; Davis 1992). Potrebujemo vse več in več načinov razmišljanja o isto-

spolnih seksualnostih in razmerjih, ki nas ne zapirajo v kategorije kontroliranja, namesto tega pa nas krepijo v smislu razlik in različnosti.

LOKALIZACIJA/GLOBALIZACIJA HOMOSEKSUALNOSTI

Homoseksualnost je potrebno videti kot internacionalni fenomen. Danes sta v ospredju dve ideji. Za nekatere je homoseksualnost univerzalna – geji in lezbijke obstajajo skozi čas in prostor. Za druge je homoseksualnost evolucija: izkušnja homoseksualnosti se počasi razvija v pravo gejevsko obliko. Prvi pogled – univerzalistični argument – zahteva esencializem in predlaga:

Gejevska kultura ... je čudna, izredno čudna in ima kontinuiteto. Kontinuiteta je rezultat značilnosti, ki se jih pripadniki skupnosti učijo drug od drugega, tako da se te značilnosti ponavljajo iz obdobja v obdobje. Odkril sem, da ima gejevska kultura svoje tradicionaliste, svoje jedro, ki je razširjeno po vsem svetu in ki ima svoje rodovne in duhovne korenine. Gejevska kultura je včasih v podzemlju, včasih na površju, pogosto pa v podzemlju in na površju.

(Grahn 1984: xiv)

Takšen pogled najdemo v mnogih oblikah. Za moške je, kot predlagata Bronski (1984) in Kleinberg (1980), elementarna poteza obsedenost s spolnostjo, medtem ko Thompson (1987) in Roscoe (1988) namigujeta na bolj duhovne značilnosti. Pri ženskah se pojavi lezbična nacija (Johnston 1973) in močna duhovna identifikacija (Daly 1978). V različni meri vsi ti predlogi homoseksualnim ljudem, gejem in lezbijkam, sugerirajo, da so univerzalni. Naloga modernega sveta je odkriti korenine zatiranja vseh teh ljudi in poiskati znamenja našega sožitja. To zelo identificira močno in kontinuirano kulturno tradicijo kot organizirano žarišče življenja in njegove politike.

Druga pozicija – neo-evolucionizem – ne podpira tako univerzalne enotnosti, kot je gejevstvo, temveč vidi rešitev v kvazi-evolucionarnem načinu. Na to namiguje Stephen Murray v svojem članku o Srednji Ameriki in na svojstveno drzen način vidi univerzalne težnje v smeri vedno bolj egalitarnih razmerij: od neenakopravnih razmerij, ki so temeljila na starosti (kot v antični Grčiji) ali vloge spolov (kot v moderni Srednji Ameriki), skozi vloge na razredni osnovi (kot v zgodnjem kapitalizmu), do tistih, ki vse bolj in bolj temeljijo na enakih razmerjih (Murray 1992). Pogosto skozi več stopenj sledi sodo-

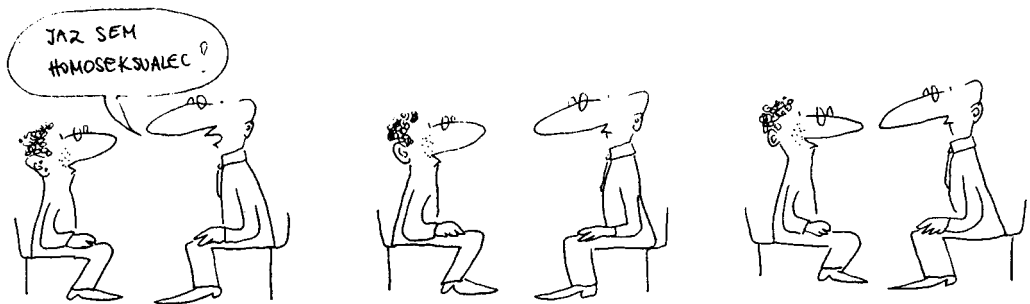

bni zgodovini sprememb v homoseksualnosti. Čeprav je morda videti, da se je politizacija homoseksualnosti pričela v Nemčiji, z inštitutom Magnusa Hieschfelda in zgodnjimi gibanji za emancipacijo gejev, ki so se razširila v različne ključne predele Evrope (predvsem skandinavske države in Nizozemsko), ter se razširila v Združene države pred radikalnim svetovnim simbolizmom (tipičnim za imperializem ZDA), je le-ta šele skozi stonewallski imaginarij 1969, končno pa s Castro Street, West Hollywoodom in Greenwich Vilageom, izbruhnila kot prototip bodočnosti. Ta politizacija vodi v močno ojačanje gejevske in lezbične kulture, gejevske in lezbične identitete ter gejevske in lezbične politike – ki se je postopoma vse bolj in bolj širila po celem zahodnem svetu. To je za nekatere pomenilo amerikanizacijo homoseksualnosti (prim. Altman 1982). Končno je bil ta model zasnovan kot globalni trend za prihodnost: evolucija homoseksualnosti v belskem, zahodnem svetu je bila videti kot načrt, ki naj mu sledijo preostale države in rase/kulture. Z razpadom Sovjetske zveze npr. bi zdaj lahko prišlo do zблиževanja zahodnih homoseksualnosti s tistimi iz Vzhodne Evrope.

Nobeden izmed teh dveh svetovnih pogledov se ne ujema z mojim razumevanjem globalnega razvoja modernega sveta. Bolje kot videti homoseksualnost kot rodovno in univerzalno skupino ali kot razvoj proti naprednejšim stanjem gejevstva, je videti, da se istospolne prakse sunkovito premikajo vzdolž

raztresenih tirnic do različnih primerov. To je, kot je Ann Ferguson (1990) jasno dokazala, del historične dialektike, in v 90-ih mora to delno pomeniti, da so istospolne seksualne izkušnje skozi medsebojno povezanost sveta postale zelo modne.

Seveda sveta pozne moderne ne moremo razumeti brez interpenetracije držav: njihove ekonomije, njihovih kultur in njihovih tehnologij. Tu je svetovni proces, v katerem so moderne tehnologije čisto preprosto spremenile globalni svet v lokalnega: svet, v katerem so informacije lahko simultano kunzumirane v mnogih državah širom po svetu, medtem ko so bile nekoč potrebne ure, dnevi, tedni ali celo leta. To je svet, kjer je politične spremembe, kulturne spremembe in najrazličnejše stvari mogoče v nekaj sekundah poslati po faksu ali elektronski pošti na kateri koli del zemeljske oble (Gergen 1991). Homoseksualnost je del tega. Površinsko bi bilo enostavno videti npr. masovno homogenizacijo moškega gejevskega sveta skozi razvoj pojavov, kot so gejevski turizem, gejevski disco, gejevski bar, ženske knjigarne, lezbične skupnosti. Obstajata politična in kulturološka literatura, ki dela povezave med državami. Obstajajo organizacije – kot je ILGA (The International Gay and Lesbian Association) – in konference – kot je *Which Homosexuality* (Altman 1988), ki premoščajo mednarodne razlike in kreirajo močan občutek internacionalne skup-

nosti in kulture. Dejansko je gejevsko in lezbično gibanje sprejelo pod streho identitete, politike, kulture, tržišča, intelektualne programe, ki dandanes enostavno ne poznajo nobenih nacionalnih meja. Homoseksualnost je postala bolj globalna. Samo gibanje se je pojavilo kot serija hitrih trzlajev, ko se je valovanje s Stonewalla in ženskega gibanja zaslišalo po celem svetu in od poznih 60-ih preprosto pospešilo tempo. Revije prosto krožijo po zahodnem svetu, se filtrirajo tudi drugam in prenašajo sporočila o tem, kako je biti gej ali lezbijka. Rastejo organizacije, ki pospešujejo mednarodno povezovanje. Disko kultura – ta arhetipska modernistična institucija gejevske moške želje – postaja vse večja in večja, ko s svojimi zvoki in reflektorji seva od Brixtona do Berlina

in Bostona. Noša (npr. macho geji in lezbijke s hlačami na naramnice iz 70-ih) ni le nacionalna, temveč internacionalna.

Toda globalizacije ne smemo nikoli precenjevati. Obstajajo mnoge države – predvsem na afriškem, arabskem in azijskem kontinentu – kjer se je globalizacija homoseksualnosti komaj premaknila. Čeprav se podirajo meje med vzhodom in zahodom, si je v tem trenutku potrebno zastaviti še številna vprašanja o homoseksualnosti v bivši Sovjetski zvezi. Nevarno bi bilo govoriti o približevanju homoseksualnih življenjskih stilov po svetu – v eno, resnično univerzalno gejevstvo. Dalje, vsaka nacionalna in lokalna kultura prinaša svoje lastno bogastvo, svoje lastne politične strategije, svojo lastno enkratnost. Vzporedno z globalizacijo prihaja intenzifikacija lokalnega. Dejansko s procesom globalizacije prihaja težnja v smeri rodovnega: fundamentalizem premaguje razlike, politika, ki ločuje bolj, kot pa združuje.

Ann Ferguson (1990, 1991) je zelo jedrnato obravnavala vse te vsebine v razmerju do lezbične kulture. Nastopila je proti univerzalističnim pogledom in opozorila na potrebo po “dialektičnem pristopu k lezbičnim kulturam” kot tistem, ki ostaja občutljiv za samo-determinacijo lokalnih in nacionalnih lezbičnih kultur, medtem ko poskuša kreirati mednarodno lezbično gibanje. V nekem smislu je to odsev širših prizadevanj mnogih novih gibanj: razmišljaj globalno, deluj lokalno. Toda to je politični recept, kar poskušam predlagati, pa je opis: na tak način se razkrijejo gejevske in lezbične izkušnje. Toda znotraj raznolikih kulturnih pozicij bi bilo to kmalu lahko videti kot bitka za uniformnost; vsako krilo gibanja, vsak diskotečni vogal, vsaka politična strategija, bi lahko izgledala kot homogenizacija. Toda vsak primer zahteva različen pristop. Lezbične in gejevske študije morajo priti na jasno glede mednarodne povezanosti kljub lokalnim posebnostim, ne smejo zamejevati enotnosti v globalni okvir, niti ignorirati globalne povezanosti lokalnega.

ODSTRANITEV HETEROSEKSIZMA

Velik del mlajše generacije, ki piše o homoseksualnosti, jasno priznava, da so temelji problema homoseksualnosti v človeškem načinu odzivanja na razlike: Weinbergovo stališče, ko je prvič uvedel termin "homofobia", da je "problem homoseksualnosti ... problem zavračanja različnosti v človeški eksistenci" (Weinberg 1973: 139), ostaja centralna ideja. Veliko današnjih gejevskih in lezbičnih študij se loteva tega ključnega problema – zakaj oboji, tako znanstveniki kot posamezniki, postanejo tako sovražni do raznolikosti človeških seksualnosti, še posebej do tistih, ki vključujejo isti spol in istospolne odnose (npr. Geenberg 1988; Dollimore 1991).

Ta dela navajajo množico razlogov za homofobijo. Na različne načine so videni kot produkt židovsko-krščanske religije; kot produkt potrebe imeti otroke, da bi nadaljevali človeško vrsto – neprokreativno spolnost je treba zatirati; kot oblika freudovske reakcije; kot "zatrta zavist"; kot grožnja ideji naravnega reda, povezana z idejami ritualne čistosti; kot grožnja moškosti; kot nekaj, kar izvira iz motenih, avtoritarnih, restriktivnih osebnosti; kot grožnja družini v kapitalizmu; kot bojazen "sem tudi jaz homoseksualen?" in kot kontinuiran odziv na disidentstvo in motnje. Seznam je res nekoliko dolg. Vendar se mi ne zdi verjetno, da bi katerakoli od teh razlag obveljala na splošni ravni. Razlogi za sovražnost do homoseksualnosti se verjetno spreminjajo znotraj družb in med njimi ter znotraj posameznikov in med njimi. Vsak poskus podreti eno izmed pozicij bi se verjetno sesul v naivni esencializem. Ravno tako kot ni nobenega stalnega razloga za domnevni tip homoseksualca, tudi ni stalnega razloga za domnevni odgovor nanj. Seveda se mora natančna raziskava in analiza tega osrednjega problema nadaljevati. V zadnjih dveh desetletjih so me velikokrat prosili, naj pojasnim, zakaj se toliko ljudi toliko razburja zaradi homoseksualnosti, zakaj jo vlade poskušajo zakonsko prepovedati in zakaj so nekateri ljudje dobesedno prignani do tega, da ubijajo druge zaradi tega. Ne vidim splošne razlage niti za ljudi niti za družbe. Jasno je, da obstajajo ogromne razlike. Na Nizozemskem in v skandinavskih državah obstaja dokaj visok nivo tako zakonske kot osebne sprejemljivosti homoseksualnosti v primerjavi s Severno Ameriko ali Veliko Britanijo; toda slednji sta presenetljivo liberalni, če ju primerjamo z nasilnimi usmrčitvami homoseksualcev v nekaterih drugih državah. Podobno sem sam le redko neposredno izkusil sovražnost in napadalnost, o katerih bi lahko z lahkoto pisal kot o nečem, kar zadeva druge.

Kar tukaj zahtevam, je dojemljivost za celo vrsto možnosti: možnosti, da sovražnost do homoseksualnosti lahko traja, ter zavest o mnogovrstnih koreninah, iz katerih ta sovražnost

raste. Večje kot so zahteve, z večjim dvomom bi gledal nanje. Preprosti termini, kot je homofobija, ne bodo več dolgo vzdržali, ker vračajo opozicijo, ki je enostavno preveč uniformna, preveč direktna, osebno individualna, preveč patološka in preveč fiksirana. Homofobija je zelo specifičen in ozek koncept, usmerjen na izredno natančne, osebne strahove. Problem, ki bi ga v bodoče morali upoštevati, ni toliko homofobija, ki bo še nadalje obstajala v žepih, temveč heteroseksizem. Mislim, da je bilo to v preteklosti veliko bolj jasno feministkam kot pa gejem. Pri njih je bil problem “vsiljene” heteroseksualnosti (Rich 1980) vedno v ospredju, in mnoge podobne koncepte so razvili drugi raziskovalci: hierarhično heteroseksualnost (Hearn 1987), seksualno hierarhijo (Rubin 1984) in “področje” heteroseksizma (Brittan 1989).

Heteroseksizem lahko definiramo kot *raznoliko zbirko družbenih praks* – od lingvističnih do fizičnih, v javnosti in privatni sferi, skritih in odkritih – *v množici družbenih prizorišč* (npr. služba, dom, šola, mediji, cerkev, sodišča, ulica ipd.), *kjer je na delu dvojnost homo/hetero razločevanja, pri čemer je heteroseksualnost v privilegiranem položaju*. V tej kulturi ne gre za univerzalnost, temveč za prenasičenost. Heteroseksualizem je potrebno povezati z drugimi strategijami podrejanja, kot so razred, spol, generacija, rasa; verjetno ga je mogoče najboljše analizirati kot serije konkretnih trenutkov – na primer, kako direktno deluje v šolskem okolju (prim. Plummer 1989) ali v zakonski zvezi (French 1992). Heteroseksistične prakse spremlja cel konglomerat sorodnih institucij: spol, družina, prokreacija, penetrativna spolnost, celo “ljubezen”, ki so običajno zmetani skupaj v eno glavno obliko bivanja – poročeno, heteroseksualno družino.

“PROBLEM DRUŽINE”

V 80-ih je kritika homoseksualnosti videla homoseksualnost kot napad na “idealni” model nuklearne heteroseksualne družine. Jerry Falwell, na primer, je leta 1980 izjavil, da “so homoseksualci antidružina”, in 28. člen v Veliki Britaniji jasno govori, da “lokalne oblasti naj ne bi promovirale poučevanja o sprejemljivosti homoseksualnosti kot narejenega družinskega razmerja na nobeni obstoječih šol”. Ker je konvencionalna družina običajno utelešenje heteroseksističnih praks, imajo naši sovražniki prav.

Toda, in to je bistveno, ideologija o *idealni* nuklearni heteroseksualni družini ni isto kot nešteto načinov skupnega življenja, ki so naraščajoča poteza poznih modernih družb. Srečna, majhna nuklearna družina – Judy Garland iz *Meet Me*

in St Luis – je večinoma mit iz preteklosti. Danes so zgodbe drugačne. Ne le da malo ljudi dejansko ves življenjski krog prebije znotraj take družine, tu so tudi naraščajoči dokazi, da lahko življenje v družini prinese veliko nesreče: zakonski prepiri, zloraba otrok, posilstvo v zakonu in ločitve, ki preprosto kažejo, da družina velikokrat ni “raj sredi brezsrčnega sveta”, kakor so nekoč mislili: dejansko je lahko ravno nasprotno. Idealna družina je lahko samo to: idealizacija.

Vendar homoseksualnosti posegajo navzven in se dotikajo družinskega življenja na naštetih načinov (Weston 1991). Geji in lezbijke odraščajo v družinah, svojo porajajočo se seksualnost morajo običajno skrivati, ko pride ta na dan, se morajo pogosto soočiti z zlorabo, obliko seksualne zlorabe, ki je “lobi proti spolnim zlorabam otrok”, nikoli ne omenja. Geji in lezbijke se pogosto poročijo s heteroseksualnimi partnerji in si ustvarijo družine in se šele kasneje odločijo, da jim bolj ustreza gejevska ali lezbična zveza (French 1992). Geji in lezbijke so lahko strici in tete, bratje in sestre, sinovi in hčere ali stari starši. Geji in lezbijke lahko vzgajajo otroke (Romans 1992). Geji in lezbijke lahko začnejo razmerja, ki so ravno tako trajna in polna kot katerokoli heteroseksualno razmerje, in v nekaterih državah takšna razmerja priznava cerkev ali zakon, ali celo oba. Geji in lezbijke si lahko zagotovijo sistem neme podpore, oskrbe in prijateljstva, ki je tako močno kot katerakoli družina, ali celo močnejše, ker so pogoji izbrani, ne pa preprosto dani (glej Nardi 1992; Schneider 1992). Življenja mnogih gejev in lezbijk se dotikajo “družine” (prim. Bozett 1987; 1987). Ideologija *družine* pogoltno preveč ljudi in ponuja popačeno sliko, toda realnosti v različnih družinah so zelo različne. Gejevske in lezbične prakse morajo biti bolj prepoznane v vsem svojem bogastvu in raznoterosti oblik. Gejevstvo ni le preprosta grožnja družini, temveč znak naraščajočega bogastva in raznolikosti poti, po katerih skušajo družbe pozne moderne organizirati načine skupnega življenja, pogosto z nemo podporo.

Dejansko je to tudi znak, da so se globoke heteroseksistične prakse preteklosti v teku zadnjih generacij na neki način modificirale: medtem ko masovno homofobični časopisi in medijske osebnosti ostajajo, rastejo tudi številne ustanove, ki so ali bolj afirmativne ali vsaj manj negativno nastrojene kot tiste iz preteklosti. Večina liberalnega tiska, nekateri televizijski programi in določene t. i. “institucije kontrole”, vključno s policijo, sodišči, zdravniki in socialnimi delavci so se glede tega že izrekli; za nekatere je stari heteroseksizem odpravljen. Podobno je v nekaterih državah, še posebej v Skandinaviji in na Nizozemskem zakonodaja glede spodnje starostne omejitve za spolne odnose, diskriminacije in partnerskih zvez skoraj že dosegla stopnjo popolne enakosti med homoseksualnostjo in hetero-

seksualnostjo. To so, po mojem mnenju, pomembne spremembe in upamo, da bodo signalni steber za prihodnost (prim. Bech 1992).

IZGRADNJA KULTURE SEKSUALNEGA DRŽAVLJANSTVA

Konec 20. stoletja je napovedal veliko nestabilnost v politiki. Vzpon in padec Reagana in Thatcherjeve, razrešitev hladne vojne in ponovna vzpostavitev odnosov med Vzhodom in Zahodom, neuspeh tako socializma kot nove desnice, vzpon novih družbenih gibanj okrog utopičnih politik, ponovne zahteve nacionalnega tribalizma in verskega fundamentalizma – vse to sili v novo razmišljanje o politiki. Novi časi, nov svetovni red in nove povezave so prinesle novo obdobje politike. Čeprav je seksualnost v razpravah, ki jih prirejajo politologi, običajno zapostavljena ali odrinjena, je za gejevske in lezbične študije obravnava tega vprašanja ključnega pomena: kje torej leži mesto lezbičnih in gejevskih politik – ki so se razcvetele v poznem 20. stoletju na zahodu – ob koncu stoletja (prim. Showalter 1991)?

Tu je tako temačen kot upanje vzbujajoč odgovor na to vprašanje. Temačen odgovor se lahko ozre po večini svetovnih kontinentov – Afriki, arabskem svetu, Aziji – in najde v bližnji preteklosti le malo dokazov o benignem odnosu do žensk ali istospolnih praks. Pogosto so te različne kulture na Zahod dejansko gledale kot na "nekaj drugega" in so homoseksualnost razumele kot znak njegovega razkroja in dekadence. V razmerah lakote, bolezni in smrti, je govor o pravicah lezbijk in gejev v nekaterih izmed teh držav dejansko videti precej privilegirano razkošje. Tudi bliže domu stanje ni bilo najboljšo: obstajajo konstantni znaki teka v prazno. Prihaja do vpeljave nove restriktivne zakonodaje, kot je 28. člen v Angliji. AIDS prinaša delno remedikalizacijo homoseksualnosti. S tem ko narašča statistika diskriminacije gejev, s povečano aktivnostjo policije, se več ljudi zaplete v proces kriminalizacije. Pretepanje gejev in umori gejev in lezbijk še nadalje delajo ulice na mnogih krajih nevarne. Pobožnjakarji lahko v medijih dajejo obrekljive pripombe, ki bodo še dolgo veljale za nepremagljive, predvsem če gredo na račun temnopoltih, Židov ali straight žensk. Heteroseksualci do homoseksualcev niso tolerantni tako, da bi se lahko preprosto na enak način obnašali v javnosti. Geji in lezbijke lahko še vedno izgubijo službe, če se odkrije njihova identiteta. Javno mnenje se spreminja le mestoma. Ni čudno, da mnogi gejevski in lezbični pari kričijo od jeze ali pa se utrudijo in postanejo zamorjeni.

Toda istočasno je tu tudi pozitivna stran lezbičnih in gejevskih "pravic" zadnje četrtine tega stoletja. Gibanja za "pravice

biti gej” ali “lezbijka” so imela v zahodnem svetu nekatere opazne posledice. Kakorkoli že so lahko včasih stvari videti zdaj slabše, so res bile toliko slabše v bližnji preteklosti? Dejansko je za nekatere izmed nas na Zahodu *biti* gej ali lezbijka postalo pozitivna izkušnja, ki ne prinaša nič več problemov kot katerikoli drug način življenja ali ljubezni, pogosto pa nekatere prednosti. Dejansko bi bil nekaj let nazaj članek, kot je ta, neverjeten, kakor tudi večina novejših del. Prišli smo izza stare homoseksualnosti. Minile so stare tragične zgodbe o patologiji, tako priljubljene pri zdravnikih in klinikah bližnje preteklosti. Novi “moderni lezbijke in geji” zahodnega sveta aktivno delujejo, da bi ustvarili nov družbeni red. Geji in lezbijke ustvarjajo svojo lastno literaturo, filozofijo in politiko; kreirajo nove načine skupnega življenja – z ljubimci, z otroki, s prijatelji in s heteroseksualnimi partnerji; gradijo nove skupnosti, identitete, seksualnosti, politike; kreativno odgovarjajo veliki zdravstveni krizi – s strastjo, skrbjo in ljubeznijo. To počno tako na lokalni kot globalni ravni. Geji in lezbijke so postali “izdelovalci sveta” (Goodman 1978). Če sprevidimo, koliko je bilo doseženega v tako kratkem času, obstajajo razlogi za optimizem. Istočasno lahko začnemo razumevati, zakaj je toliko naporov moralo teči v prazno: *mi smo* ustvarili nova pravila, nekatera med njimi so grožnje.

V jedru razumevanja sprememb v zadnjih dveh desetletjih mora biti poudarjena zavest o vlogi novih družbenih gibanj pri oblikovanju novih identitet, novih programov, novih kultur, političnih akcij. Že prej sem obravnaval, kaj pomeni *biti* gej ali lezbijka, ne zato, ker bi verjel, da sta to res obliki bivanja, ampak preprosto zato, ker menim, da smo sami sebe tako oblikovali v moderni dobi. Iznašli smo način bivanja, čut identitete in način govora o samih sebi, ki je omogočil, da smo zahtevali “pravice”. Del političnega dogajanja je bil upad tradicionalne, izključno na razrednih razlikah temelječe politike in vzpon novih družbenih gibanj, ki pogosto temeljijo na utopičnih podobah prihodnosti, ki kreira identitete, pravice in zavest o razlikah (Cohen 1985; Conolly 1991; Ferguson *et al.* 1990; Fraser 1990; Hall 1991; Young 1990). Gejevsko in lezbično gibanje je ključni del teh sprememb, čeprav je v nekaterih izmed mnogih razprav o teh spremembah (npr. Toutaine 1988) nenavadno ignorirano. Verjetno je bila osrednji dosežek gejevskega in lezbičnega gibanja izgradnja močne, javne identitete, okrog katere so se razvili politične skupnosti in programi sprememb (prim. Adam 1987). Shizme in nasprotja znotraj teh skupnosti so bila ogromna, toda iz teh istih shizem se je razvila odmevna politika.

ZA KULTURO SEKSUALNEGA DRŽAVLJANSTVA

Ena izmed najmočnejših zahtev gejevskega in lezbičnega gibanja je zahteva po enakih pravicah (čeprav so nekatera bolj radikalna krila to vedno zavračala). Pravice niso “naravne” ali “neodtujljive”, temveč jih je treba s človeško dejavnostjo iznati in vgraditi v vedenje skupnosti, države in identitete (Andrews 1991; Turner 1990). Pravice in dolžnosti so odvisne od skupnosti, od diskurza, ki te iste pravice naredi za mogoče ali nemogoče. Nastanejo pri ljudeh, katerih identitete izvirajo iz istospolnih skupnosti. Šele ko so gejevske in lezbične skupnosti začele razvijati in nabirati moči, je govor o gejevskem in lezbičnem državljanstvu postajal vse bolj in bolj verjeten. Narava naših skupnosti – jeziki, ki jih uporabljajo, zgodbe, ki jih hranijo, identitete, ki jih gradijo, moralno/politične kode, ki jih podpirajo – se pomika v osrednje prizorišče političnega razmišljanja. Michael Sandel piše:

Četudi negotovo, je zgodba mojega življenja vselej ustavljena v zgodbo tistih skupnosti, iz katerih sem razvil svojo identiteto – bodisi družine ali mesta, rodu ali nacije, stranke ali ideje. Z vidika komunikacije povzročajo te zgodbe moralne razlike, ne pa psiholoških. Postavijo nas v svet in dajo našim življenjem njihove moralne posebnosti.

(Sandel 1984: 6)

Kar je v zadnjih dveh desetletjih (čeprav segajo korenine daleč nazaj) postalo tako razvidno kot realno, je nastanek novih skupnosti diskurza in dialoga, ki podpirajo konkurenčne jezike, zgodbe in identitete, ki utelešajo pravice in odgovornosti biti seksualen, slediti užitek, posedovati telo, zahtevati vidljivost in kreirati nove oblike razmerij. Stare skupine pravic govorijo o političnih pravicah, zakonskih pravicah ali socialnih pravicah državljanov; jezik gejevskih in lezbičnih skupnosti si gotovo prizadeva tudi zanje – takšna prizadevanja se ne bi smela preprosto prenehati – vendar jih privedejo še naprej. Nastaja nova skupina zahtev glede telesa, odnosov in seksualnosti. To je del politike novega življenja (prim. Giddens 1991), nove politike razlik (Young 1990) in nove politike diskurza (Fraser 1990).

Seveda ni čisto nobenega soglasja o tem, kaj ta nova politika bo. To je in bo ostalo sporno področje. Gejevski konzervativci želijo, kot kaže, vsiliti svoj kod omejitev: v *After the Ball* Kirk in Madsen trdita, da je “gejevska emancipacija propadla”, in poskušata dokazati, da se je to v celoti zgodilo zaradi tega, ker je emancipacijsko gibanje preveč razkošno in nezaslišano, ter zaključujeta z gejevskim etičnim kodeksom, ki bi še najbolj

osrečil podeželskega učitelja. Na seznamu triindvajsetih načinov samo-policije predlagata stvari, kot so: “ne bom govoril o gejevskem seksu v javnosti”, “ne bom varal svojega ljubimca”, “ne bom spil več kot dveh alkoholnih pijač na dan”, “ne bom prakticiral seksa v javnosti”. To je kodeks, ki popolnoma zanika transgresivno naravo gejevstva, ki jo drugi podpirajo. Dejansko izčrpani zaradi tako majhnega napredka znotraj generacije so se nekateri sprevrgli v konfrontistične, agresivne partnerje, kar je ravno to, kar sta obsodila Kirk in Madsen. Vendar OutRage v New Yorku in Londonu vključujeta direktno akcijo in soočenje: “outing, kiss-ins, queer politics” (Smith 1992; Carter 1992).

Obstaja še mnogo drugih poskusov kreiranja novih diskurzov za prihodnost. Nekatere feministične avtorice so prišle na dan s seznamom “varnih, prepovedanih in riskantnih spolnih praks”, ne v smislu tveganja aidsa, temveč v smislu politično korektnosti seksualnosti (npr. Ferguson 1989). Eni so se vrnili h klasičnemu liberalizmu (Mohr 1988), drugi, kot Peter Tatchell (1992), poskušajo razviti široko koalicionistično strategijo, ki bi temeljila na principih podobnosti med mnogimi skupinami. Zadnjih dvajset let je nastalo čuda različnih gibanj, ki so premaknila jezike in identitete, skozi katere razumemo kompleksnost naše spolnosti in politike. Prihodnost je v nadaljnjem izoblikovanju novih jezikov in zgodb, zahtev in protizahtev.

ZAKLJUČEK: OPTIMISTIČNE IZNAJDBE

To je bil na neki način optimističen uvod v gejevske in lezbične študije, in šele izkazalo se bo, ali je tak optimizem upravičen. Še preveč dobro se zavedam, da se nadaljuje diskriminacija, nasilje in da sovražnost doživljajo milijoni lezbičnih in gejevskih življenj ter nadaljuje potreba po militantnih ukrepih proti takim napadom. Obenem glede na to, kar se je zgodilo v zadnjih dveh desetletjih, kaže, da je zmeren optimizem upravičen. Družbeno, politično in intelektualno gre za pomembne prispevke. Kot sem želel prikazati v tem članku, so bile vzpostavljene močne in shizmatične lezbične in gejevske študije skozi celo vrsto akademskih disciplin, in mnogo nacionalnosti in njihovo naraščanje je videti neizbežno. Resnično je veliko, da je ljubezen, ki si nekoč ni upala spregovoriti svojega imena, zdaj postala glavni javni diskurz. Nastal je profesor za mnoge in različne glasove, za zahteve in protizahteve tega, kar lezbične, gejevske in biseksualne prakse so, so bile in bodo v prihodnosti.

Prevod Tatjana Greif

Ken Plummer, predavatelj sociologije na Univerzi v Essexu (Velika Britanija) in redni gostujoči profesor na University of California v Santa Barbari (ZDA). Avtor številnih del (*Sexual Stigma*, 1975; *Documents of Life*, 1983) ter izdajatelj (*The Making of the Modern Homosexual*, 1981; *Symbolic Interaction*, 1991; *Modern Homosexualities*, 1992). Član londonske GLF.

LITERATURA:

- ADAM, B. (1987): ***The Rise of a Gay and Lesbian Movement***, Boston.
- ALTMAN, D. (1971): ***Homosexual: Liberation & Oppression***, New York.
- ALTMAN, D. (1982): ***The Homosexualization of America***, New York.
- ALTMAN, D. (1986): ***Aids and the new Puritanism***, London.
- ALTMAN, D. (1988): "Legitimation trough disaster", v: E. Fee in D. Fox (ur.), ***AIDS: The Burdens of History***, Berkely.
- ALTMAN, D. et al. (ur.) (1989): ***Which Homosexuality?***, London.
- ANDREWS, G. (ur.) (1991): ***Citizenship***, London.
- BECH, H. (1989): ***Mellem mnd: 20 livshistorier*** (Among Men: 20 Life Stories), Copenhagen.
- BECH, H. (1992): "Report from a rotten state: 'marriage' and homosexuality in 'Denmark'", v: K. Plummer (ur.) ***Modern Homosexualities***, London.
- BERMAN, M. (1982): ***All that is Solid Melts into Air: The Experience of Modernity***, New York.
- BESHTAIN, J.B. (1982/83): "Homosexual politics: the paradox of gay liberation", ***Salmagundi*** 58-9 (str. 252-287).
- BLACKWOOD, E. (ur.) (1986): ***The Many Faces of Homoseksuality: Anthropological Approaches to Homosexual Behavior***, New York.
- Boston Lesbian Psychologies Collective (ur.) (1987), ***Lesbian Psychologies***, Chicago.
- BOZETT, F. W. (ur.) (1987): ***Gay lesbian Parents***, New York.
- BRADBURY, M. (1988): ***The Modern World***, London.
- BRITAN, A. (1989): ***Masculinity and Power***, Oxford.
- BRONSKI, M. (1984): ***Culture Clash***, Boston.
- BUTLER, J. (1990): ***Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity***, London.
- BUTTERS, R., CLUM, J.M., MOON, M. (ur.) (1990): ***Displacing Homofobia: Gay and Male Perspectives in Literature and Culture***, Durham.
- CARTER, V. (1992): "Abseil makes the hearth grow fonder: lesbian and gay campaigning tactics and section 28", v: K. Plummer (ur.) ***Modern Homosexualities***, London.
- COHEN, J. L. (1985): "Strategy or Identity: New theoretical paradigms and contemporary social movements", ***Social Research*** 52/4 (str. 663-716).
- CONNOLLY, W. (1991): ***Identity/Difference***, New York.
- COVINA, G., GALANA, L. (ur.) (1975): ***The Lesbian Reader***, Oakland.
- CRIMP, D. (ur.) (1988): ***AIDS, Cultural Analysis, Cultural Activism***, Cambridge.
- DALY, M. (1978): ***Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism***, Boston.
- DAVIS, P. (1992): "The role of disclosure in coming out among gay men", v: K. Plummer (ur.) ***Modern Homosexualities***, London.
- DE LAURENTIS, T. (ur.) (1991): "Queer theory: lesbian and gay sexualities", ***Differences*** 3/2.

- D'EMILIO, J. (1983): **Sexual Politics, Sexual Communities: The Making of a Homosexual Minority in the United States**, Chicago.
- DOLLIMORE, J. (1991): *Sexual Dissidence: Augustine to Wilde, Freud to Foucault*, Oxford.
- DOUGLAS, C. A. (1990): **Love and Politics: Radical Feminist and Lesbian Theories**, San Francisco.
- DYER, R. (1991): **Now You See It**, London.
- ECHOLS, A. (1989): **Daring to be Bad: Radical Feminism in America 1967-1975**, Minneapolis.
- ESCOFFIER, J. (1990): "Inside the ivory closet", **Out/Look**, Fall.
- ETTORE, E. M. (1980): **Lesbians, Women & Society**, London.
- FEATHERSTONE, M. (1991): **Consumer Culture and Postmodernism**, London.
- FERGUSON, A. (1989): **Blood at the Root: Motherhood, Sexuality and Male Dominance**, London.
- FERGUSON, A. (1990): "Is there a lesbian culture?", v. J. Allen (ur.) **Lesbian Philosophies and Culture**, New York.
- FERGUSON, A. (1991): **Sexual Democracy**, Oxford.
- FERNBACH, D. (1981): **The Spiral Path: A Gay Contribution to Human Survival**, London.
- FOUCAULT, M. (1979): **The History of Sexuality, Vol. 1**, London.
- FRASER, N. (1990): "Talking about needs: interpretative contests as political conflicts in welfare state societies", v. C. Sustain (ur.) **Feminism and Political Theory**, Chicago.
- FREEDMAN, M. (1975): "Homosexuals may be heltier than sraights", **Psychology Today, March** (str. 28-32).
- FRENCH, M. (1992): "Loves, sexualities, and marriages: strategies and adjustments", v. K. Plummer (ur.) **Modern Homosexualities**, London.
- FYRE, M. (1983): **The politics of Reality**, New York.
- FUSS, D. (1990): **Essentially Speaking**, London.
- FUSS, D. (1991): **Inside/Out: Lesbian Theories / Gay Theories**, London.
- GAGNON, J. H., SIMON, W. S. (1973): **Sexual Conduct: The Social Sources of Human Sexuality**, Chicago.
- GERGEN, J. K. (1991): **The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life**, New York.
- GIDDENS, A. (1990): **The Consequences of Modernity**, Oxford.
- GIDDENS, A. (1991): **Modernity and Self-Identity**, Oxford.
- GONSIORREK, J. C., WEINRICH, J. D. (ur.) (1991): **Homosexuality: Research Implications for Public Policy**, London.
- GOODMAN, N. (1978): **Ways od Word Making**, Indianapolis.
- GRAHN, J. (1984): **Another Mother Tongue: Gay Words, Gay Worlds**, Boston.
- GREENBERG, D. F. (1988): **The Construction of Homosexuality**, Chicago.
- Hall Carpenter Archives (1989a): **Walking After Midnight: Gay Men's Life Stories**, London.
- HALL, S. (1991): "Ethnicity: identity and difference", **Radical America 23/4** (9-22).
- HALPERIN, D. (1990): **One Hundred Years of Homosexuality**, London.
- HAMMER, J. (1990): "Men, power and exploitation of women", v. J. Hearn, D. Morgan (ur.) **Men, Masculinities and Social Theory**, London.
- HARDING, S. (1986): **The Science Question in Feminism**, Milton Keynes.
- HEARN, J. (1987): **The Gender of Oppression: Men, Masculinity and the Critique of Marxism**, Brighton.
- HERDT, G. H. (1984): **Ritualized Homosexuality in Melanesia**, Barkeley.
- HERDT, G. et al. (ur.) (1992): **Gay Culture in America**, New York.
- HOCQUENGHEM, G. (1978): **Homosexual Desire**, London.

- HUMPHREYS, L. (1971): *Tea Room Trade*, London.
- JANESS, V. (1992): "Coming out: lesbian identities and the categorization problem", v: K. Plummer (ur.) *Modern Homosexualities*, London.
- JAY, K., GLASGOW, J. (ur.) (1990): *Lesbian Texts and Contexts: Radical Revisions*, New York.
- JEFFREYS, S. (1989): "Does it matter if they did it?", v: *Not a Passing Phase: Reclaiming Lesbians in History 1840-1985*, Lesbian History Group, London.
- JEFFREYS, S. (1990): *Anticlimax*, London.
- JOHNSTON, J. (1973): *Lesbian Nation*, New York.
- KATZ, J. (1990): "The invention of heterosexuality", *Socialist Review* 21 (1).
- KITZINGER, C. (1987): *The Social Construction of Lesbianism*, London.
- KLEINBERG, S. (1980): *Alienated Affections: Being Gay in America*, New York.
- LAURISTEN, J., THORSTAD, D. (1974): *The Early Homosexual Rights Movement (1864-1935)*, New York.
- Lesbian History Group (1989): *Not a Passing Phase: Reclaiming Lesbians in History 1840-1985*, London.
- LUETZEN, K. (1988): *At pryveue lykken: 25 lesbicke livhistoriker (Try your Luck: 25 Lesbian Life Stories)*, Copenhagen.
- McINTOSH, M. (1968): "The homosexual role", *Social Problems* 16/2 (str. 182-192).
- MAROTTA, T. (1981): *The Politics of Homosexuality*, Boston.
- MOHR, R. D. (1988): *Gays / Justice: A Study of Ethics, Society and Law*, New York.
- MOGARA, C., ANZALDUA, G., LORDE, M., et al. (1983): *This Bridge Called My Back*, Massachusetts.
- MURRAY, S. O. (1992): "The 'underdevelopment' of modern/gay homosexuality in Meso America", v: K. Plummer (ur.) *Modern Homosexualities*, London.
- NARDI, P. M. (1992): "Sex, friendship and gender roles amongst gay men", v: P. M. Nardi (ur.) *Men's Friendships*, Newbury Park.
- NEWTON, E. (1984): "The mythic mannish lesbian: Radclyffe Hall and the new woman", *Signs* 9/4 (str. 557-575).
- PATTON, C. (1985): *Sex and Germs*, London.
- PHELAN, S. (1989): *Identity Politics: Lesbian Feminism and the Limits of Community*, Philadelphia.
- PLUMMER, K. (1975): *Sexual Stigma: An Interactionalist Account*, London.
- PLUMMER, K. (1981a): *The Making of the Modern Homosexual*, London.
- PLUMMER, K. (1981b): "Homosexual categories: some research problems in the labeling perspective of homosexuality", v: K. Plummer (ur.) *The Making of Modern Homosexual*, London.
- PLUMMER, K. (1989): "Lesbian and gay youth in England", v: G. Herdt (ur.) *Gay and Lesbian Youth*, New York.
- PORTER, K., WEEKS, J. (1990): *Between the Acts*, London.
- POSTER, M. (1990): *The Mode of Information*, Oxford.
- Radicalesbians (1973): "The woman-identified woman", v: A. Koedt, E. Levine, A. Rapone (ur.), *Radical Feminism*, New York.
- RICH, A. (1980): "Compulsory heterosexuality and lesbian existence", *Signs* 5/4.
- RICHMOND, L., NOGUERA, G. (ur.) (1973): *The Gay Liberation Book*, San Francisco.
- RISMAN, B., SCHWARTZ, P. (1988): "Sociological research on male and female homosexuality", *Annual Review of Sociology* 14 (str 125-147).
- ROMANS, P. (1992): "Darig to pretend? Motherhood and lesbianism", v: K. Plummer (ur.) *Modern Homoseksualities*, London.

- RORTY, R. (1989): **Irony, Contingency and Solidarity**, Cambridge.
- ROSCOE, W. (1988): "Making history: the challenge of gay and lesbian studies", **Journal of Homosexuality** 15/3-4 (str. 1-40).
- ROTHBLUM, E. D., COLE, E. (ur.) (1989): **Lesbianism: Affirming Nontraditional Roles**, New York.
- RUBIN, G. (1984): "Thinking sex", v: C. Vance (ur.) **Pleasure and Danger**, London.
- SANDEL, M. J. (ur.) (1984): **Liberalism and its Critics**, New York.
- SCHNEIDER, B. (1992): "AIDS and class, gender and race relations", v: J. Huber, B. Schneider (ur.) **The Social Context of AIDS**, California.
- SEDGWICK, E. K. (1985): **Between Man: English Literature and Male Homosocial Desire**, New York.
- SHOTTER, J. (1984): **Social Accountability and Selfhood**, Oxford.
- SHOWALTER, E. (1991): **Sexual Anarchy: Gender and Culture at the Fin de Siecle**, London.
- SMITH, A. M. (1992): "Resisting the erasure of lesbian sexuality: a challenge for queer activism", v: K. Plummer (ur.) **Modern Homosexualities**, London.
- SMITH-ROSENBERG, C. (1975): "The female world of love and ritual: relations between women in nineteenth-century America", **Signs** 9/1 (str. 1-29).
- STANLEY, L. (1982): "Male needs: the problems of working with gay men", v: S. Friedman in E. Sarah (ur.) **The Problem of Men: Two Feminist Conferences**, London.
- STEIN, E. (ur.) (1990): **Forms of Desire: Orientation and the Social Constructionist Controversy**, New York.
- TATCHELL, P. (1992): "Equal rights for all: strategies for lesbian and gay equality in Britain", v: K. Plummer (ur.) **Modern Homosexualities**, London.
- THOMPSON, B. (1987): **Southampton City Council Minority Rights Study**.
- TIELMAN, R. (1988): "Dutch gay emancipation history", **Journal of Homosexuality** 13/2-3 (str. 9-18).
- TURNER, B. (1990): "Outline of a theory of citizenship", **Sociology** 24/2 (str. 189-217).
- VANCE, C. (1984): **Pleasure and Danger**, London.
- WARNER, M. (1991): "Fear of queer planet", **Social Text** 29 (3-17).
- WARNER, S., CARTER, E. (ur.) (1989): **Taking Liberties: AIDS and Cultural Politics**, London.
- WEEKS, J. (1977): **Coming Out: Homosexual Politics in Britain from the Nineteenth Century to the Present**, London.
- WEEKS, J. (1981a): "Discourse, desire, and sexual deviance: some problems in a history of homosexuality", v: K. Plummer (ur.) **The Making of Modern Homosexual**, London.
- WEEKS, J. (1981b): **Sex, Politics and Society: The Regulation of Sexuality since 1800**, London.
- WEEKS, J. (1991): **Against Nature: Essays on History, Sexuality, and Identity**, London.
- WEINBERG, G. (1973): **Society and Healthy Homosexual**, New York.
- WEITZ, R. (1984): "From accomodation to rebellion: the politization of lesbianism", v: T. Darty, S. Potter (ur.) **Women-Identified Women**, Palo Alto.
- WESTON, K. (1991): **Families we Choose: Gays, Lesbians, and Kinship**, New York.
- YOUNG, I. (1990): **Justice and Politics of Difference**, Princeton.
- ZIMMERMANN, B. (1990): **The Safe Sea of Women: Lesbian Fiction 1969-1989**, Boston.

Erupcija razlik – lezbištvo*

Do leta 1969 so nasprotniki ženske osvoboditve načenjali temo lezbištva prej kot radikalne feministke – med njimi so bile mnoge že od začetka zmedene zaradi povezovanja dveh navidezno ločenih tem.¹ Seveda so nekatere radikalne feministke aludirale na spolno usmerjenost, čeprav le abstraktno in posredno v kontekstu seksualne osvoboditve. Večina zgodnjih radikalnih feministk je bila prepričanih, da je seksualna revolucija 60-ih let v mnogih pogledih bolj izrabljala kot osvobajala, a kljub temu so mnoge imele vizijo feminizma, ki bo porušil zgradbo seksualne represije. Na primer Millettova je trdila v izredno branem delu "Seksualna politika: Manifest za revolucijo", da bo feminizem sprožil svobodo izražanja seksualnosti in "biseksualnost ali konec vsiljene perverzne heteroseksualnosti".² Firestoneova pa je v Dialektiki spola menila, da bo feministična revolucija povzročila povrnitev "naravne polimorfne seksualnosti – vse oblike seksualnosti bodo dovoljene in prakticirane".³ Anne Koedt je seveda prva in najbolj eksplicitno povezala institucijo heteroseksualnosti in zatiranja žensk. Koedtova je prepričevala, da moški zatirajo resnico o klitoralnem orgazmu, zato ker ta "dokazuje, da je seksualno zadovoljstvo mogoče doseči tako z moškim kot z žensko, in torej heteroseksualnost ni absolut ampak opcija".⁴

Toda mnoge radikalne feministke, še posebno tiste, ki so razumele osvoboditev žensk in seksualno revolucijo kot dva izključujoča se pojavi, so bile pogosto prestrašene, če ne celo sovražne do lezbištva. Najpogosteje so izključevale lezbištvo kot

* Alice Echols: *Daring to Be Bad. Radical Feminism in America 1967-1975*. University of Minnesota Press. Minneapolis 1989.

¹ . Kot primer glej "Lesbianism and Feminism", govor Ti-Grace Atkinson v februarju 1970, ponatisnjen v *Amazon Odyssey* (New York: Links Books, 1974), str. 83. Izjemi na tem področju sta bila prispevka Judith Brown v časopisu "Florida Paper" in "Toward a Female Liberation Movement", v Leslie Tanner, ur., *Voices from Women's Liberation* (New York: New American Library, 1970).

² Kate Millett, "Sexual Politics: A Manifesto for Revolution", v Firestone in Koedt, ur., *Notes from the Second Year: Women's Liberation*

(*New York: New York Radical Feminists*, april 1970), str. 112. Millettova je napisala ta članek leta 1968. *Tisk Notes 2*, na katerega bom odslej referirala, je podprla založba *The York Review of Books*. Glej Vivian Gornick, *Essays in Feminism* (New York: Harper and Row, 1978), str. 24.

³ Shulamith Firestone, *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution* (New York: Bantam, 1970), str. 209.

⁴ Anne Koedt, "The Myth of the Vaginal Orgasm", v Firestone in Koedt, ur., *Notes 2*, str. 41.

⁵ Abby Rockefeller, "Sex: The Basis of Sexism", *No More Fun and Games*, #6, maj 1973, str. 31.

⁶ Ti-Grace Atkinson, "Lesbianism and Feminism", v *Amazon Odyssey*, str. 86. Kot omenjam na koncu pričujočega poglavja, je Atkinsonova pozneje spremenila svoje stališče do lezbištva.

⁷ Poročilo o tem v *Sidney Abbott in Barbara Love*, "Sappho was a Right-On Woman" (New York: Stein in Day, 1973), str. 117.

⁸ Pogovor z Marilyn Webb.

⁹ Pogovor z Ros Baxandall.

¹⁰ Pogovor z Irene Peslikis.

bolj seksualno in ne dovolj politično temo. Tako je Roxanne Dunbar iz skupine Cell 16 menila, da je naloga feminizma prejeta, da ženske spravi iz postelje, kot pa menjava partnerjevega spola. In Abby Rockefeller je ugotavljala, da lezbištvo "zamegljuje pravo temo za ženske, saj ustvarja vtis, da imajo ženske tako rade seks kot moški – samo da ne marajo seksati z moškimi".⁵ Veliko radikalnih feministk je nasprotovalo tudi igranju vlog, o katerem so mislile, da je inherentno lezbičnim odnosom. Atkinsonova je tako spregovorila v imenu mnogih feministk:

*Ker lezbištvo vključuje igranje vlog in, še pomembneje, temelji na primarnem izhodišču moškega zatiranja, to je na seksu, lezbištvo krepi spolni razredni sistem.*⁶

Kot vemo, je Brownmillerjeva leta 1970 zavrnila povabilo, da bi govorila dejavni lezbični organizaciji Daughters of Bilitis (DOB – Hčere Bilitis), ker se ji je lezbištvo zdelo preveč seksualizirano in moško zatiralsko.⁷ Precej radikalnih feministk se je strinjalo z Brownmillerjevo in Atkinsonovo, da se lezbijke preveč držijo seksualnih vlog, v obliki vlog butch-femme, in zato ne morejo biti eventualne ali zaželjene kandidatke za feminizem. Mnoge so se tudi bale, da bi se ženske pred feminističnim gibanjem zatekale v lezbištvo.

Toda hkrati, ko so mnoge radikalne feministke hitele ločevati feminizem od lezbištva, je veliko drugih – tako političnih kot radikalnih feministk – odkrivalo medsebojno spolno privlačnost. Na primer, Marilyn Webb se spominja: "V D. C. smo dajale energijo ena drugi in se ob tem tudi počasi zaljubljale." Čeprav Webbova misli, da takrat v tem niso videle gej teme, so druge ženske dobro vedele, da so njihovi občutki lezbični.⁸ Baxandallova trdi, da med radikalnimi feministkami v New Yorku lezbištvo ni bilo velika tema, saj je dobredno vsaka eksperimentirala s tem. Ko smo se zbirale v parih, da bi napisale kako besedilo, smo praviloma tudi spale skupaj. Včasih smo celo žrebale /da bi določile, katera bo spala s katero/ in potem goljufale.⁹

Čeprav je bil specifičen scenarij, ki ga opisuje Baxandallova, najverjetneje neobičajen, je pa gotovo, da je eksperimentiranje z lezbištvom bilo močno razširjeno. Peslikisova, ki se je zapletla z žensko, preden so lezbijke začele zahtevati priznanje gibanja spomladi leta 1970, trdi, da je vsaj v New Yorku veliko radikalnih feministk bilo naklonjeno lezbištvu. Medtem ko mnoge lezbične feministke trdijo, da so heteroseksualne radikalne feministke nasprotovale lezbištvu, Peslikisova sarkastično sprašuje: "Le katere so bolj hitele ene k drugim v naročje?" Zanj in za mnoge druge je lezbištvo pomenilo "naravno razširitev vseh čustev do žensk".¹⁰ Seveda je Judith Brown predvidevala natančno to leta 1968, ko je napisala:

*Ženske, ki se za neko obdobje odmaknejo od moških, da bi iskale medsebojne politične povezave, oblikovale stališča o gibanju in organizacijsko okolje, bodo prej ali slej tudi vzljubile žensko. Tudi najbolj površno ocenjevanje ženske osvoboditve bo pomenilo možnost za ponovno zaznavanje nekaterih kvalitet in stopnje odzivnosti, ki obstajajo v drugih ženskah.*¹¹

Medtem ko so bile liberacionistke razdeljene glede vprašanja lezbištva, so mnoge reformistične feministke vztrajno nasprotovale sleherni diskusiji o lezbištvu. Friedanova se je odzvala na prve valove lezbištva obrambno, ga označila kot "rožnato pošast" in opozarjala, da bi lezbištvo lahko razvrednotilo verodostojnost ženskega gibanja.¹² Vodstvo organizacije NOW se je tako upiralo govoru o lezbištvu, da je preprečilo pojav imena lezbične skupine DOB na javnem seznamu pokroviteljskih institucij Kongresa za združitev žensk, ki ga je v novembru leta 1969 organizirala NOW v New Yorku.¹³ Kmalu potem je bila Rita Mae Brown, ki je skušala sprožiti vprašanje lezbištva znotraj NOW, brez pojasnila odpuščena kot urednica glasila NOW v New Yorku. Brownova je bila tako jezna zaradi homofobije v tej organizaciji, da je pustila delo tudi v drugih pisarnah NOW, skupaj z dvema drugima lezbijkama. Vse tri so nemudoma napisale izjavo, v kateri so podrobno pojasnile homofobijo znotraj organizacije:

*Vodstvo zavestno zatira druge ženske glede vprašanja spolne usmerjenosti – tudi verbalno izražajo svoje globoke predsodke do lezbijk. Lezbijka je tista beseda, ki lahko povzroči množični srčni napad Izvršilnega komiteja. Ta tema je opuščana kot nepomembna, prenevarna za razmišljanje, vir razkolov ali še iz kakšnega razloga, ki ga bodo potegnile z dna njihove represije. Prevladujoče stališče, ki je še celo bolj reflektirano na nacionalnem nivoju, je: "Kaj če se bodo tiste (zapomnite si besedo tiste) zgrnile k nam v čredah? Kako grozno. Navsezadnje moramo misliti na svojo podobo v javnosti."*¹⁴

Karizmatična Rita Mae Brown je verjetno naredila več kot katera koli druga za feministično ozaveščanje lezbištva. V začetku leta 1969 je Brownova začela organizirati lezbično-feministično gibanje. Pridružila se je skupini za ozaveščanje pri Redstockings, ki jo je kmalu zapustila, ko je ugotovila, da Redstockings "niso bile preveč pro-ženske, ko je šlo za lezbijke".¹⁵ Po prekinitvi sodelovanja z Redstockings je Brownova navezala stike z Gay Liberation Front (GLF – Gej osvobodilna fronta). Tam ji je uspelo prepričati nekaj žensk, da so ustanovile

¹¹ Judith Brown in Beverly Jones, "Towards a Female Liberation Movement", v Tanner, ur., *Voices from Women's Liberation*, str. 407.

Pomembno je opozoriti, da Brownova ni razumela, v nasprotju z lezbičnimi feministkami, da se bodo ženske odmaknile od moških za vedno.

¹² Friedanova citirana v Susan Brownmiller, "Sisterhood Is Powerful", *New York Times Magazine*, 15. marec 1970, str. 140. Brownmillerjeva je pisala: "Pretirana občutljivost gibanja na lezbično temo in obstoj peščice militantnih lezbijk znotraj gibanja sta nekoč samo Friedanovo pripravila do zmrdovanja nad rožnato pošastjo, ki je grozila, da bo skrivila podobo ženskih pravic." Nasprotno pa je Brownmillerjeva trdila, da so militantne lezbijke "bile morda rožnate ščuke, ki pa gotovo niso pomenile jasne in stvarne nevarnosti".

¹³ Obstaja verjetnost, da so DOB bile namerno prezrte, vendar je treba povedati, da na letaku ravno tako ni bila omenjena NY-NOW kot sodelujoča skupina. Abbott and Love, str. 111.

¹⁴ Citirano po Toby Marotta, *The Politics of Homosexuality* (Boston: Houghton Mifflin, 1981), str. 235.

¹⁵ Rita Mae Brown, "Take a Lesbian to Lunch", ponatisnjeno v *A Plain Brown Rapper*, str. 91, prvič objavljeno

v lezbičnem časopisu *The Ladder* (april-maj 1970). Za svoj prispevek o tem obdobju sem uporabila naslednje vire: Marotta, str. 230-55; *Abbott and Love*, str. 113-15; in intervjuje.

¹⁶ *March Hoffman* je pozneje spremenila ime v *Artemis March*.

¹⁷ Pogovor z *Jennifer Woodul*.

¹⁸ Pogovor s *Coletto Reid*.

¹⁹ Na univerzi Yale so se sporekle z *Naomi Weisstein*, ki je bila, za razliko od *Dunbarove* ali *Dixonove*, celo pripravljena priznati pomen lezbištva za feminizem. *Rita Mae Brown*, "Yale Break", ponatisnjeno v *A Plain Brown Rapper*, str. 37-40, prvič objavljeno v *Rat*, februar 1970.

²⁰ *Dixonova* je bila očitno tako osupla, da se ni zavedala, da je izrekla ta zelo parodičen stavek na enak način, kot so to počeli beli liberali, ko so jih obtoževali zaradi rasnih predsodkov.

²¹ *Rita Mae Brown*, "Say It Isn't So", *A Plain Brown Rapper*, str. 50.

skupine za ozaveščanje in oblikovale skupno temo z lezbijkami iz ženske osvoboditve. Po obisku Brownove so *Lois Hart*, *Suzanne Bevier*, *Ellen Bedoz* in *Arlene Kisner* iz GLF ustanovile skupino s *Sidney Abbott*, *Barbaro Love*, *Michello Griffio* in *Marcho Hoffman*, ki so bile dejavne v radikalnih in reformističnih feminističnih skupinah.¹⁶ Brownova in gej aktivistka *Martha Shelley*, nekdanja predsednica newyorške *DOB*, sta prav tako ustanovili skupino za ozaveščanje, ki pa je bila kmalu razpuščena.

Medtem je Brownova navezala stike z manjšo skupino študentk *Vassarja*, v kateri je med drugimi bila tudi *Jennifer Woodul*. S *Cynthio Funk* (zgodnjo članico *NYRW*), *Marcho Hoffman*, *Michelo Griffio* in z *vassarskimi študentkami* so potovale na različna feministična zborovanja, kjer je Brownova sprožala vprašanje lezbištva iz občinstva. *Woodulova* se spominja:

*Z Rito smo začele potovati po konferencah ženske osvoboditve. Ponavadi nas je bilo štiri ali pet z Vassarja, Cynthia, March, mogoče Michela iz New Yorka in seveda Rita. Hodile smo na tiste konference in izpostavljale vprašanje lezbištva. Pravim "me" zato, ker je po navadi Rita sprožila temo, druge pa smo jo podprle. Včasih smo to storile naravnost, včasih pa načrtno – strateško smo se razvrstile po konferenčni sobi in se obnašale, kot da nismo prišle skupaj.*¹⁷

Coletta Reid, ki je pozneje sodelovala z Brownovo v lezbično-feminističnem kolektivu *The Furies* v *Washington D. C.*, meni, da si je Brownova sposodila to posebno taktiko od *trockistov*.¹⁸ Ona in njene spremljevalke so izzvale večje število feministk, vključno z *Roxanne Dunbar* in *Marlene Dixon*, ki sta se pojavili skupaj na govorniškem odru v *Bostonu* v začetku leta 1970.¹⁹ Po kritičnem uvodu Brownove je *Cynthia Funk* povedala govornicam naslednje:

Utrujena sem od poslušanj o zatiranju žensk ... Poglejmo raje zatiranje, ki se dogaja prav tukaj, v tej sobi. Ve ženske, zbrane na govorniškem odru, ste uporabile heteroseksualni privilegij za utišanje teme ljubezni – še posebej ljubezni med ženskami, ki je zame kritična tema gibanja.

Po več sekundah "osupljive tišine", kot pripoveduje Brownova, si je *Dixonova* drznila povedati, da so nekateri njeni najboljši prijatelji homoseksualci.²⁰ *Dunbarova* je odgovorila, da ženskam ni treba spat skupaj zato, da bi se imele rade. Potem je pojasnjevala, da homoseksualnost preprosto ni tako pomembna, ker je "homoseksualnost izbrano zatiranje, medtem ko biti ženska pomeni izvorno zatiranje".²¹

Kljub vsemu so taki spopadi bili redkost. Tema lezbištva je zares izbruhnila 1. maja leta 1970, na otvoritveni večer Drugega kongresa za združitev žensk, ko je štirideset lezbijk prilastilo urnik dogodkov, da bi lahko sprožile vprašanje lezbištva. (Zaradi razcepljenosti glede razrednega vprašanja in lezbištva so nekatere ženske srečanje nemudoma preimenovala v “Kongres za združitev žensk”.) Akcijo je načrtovala skupina, v kateri so bile Brownova, Funkova, Hoffmanova, Hartova in Bedozova.²² V ženskem underground časopisu Rat (Podgana) je bilo objavljeno naslednje poročilo o akciji “rožnatih pošasti”:

1. maja, ob 19.15, je okoli 300 žensk tiho sedelo v predavalnici srednje šole, 70 pa jih je čakalo, da se razmere na Kongresu za združitev žensk uredijo. Luči so ugasnile, slišalo se je tekanje, smejanje, tu in tam bojovni krik, in ko so se luči spet prižgale, se je teh 300 žensk znašlo v rokah ROŽNATIH POŠASTI.

... Sedemnajst žensk iz skupine Radical lesbians je nosilo rožnate majice z napisom ROŽNATA POŠAST na prsih. Te ženske so bile prvi akcijski val in tiste, ki so prevzele predavalnico.

Druge demonstrantke so se razkropile med občinstvo, tam naj bi razodevale svojo podporo akciji in se pridružile ženskam na odru. Ko so bile na odru, so razkrile tako svoje majice Rožnatih pošasti in svoje lezbištvo. Vendar, kot se spominja Woodulova, demonstrantkam ni bilo treba igrati “golobe” v občinstvu, saj so ženske “tako, ko smo zavzele dvorano, začele v trumah prihajati na oder”.²³ Protestnice so zavzele dvorano za dve uri in govorile o tem, kaj pomeni biti lezbijka v heteroseksistični kulturi. Na skupščini kongresa je bilo sprejetih več resolucij pod delovnim naslovom “Rožnate pošasti: Ženske gej osvobodilne fronte in Radikalne lezbijke”:

- 1. Osvoboditev žensk je lezbična zarota.*
- 2. Kadarkoli se oznaka lezbištva uporabi proti celotnemu gibanju ali proti posameznicam, je to treba potrditi, in ne zanikati.*
- 3. V vseh razpravah o kontroli rojstev mora biti vključena homoseksualnost kot legitimna metoda kontracepcije.*
- 4. Vsi učni načrti za spolno izobraževanje morajo vključevati lezbištvo kot veljavno, legitimno obliko spolnosti in ljubezni.²⁴*

Eden od najpomembnejših rezultatov akcije na kongresu je bila načelna listina Radicalesbians z naslovom “Žensko-identificirane ženske”, katere kopije so bile razdeljene ženskam v občinstvu.²⁵ Tako kot akcija naj bi tudi listina pomirila strahove pred lezbišt-

²² Marotta, str. 240.

²³ Pogovor z Woodulovo.

²⁴ Marotta, str. 244.

²⁵ Radicalesbians, “The Woman-Identified Woman”, v Anne Koedt, Anita Rapone in Ellen Levine, ur., *Notes from the Third Year: Women's Liberation*, (New York: New York Radical Feminists, 1971).

²⁶ Pogovor z Jennifer Woodul.

vom heteroseksualnih feministk. V resnici, kot pravi Woodulova, so se "pošasti" odločile za uporabo termina "žensko-identificirane", ker so upale, da bo manj ogrožal heteroseksualne ženske:

Bila sem navzoča, ko so se začele oblikovati ideje za "Žensko-identificirane ženske". Skušale smo ugotoviti, kako ženskam govoriti o lezbilstvu brez uporabe besede lezbijka, saj smo ugotovile, da smo na konferencah nenehno iztirjale udeleženske. Mislim, da se je Cynthia (Funk) spomnila pojma "žensko-identificirane." Vsaj jaz sem ga takrat prvič slišala. Hotele smo, da ženske spoznajo, da lezbijke niso drugačne od drugih žensk na kakršenkoli nenavaden način.²⁶

Za legitimizacijo lezbilstva so Radicalesbians morale prepričati feministke, da lezbilstvo ni le preprosta posteljna zadeva in da lezbijke niso moško-identificirane "bavbav-ženske", ki bi seksualno eksploatirale druge ženske. To jim je uspelo tako, da so redefinirale lezbilstvo kot primarno politično izbiro in locirale diskurz znotraj že etabliranega feminističnega okvira separatizma. Tendenco k enostavnemu označevanju lezbilstva "glede na spolnost" so kritizirale kot "razcepljujočo in seksistično". Še več. Prepričevale so, da lezbijke niso le daleč od moške identifikacije, temveč so zaradi vrednote njihove distance od moške kontaminacije v resnici prej žensko-identificirane kot pa heteroseksualne ženske, ki so "odvisne od moške kulture zaradi njihove (samo-)definicije":

Samo ženske si lahko dajo medsebojno drug, nov občutek sebe. To identiteto moramo razvijati glede na nas same, in ne v odnosu do moških ... Naša energija mora biti usmerjena k našim sestram, ne nazaj k zatiralcem. Vse dokler se bo ženske skušalo osvobajati brez soočenja s temeljno heteroseksualno strukturo, ki nas veže v parne odnose z našimi zatiralci, se bo še naprej veliko energije vlagalo v urejanje posamičnega odnosa z moškim ... To očitno deli našo moč in predanost ter nam onemogoča, da bi se posvetile konstrukciji novih vzorcev, ki nas bodo osvobodili.

Čeprav listina ni napisana v antagonističnem tonu – na primer, izognile so se definiranju heteroseksualnih žensk kot kolaboracionistk – pa je predpostavka ta, da feminizem zahteva lezbičnost:

Srce osvoboditve žensk in temelj kulturne revolucije je primat žensk, žensk, ki oblikujejo novo zavest o sebi in drugih ženskah.

foto Jasna Klančičar

²⁷ Zgodnja besedila Brownove iz 70-ih so objavljena v *A Plain Brown Rapper*; "Step N' Fetchit Woman" Shelleyeve je bilo ponatisnjeno kot "Notes of a Radical Lesbian" v Morgan, ed., *Sisterhood Is Powerful*.

²⁸ Osebni pogovor z Ellen DuBois. DuBoisova je pretehtala svoj prvotni odziv in je bila ena prvih heteroseksualnih feministk, ki so kritizirale seksualni konzervativizem, in še posebej homofobijo, znotraj gibanja.

"Žensko-identificirane ženske" ni bil najzgodnejši izraz lezbičnega feminizma. Tako Rita Mae Brown kot Martha Shelley sta večkrat jezno oznanili homofobijo gibanja v časopisih *Rat* in *Come Out*.²⁷ Toda tisto, kar je listino "Žensko-identificirane ženske" ločilo od zgodnjih spisov in jo naredilo tako pomembno, je bilo to, da je redefiniralo lezbištvo kot kvintesenčni akt politične solidarnosti z drugimi ženskami. Z definicijo lezbištva kot bolj politične izbire kot pa seksualne alternative so Radicalesbians razorožile heteroseksualne feministke. Seveda zapleten problem seksualnosti ni bil rešen. Celo Radicalesbians so morale priznati, da lezbištvo pomeni tudi spolnost:

Dokler ženske ena v drugi ne bodo videle možnosti za primarno predanost, ki vključuje spolno ljubezen, si bodo odtegovale ljubezen in vrednote, ki so jih tako pripravljene deliti z moškimi in tako potrjevati svoj drugorazredni status.

Predstavitev spolnosti je motila mnoge heteroseksualne feministke, ki so v ženskem gibanju našle dobrodošel odmik od spolnosti. Ellen DuBois je bila le ena od mnogih heteroseksualnih feministk, ki so že v začetku obsojale vdor spolnosti v gibanje:

*Zdelo se mi je, da sem končno našla gibanje, v katerem se mi ni bilo treba ukvarjati s tem, ali sem privlačna ali ne, ali sem všeč moškim ali ne ... In ravno ko sem začela čutiti, da bi tukaj lahko pozabila na vse to, je spolnost ponovno dvignila svojo grdo glavo.*²⁸

Lezbijke so se znašle pred velikansko nalogo prepričati heteroseksualne feministke, da lezbištvo nudi ženskam nekaj substancialno drugačnega od družinskega heteroseksualnega vzorca dominacije in podrejenosti. To so skušale narediti tako, da so heteroseksualnim feministkam dokazovale, da je v lezbištvu več čutnosti kot spolnosti, več "komunikacije" kot "obvladovanja". Na primer v zelo branem članku "Zmeljimo falični imperializem" (ki ga je levo usmerjena Služba za novice iz osvoboditve preimenovala v "Čutna ženska", temu je takoj sledilo avtoričino protestno pismo) je lezbična feministka Sue Katz zatrjevala:

Zame je razkritje pomenilo konec spolnosti ... Telesni stiki in občutki so dobili novo, osvobajajočo obliko. In temu pravimo čutnost ... Sedaj je telesnost ustvarjalna neinstitucionalizirana izkušnja. Pomeni dotikanje, božanje, ljubkovanje in nežnosti ... Edina cilja sta bližina in zadovoljstvo. Telesnost ne obstaja zaradi Velikega Orgazma. Obstaja zaradi prijetnega počutja. Naša spolnost lahko vsebuje genitalno izkušnjo ali pa ne.

... Čutnost, ki jo doživljam, je transformirala mojo politično usmerjenost ter razrešila nasprotje med umom in telesom, kajti energija naše feministične revolucije je ista kot energija naše ljubezni.²⁹

In neka druga lezbična feministka je odkrivala:

Spoznale smo, da je ljubezenski in spolni odnos z žensko čisto drugačna stvarnost – drugačna situacija, ko stari strahovi niso zares pomembni. Lezbične ženske to vedo ... hetero ženske pa ne. Zato mnoge heteroseksualke postanejo napete in se čutijo ogrožene zaradi lezbijke: zdi se jim, da so sedaj postale spolni objekt celotnemu človeškemu rodu ... da je varnost, ki so jo čutile med ženskami, izginila zaradi lezbištva. Toda ustavite se za trenutek – ta strah odkriva več o naravi heteroseksualnega sveta.³⁰

Da bi prelomile vez med lezbištvom in moškostjo, so lezbične feministke vendar pogosto krepile prevladujoče kulturne predpostavke o naravi ženske spolnosti. Banalizirale so razliko med žensko (in v širšem smislu lezbično) spolnostjo kot vseprežemajočo, romantično in pozorno ter moško spolnostjo kot nasilno in genitalno usmerjeno. Brownova je trdila, da "moški hočejo vladati prek spolnosti, medtem ko ženske iščejo komunikacijo prek nje".³¹ Neka članica Osvoboditve gej žensk iz Berkeleyja je menila: "Moški, ki so obsedeni s spolnostjo, so prepričani, da so tudi lezbijke obsedene s spolnostjo. V resnici pa so lezbijke, tako kot druge ženske, obsedene z ljubeznijo in zvestobo."³² V julijski številki feminističnega časopisa Everywoman iz Los Angelesa, ki so jo leta 1971 napisale in uredile gej ženske skupine, je neka ženska zatrjevala:

K sreči lezbištvo, kljub mnogim poskusom prepletanja, ni bilo nikoli zares povezano z moškim svetom, in je zato še edino vitalno opravilo na tej zemlji, čisto kot sneg, osvobojeno egoizma in pridobitništva.³³

Če je bil seks med ženskami "čist kot sneg", je bil heteroseksualni seks popolnoma pokvarjen in neogibno zatiralski.³⁴ Seveda je tak diskurz lezbičnega feminizma bil le odmev skupin Feministke in Celica 16. S predstavljanjem lezbištva kot politično rešitvijo zatiranja žensk in z invociranjem esencialističnih idej o ženski spolnosti je lezbičnemu feminizmu uspelo sanirati lezbištvo. Toda, kot bomo videli, ta formulacija lezbištva je imela resne posledice tako za lezbične kot heteroseksualne feministke.

Zdi se, da se večina heteroseksualnih feministk, navzočih v akciji Rožnatih pošasti, ni čutila ogroženo. Kearonova se prav-

²⁹ Sue Katz, "The Sensuous Woman", v *Rat*, v. 3, #18, 12.-29. januar, 1971. Katzova je napisala protestno pismo zaradi spremembe naslova članka in zaradi spremljajoče ilustracije pre-rafaelitskih žensk, ki se igrajo v potoku. Glej tudi Sue Negrin, "A Weekend in Lesbian Nation", *It Ain't Me, Babe*, v. 2, #1, april 1971, str. 11. Negrinova je pisala: "Gej feminizem je edini prostor za razvoj neseksualne čutnosti."

³⁰ Nepodpisano, "Thoughts to Keep in Mind As We Find Out More About Ourselves," *It Ain't Me, Babe*, v. 1, #15, 30. april, 1971. Ponatisnjeno po *Ann Arbor, Spectre, lezbični časopis*.

³¹ Rita Mae Brown, "Coitus Interruptus", *A Plain Brown Rapper*, str. 29. Prvič objavljeno v *Rat*, v. 2, #27, 6.-23. februar, 1970.

³² Nepodpisano, "Lesbians as Bogeywomen", *It Ain't Me, Babe*, v. 1, #8, 11. junij-l. julij, 1970, str. 15. Glej tudi Redstockings sister, "A Mother and a Lesbian", v *Rat*, v. 3, #12, 9.-23. avgust, 1970, str. 13-14.

³³ Susan Helenius, "Returning the Dyke to the Dutchess", *Everywoman*, v. 2, #10, 9. julij, 1971.

³⁴ Sharon Deevey, ustanovna članica lezbično-feminističnega kolektiva *The Furies*, je šla v svojih trditvah tako daleč: "... usak fuk

je posilstvo, tudi če je prijetno doživetje, zato ker ima vsak moški moč in privilegije do žensk, ne glede na to, ali to uporablja očitno ali subtilno." Sharon Deevey, "Such A Nice Girl", v Nancy Myron in Charlotte Bunch, ur., *Lesbianism and the Women's Movement* (Baltimore: Diana Press, 1975), str. 21.

³⁵ Pogovor s Pam Kearon.

³⁶ Pogovor z Ros Baxandall in Ann Snitow.

³⁷ "Women's Lib: A Second Look", *Time*, 14. december, 1970, str. 50. *Time*ov novinar je senzacionalistično pisal, da naj bi jo "odkritje diskreditiralo kot govornico gibanja, vrglo nove duome v njene teorije in okrepilo stališča tistih skeptikov, ki nenehno zavračajo vse liberacionistke kot lezbijke".

³⁸ *Abbot and Love*, str. 124.

³⁹ *Abbott and Love*, str. 126; *Marotta*, str. 259.

⁴⁰ Januarja 1971 je Ti-Grace Atkinson izjavila, da so lezbijke "največja kontrarevolucionarna sila znotraj ženskega gibanja". Atkinsonova je bila seveda voditeljica znotraj NOW, v začetku gibanja. Atkinson, "Lesbianism and Feminism: Justice for Women as 'Unnatural'", *Amazon Odyssey*, str. 145. In pogovor s Cindy Cisler.

zaprav spominja, da so ji v odmorih med Drugim kongresom ženske pripovedovale: "V lezbijkah je toliko ljubezni, in v vas /ženske iz Razredne delavnice/ je toliko sovraštva."³⁵ Baxandallova je mislila, da je bila akcija "zabavna in čudovita", in Snitowa je hvalila "duhovitost in lahkotnost", ki sta odlikovali akcijo.³⁶ Toda v resnici je bila akcija, v nasprotju z listino, prošnja za sprejem v feministično gibanje, ne pa utrjevanje avantgardnega položaja. Tudi če je besedilo "Žensko-identificirane ženske" odstranilo ideološke ovire za sprejemanje lezbijstva, pa ni moglo odpraviti emocionalnega odpora.

Položaj je postal precej napet, ko so se teme lotili mediji. V decembru leta 1970 je revija *Time* natisnila kratek članek z naslovom "Ženska osvoboditev – drugi pogled", ki svetu ni razkrival le biseksualnosti Kate Millettove, temveč je tudi z velikim upanjem pričeval, da bo njegovo razkrivanje diskreditiralo feministično gibanje.³⁷ Feministke, med njimi Atkinsonova, Steinemova, Brownmillerjeva in Florynce Kennedy, so v odgovor sklicale tiskovno konferenco, na kateri so izjavile, da se osvoboditev žensk in gej osvoboditev "borita za skupni cilj" – za družbo, v kateri ljudje ne bodo več kategorizirani glede na spol ali spolno usmerjenost.³⁸ Odločitev, da bodo raje sprejele kot pa zanikale lezbijstvo, je utišala tisk. Toda v newyorški NOW, tam je bil sedež čistunske mentalitete, ni bilo miru. V resnici je Betty Friedan vodila uspešno akcijo in lezbijkam preprečila številčnejšo izvolitev ali ponovno izvolitev v urad newyorške NOW na volitvah leta 1970. Po besedah nekdanje predsednice newyorške NOW Ivy Bottini je bila Friedanova pri tem uspešna predvsem zato, ker sta jo podpirali prikriti lezbijki v NOW.³⁹ Tudi veliko drugih bivših članic NOW je zatrjevalo, da homofobija organizacije ni bila neodvisna od večjega števila prikritih lezbijk znotraj organizacije, ki so mislile, da bodo izpostavljene kot lezbijke, če se bo o tej temi javno govorilo.⁴⁰ Do sredine leta 1971, ko je NOW končno sprejela resolucijo o "legalni in moralni" podpori lezbijstvu, je bila vsaka članica organizacije, ki je zagovarjala pravice lezbijk, v ranljivem položaju.

Skupine ženske osvoboditve niso podlegle paranoji, ki je zgrabila NOW, ker se niso nikoli oklepale ugleda v javnosti. V obdobju 1970-72 je gibanje pretresala delitev na gej in heteroseksualne ženske. Ta konflikt je bil najostrejši v Washington D. C.-ju, kraju rojstva lezbično-feministične skupine Furije (The Furies).

POJAV LEZBIČNEGA FEMINIZMA V WASHINGTON D. C.-JU

Žensko osvobodilno gibanje v D. C.-ju je bilo več ali manj politično usmerjeno, celo v letu 1970. Levičarska misel je oto-

pela, Inštitut za politične študije (IPS) pa je imel osrednji pomen za žensko gibanje. Charlotte Bunch, Judy Coburn in Betty Garman, vse dejavne v gibanju, so bile kolegice na IPS.⁴¹ Gibanje v D. C.-ju je bilo še naprej zvečine gibanje prijateljskih krogov. Bilo je pa tudi izjemno živahno; v letu 1970 so 24 ur na dan delovale diskusijske skupine, projektov pa je bilo štirinajst.⁴² V istem letu sta levičarsko in žensko gibanje v D. C.-ju posvečala manj pozornosti vojni z represivno vladno kampanjo proti Panterjem. Slišati je bilo, da so liberacionistke razpravljale celo o možnosti za ugrabitev Marthe Mitchell, da bi tako dosegle izpustitev Erice Huggins, vodje Panterjev, iz zapora.⁴³

Položaj se je spremenil, ko so se v mesto priselile tri ženske, povezane z branilci Chicago Seven. Čikaška sedmerica – ali "Zarota", kot so se sami šaljivo poimenovali – je bila obtožena zaradi netenja upora na Demokratski nacionalni konvenciji leta 1968. Tasha Peterson, hči Davea Dellingerja, Susan Gregory, ljubica Rennieja Davisa, in Susan Hathaway, Davisova bivša ljubica, so se skupaj z Davisom, upoštevaje sklep sodnega procesa proti Čikaški sedmerici, spomladi leta 1970 preselile v D. C.⁴⁴ Vse tri so se priselile k Betty Garman – študentki na IPS, voditeljici Mobe in zagovornici Zarote. Čeprav so bile Petersonova, Hathawayeva in Gregoryjeva očitne novinke v levičarske gibanju, so zavzele "močno levičarsko hišo" v D. C.-ju.⁴⁵ In čeprav je bil njihov feminizem vsestransko nerazvit, sta Hathawayeva in Petersonova še v istem poletju začeli pisati za časopis oob.⁴⁶ Seveda je bil oob tistega obdobja izrazito politično usmerjen, s stranmi, polnimi poročil žensk o osvobodilnem boju v tretjem svetu. Nekaterim veterankam ženskega gibanja so se zamerile čikaške ženske, saj se je z njimi takoj ravnalo kot z zaupnimi kameradkami, ne pa kot s povzpetnicami, kot so jih mnoge doživljale. Bunchova priznava, da so bile čikaške ženske, ki so se identificirale bolj kot "anti-imperialistke" kot pa feministke, "zelo arogantne".⁴⁷

Webbova trdi, da je mnoge ženske še posebej razjezilo to, da je bila čikaška trojka povabljenja k sodelovanju v poskusni dvotedenski ženski komuni, v katero niso bile povabljene mnoge starejše aktivistke. Ob zaključku komune se je skupina odločila, da bo ustanovila stalno žensko komuno. Nekaterim v širši levičarski skupnosti je ta korak pomenil potrditev njihovih "najhujših mor. Odločile smo se, da zapustimo svoje može."⁴⁸ Vendarle so mnoge ženske zaradi različnih vzrokov sčasoma odnehale.⁴⁹ Garmanova, Petersonova, Hathawayeva in Gregoryjeva so ustanovile žensko hišo, ki je v D. C.-ju postala znana kot "anti-imperialistična ženska hiša".

Webbova se spominja, da je bila dvotedenska komuna "zelo intenziven skupinski dogodek, skoraj religiozna izkušnja" za devet ali deset udeleženk:

⁴¹ *Abbott in Love*, str. 134.

⁴² *Garmanova je prej sodelovala s SNCC.*

⁴³ *Pogovor z Joan Biren. Ravno tako so leta 1970 D. C. prelepile z "Odprtim pismom Marthi Mitchell". Martha Mitchell, ki je bila poročena z glavnim tožilcem Johnom Mitchelom, je javno oznanila svojo željo po priključitvi k ženskemu gibanju. Pismo je Mitchellovo obveščalo o tem, da je njena priključitev k ženskemu gibanju dobrodošla, vendar bi morala zavreči svoje "privilegije ekonomije zgornjega razreda in bele kože" ter svojo "prazno identiteto". Glej Bunch, "Ourstory: D. c. Herstory", 21. maj, 1971, str. 7; Letty Pogrebin, "The FBI Was Watching You", MS., junij 1977, str. 39.*

⁴⁴ *Pogovor z Marilyn Webb. Tako Davisova kot Dellingerova sta bili obtoženi v procesu proti Chicago Seven.*

⁴⁵ *Pogovor s Charlotte Bunch.*

⁴⁶ *Pogovor z Marilyn Webb; Marilyn Webb, brez naslova, oob, v. x, #2, februar 1980, str. 5.*

⁴⁷ *Pogovor s Charlotte Bunch (LV).*

⁴⁸ *Pogovor z Marilyn Webb.*

⁴⁹ *Marilyn Webb in veliko drugih ni hotelo sodelovati, ko so anti-imperialistične ženske povabile znanko iz*

Chicaga, naj se pridruži komuni. Webbova in druge so sumile, da je ženska bila vohunka. Raziskovale so njeno poreklo, vendar ni bilo nič potrjenega. Nekatere ženske so verjele, da so bile agentke delno krive za težave v gibanju v tistem obdobju. Webbova, ki je videla nekaj kartotek FBI-ja pri DCWLM, je prepričana, da je ena od žensk znotraj oob-ja obveščala in manipulirala s temi elitizma in lezbištva, da bi tako slabila gibanje. Nedvomno so agentke poostrile trenja znotraj gibanja, toda spori niso bili samo plod njihovega delovanja.

⁵⁰ Pogovor z Marilyn Webb; Webb, oob, v. x, #2, str. 5. V komuni so bile Marlene Wickes, Coletta Reid, Susan Gregory, Susan Hathaway, Marilyn Webb, Tasha Peterson, Betty Garman, Charlotte Bunch in Judy Spellman.

⁵¹ Ženska komuna, "Mind Bogglers", oob, v. 1, #s 9-10, 31. julij, 1973, str. 13.

⁵² Pogovor s Coletto Reid.

⁵³ Osebni pogovor, Jean Tepperman.

⁵⁴ Naberjeva citirana po Perri Knize, "Anatomy of a Visionary", Ann Arbor Observer, marec 1987, str. 31.

⁵⁵ Kot primer glej A Weatherwoman, "Inside the Weather Machine", Rat, v. 2, #27, 9.-23. februar, 1970. "Spolnost postane povsem drugačna brez ljubo-

V zavetju smo se pogovarjale o teoriji in praksi, jedle, čistile, kuhale, bile enkrat na skupinskem tripu meskalina; vse to nas je stopilo v intenzivno in nepojmljivo bližino. Lezbištvo ni bilo na dnevnem redu, vendar je bilo očitno, da bo homoseksualnost prihodnji izid za nekatere med nami.⁵⁰

Junijska številka oob je poročala o ženski komuni. Pišoče so zagovarjale vseženske komune kot pribežališče pred "seksualnim pranjem možganov":

Mnogo žensk se je odtujilo od spolnih funkcij svojega telesa, ker se spolnost uporablja za to, da nas obdržijo na naših mestih. Mar za korak k celoti ni potrebno, da se umaknemo pred represijo seksualnega pranja možganov in zgradimo vseženske kolektive? V nekaterih bo morda obstajala spolnost med ženskami, toda za mnoge članice pa bodo ti kolektivi verjetno obdobje celibata – najbrž prvič v življenju večine žensk.⁵¹

Toda neka druga udeleženka se spominja, da so bile razprave zvečine omejene na govor o "uničenju monogamije".⁵² Koncept "uničenja monogamije" je bil zelo priljubljen med levičarji in levo usmerjenimi feministkami. Oni so trdili, da je monogamija zlo, ki se je pojavilo z nastankom zasebne lastnine. Jean Tepperman se spominja, da je med levimi feministkami skoraj veljalo prepričanje, da je želja po seksualni zvestobi buržoazni "ostanek".⁵³ Barbara Haber poroča, da sta jo v njeni prvi skupini za ozaveščanje Cathy Wilkerson iz SDS in Weathermanova napadli, ker je hotela še naprej ostati poročena: "Rekla je, da je čustvena varnost strašna, desničarska potreba."⁵⁴ O monogamiji se je res začelo veliko razpravljati po prihodu treh čikaških žensk, ki so bile pod vplivom anti-monogamne struje Weathermanove.⁵⁵

Čeprav so liberacionistke iz D. C.-ja razpravljale o vrednotah nemonogamnosti in celibata ter ustanovljale vseženske komune, je bilo še vedno malo diskusij o lezbištvu.⁵⁶ V nasprotju z Newyorčankami, med katerimi so nekatere že eksperimentirale z lezbištvom, so bile ženske iz D. C.-ja še naprej zelo zadržane. Še poleti leta 1970 so Marilyn Webb, Coletta Reid in Nancy Ferro kritizirale javna občila, ki so tipično predstavnico ženske osvoboditve prikazovali kot "veliko čudo – požigalko modrcov, sovražnico moških, lezbijko, bolnico!"⁵⁷ Spremembe so se pojavile jeseni leta 1970, ko so se ženske iz D. C.-ja udeležile Revolutionary People's Constitutional Convention (RPCC – Ustavna konvencija revolucionarnih ljudi) pod pokroviteljstvom Panterjev v Philadelphiji. RPCC, ki je potekala prek vikenda Dneva dela, je zbrala vsaj 600 udeležencev, ki so hoteli sode-

lovati pri pisanju nove ustave, ki naj bi “zastopala vse zatirane ljudi”.⁵⁸ Na vsaki delavnici (tretji svet, GI, ženske, gej osvoboditev itn.) naj bi sestavili osnutek pravic, ki so potrebne, da bi določena skupina lahko vzpostavila svojo identiteto. Toda, kot se je zgodilo že na Konferenci združene fronte proti fašizmu leto poprej, Panterji niso zaupali udeleženkam iz ženskega gibanja. Po nekaterih virih so večkrat odpovedali žensko delavnico.⁵⁹ Ko so se ženske končno le zbrale, je srečanje usmerjala članica Panterjev pod paranoičnim očesom Panterjevih varnostnikov. Ženske delavnice se je udeležilo približno dvajset lezbijk iz New Yorka – mnoge med njimi, kot Rita Mae Brown in Martha Shelley, so delale pri Radicalesbians – ki so v začetku konference predlagale seznam lezbičnih zahtev. Ker jih je razjezilo stališče Panterjev do predstavnic ženskega gibanja in lezbijk in ker niso mogle zahteve delavnice oblikovati kot bolj “žensko-identificirane”, so zapustile konferenco.

Glede na lezbični seznam zahtev prav nič ne preseneča, da so se sporekle s Panterji. Zahtevale so konec seksualnega programiranja otrok, uničenje nuklearne družine in ustanovitev komunalnega varstva otrok pod nadzorom “žensko-identificiranih žensk”. In, ne po naključju, so zahtevale, da imajo ženske popoln nadzor nad socialnim sistemom. Kakorkoli že, natisnjeno poročilo konvencije je zahteve ženske delavnice skrčilo na sledeče:

Da imajo ženske pravico izbrati heteroseksualnost, biseksualnost ali homoseksualnost. Da naj bodo odločilni tehnološki programi, pomembni za ženske, njim dostopni, npr. varstvo otrok.

Medtem ko lezbijkam očitno ni uspelo pomembneje načeti moškega šovinizma Panterjev, pa so imele velik vpliv na mnoge liberacionistke iz D. C.-ja. Coletta Reid se ni mogla udeležiti konference, toda veliko njenih prijateljic se je odpravilo v Philadelphijo. Spominja se, da so te, ko so se vrnile s konference, “verjele, da je lezbištvo morda velika stvar v teh dneh”.⁶⁰ Joan E. Biren (znana tudi kot JEB), ki se je udeležila konference, se spominja, da je sredi vroče razprave na ženski delavnici:

tista ženska vstala in se identificirala kot radikalna lezbijka. Skoraj sem se zvrnila po tleh ... Pozneje sem stekla k njej in rekla: “To, kar si povedala, je najčudovitejša stvar, ki sem jo kdajkoli slišala. Res bi se rada več pogovarjala s tabo.” Povedala mi je ime in naslov in potem sem tudi sama šla v New York.

Na Birenovo so newyorške lezbijke naredile izjemen vtis, ker “so znale povezati dejstvo, da lezbištvo ni samo seks, marveč gre

sumnosti. Ženske, ki nikoli niso počele tega z drugo žensko, začnejo brskati po seksualnem življenju drugih žensk. Ljudje, ki živijo skupaj in se borijo skupaj, fukajo skupaj.”

⁵⁶ Pogovor s Coletto Reid in Joan Biren.

⁵⁷ Nancy Ferro, Coletta Reid Nalcomb in Marilyn Webb, v *Woman: A Journal of Liberation*, v. 1., #4, Summer 1970, str. 58.

⁵⁸ *Nepodpisano*, “Philly Convention”, *Rat*, v. 3, #13, 11-25. september, 1970, str. 17. *Nedvomno je bil glavna atrakcija konvencije Huey Newton, nedavno izpuščen iz ječe.*

⁵⁹ *Anonimno*, “The Days Beloged to the Panthers”, in “lesbian testimony”, *oob*, v. 1, #11, 30. september, 1970, str. 4-5. Glej tudi Martha Shelley, “subversion in the women’s movement: what is to be done”, *oob*, v. 1, #13, 8. november, 1970, str. 5-7.

⁶⁰ Pogovor s Coletto Reid.

⁶¹ Pogovor z Joan Biren.

⁶² Marotta, str. 249-55.

⁶³ Deeveyeva se je zapletla z dolgoletno veteranko DCWL-ja in Bunchova z eno od lezbičnih feministk iz New Yorka. Zveza Deeveyeve je še posebej povzročila valove šoka v skupnosti, saj je bilo to prvo tourstno "spreobrnjenje". Glej Sharon Deevey, "Such a Nice Girl", v Myron in Bunch, ur., "Lesbianism and the Women's Movement". Webbova je to v pogovoru potrdila.

⁶⁴ Pogovor s Coletto Reid.

⁶⁵ Pogovor z Joan Biren.

za razširjeno feministično misel".⁶¹ Kmalu sta se Birenova in Sharon Deevey, še ena veteranka ženskega gibanja v D. C.-ju, odločili, da ustanovita vselezbično komuno. Prva rekrutka je bila prijateljica Birenove Ginny Berson iz Mount Holyokeja, ki je občasno pisala za levičarski periodični časopis Hard Times (Težki časi). Ker niso poznale drugih lezbijk v D. C.-ju, so se odločile, da bodo privabile v njihovo kolektivno hišo lezbijke iz New Yorka.

Po naključju so se Radicalesbians ravno v tem obdobju razhajale pod pritiskom političnih in osebnih nasprotij.⁶² Rita Mae Brown in Cynthia Funk, osrednji osebnosti v skupini, sta se odločili za preselitev v D. C. V pozni jeseni se je govorilo o lezbištvu dosti več, k temu je delno prispevalo tudi dejstvo, da se je med nekaterimi članicami ženske skupnosti pojavljalo vse več ženskih parov.⁶³ Ta proces je bil še bolj pospešen do drugega srečanja RPCC, ki je potekalo prek vikenda Dneva zahvalnosti v D. C.-ju. Reidova meni, da je bilo RPCC res pomembno, ker so prišle vse tiste ženske, ki niso živele v mestu. Takrat sem prvič dobila občutek, da v ženskem osvobodilnem gibanju prevladujejo lezbijke. Najpomembnejše je bilo, da so ženske, ki so se udeležile konvencije Panterjev, bile radikalne, medtem ko je bil oob /Reidova je bila članica uredništva/ povezan z ženskami zelo različnih prepričanj. Bilo je jasno, da so bile tiste ženske res radikalne in da je med njimi bilo devetdeset odstotkov lezbijk.⁶⁴

Seveda lezbijke niso prevladovale v gibanju vse do poznega 1970. leta, so pa očitno prevladovale na ženskem zboru pri RPCC. Wendy Cadden, Pat Parker, Judy Grahn in Nancy Adair so bile samo ene od lezbijk, ki so se udeležile konvencije. V decembru leta 1970 se je Reidova deklarirala kot lezbijka in organizirala žensko hišo skupaj s Helaine Harris, soustanoviteljico Adaira jugozahodne zveze za ženske pravice, in Lee Schwing, Goddardovo dejavno študentko pri oob.

V februarju leta 1971 je Birenovi in Deeveyevi uspelo ustanoviti prvo vselezbično hišo v D. C.-ju. Hišo, ki sta jo poimenovali "Amazing Grace" (Osupljiva milina), sta ustanovili skupaj s Cynthia Funk, Nancy Myron in tremi drugimi ženskami, ki so nedavno prišle iz New Yorka, ter z Bersonovo iz D. C.-ja. Birenova in Deeveyeva sta veliko pričakovali od Osupljive miline, za katero sta upali, da bo označila začetek eksplicitno lezbičnega gibanja v D. C.-ju. Birenova se spominja:

S Sharon sva načrtovali kolektivno hišo lezbijk. Toliko časa smo preživele v razpravah z moškimi ali v razpravah z ženskami o njihovih moških, da smo bile prepričane, da je lezbična hiša pravi odgovor. Ta naj bi rešila veliko težav.⁶⁵

Vendar sta spoznali, da je veliko problemov ostalo, še posebej problem razrednega. Projekt Amazing Grace, ki so ga skrbno načrtovale več kot dva mesca, je "surovo in nepričakovano" propadel po samo enem tednu.⁶⁶ Eksperiment se je zrušil, ker so bile nekatere ženske iz delavskega razreda nezadovoljne zaradi komunalne organizacije gospodinjstva. Bersonova meni, da je šlo za ekstremni primer razrednega konflikta. Bilo je tako očitno ... Tam sta bili dve ženski iz Mount Holyoka in dekle iz Swarthmora, ki je ostajala doma in ni imela plačnega dela, ter tri druge ženske iz South Bostona, ki so vsak dan hodile v običajno službo in skrbele za denar, medtem ko se je ženskam iz srednjega sloja zdelo, da bo za naše finančne potrebe vedno preprosto skrbel radodaren svet.⁶⁷

Večina žensk iz srednjega sloja je hotela, da skupina opusti koncept zasebne lastnine, medtem ko se je večina žensk iz delavskega sloja upirala taki ureditvi. Ena od žensk delavskega sloja pojasnjuje:

Nisem hotela imeti komunalne sobe s skupno garderobo in tam zjutraj iskati spodnje perilo. Vse naj bi si bile delile obleke in spale v isti sobi. Dajte no, nehajte s tem!

Birenova in Deeveyeva, ki sta si omislili vse to, sta bili potolčeni, ko je skupina razpadla.

Ženski, ki sta opazno manjkali pri projektu Amazing Grace, sta bili Rita Mae Brown in Charlotte Bunch.⁶⁸ Jezni, ker nista bili vključeni, sta februarja 1971 ustanovili svojo skupino, ki sta jo imenovali "lezbična skupina za razkritje in ozaveščanje." Skupino je sestavljalo okoli deset žensk iz ženske skupnosti v D. C.-ju, ki so se nedavno razkrile ali so o tem razmišljale. Bersonovi se je zdelo, da so bile v skupini "zvečine hetero ženske, ki so poskušale biti lezbijke, in Rita."⁶⁹ Poleg Bunchove in Brownove so v skupini bile še Tasha Peterson, Susan Hathaway in Susan Gregory iz anti-imperialistične ženske hiše ter Coletta Reid, Lee Schwing in Helaine Harris iz druge ženske hiše.⁷⁰

Čeprav so bili odnosi med ustanoviteljicami Amazing Grace in ženskami iz skupine za ozaveščanje napeti, sta obe skupini čutili, da se nenaklonjenost lokalnega feminističnega gibanja stopnjuje. Večina heteroseksualnih feministk se ni odpovedovala heteroseksualnosti in se spreminjala v lezbijke, prej so nasprotovale lezbično-feministični predpostavki, da feminizem zahteva lezbištvo. Z nadaljnjo polarizacijo na gej in hetero del je tisto zimo in spomladi prišlo do večjega števila incidentov. Ženski center je organiziral novoletni ples, ki bi minil brez izpadov, če ne bi veliko lezbijk nasprotovalo, ko se je neka ženska pojavila na hodniku s štiriletnim sinom. Skupnost je začelo pretresati vprašanje, ali naj se moškimi otrokom dovoli vstop v "ženski prostor".⁷¹

⁶⁶ Pogovor z Joan Biren.

⁶⁷ Pogovor z Ginny Berson.

⁶⁸ *Verjetneje je, da so bile namerno izključene. Slišati je, da sta Bunchova in Brownova bili izključeni predvsem iz osebnih razlogov - Brownova zaradi osebnih nasprotovanj z nekaterimi članicami Amazing Grace in Bunchova predvsem zato, ker je bila poročena z Jimom Weeksom. Pogovor s Charlotte Bunch.*

⁶⁹ Pogovor z Ginny Berson.

⁷⁰ Helaine Narris pripominja, da je bilo mešanje omenjenih treh skupin zelo močno, tako je mogoče, da se je sestava spreminjala. Osební pogovor, Helaine Harris, 1986.

⁷¹ Charlotte Bunch, "Ourstory: DC Herstory", pripravljeno za žensko zavetišče, 21. maj, 1971. V dokumentih Bunchove; pogovor s Coletto Reid.

⁷² *Bobbie Goldstone, oob, v. 1, #20, april 1971.*

⁷³ "Joanne", "Goodbye Ruby Tuesday", *oob, v. 1, #21, 6. maj, 1971, str. 18.*

⁷⁴ *Coletta Reid, "Coming Out in the Women's Movement", v Lesbianism and the Women's Movement (Baltimore: Diana Press, 1975), Charlotte Bunch in Nancy Myron, ur., str. 95.*

⁷⁵ *Podpisano "Those Women", "Lesbians and Day-Care", Rat, v. 3, #23, 14. junij-10. julij, 1971, str. 13.*

Zgodaj spomladi je mnogo heteroseksualnih feministk obtoževalo lezbijke, da prevzemajo gibanje, njih pa izključujejo. Tiste pomladi je oob natisnil članek, ki je lezbično-feministično politiko primerjal s "seksualno fašistično politiko" Normana Mailerja.⁷² V aprilu so Reidova, Hathawayeva, Petersonova in Schwingova prenehale delati za oob. Trdile so, da je uredništvo cenzuriralo njihove članke.⁷³ Še več. Razcep se je zakuhal tudi v feminističnem centru za varstvo otrok, ki ga je pomagala ustanoviti Reidova. Nekatero članice so se začele spraševati, ali so Reidova in njene lezbične prijateljice ustrezne kot model vloge za otroke. Reidova je trdila, da je neka ženska celo namigovala, da bi lezbične delavke v varstvenem centru lahko nadlegovale deklice, ki so jih čuvala.⁷⁴ V odgovor so Reidova in druge ženske, ki so pozneje ustanovile The Furies, predložile seznam sprememb kolektivu varstvenega centra. Na tem letaku, natisnjem v časopisu Rat, so bile naslednje zahteve po spremembah:

- 1) *Heteroseksualne predsodke centra je treba odpraviti. Nenehna gej navzočnost je nujna zato, da otroci lahko vidijo ženske, ki ljubijo ženske, in moške, ki ljubijo moške.*
- 2) *Varstveni center mora biti voden v skladu s komunističnimi načeli ... Primarnost odnosa starši-otroci ne more več biti samoumevna. Tisti, ki so dejavni v varstvenem centru, morajo tudi sami stremeti k življenju v kolektivu.*
- 3) *S šovinizmom odraslih se je treba spopadati, ravno tako z razrednimi in rasnimi pojavi.*
- 4) *Predsodek o nuklearni družini se mora nehati. Samske ženske in lezbijke z otroki morajo biti na vrhu prioritete kandidatke za center.*
- 5) *Moški, ki se ne borijo s svojim seksizmom, morajo oditi. Ženske bodo odločale o tem, kdo naj ostane. Moški, ki bodo ostali, se morajo udeleževati moških skupin za oza-veščanje, ki jim bodo pomagale izraziti homoseksualnost.*
- 6) *Otroke naj se spodbuja pri raziskovanju lastnih teles in teles drugih ter k masturbaciji.⁷⁵*

Ko se je kolektiv sestal brez Reidove in sklenil, da raje vidi, da so otroci biseksualni kot pa homoseksualni, je Reidova dala odpoved. Nasprotja med lezbijkami in heteroseksualnimi feministkami so bila močno povezana z globoko vcepljeno homofobijo, toda to je, kot pove omenjeni incident, gotovo podpihoval dogmatizem lezbičnih feministk.

* * *

Lezbične feministke, kot so bile The Furies, so prisilile heteroseksualne feministke k priznanju, da je spolnost prej družbeno

kot pa biološko konstruirana, in k razumevanju osrednjega pomena institucionalizirane heteroseksualnosti za zatiranje žensk. Feministke so morale ponovno razmisliti o svojih stališčih do lezbištva. Nekateri so v lezbijkah celo videli avantgardo ženskega gibanja. Na primer, Ti-Grace Atkinson je sklepala, da je "feminizem teorija, lezbištvo pa praksa".⁷⁶ Z izzivom stigmatizacije lezbištva lezbične feministke niso samo predstavile lezbištva kot življenjske izbire, temveč so, z besedami Frances Chapman, "naučile posameznice, da lahko živijo v svetu kot ljudje".⁷⁷

Toda preoblikovanje lezbištva v politični imperativ in njegovo označevanje kot logičnega izida posameznicičnega feminizma je bilo problematično. Lezbični feminizem je poslabšal feministično težnjo h konceptualizaciji spolnosti v službi gibanja – to je bila, kot je poudarila Deirdre English, le različica stare teme "spolnosti v službi družbe".⁷⁸ Ta preskriptivizem je imel škodljive posledice tako za lezbične kot heteroseksualne feministke. Žensko gibanje je vedno pogojno sprejemalo lezbištvo – glede na to, koliko so lezbijke bile pripravljene zanikati seksualnost in se prilagoditi "ženskemu" seksualnemu standardu. Lezbištvo ni bilo nikoli zares legitimizirano na temelju seksualnosti. Toda lezbištvo na nekem nivoju (še posebno na nivoju prakse kot nasprotje retoriki) seveda vključuje spolnost – dejstvo, ki je motilo nekatere heteroseksualne feministke. Na primer, Atkinsonova, ena najbolj glasnih zagovornic političnega lezbištva, pravi, da jo je "presenetila težka seksualizacija, ki je vzniknila s krepitvijo lezbijk v gibanju. To je bil šok. Bila sem razočarana, ker ni bilo pomembne razlike v primerjavi s heteroseksualnimi odnosi."⁷⁹ In če je lezbištvo zraslo prej iz političnega prepričanja kot pa iz seksualne želje, kaj potemtaka storiti, ko seksualna želja ne odseva politične doktrine? Seveda so vse liberacionistke mislile, da posameznikova spolnost mora odsevati njegovo/njeno politično prepričanje; to je še posebej veljalo za lezbijke, saj se je verjelo, da je njihova spolnost razširitev feminizma. Še več. Lezbične feministke so v prizadevanju po razlikovanju lezbičnih od heteroseksualnih odnosov pogosto prikazovale lezbične odnose in spolnost kot povsem neproblematične. Priznanje seksualnih problemov je bilo tabu, saj je ogrožalo ideološko gradnjo lezbičnega feminizma. Na primer, Harrisova se spominja, da v skupini The Furies "ni bilo prostora za razpravo o težavah v seksualnih odnosih. O seksualnosti ni bilo nobenih diskusij. Veljalo je prepričanje, da je lezbična seksualnost uspešna."⁸⁰

(...)

Članice The Furies so verjele, da bo lezbištvo nujno vodilo k intenzifikaciji boja proti moški nadvladi, vendar se to ni zgodilo. Z vzponom lezbičnega feminizma je bilo zlitje osebnega s političnim dokončno in neprizivno. Bolj kot kdajkoli

⁷⁶ Citirano po Abbott in Love, str. 117 in Anne Koedt, "Lesbianism and Feminism", v Koedt, Levine in Rapone, str. 246.

⁷⁷ Pogovor s Frances Chapman.

⁷⁸ Deirdre English, Amber Hollibaugh, Gayle Rubin, "Talking Sex: A Conversation on Sexuality and Feminism", Socialist Review, #58, julij-avgust 1981, str. 44.

⁷⁹ Pogovor z Atkinsonovo, oob, december 1979, str. 23.

⁸⁰ Pogovor s Helaine Harris.

⁸¹ Pogovor s Susan Brownmiller.

⁸² Na primer, *The Furies je motila skupina New Haven Women's Liberation Rock Band* zato, ker so ob vsakem plesu v D. C.-ju pripravile za ženske politično predavanje o splavu.

⁸³ Julia Penelope Stanley, "Notes on the Edge", *Win*, 26. junij, 1975, str. 9. Zgodnejša, bolj poskusna inačica omenja izjave v nepodpisanem članku brez naslova v feminističnem časopisu iz Iowa Cityja *Ain't I A Woman*, v. 1, #6, 4. junij, 1971. Avtorica je pisala, da "zaradi celoletnega življenja v ženski /lezbični/ subkulturi ugotavljam, da se zelo težko navezujem na mnoge težave, ki se drugim ženskam zdijo pomembne, tako kot recimo njihovi mošje".

⁸⁴ Sharon Deevey, "Such A Nice Girl", v *Myron in Bunch*, ur., str. 23. Seveda je veliko lezbijk ostalo še naprej dejavnih v boju za reproduktivne pravice.

prej je postalo merilo to, kako kdo živi, in ne njegova predanost političnemu boju. To lahko zasledimo tudi v prikazu vse bolj razširjenega termina "žensko-identificirano", ki je prepričeval, da so posamezničina stališča in obnašanje pomembnejši od njene politične filozofije in svetovnega nazora. Ženska je torej lahko zavzela vse pravilne pozicije, to pomeni, da je bila feministka, pa vendar je bila še vedno obsojena kot moško-identificirana. Še več. Fokus se je premaknil od izgradnje množičnega gibanja k vzdrževanju alternativne ženske kulture in skupnosti. Brownmillerjeva pravi:

*Množični priliv nepolitičnih lezbijk v žensko gibanje in ... emocionalni občutki do njih, kot da so junakinje ženskega gibanja, ker so ženske, ki se ne družijo z moškimi – vse to je premaknilo gibanje od konfrontacije z moško močjo k alternativnim življenjskim slogom.*⁸¹

Teme, kot sta splav in otroško varstvo, ki so v začetku imele moč za mobilizacijo velikega števila žensk, so bile pogosto omalovaževane kot teme "hetero žensk".⁸² Na primer, lezbična feministka Julia Penelope Stanley razglša:

*Samo lezbijka je lahko tista, ki nima nobenega deleža v socialnem sistemu ... Hetero ženske, tudi tiste, ki si rečejo "feministke", so še vedno vezane na moške ter odvisne od njihove strpnosti dobre volje, zato se oklepajo tem, kot sta enako plačilo in kontrola rojstev. Ženska, ki nima skupnih interesov z moškim, se ne bi menila za to.*⁸³

In Sharon Deevey je očitala, da je heteroseksualno izhodišče vdrlo v gibanje za osvoboditev žensk. "Vse okoli mene je bilo, in je seveda že od zmeraj bilo heteroseksualno ... še posebej ženska osvoboditev: kontrola rojstev, slab seks in splav."⁸⁴ Seveda je to samo še poslabšalo negativne tendence, ki so se začele prej pri nekaterih radikalnih feministkah.

V nekaterih pogledih je pojav lezbičnega feminizma gibanje približal kulturnemu feminizmu. Njegovo poudarjanje ženske kontrakulture in esencialistični argumenti o ženski seksualnosti so bili kvintesenca kulturnega feminizma. Toda lezbični feminizem je bil žalitev za kulturno-feministično idejo o univerzalni ženski izkušnji. Čeprav je bil njihov cilj zbrisati razlike, so lezbične feministke vztrajale, da so lezbijke drugačne od heteroseksualnih žensk. Pravzaprav je vpliv kulturnega feminizma znotraj gibanja mogoče največ pripisati prepletanju lezbištva in razrednega.

Prevedla Suzana Tratnik

Queer: teorija in politika spolnega izobčenstva

*Kaj je torej to deljeno bitje, predstavljeno z jezikom spola?
To je nemogoče bitje; bitje, ki ne obstaja; ontološka šala.*

(Monique Wittig 1992, 81)¹

Simone de Beauvoir je v Drugem spolu opozarjala, da definirati lezbijko z njeno željo po posnemanju moškega pomeni obsodbo na neavtentičnost.² To je bila ena izmed kritik zgodnjih seksologov, ki so lezbijke opisovali kot "neprave ženske" oziroma "psevdomoške". Mnoge sposobnosti in aktivnosti, ki so veljale za izključno moško domeno, so se namreč pri ženskah razumele kot nepristne, le kot oblika "moškega protesta". Nekatero žensko naj bi bile pač nesposobne sprejeti "naravno" žensko vlogo, zato se odločijo za posnemanje moške vloge. Podobno naj bi veljalo za homoseksualnost v celoti; posnemanje heteroseksualnega odnosa z istospolnim partnerjem/ko. Torej homoseksualnost kot neavtentičen odnos – tako zgodnji psihoanalitiki.³ Za žensko je homoseksualnost lahko način, da pobegne svoji usodi ali pa jo sprejme – tako Beauvoirjeva.⁴

V središču lezbične (feministične) misli in akcije je bilo vedno močno prisotno prizadevanje po definiciji, afirmaciji in nenazadnje dokazih o obstoju (avtentične) lezbične identitete – od lezbičnega kontinuuma Adrienne Rich, ki zajema vse žensko identificirane izkušnje skupnosti, do Monique Wittig, ki ugotavlja, da lezbijka ni ženska. Od določitve enoznačne "prave"

¹ M. Wittig, "The Mark of Gender", nav. po Hark, S., "Queer Interventionen", v Marti, M., Schneider, A., Sgier, I., Wymann, A. (ur.), "Querfeldein", *Beiträge zur Lesbienforschung*, Verein Feministische Wissenschaft, Bern-Zürich-Dortmund 1994, str. 213. (So what is this divided being introduced into language through gender? It is an impossible being, it is a being that does not exist, an ontological joke.)

² S. d. Bovoar, **Drugi pol**, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1982, str. 178-201.

³ Browning, C., "Changing Theories of Lesbianism: Challenging the Stereotypes", v Darty, T. in Potter, S. (ur.),

Women-Identified Women, Mayfield Publishing Company, Palo Alto, California 1984, str. 23.

⁴ S. d. Bovoar, **Drugi pol**, str. 178-201.

⁵ L. Laps, "Lesbischsein allein genügt nicht", **Ihrrsinn. Eine radikalfeministische Lesbenzeitschrift**, 1995, 11, str. 53-54.

⁶ *Ibid.*, str. 54.

⁷ Nazoren odsev "neobremenjenega" apolitičnega lezbičnega življenjskega sloga, ki se zlahka staplja v mainstream kulturo, je tako imenovani "lesbian chic" devetdesetih. Pomeni pa prezentacijo lezbištva kot enega izmed (modnih) življenjskih slogov, že skorajda na meji populistične sprejemljivosti - lezbijke v filmih, "lezbična estetika" na naslovnicaх etabliranih časopisov (*Newsweek*, *Vanity Fair*).

lezbične identitete – zlasti argument in zahteva separatistk – do nešteti oblik le-te, povezanih z drugimi nezanemarljivimi življenjskimi okoliščinami.

Vse do "Queer Theory" devetdesetih, ki z nonšalantno ugotovitvijo, da originala ni, prinaša nove dimenzije v razprave o že tako problematičnem konceptu identitete. Če ni izvirnika, potem tudi trud po odkrivanju in doseganju (lezbične) avtentičnosti ne more dlje od odkrivanja oziroma vnovične proizvodnje ponaredkov...

RAZVOJ KONCEPTA LEZBIČNE IDENTITETE

V 70-ih teče govor o lezbijkah kot dvojno zatirani manjšini; lezbijke so zatirane kot ženske in kot homoseksualke. Prisotna je politična težnja, ki lezbištvo definira kot feministično prakso, kot način "žensko-identificiranega" življenjskega sloga, politične prakse, ki ima pendant v feministični teoriji.⁵

Lena Laps v članku "Lesbischsein allein genügt nicht" (Biti zgolj lezbijka ne zadostuje) nadaljuje z ugotovitvijo, da sta za osemdeseta značilni dve tendenci; vsebine in oblike lezbične politike in življenjskega sloga se konsolidirajo in hkrati notranje diferencirajo:

- 1) Prva tendenca pomeni nadaljnje iskanje in definiranje lezbične perspektive znotraj feministične oziroma ženske teorije in politike. Sedaj je lezbištvo že obveljalo kot integralen del feminizma, ki se ga le-ta ne more otepati. Zunanji izrazi konsolidacije: profesionalizacija lezbičnih projektov, razvoj infrastrukture, institucionalizirane politične oblike, ki se prepletajo z vladajočo politiko in ji hkrati nasprotujejo.
- 2) Druga tendenca pa pomeni raziskovanje tudi same kategorije lezbištva in kritiko omejene, zožene definicije dominantne, "obče" lezbične perspektive ter poudarja življenjskost – ali avtentičnost – diferenciranih lezbičnih perspektiv, pri čemer upošteva artikulacijo kompleksnih struktur zatiranja. Temu ustrezne naj bi bile tudi lezbične identitete, torej kot posledica skupnih in posebnih potez znotraj same lezbične skupnosti. Tako je nemogoče govoriti o lezbijki ne glede na raso ali etnično pripadnost, antisemitizem, hendikepiranost, razredni izvor, feministično prepričanje, odnos do moškega gejevskega gibanja...⁶ Pojavijo pa se tudi težnje k depolitizaciji oziroma liberalistično-individualni pristop k lezbištvu kot "politiki osvobojenega" življenjskega sloga.⁷

foto Phzllis Cristopher

QUEER THEORY NA KONCU LEZBIČNEGA KONTINUUMA?

⁸ A. Rich, "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", *Signs, Journal of Women in Culture and Society*, 1980, zv.5, št.4, str. 631-660.

⁹ L. Laps, str. 54.

¹⁰ L. Laps, str. 57.

¹¹ *Pojem transseksualci/ke se uporablja za osebe, ki so z operativnim posegom spremenile biološki spol, v angleškem jeziku "sex". Ker se nekateri ne odločijo za dokončno operacijo v nasprotni spol, čeprav se identificirajo kot pripadniki/ce tega spola, v transseksualni skupnosti vse bolj uveljavlja pojem transgender/ka. Ta pomeni zlasti spremembo družbeno določenega ženskega oziroma moškega spola, v angleškem jeziku torej "gender". Tudi sami transseksualci/ke se raje poimenujejo transgenderji/ke, saj tako poudarjajo, da je biološki spol (sex) sekundarnega pomena, in da so to, kar čutijo in doživljajo, da so – ne glede na telesne spolne značilnosti. Transgenderstvo se povezuje tudi s pojavom "gender-bending", ki pa ni povezan s telesno spremembo spola (operacijo), pomeni pa prav tako – začasno, občasno ali trajno – spremembo spola (gender). Na primer, nekatere lezbijke popolnoma prevzamejo moško vlogo, lahko spremenijo tudi ime, ne pa tudi biološkega spola (sex).*

¹² MTF (male-to-female) transsexual/gender

Ključno besedilo o širitvi kategorije lezbištva, napisano z radikalne protiheteroseksistične perspektive, je gotovo "Vsiljena heteroseksualnost in lezbični obstoj" iz leta 1983 avtorice Adrienne Rich. Richeva analizira različna ravnanja oblasti, ki so bila nujno potrebna za razvoj čustvene in erotične lojalnosti med ženskami – proti moškimi. Tako omenja žensko identificirane skupnosti, ki so se pojavljale v zgodovini, ne glede na to, ali je šlo tudi za resnične lezbične odnose.⁸ Genitalna seksualnost torej ne igra pomembne vloge pri odkrivanju različnih oblik "primarne intenzivnosti" med ženskami, tega komaj odkritega potopljenega kontinenta. Na večpomenskem lezbičnem kontinuumu gre za medsebojno povezanost različnih oblik žensko usmerjenega oziroma osrediščenega življenja: na primer ženska prijateljstva, ekonomske in politične zveze, erotično-čustvene zveze. Lena Laps ugotavlja, da je kontinuum, z besedami Judith Butler, pravo "prizorišče preinterpretacij".⁹

Pri zavestnih oblikah lezbičnega življenja Richeva govori o "lezbičnem obstoju"; ta je oblika zavračanja patriarhata, ki ga razume kot temeljni model za vse druge oblike gospodstva. Tako postane v osemdesetih heteroseksizem v razpravah "zgodovinsko prva in temeljna struktura zatiranja". Analiza heteroseksizmu in patriarhatu sorodnih struktur zatiranja (rasizem, antisemitizem, evropocentrizem...) je pomembno prispevala k širitvi pluralnosti lezbične identitete, pa tudi k nemalokrat neobvladljivi razpršenosti v parcialne identitete: afro-nemške lezbijke, hendikepirane lezbijke, lezbične separatistke, feministične lezbijke, lezbijke, ki sodelujejo z geji ali drugimi (praviloma levo usmerjenimi) skupinami, lezbijke srednjega sloja, bele nemške krščansko socializirane lezbijke, migrantke, Judinje, lezbijke iz nekdanje vzhodne Evrope, sadomazo lezbijke, debele lezbijke, lezbijke, ki spijo z moškimi, mlade lezbijke, lezbijke raznih ras... Vse naštetje identifikacije pa se začnejo "v imenu..."¹⁰, saj je lezbičnost primarna oziroma izhodiščna točka formulacije – najprej in predvsem sem lezbijka.

V to življenjsko kompleksnost identitet posežejo devetdeseta s queer politiko, s transseksualci/kami oziroma transgenderji/kami.¹¹ Queer prepričanja po dolgem času zopet zatresejo težko pridobljena tla pod nogami lezbične/gejevske/feministične teorije, prakse, akcije in gibanj, saj postavijo v središče razprav tudi sam koncept spola, kaj šele spolne usmerjenosti. Tudi zatekanje k temeljnim, pomensko že močno izropanim definicijam najprej-in-predvsem-sem-lezbijka ali najprej-in-predvsem-sem-ženska ne zagotavlja več "varnosti" navidezno etabrirane avtentičnosti marginalnih identitet. MTF transgenderke¹² se

razodevajo kot lezbijke in konec osemdesetih povzročijo nezasišlan revolt zlasti v lezbično separatistično usmerjenih skupnostih. Separatistke obsodijo lezbične transseksualke kot zadnji podli poskus moških, da bi se infiltrirali v ločene ženske skupnosti in jih "načeli" od znotraj. Transseksualni trojanski konj je "razkrinkan": transseksualke niso "naravno" rojene ženske in zato nimajo pravice do vstopa v lezbično/žensko sceno. Do avtentičnosti z razvinitim (patriarhalnim, heteroseksističnim!) argumentom o "naravnosti"? Kdo še verjame (sme verjeti!) v naravne spolne vloge, naravni spol, naravno spolno usmerjenost? V izvorno lezbijko ali geja? Kdo lahko še odmisli razkrinkano igro vsakdana spola in seksualnih identitet, ki ga travestija – kot "najpristnejša" oblika homoseksualne camp subkulture –, zmelje v veseli proizvodnji ponaredekov?

Najbolj znana teoretičarka radikalne queer prakse je gotovo Judith Butler s prepričanjem, da spol oziroma binarno nasprotje moški-ženska ni nikakršno naravno dejstvo, temveč kulturna konvencija in performativna kategorija. Slednje pomeni: to, kar poimenuje spol, ga istočasno tudi proizvaja, postavlja na prizorišče. In nikakor ne zavestno, očitno, temveč v konvencionalnem, nenehnem ponavljanju. Govoriti o spolu pomeni delati spol. "Spol je ponavljanje kulturnih konvencij, vsiljenih telesu, ki si ga človek ni izbral."¹³

To pa je tudi argument transseksualcev/k: sami si izberemo spol in spolno usmerjenost – ali pa nič od tega... Nekako tako je mogoče povzeti idejo knjige Kate Bornstein, ameriške queer teoretičarke, transseksualne lezbijke in spolne izobčenke: "Gender Outlaw: on men, women and the rest of us."¹⁴ Bornsteinova, pred operacijo spola heteroseksualni moški in po njej lezbična ženska, se danes ne identificira ne kot moški ne kot ženska, marveč kot "mi drugi", ostanki spolne identitete, spolni izobčenci/ke.

QUEER TEORIJA

Michael Warner je uvodni esej k temi Queer Theory v reviji Social Text poimenoval "Fear of a Queer Planet".¹⁵ Strah pred queeri je, tako Warner, vezni člen sodobne družbene teorije od Habermasa prek Giddensa do Beardeuja in Luhmanna: vse njihove razlage družbenega sveta odlikuje skorajda neomajna sposobnost marginalizacije queer spolnosti.¹⁶

Kaj pravzaprav prinaša queer kot praksa, teorija, akcija, gibanje? Treba se je pozabavati že s samim izrazom, kateremu je kljub pestrosti težko najti ekvivalent v slovenskem jeziku¹⁷. Queer kot adjektiv v ameriški angleščini pomeni nenavaden, svojevrsten, čudaški, komičen, rahlo nor, vendar pa tudi:

pomeni spremembo moškega v ženski spol in narobe: FTM (female-to-male) transsexual/gender pomeni spremembo ženskega v moški spol.

¹³ J. Butler, "Ort der politischen Neuerhandlung – Der Feminismus braucht 'die Frauen', aber er muss nicht wissen, 'wer' sie sind", na **Frankfurter Rundschau** 27. 7. 1994, nav. po L. Laps, str. 62.

¹⁴ K. Bornstein, **Gender Outlaw. On men, women and the rest of us**, Vintage Books, New York 1995.

¹⁵ M. Warner, "Introduction: Fear of a Queer Planet", **Social Text**, 1991, 4, str. 3-17.

¹⁶ *Ibid.*, str. 4.

¹⁷ Zaradi pomensko neustreznih – in neveljavljenih – slovenskih pojmov zvečine uporabljam izvorne angleške pojme: queer, straight, butch in podobno.

¹⁸ *Zanimiv je še pomen-ski sklop "to be in Queer Street"; biti v (denarni) stiski, zadolžen. Podrobnejša razlaga pojma v slovarjih: A. Grad, R. Škerlj in N. Vitorovič, **Veliki angleško-slovenski slovar**, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1989, str. 760 in Hornby A. S., **Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English**, Oxford University Press 1986, str. 687.*

¹⁹ S. Hark, **Queer Interventionen**, str. 210.

²⁰ O razlagi pojma *straight* več v slovarjih: A. Grad, R. Škerlj in N. Vitorovič, **Veliki angleško-slovenski slovar**, str. 1035-1036 in Hornby A. S., **Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English**, str. 853.

²¹ *Zanimiv je še pomen-ski sklop "straight play", ki pomeni gledališko dramo, brez glasbe in petja – v nasprotju z varietejem. Tudi tukaj obstaja asociacija na travestijo.*

²² S. Hark, **Queer Interventionen**, str. 210.

²³ *Nav. po S. Hark, **Queer Interventionen**, str. 211.*

zgrešen, neprimeren, dvomljiv, sumljiv, (posel) na slabem glasu, pijan, homoseksualen, ponarejen, omotičen, bolehen...

Queer kot glagol pomeni: koga peljati v zmoto; napačno prikazati; prekrižati komu račune; kaj pokvariti, uničiti. Dejstvo, da queer pomeni tudi ponarejen denar, je substancialnega pomena – za queer teorijo gotovo.¹⁸

V pogovornem jeziku je queer zmerljivka za homoseksualce; poigrava pa se tudi z asociacijo, da so homoseksualci nekaj takega kot ponarejen denar, ki se zvito oziroma zahrbtno zamenjuje s straight svetom "pravih" moških in žensk.¹⁹ Z drugimi besedami: queeri hočejo opetnajstiti "naraven" svet ali red stvari z lažno avtentičnostjo.

Ustavimo se še pri pojmu "straight", ki se tako v ameriški kot tudi angleški, kanadski ali avstralski angleščini uporablja za heteroseksualce in, podobno kot queer, tudi kot zmerljivka. Straight pomeni pristen, pravoveren, pošten, pravilen, na pravem mestu, odkrit, preprost, nezapleten, neponarejen...²⁰ Ironično pomeni straight tudi omejenost, konzervativnost, zaprtost.²¹ Skratka, pravo nasprotje zmedi, "gender trouble" oziroma "spolnemu nelagodju" (v nemškem prevodu), ki jo razglša queer.

Posledica take delitve med straight in queer je primerjava med heteroseksualnostjo in homoseksualnostjo, ki spominja na primerjavo med "naravnim" izvirkom in njegovim ponaredkom.

Tako politični kot teoretični motivi za uporabo pojma queer igrajo na vse naštete pomene in zavestno nasprotujejo "naravnemu redu stvari".²² Umeščanje queera na rob kulture, kot posebneža in čudaka, kot ponarejeni denar uradne valute predstav o spolu in spolnosti, je temeljna strateška točka za motenje dominantnega reda in rušenje prepričanja o naravnosti predstav o spolu in spolnosti.

Queer teorija, neke blizu poststrukturalističnim in konstruktivističnim konceptom kot tudi teoriji simbolične reprezentacije, zahteva vstop v akademski slonokoščeni stolp – vendar pa ne pomeni nikakršne teorije v smislu koherentne znanstvene učne stavbe. Gre veliko bolj za politično in teoretsko-koncepcijsko zamisel o rekonceptualizaciji kategorij spola in seksualnosti, ki naj bi premagala vse bolj problematične politike identitete. "Queer teorija poudarja dvojje: konceptualno in spekulativno nove proizvodnje diskurza kot tudi nujno kritično dekonstrukcijo lastnih diskurzov in v njih konstruiranega molka." (De Laurentis 1991, iv)²³

Tako queer obeta tudi kvalitativno drugačnost v primerjavi z dozdajšnjimi gejevskimi in lezbičnimi študijami, ki so največkrat – skromno in tudi nekoliko naivno – zahtevale le svoj kos torte. Te študije so namreč zlahka sprejele, za izhodišče in predmet raziskovalnega procesa, obstoječo dihotomijo homo-

in heteroseksualnost. Pri tem so se zvečine omejile na to, da so zadostile "obči" zgodovini o "great lesbian and gays", pri čemer so pustile meje dominantne organizacije spola in spolnosti povsem nedotaknjene.²⁴ Prav tukaj pa vskoči queer misel, saj postavi pod vprašaj domnevno koherentnost kategorij identitete – lezbične, gejevske, biseksualne, transseksualne in tako tudi heteroseksualnosti kot identitete. Queer je znak, ki ne označuje ničesar, saj ni nobenih referenc, ki bi nas napotile k njemu: queer nadomešča po novem, vse pogosteje v Združenih državah Amerike, samo-definicije, kot so: lezbijka, gej, biseksualec/ka; ne nazadnje tudi presega omenjene kategorije in jim obenem obeta, da jim bo spodkopal ontološka tla pod nogami.²⁵ Queer je poskus "artikulacije pojmov, v kateri se lezbične in gejevske oblike spolnosti lahko razumejo kot oblike upora proti kulturni homogenizaciji, v katerem nasprotujejo dominantnim diskurzom z drugačnimi konstrukcijami kulturnega subjekta". (De Laurentis, 1991)²⁶ Queer torej označuje miselno gibanje, ki se artikulira tudi prek že slišanih zahtev po samorefleksiji, ki jih poznamo iz lezbičnih, gejevskih in feminističnih študij. Tako na teoretični kot politični ravni pa queer presega omenjene študije in zastavlja vprašanje moči:

Kako hetero/homo opozicijo prignati do konca? Kako jo obdelati do kritične točke izčrpanosti in kakšne posledice – materialne, politične, družbene – bo imel temeljni koncept reorganizacije identitet za naše spolno življenje in politiko?
(Fuss, 1991)²⁷

Tako queer misel s posegom v samoumevnost hetero/homo opozicije, katere doslej tudi feministična misel zvečine ni načelnjala, Diana Fuss (1991) postavlja pod vprašaj same temelje modernega v zahodni kulturi in pri tem uporablja svoj "razmeroma decentraliziran" položaj akademske izobčenke.²⁸ To ji omogoča preučevanje "kompleksnih procesov, v katerih se konstruirajo seksualne meje in oblikujejo seksualne identitete kot tudi to, kako se oblikuje politika seksualnosti".²⁹

Kljub znatnim razhajanjem in nekoherentnosti znotraj same queer misli – tako glede empiričnega predmeta raziskovanja kot jasne artikulacije politične orientacije – pa Sabine Hark odčita dve osnovni predpostavki queer teorije in prakse:

- 1) Queer pomeni premik v moderni analizi konstrukcije spola in spolnosti. Ti kategoriji sta bili doslej razumljeni kot posledica nekaterih sodobnih označevalnih, regulacijskih in normalizacijskih postopkov, kar pomeni, da nista predhodnici kulture (in implicira, da sta ustrezno oblikovani znotraj nje), ampak sta nastajali istočasno z njo.³⁰

²⁴ *Ibid.*, str. 211.

²⁵ *Ibid.*, str. 211-212.

²⁶ Nav. po S. Hark, **Queer Interventionen**, str. 212.

²⁷ *Ibid.*, str. 212.

²⁸ *Ibid.*, str. 212.

²⁹ D. Fuss, nav. po S. Hark, str. 212.

³⁰ Podobno argumentira Honegger Claudia v **Die Ordnung der Geschlechter**, 1991. Nav. po S. Hark, str. 212.

³¹ Hall Stuart opisuje to kot napetost med nujno, začasno fiksacijo pomena in njegovo načelno arbitrarnostjo. To pomeni, da je vsaka identiteta, katere fiksacija je nujna, da se sploh vzpostavi, omogoči pomen, kljub temu načelno vedno samovoljna: "Every such position is strategic and arbitrary in the sense that there is no permanent equivalence between the particular sentence we chose, and its true meaning as such. Meaning continues to unfold beyond the arbitrary closure which makes it, at any moment, possible. It is always either over – or undetermined – either an excess or a supplement. There is always something 'left over'." Hall, S., "Cultural Identity and Cinematic Representation", **Frame-work**, 1989, 36, str. 74.

³² L. Irigaray, nav. po S. Hark, str. 213.

³³ Tukaj je mogoče najti razlago tudi za to, zakaj so nekatere etablirane heteroseksualne (zlasti filmske) zvezde postale del lezbične ali gejevskega kampa subkulture. Te zvezde so bile prav tisto sredstvo samoinvencije in možnosti prepoznavanja/uveljavljanja jezika undergrounda, ki je tkal (zlasti predstonewallsko homoseksualno) subkulturo kljub družbenemu zatiranju in nevidnosti v javnosti. V lezbični subkulturi je bilo vedno prisotno prepoznavanje nevidnega

2) V političnem smislu queer postavlja pod vprašaj dejavnosti in družbena gibanja, v katerih je nujni pogoj za sodelovanje homogena identiteta skupine. Gibanja, ki temeljijo na politiki identitete, zanemarjajo prav tiste kompleksne družbene in politične procese, znotraj katerih se (seksualne) identitete najprej proizvajajo in "podeljujejo" – kolikor pač ta gibanja razumejo omenjene identitete kot kritično točko svoje politike.

TRAVESTIJA IN KAMP TER IZOBČENOST KOT QUEER PRAKSA

Queer je porok za "postmoderne" politične in teoretične prakse, ki delujejo še posebno na ravni simbolične reprezentacije. Queer posega v simbolno gospodinjstvo vladajoče kulture in upošteva zelo natančne ali premalo natančne kriterije, da bi tako lahko prevzel ostanke ("left-overs") identitet. Ostanke absorbira in resignificira v "subkulturnem" kontekstu, tako da vtihotapi vase tudi vladajoče predstave: "Queers Undertaking Excellent and Symbolic Transformation."³¹

Oblika politike simbolične transformacije – in denaturalizacije spola in spolnosti – so gejevske in lezbične drag predstave, imenovane tudi kamp, to so preoblačenje, maškarada in parodija na prevladujoče predstave o spolu in spolnosti. Kamp leži prečno na ideologijo spola in spolnosti³² in skoz učinek ponavljajoče se igre prikaže, kaj je tisto, kar mora ostati "skrito".³³

In kaj je tisto skrito, kar omogoča travestijo? Sabine Hark to opisuje na primeru angleške lezbične pevke Phranc, ki je v San Franciscu nastopila z "Neil-Diamond-Revue"³⁴, torej z drag performansom, v katerem je "ponaredila" pevca Neila Diamonda. Kdo je bila oseba na odru, ki se je najprej, kot odkrita lezbična umetnica Phranc³⁵, trudila z "žensko" točko, z reprezentacijo same sebe, in potem spremenila svoje telo, s točko Neila Diamonda, "v moškega"? Lezbična ženska? Heteroseksualni moški? Butch lezbijka? Butch Queen oziroma King?³⁶

Phrancina parodija je potekala v sicer namerno nenaseljivem, "nemogočem", pa vendar dosegljivem kulturno-političnem prostoru med spoli, ki ga Teresa de Laurentis imenuje "space-off".³⁷ Nekaj podobnega kot off prostor v filmskem jeziku, torej prostor, ki ga v filmu ne vidimo, pa vendarle "vemo", da je, interpretiramo njegov obstoj.³⁸ Space-off pomeni sleherni prostor, področje, ki so ga vladajoče predstave izključile oziroma zanemarile, ga zamolčale. Parodija zaseda tako rekoč prostor med spoli, ga osvetljuje ter premika meje med vladajočimi predstavami in space-off prostori. Vrhu tega pojasnjuje ironični citat Butlerjeve, da je spol aktiven modus in torej ne počnemo

tega, kar smo, ampak smo, kar počnemo.³⁹ Za "žensko" telo ni tako nujna naveza na družbeni "ženski" spol in obratno: "moška" pojavnost še ne zagotavlja nujno "moškega" telesa. Toda "moško-heteroseksualna" pojavnost (pri Phranc) iz "ženskega" telesa vendarle ne naredi "heteroseksualnega moškega", gole podobe izvirnika. Parodija na Neila Diamonda poteka namreč v kontekstu, v katerem so bili znaki obeh spolnih identitet, saj je Phranc nastopila najprej kot "ona sama" in šele potem kot N. Diamond. "Moškost" Neila Diamonda je v Phrancini interpretaciji bila postavljena ob bok njenemu kulturno določenemu ženskemu telesu in se tako resignificirala. Toda tudi "žensko" telo Phranc se je skozi "moško" pojavnost rekontekstualiziralo. Phranc je uporabila predstave o moškosti in ženskosti tako, da jih je tako rekoč odmisliła oziroma izgnala. Ali z Lacanom: "Realno" je vedno že komedija.⁴⁰ Z drugimi besedami: spolno fiksirane (seksualne) identitete postanejo "fabricirane", saj so rezultat kontinuirane imitacije ideala spolno in seksualno diskretnjših identitet. Butlerjeva v "Imitation and Gender Insubordination" (1991) dokazuje, da je spol vedno imitacija, vedno parodija, ker izvirnik ne obstaja. Določene oblike imitacije proizvajajo namreč veliko bolj sam pojem izvirnika – kot učinek in posledico same imitacije.⁴¹

Tako v vsiljeni proizvodnji spola in heteroseksualnosti, piše Lena Laps, nikoli ni mogoče izpolniti pričakovane norme, nikoli stoodstotno ustrezati predpisanemu idealu. "Tako spol kot heteroseksualnost namreč nista 'naravno' dana izvirnika – izvirnik ne obstaja, obstajajo le ponaredki."⁴² Travestija ni parodija na izvirnik, temveč "parodija na pojem izvirnika kot takega".⁴³ Phrancina parodija je rezultat prav te strukture posnemanja. Njen performans nazorno pokaže, da je vsaka spolno določena identiteta že privzeta identiteta: občinstvo na odru je "vedelo", da v obleki Neil Diamonda tiči Phranc, ga igra in aktivno sodeluje v konstrukciji njegove pojavnosti. In ne nazadnje Phrancina parodija prikaže moškost in heteroseksualnost kot to, kar sta; ne odsev resnične narave, marveč komična imitacija samih sebe.⁴⁴

Toda učinek razumevanja spola in spolnosti kot naravnih kategorij se nenehno proizvajata. Obe kategoriji sta razumljeni kot značilnosti posameznika/ce, ki naj bi njegovo/njeno željo malodane nagonsko ali psihogenetsko strukturirali. Tukaj intervenira queer misel: Kako lahko "obstajata" samo dva spola oziroma seksualnosti? Če spol in seksualnost nista naravni, temveč politični kategoriji, potem je njuno konstrukcijo in pomen mogoče dojeti le v povezavi s kontekstom. To pomeni, da spol in seksualnost v različnih kontekstih privzemata tudi različne pomeni, ki so vsi enako "realni" in jih ne moremo razumeti skozi odnos med izvirnikom in ponaredkom. Spolne

jezika, razbiranje lezbičnih pomenov v popularni kulturi. Ti subverzivni pomeni so pripisani predusem izobčenkam, "outsider-skim" junakinjam. Lezbično/gejevsko oko iztirjenost, nepravovernost izobčencev obrne proti mainstream kulturi ter tako razbere homoerotiko in večini občinstva neopazen humor, tudi med najbolj "nedolžnim" družbenim gledanjem. Temelj za tak subkulturni pogled so komunikacijski namigi in šale, ki heteroseksualne podmene obračajo na glavo in motijo heteropolarnost. Mnoge marginalne skupine uporabljajo reciklirane podobe iz dominantnega jezika in kulture. To pa še ne pomeni, da vse te skupine subverzivnost podob tudi enako berejo. Denimo črnski pisci opisujejo podoben proces subverzije in transformacije dominantnega jezika in kulture – pa zato vse črnske kulture še niso kamp. Več o lezbičnem kampu v Graham Paula, "Girls with Gun Glamour – Can lesbians be camp?", *Divya, the lesbian lifestyle magazine*, 1994, 2, str. 20-24.

³⁴ S. Hark, str. 213.

³⁵ Pevkino ime "Phranc", besedna igra oblike moškega imena Frank in adjektiva "frank" – odkrit, iskren; prostodušen – pomeni še posebno ironijo tako za njeno drag performans kot za izjavo, s katero se "uradno" predstavlja:

"I'm your all-American Jewish lesbian folk singer Phranc."

³⁶ Prvotna lezbična subkultura, v obdobju 20-ih do 50-ih let, zlasti v Ameriki, Angliji in Nemčiji, se je kazala v dokaj strogi delitvi ženske – "femme" oziroma moške – "butch" vloge. Seksologi so analizirali predvsem invertiranke – torej lezbijke, ki so igrale moško vlogo.

Zanje je obstajalo še več alternativnih izrazov: bulldyke, bulldagger, bull, stud. Za femme pa se je uveljavil le sinonim "fish", v polarni kombinaciji stud-fish.

Igranje vlog butch in femme – tako v preteklosti kot danes – je sporna točka lezbištva. Zagovornice sloga butch in femme menijo, da sicer gre za zgledovanje po heteroseksualnih modelih vlog, vendar v kontekstu avtentične lezbične interakcije.

Nasprotnice, ponavadi iz vrst (lezbičnih) feministk, pa trdijo, da igranje vlog butch-femme pomeni le (zlasti dandanes, ko se že oblikujejo novi, nese-sistični modeli vlog) nekritično posnemanje heteroseksualne in patriarhalne prakse, erotizacije moči in zatiranja, ki ovira razvoj avtentične lezbične erotike.

Butch Queen (ponekod King) pa pomeni torej butch kraljico oziroma kralja; na butch tekmovanjih miss oziroma mister butch lezbijko.

Več o butch-femme življenjskem slogu pišeta S. Ardill in S. O'Sullivan "Butch/Femme Obsessions", **Feminist**

in seksualne kategorije so tako rekoč vedno že "ponarejen denar". Ne ločuje narava straighte in queere, oni so namreč veliko bolj rezultat taistih norm in njihovih učinkov. Resnica je, da ni referenta ("sex"), ki bi zagotavljal spol ("gender"), niti ničesar (spol seksualnega objekta), kar bi zagotavljalo seksualno identiteto. Tako Gayle Rubin govori o lezbičnem spolu (lesbian gender) kot o samostojni kategoriji, ki se pojavlja vsaj v dveh različicah, to sta butch in femme. Razume ju kot "načina, identiteti in vedenjski kodi, ki se tako prepletata kot razlikujeta od standardnih družbenih moških in ženskih vlog".⁴⁵ In ameriška lezbična seksologinja Pat Califia trdi, da seksualnost med lezbijko in gejem ni hetero-, ampak gejevski seksualnost.⁴⁶

"KDO SMO 'MI'?" – KRITIKA POLITIKE IDENTITETE

Pri reifikaciji spolnih in seksualnih identitet, nadaljujejo queer kritiki, so soudeleženi tudi feministični oziroma lezbični/gejevski diskurzi in gibanja. Tudi oni namreč – glede na politično nujnost afirmacije in obrambe marginalnih identitet – investirajo v stabilnost in koherentnost le-teh. Lena Laps omenja postmoderni koncept oblasti; v postmoderni misli je oblast nestabilna, decentralizirana in razpršena – zato se nihče ne more gibati zunaj nje; oblast in upor sta vedno medsebojno prepletana kompleksa.⁴⁷ Podobno Judith Butler: "To v politiki pomeni, da ni opozicije oblasti, ki ne bi bila že sama del vladajočega aparata; da je možnost delovanja že implicitno prisotna v tem, čemur se upira: da 'emancipacija' nikoli ne more pomeniti transcendence oblasti."⁴⁸

Queer misel zato v reflektivnem gibanju nasprotuje tudi "lastnim" diskurzom in raziskuje, v čem so dosedanji poskusi definiranja esence lezbične identitete ali subjektivitete prispevali k normalizaciji spolne hierarhije; pri tem se namreč vnovič proizvaja evidenca heteroseksualnosti.⁴⁹ Odtod izhaja queer predpostavka, da so tudi sama feministična, lezbična in gejevski gibanja ter subkulture prevzele vloge vladajočega reda spolnih in seksualnih mej. Vprašljivo je celo to, "ali potreba po uniformnosti, popolni avtonomiji in avtentičnosti pomeni zares najboljši način konfrontacije s heteroseksizmom in mizoginijo, saj enormno prizadevanje za nedotakljivost lezbične kategorije kaže prav na njeno nestabilnost in trhle temelje".⁵⁰ Investicije v koherentnost identitet doslej niso povzročale homogenizacije le na politični ravni, marveč so tudi ovirale kompleksno analizo družbene stvarnosti. Kajti spol in seksualnost obstajata enako malo izolirana drug od drugega kot od drugih kompleksno strukturiranih diskurzivnih polj: rase, razreda, kulture, etnične

pripadnosti... Z drugimi besedami: spol in spolnost ne "obstajata" v monolitni, avtentični, vedno enaki obliki, ampak samo v večplastnih formacijah znotraj kompleksnih razmer, v katerih se konstruirata in učita. Skoz konstrukcijo domnevno uniformnih, naravnih spolov in njihovih heteroseksualnih dopolnil pa bodo prav te povezave trajno zatemnjene.⁵¹

Tako queer politika razglša za svojo strategijo zlasti pomen parodije in travestije, queer misel in politika želita sedati v vmesne prostore "med vsemi stoli in gibanji na sceni. Queer ne razrešuje le nasprotja moško-žensko, ampak tudi nasprotje heteroseksualno-homoseksualno; vse identitete hoče razmnožiti, jih omajati, razpustiti."⁵² Lena Laps se nadalje sprašuje, "ali je queer nova, 'postmoderna identiteta' in krovni pojem za akcijsko navezo gejev, lezbijk, transseksualcev/k, transgenderjev/k, za geje identificiranih heteroseksualcev/k vseh ras in razredov... Ali pa se hoče s kritiko identitete le razmejiti od dozdajšnjih konceptov, da bi tako dosegla lastno poenotenje in integriteto?"⁵³

Queer zaseda torej space-off prostore, ostanke identitet (left-overs) ter poleg spolnih in seksualnih marginalcev jemlje pod svoje okrilje tudi izobčence/ke v pravem pomenu besede: t. i. "nove moške in ženske", ki so z operativnim posegom spremenili svoj "naravni" spol. Sedaj se govori o "bioloških in drugih ženskah". Na srečanjih separatističnih lezbijk imajo vstop tako rekoč samo "biološke" lezbijke. Spol, "gender" se opisuje kot bojno polje 90-ih. Razlogi za queer misel in politiko in proti njima so že napisani, strani za in proti zavzete. Zunaj obeh strani, najbrž v space-offu, pa je Kate Bornstein, z ostanki svojih identitet, ki jih je sama prehodila: heteroseksualni moški, oče treh otrok, transseksualna lezbijka, sedaj že babica. Našla se je v lezbični, gejevski in transseksualni skupnosti – in v nobeni od njih. "Spol začenjamo razumeti kot ločujoči družbeni konstrukt in seksirano ('gendered') telo kot dvomljiv dosežek. Pišem o tem, ker sem spolna izobčenka in moje teme so teme spola... Pravijo mi namreč, da moram biti ali moški ali ženska. Eno ali drugo ... Ne sprašuj se več o svojem spolu, zdaj bodi ženska – saj si že toliko preživela – samo bodi zadovoljna. Nisem zadovoljna ... Pišem z zornega kota spolne izobčenke ... ne vem, zakaj me separatistke ne sprejemajo – verjetno sem jaz edina lezbijka, ki je uspešno kastrirala moškega in se temu smejala na odru, v časopisih in na nacionalni televiziji ... Pišem, da boste vedeli, kdo sem, tako da boste lahko zapolnili prazne prostore ... Moje življenje in moje gledališče – moja oblika in moja vsebina ..." ⁵⁴

Review, 1990, 34, str. 79-86.

³⁷ S. Hark, str. 214.

³⁸ Petra Hauc v diplomski nalogi "Onstran kadra" v igranem filmu "definira zunanost polja, ki je "prisotna vedno; filmski kader ni nikdar zaključena, vase zaprta celota, onkraj katere nič ne stoji". Vstopanje in izstopanje oseb iz kadra aktivira prostor onkraj okvirja kadra, zunanost polja. Ker je film "edina umetnost, kjer eksistira tudi prostor, ki ga fizično ni v kadru", je primerjava z off prostori med spolnimi identitetami lahko kaj zanimiva: "Filmski gledalec po eni strani ve, da mu okvir kadra zgolj omejuje pogled na stvarnost, stvarnost sama pa obstaja tudi zunaj tega okvirja. Po drugi strani pa percipira kader kot neko organizirano damost, kot točko pozornosti, na katero je prikovan in ji lahko uide le s pomočjo lastne fantazije". Nav. po P. Hauc, diplomska naloga v rokopisu, AGRFT, Ljubljana 1995.

³⁹ Butler, J., 1991, nav. po S. Hark, str. 214.

⁴⁰ Nav. po S. Hark, str. 214.

⁴¹ *Ibid.*, str. 215.

⁴² L. Laps, "Lesbischsein allein genügt nicht", str. 53.

⁴³ Nav. po S. Hark, str. 215.

⁴⁴ *Ibid.*, str. 215.

⁴⁵ Nav. po S. Hark, str. 216.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 216.

⁴⁷ L. Laps, str. 63.

⁴⁸ Nav. po L. Laps, str. 63.

⁴⁹ Nav. po S. Hark, str. 217.

⁵⁰ *Ibid.*, str. 217.

⁵¹ *Ibid.*, str. 217.

⁵² L. Laps, str. 64.

⁵³ *Ibid.*, str. 64.

⁵⁴ S. Bornstein, "Transsexual Lesbian Playwright Tells All!", v **Gender Outlaw**, str. 144-145.

⁵⁵ S. Hark, str. 218.

NAMESTO SKLEPA: QUEER INOVACIJE

Sabine Hark omenja štiri zaključke queer misli, ki bi lahko pomenile bistveno novost v dosedanjih feminističnih, lezbičnih in gejevskih študijah:

- 1) Feministična teorija se doslej, vsaj na nemškem govornem področju, ni dovolj ukvarjala z definiranjem seksualnosti kot kategorije. Zamuja tudi v razvoju sistematične analize dihotomije hetero-homo.
- 2) Temelji za razumevanje spola (in seksualnosti) kot konstrukcij so bili res že postavljeni. Toda queer teorija se sprašuje o diskurzivnih posegih regulacije in normalizacije ter proizvodnje in stabilizacije spolnih realitet.
- 3) Spol je kategorija, vezana na kontekst – zajeti jo kot tako pomeni torej večplastno analizo kolidacije in medsebojnega konstituiranja spola, rase, razreda, spolnosti, kulture, etnične pripadnosti. Le tak postopek omogoča preseganje zgolj aditivnega razumevanja mehanizmov zatiranja.
- 4) Končno queer kritika postavlja pod vprašaj tudi nespremenljivost identitet v feminističnih, lezbičnih in gejevskih diskurzih. Tako odpira možnosti za novo (teoretično in politično) koalicijo, ki bi presegala razredne, rasne, spolne, seksualne, etnične in druge omejitve.⁵⁵

LITERATURA:

- ARDILL, S. in O'SULLIVAN, S. (1990): "Butch/Femme Obsessions", **Feminist Review**, str. 34.
- BOVOAR, S. d. (1982): **Drugi pol**, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd.
- BORNSTEIN, K. (1995): **Gender Outlaw. On men, women and the rest of us**, Vintage Books, New York.
- BROWNING, C. (1984): "Changing Theories of Lesbianism: Challenging the Stereotypes", v Darty, T. in Potter, S. (ur.), **Women-Identified Women**, Mayfield Publishing Company, Palo Alto, California.
- GRAHAM, P. (1994): "Girls with Gun Glamour – Can lesbians be camp?", **Diva. The lesbian lifestyle magazine**, str. 2.
- HALL, S. (1989): **Cultural Identity and Cinematic Representation**, Framework, str. 36.
- HARK, S. (1994): "Queer Interventionen", v Marti, M., Schneider, A., Sgier, I. in Wymann, A. (ur.), **Querfeldein. Beiträge zur Lesbenforschung**, Verein Feministische Wissenschaft, Bern-Zürich-Dortmund.
- HAUC, P. (1995): **'Onstran kadra' v igranem filmu**, diplomska naloga v rokopisu, AGRFT, Ljubljana.
- LAPS, L. (1995): "Lesbischsein allein genügt nicht", **Ihrrsinn. Eine radikalfeministische Lesbenzeitschrift**, str. 11.
- RICH, A. (1980): "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", **Signs. Journal of Women in Culture and Society**, zv. 5, št. 4.
- WARNER, M. (1991): "Introduction: Fear of a Queer Planet", **Social Text**, zv. 9, št. 4.

Homoseksualnost in politika

I. DEL: VOTLA MESTA CIVILIZACIJE

*Gejevske in lezbične študije*¹ lahko gotovo uvrščamo v širše zastavljene *študije spolov*, kolikor se le-te ukvarjajo s kategorijo spola kot socialno, kulturno in zgodovinsko stvarnostjo in njegovimi odnosi z drugimi sociokulturološkimi realnostmi.² Hkrati pa se v paradigmo, ki vodi sodobno družboslovje, vklaplajo tudi kot del *nove socialne zgodovine*, specializirane v odkrivanju ali rehabilitiranju doslej marginalnih ali sploh nevidnih družbenih plasti.

Sodobno družboslovje nosi zato v sebi določen aktivistični naboj, se humanizira. S svojimi teoretskimi rezi v konstruirane realnosti družbe pripomore k razčlenjevanju in razmnoževanju različnih življenjskih stilov ter jim tako daje legitimizacijsko osnovo. Takšne usmeritve v družboslovnih vedah še vedno črpajo svoj elan iz *drugega vala razsvetljenstva*, iz mladinskega revolta v šestdesetih letih. Šestdeseta niso zastala kot kratek zapis v kronikah tistega časa, temveč so prerasla v fenomen, ki je vsaj v *zahodni kulturi* postavil iztočnice za radikalne spremembe v družbeni strukturi, kar je bila posledica močnega javnega angažiranja in medijske eksplozije različnih dotlej marginalnih družbenih skupin. Široka fronta zahtev po razširjanju civilnih pravic ali alternativnih možnosti bivanja – mirovniška alternativa, ekološka gibanja, feminizem, gibanja za emancipacijo Afroameričanov, gejevski in lezbični aktivizem, mladinske kulture – je ustvarila tisto socialno pestrost, ki odtlej poživlja mozaik javnega.

¹ Pogostejše pisanje o homoseksualnosti oz. tematizacija gejevske in lezbične kulture v Sloveniji sovpadata z eksplozijo novih družbenih gibanj v osemdesetih letih. V sociološki vedi sta bili prvi temeljitejši obravnavi gejevskih in lezbičnih kultur diplomski nalogi Davorke Ljubišič ("Psihološki in kulturološki vidiki homoseksualnosti", FSPN, Univerza v Ljubljani, 1989) in Suzane Tratnik ("Lezbično in gay gibanje – subkultura ali pravica do življenjskega stila", FSPN, Univerza v Ljubljani, 1990). Kar je družboslovje zanemarilo, so uspešno prevzeli liberalno usmerjeni ali alternativni mediji: publikacija **Viks** ("Homoseksualnost in kultura", št. 2, leto 1984, Ljubljana); **Teleksove** "Gay strani" (1990) ter od

leta 1984 redni teksti o homo/hetero/bi/trans seksualnosti, o gejevski in lezbični kulturi ter epidemiji aidsa; **Mladinske priloge** (Pogledi – "Ljubimo ženske – Nekaj o ljubezni med ženskami", 1987; Izpovedi – "Homoerotika v antični Grčiji", 1987; Pogledi – "Pozitivna generacija", 1987; Pogledi – "Nekdo tam zgoraj nas bojda ne ljubi več", 1987) ter od leta 1984 redno informiranje o gejevski in lezbični tematiki; **Revolver** (revija Roza kluba od decembra 1990); **Lesbozine** (bilten Škucove sekcije LL, leto 1988, 1989); **Gayzine** (bilten Škucove sekcije Magnus, leto 1985, 1988, 1989); **Kekec** (časopis Škucove sekcije Magnus od leta 1993); **Pandora** (bilten Škucove sekcije LL od leta 1993); založba ŠKUC/zbirka **Lambda** (Michel Foucault, **Zgodovina seksualnosti – skrb zase**, Ljubljana 1993, prevod Brane Mozetič; v letu 1996 izidejo **L – zbornik o lezbičnem gibanju na Slovenskem 1984-1995**, Suzana Tratnik, Nataša S. Segan, Ljubljana 1995; v letu 1996 izidejo **Krščanstvo, družbena toleranca in homoseksualnost**, John Boswell, prevod Mojca Šoštarco; **Zbornik po desetletnici gejevskega aktivizma**, ur. Brane Mozetič, delno zbirka KRT (**O ženski in ženskem gibanju**, zbornik, ur. Mojca Dobnikar, Ljubljana 1986; **Rožnati trikotnik – nacistična vojna proti homoseksualcem**, Richard

Ena izmed pobud, sproženih v istem času, je javna *artikulacija ženskega vprašanja* oz. idej, ki so se v naslednjih letih kristalizirale skozi paradigmo feminizma. Kot posledica feminističnega zagona so v akademske kroge začele vstopati *ženske študije* oz. njihova tesna vzporednica, *študije spolov*.

Ženske študije so nov pristop k analizi pozicije žensk v različnih družbah. Opirajo se na zgodnje feministične teorije in metodologijo, hkrati pa prek sodobnih tokov znanosti razvijajo *žensko orientiran pogled* in refleksijo tradicionalnih disciplin. Tako se, denimo, znotraj same zgodovinske vede umeščajo doslej "manjkajoča mesta": omenjanje pomembnih ženskih osebnosti ali obelodanitev in rehabilitacija ženskega konteksta v določenem časovnem bloku nasploh. *Ženska pisava* – kot sinonim za *ženske študije* – pomeni prepoznanje realno obstoječih diferenc v družbenih vlogah obeh spolov, hkrati skuša te razlike predstaviti kot družbeno oz. zgodovinsko pogojene in na tak način opremljati (predvsem) ženske z nujnim vedenjem in podlago za premislek o svojem položaju tudi v svojem lastnem *vsakdanjem življenju*. *Ženske študije* se na tak način spopadajo z eno hujših oblik diskriminacije: iz zgodovine civilizacije počasi, a vztrajno odgrinjajo tančico, ki je vse dotlej prekrivala tisto kategorijo, ki v javnem diskurzu ni imela avtonomne pozicije.

Študije spolov gredo dlje: v ločevanju med kategorijama spola in seksualnosti ter različnimi možnostmi njunih povezav pravzaprav razdirajo tradicionalno moralno hegemonijo edine družbeno tolerirane socialne, spolne in seksualne prakse. *Gejevske in lezbične študije* koreninijo v istem analitskem diskurzu, iz njega črpajo metodologijo in raziskovalne postopke. Vezi med strukturo *zahodne kulture* in njeno zgodovino, ureditev javnega in zasebnega področja v posameznih časovnih blokih civilizacije, politike diskurzov in ekskurzov so njihove prednostne teme.

Tekst "Homoseksualnost in politika" je usmerjen v analizo mejnega v družbi: del analize se nanaša na samo strukturo sistema, na procese, ki vzpostavljajo in priznavajo legalnost in legitimnost določenim političnim, socialnim, mnenjskim kategorijam, medtem ko iz prostora javnega izločajo drugačne opcije. Odlaganje na pomensko obrobje je za strukturo družbe posebej kritično, saj je zanj hkrati gradivo in najostrejša subverzija. Marginalizirana mesta skupnost tabuizira oz. pripušča vase le v točno preciziranih trenutkih. Kodificirane platforme javnega so venomer konstruirana realnost.

Zgodovina kot znanstvena veda ali kot določen način mišljenja igra v takšnem utrjevanju javnega družbenega pomembno vlogo: napolnjuje imaginarij oz. skozi pisanje, ustvarjanje linije zgodovine selekcionira izbire glede na njihovo družbeno legitimizacijsko moč in jih osvetljuje glede na njihovo sposobnost krepitev območja Realnega. Tod pride do interiorizacije družbenega reda oz. tistega, čemur Durkheim pravi *religija človeškosti* (za razliko od *sebičnega*

foto Daniel Novakovi ;

Plant, Ljubljana 1991, prevod Bogdan Lešnik; Grška homoseksualnost, K. J. Dover, Ljubljana 1995, prevod Nataša Homar), delno družboslovne ali humanistične revije – npr. **Časopis za kritiko znanosti** ("Istospolna partnerstva in otroci", Bogdan Lešnik, št. 162-163, Ljubljana 1993, str. 49-51); **Delta** ("Kaj je homofobija?", Suzana Tratnik, št. 3-4, Ljubljana 1995, str. 169-174), **Problemi/Eseji** ("Aids skozi psihoanalizo", Boris Pintar, št. 7/4, Ljubljana 1988, str. 40-43) – uvajajo tematiko, v tujem družboslovju široko razprostrto in institucionalizirano znotraj znanosti že vsaj od začetka sedemdesetih let.

² "Zgodovina spola, zgodovina žensk", Gisela Bock; **Filozofski vestnik** 2/1989, Ljubljana, str. 177-187.

³ **Samomor/Prepoved incesta in njeni izviri**, Emile Durkheim; **ŠKUC-FF/SH**, Ljubljana 1992; str. 38-74.

individualizma).³ Posameznik živi za obstoj *nečesa drugega*: njegovo vedenje in védenje se usmerja le v potrjevanje in vzdrževanje imaginarne strukture družbenega smisla.

Votla mesta civilizacije so tiste pozabljene družbenosti, ki znotraj sistema niso našle funkcionalnih utemeljitev oz. jim le-teh ni podelil sistem sam, pa naj gre za niz subkultur, skupin ali posameznikov. Dinamika odnosov med družbeno sredino in obrobjem je v tekstu predstavljena skozi obravnavo moške in ženske homoseksualnosti oz. analizo gejevske in lezbične kulture skozi politične ter družbene spremembe v osemdesetih ter devetdesetih letih v prostoru Slovenije. Homoseksualnost je ena najtrdnejših družbenih odklonov in hkrati skritih vsakdanjosti: kot fenomen, zanimiv predvsem za sociologijo, se zdi izredno privlačen že zaradi takšne svoje kulturne ambivalence.

SOCIOLOGIJA NEVSAKDANJEGA ŽIVLJENJA

1. PLATFORME DRUŽBE: DISKURZI

Evropska kultura je kultura prezenc in glasov: neki fenomen je v družbi legitimen in legalen, kolikor je javno prisoten. Hkrati je socialna funkcionalnost tista, ki mu podaja oznako upravičenosti. V takšnem trikotniku se ustvarijo platforme družbe: socialna vidljivost je pogojena s socialno funkcionalnostjo, oboje dobi svojo podlago v etiki. Slednja skrbi za podvajanje življenjskih receptov; v odnosu do nje se posamezniki opredeljujejo za življenjski stil. Družbeni imperativi in individualni okus se v tej točki zlijeta.

Eden najekskluzivnejših socialnih ter identitetnih označevalcev posameznika je spol. V vseh obdobjih zgodovine sta biološka *moškost* in *ženskost* predpostavki tudi kulturnega koda, diskurza, socialnih pričakovanj. Vsebine, ki jih prenašajo socializacijski kanali, krmilijo posameznikovo seksualno izbiro.

Heteroseksualni diskurz ne obvladuje le načina spolnosti, temveč celotno vedenjsko držo in ima na lestvici socialnih dogovorov prednostno mesto. Diskurzivne prakse sovpadajo s konstrukcijo realnosti. O čemer se ne govori, piše, ve, misli, tega ni: vsakdanje Realno tvorijo podedovane besede, iz utilitaristične tradicije prenesena znanja. V diskurzivnih obzorjih je dovoljena le tolikšna odklonskost, da so družbeno nevidni fenomeni – tisti, za katere v javnem govoru ni jasnega mesta in ki so izključeni iz registrov vsakdanjika – smatrani za slučajne, patološke, neregularne, nestabilne. Eno takšnih vtilih mest je homoseksualnost.

Zgodovina Drugega ali Različnega ni samo alternativna zgodovina, bolj ali manj ne(pri)znana zgodba, prostovoljna različica *uradne*, univerzalne zgodovine. Nizka stopnja teoretske vključitve v družbeni svet, kar je vzrok marginalnosti nekega družbenega

tipa, pravzaprav kaže logiko ustvarjanja javnega in dostopnega. Legitimizacije se gradijo skozi jezik: *meje jezika so meje sveta*. V tem smislu je homoseksualnost povsem za-mejena: v celotnem diskurzivnem redu ji pripada mesto ekskurza, iz-leta, ne-navadnega in ne-vsakdanjega. Sodi v sfero zasebnega, v kulturo molka.

Feministična taktika je pravzaprav učila ostale *civilizacijske Druge* načinov vdorov v javnost. Šestdeseta in sedemdeseta leta so prinašala novosti, kolikor so se z medijskim plasiranjem subkultur razširjale platforme družbe. Poskusi za demarginalizacijo homoseksualnosti zato vedno znova tečejo skozi predstavljanje najosnovnejšega vedenja in informacij ali skozi potrpežljivo redefiniranje socialnih ali individualnih samoumevnosti. Homoseksualnost in heteroseksualnost se ne spodbijata: gejevske in lezbične podobe niso obrnjene slike *straight* sveta: gre za dodajanje elementov k mozaiku javnega oz. za izničitve ekskluzivističnih moralik vsakdanjika.

2. TRANSPARENCA SKRITEGA: EKSKURZI

Razlika med gejevskim in lezbičnim življenjskim stilom ter homoseksualnostjo samo se tiče ureditve znotraj socialnih registrov. Gejevska in lezbična skupnost se ne spenja z ustaljenimi, institucionaliziranimi oblikami družbenega življenja, vendar pa k njim teži in se zato sooča s hudo obrambno reakcijo socialnega sistema. Vzroki za to najbrž sovpadajo s tezami, po katerih je določen seksualni red konstitutiven za samo strukturo sistema. Vsakršna deviacija zato pomeni ostro grožnjo in nevarnost, je razbijaška in ekscesna.

Vsebina tabuja je področje, o katerem ne smemo vedeti ničesar, za katero – prek trajanja civilizacije – tudi več ne vemo, katerega ne poznamo in ne prepoznamo. Je za shemo družbenega spokoja nevarna lisa: a ostaja kot votlo mesto, ki vleče vase, ki se napaja iz samega sebe: za nas kot nemir ali hrepenenje. Tabu je nekaj zabrisanega, a slutenega: ko je pripuščen v javnost, na platforme družbe, lahko obstaja le v registru numinoznega ali točno locirane tujosti.

Družba se organizira po *domačijski* logiki: mehanizem razporejanja tabujev je natančno uravnan v izgradnjo strukture, ki onemogoča pomensko brezvladje. Hierarhija smisla – ki se gradi glede na distanco do polja tabujev – je namreč edino možno cepivo, ki *daje* obstati Nam in Naši Matici in ki ohranja Naše družbeno zdravje. Legitimizacija *našega* se tako vedno veže na relacijo in odmik od *drugega/tujega*. Družba se nikdar ne sklicuje na samo-svoj smisel, saj bi le-ta prehitro postal sumljiva, lebdeča, neulovljiva, nemožna točka. Zato potrebuje Drugega.

Drugost je znotraj hegemonične družbene ureditve označena kot tujost: Drugi ni Naš, ker je drugačen. In vendar diskurz

Drug(ačn)ega ni nepoznan, saj so punkti diference točno locirani: prepoznani so takoj in hkrati takoj zavrnjeni kot nesprejemljivi: kar je nesprejemljivo, je prav tisti madež, tujek, ki preprečuje trdno konstitucijo kolektiva: tabu.

Eno takšnih polj, ki nudi pogled na *obe strani*, tako na družbo *funkcionalnega socialnega Reda* kot na *interakcijsko nenamembno Drug(ačn)ost*, je spolnost: seksualni tabu je ogrožje societalnega, podlaga kulture, kodirana seksualnost pa sploh pogoj družbenih vezi. Tabuji, ki zadevajo seksualnost, so najuspešnejši: njihove moči ne ošibita ne čas ne sociološka analitika. Kar seksualni tabu umesti, je določena matrika obnašanja telesa in način krmiljenja nas samih ali našega stika z drugimi, naših reakcij na tiste impulze, ki so nam dopuščeni v prepoznavanje. Seksualni tabu deluje dvakrat: skozi vedenje in védenje.

Šele pod tem pogojem je družba – kot organizacija kolektiva, ki mora temeljiti vsaj na minimalni *podobnosti* med člani oz. na strukturno nujni redukciji množstva – sploh možna. Z nepripuščanjem *tujih* vsebin se v sistemu zmanjšuje stopnja tveganja ali možnost subverzije: nastane *bon-ton*. Seksualni tabuji niso grajeni znotraj družbene strukture, ampak jo šele vzpostavljajo: so mejniki *Naše* realnosti. Zgodovina skupnosti je prepletanje artikuliranih sistemov in zamolčanih norosti, diskurzov in ekskurzov.

Družba je neizogibna in konstantna prisila, ki svoje člani veže in obvezuje: da je ne bi razumeli kot takšne, so znotraj njene strukture instalirane prepovedi, katerih namen je le ta, da v *Nas* vzdržuje njihov antipod – občutje prostosti in svobode. Svobodni smo, kolikor spoštujemo formalne socialne dogovore. Svobodo smo naučeni misliti skozi linije, ki urejujejo in povezujejo osebno intimo in družbeno stabilnost, ki sistematizirajo in disciplinirajo tudi ekskurze. Družba potrebuje zelo očitno *svobodne člane*, da pokažejo na sistemsko elastičnost, da izčrpajo njene možnosti, da raziščejo vse njene ekskluzivnosti. Družba nujno potrebuje *pesnike*, da vkanalijo in vkodirajo mrka hrepenenja, da iz nekih sicer anarhičnih in destruktivnih vsebin začarajo romantične polete. Prepoved je približek tabuja, njegova miniatura. Vsebine seksualnih tabujev niso nikdar zanikane, ampak *koristno* preoblikovane: kot dopuščeni iz-leti, kratkotrajne sabotaže, so *družbi svobodnih* eksistencialnega pomena, saj napotijo energijo v pravšnje prepuščajoč, reguliran ter regularen ventil. Od socialnega sistema so ekskurzi vedno precizno časovno, prostorsko in pomensko locirani: nikdar ne sežejo dlje od hipnega prekrška, pa naj gre za zgodbe iz historičnih zapisov ali za individual(izira)na dogajanja.

V tem registru ima svoje mesto označevanje homoseksualnosti: vzpostavljanje in fiksiranje Drug(ačn)ih realnosti znotraj družbene strukture je – ko gre za poskus njihove institucionalizacije – rizično in hkrati – z njihovo izrecno zamejitvijo v področje ekscesa – terapevtsko početje. Transfer iz *tujih* področij *numinoznega*

foto Daniel Novakovi ;

mora biti opravljen skrbno, s čim preciznejšo selekcijo: prav to je naloga besed. *Reči bobu bob* velja le za določene transparence znotraj sistema, Drugo ostaja skrito, neimenljivo, neprepoznano in ga zato – v (komunikativni) javnosti – ni. Insistira pač, v molku ali v žanru: družba sama pokaže nanj, locira to – sebi imanentno – Drugost, od katere se mora distancirati, da bi ohranila svojo kondicijo. Politika brisanja rizičnih mest se tiče tabujev, medtem ko terapevtski naporji sistema vzniknejo na plano kot prepovedi v polju morale ali etičnih kanonov. Homoseksualnost pade tako v polje tabuja kot v polje prepovedi: je hkrati *zunaj* in *znotraj*: česar ni uspelo za-mejiti, je potrebno onemogočiti. Ime zanjo se pravzaprav ne dotakne nje same in o njej nikdar nič ne pove: bolj diktira logiko povezovanja v sistemu.

Kako je homoseksualnost hudo problematična za družbeno strukturo, se pokaže v zadnjih desetletjih, ob recepciji *gejevskega in lezbičnega življenjskega stila* in AIDSa. *Vesela seksualnost* namreč – kolikor se spušča v javnost – uničuje za civilizacijo ekskluzivne vrednosti tabujev in udomačuje ekskurz, drugačen diskurz seksualnih relacij in socialnih stikov. Gejevska in lezbična kultura je institucionalizacija ekscesa – ki je eksces seveda toliko časa, dokler so njegove vsebine razumljene kot prekoračitev Reda. Na platforme družbe prinaša nove zahteve glede seksualnosti, glede kulture telesa in socialnih odnosov. Ob najbolj negovane institucije, zakonsko zvezo, družino in sorodstvo, postavlja svoje nianse: poroke istospolnih partnerjev ter formalno potrjene istospolne družine so ponekod že skorajšnja socialna stvarnost, struktura spremljajoče, podporne skupnosti se ne gradi več po aprioristični krvni liniji ali skozi državne ter nacionalne pripadnosti, temveč v izbirnem kontekstu. Zahteve gejevskih in lezbičnih gibanj so usmerjene v razširitev institucionalnega reda, k spremembam socialnega sistema, k vzpostavitvi nove strukturne konstante. Reakcija je bila pravzaprav pričakovano najmočnejša prav na področju *zdravja, biopolitik* kot sredstva za uravnavo socialnih kanonov: AIDS je še vedno skoraj dosledno lociran kot rezultat pripisljivo neobzrdane promiskuitete in spolnega razvrata homoseksualcev, t.j. kot logična posledica zgolj naključnega seksa, ki se ne ozira na tista socialna čutenja, ki so postavljena kot njegovi obvezni sateliti. Diskurz, ki propagira zvestobo (kot socialno razsežnost) za najučinkovitejši lek zoper bolezen (kot predmet medicine), je obrambna strategija sistema: je podtikanje s tabuji zamreženega, *straight* moralnega reda na mesto drugačne kulture želje, hkrati pa spodbija njeno socialno zastavitev.

II. DEL: PRISPEVKI K RAZSVETLJENSKI MODERNI

Če je potrebno "modernizem dojeti kot umetniško poetiko kapitalizma"⁴, kdaj, kje in kaj živijo postsocialistične družbe? Kdaj, kje in kaj je potem postmodernizem? Stebri družbe, kamor se umešča postmodernistični kulturni horizont, naj bi bili teoretsko razvidni: njen skupni imenovalec, postindustrijska ali postkapitalistična družba naj bi nosila vso *lahkost yuppiejevske paradigme*: porast terciarnega sektorja in povečana vloga informacijskega vedenja v skupni produkciji, iz česar izrastejo predvsem za sociologijo zanimive kategorije: nova struktura reprezentančne delovne sile in s tem vzpostavitev novih oblik družbene organizacije. Osnovna shema družbe se ne zarisuje več skozi podobnost z "mehanskim makro-sistemom tovarne"⁵, kjer potekajo vse vitalne linije po osi nadrejenosti/podrejenosti, temveč kot sofisticiran računalniški procesor, ki s kibernetično logiko koordinira mrežo lokalnih, sicer avtonomnih in enakovrednih podsistemov.

Tako splošna, *pop* teorija. Pojem *postmoderne/postmodernizma* je razločen v novih modelih reprezentacije realnosti, kjer skozi trdo modernistično racionalnost ne zvemo ničesar več, kjer nam resnica venomer laže ali se nam skozi množico gledišč vztrajno izmika. Seveda, konec je *velikih zgodb*, in če so moderne družbe na ideološkem nivoju – z modernističnim univerzalizmom, ideologijo enakih možnosti in enakovrednih pozicij individuuma ne glede na referenčni socio-ekonomski in kulturni kontekst – še ohranjale videz konsistentnosti in koherentnosti vseh delov, pa v sodobnosti razvodeni prav ta modernistična iluzija konsenza, skladnega in uravnoveženega ujemanja podsistemov. Zato je bil modernizem analitično ulovljiv v vseh segmentih družbe. Sodobnosti s svojimi getoiziranimi vrtovi in anahronizmi ni, in od tod vse bolesti tudi sociologije: kako naj se ustvari znanstveni model, ki bi povezal niti fevdal(gistič)nega gospostva na vrhovih odločanja, hromo javnost, srhljive ekonomsko-politične naveze in novo kulturo osebnostnega izolacionizma.

Razumevanje linij razvoja po linearni poti *tradicionalizem – modernizem – postmodernizem* ali vpenjanje takšnega modela v družbeno strukturo zavaja: razvoj ni nujno tudi progresiven. Vendar je prav geslo razsvetljenske progresivnosti znotraj modernizma prikrivalo številne strukturne manke, ostaline tradicij: sama modernističnost je imela v svojem jedru elemente tradicionalističnega mišljenja – iz verovanja v božje delo v religijo subjektovega vzpona – iz teocentričnosti v antropocentričnost. Vselej je prisotna transcendenca: ciljno mesto je vedno onkraj sedanjega časa in prostora – oba sta v svojih vsakdanjostih ublažena v nedrjih ideologije. Modernizem je promoviral hegemonijo *večine*, tiste identitetne – rasne, narodne, kulturne, socialne, mnenjske, spolne in

⁴ *Melanholične figure*, Aleš Debeljak; Krt, Ljubljana 1988, str. 194.

⁵ *Postmoderna sfinga*, Aleš Debeljak; Wieser, Celovec-Salzburg 1989, str. 25.

⁶ *Vzhodno od raja*, Tomaž Mastnak (DZS, Ljubljana 1992), str. 13.

⁷ "Mjesto utopije", Boris Groys; v: *Quorum* št. 1/1992, Zagreb, str. 84-91.

⁸ Groys *socializma in modernizma ne enači; nasprotno – izrecno poudarja, da so bila socialistična gibanja le podaljšek, nadaljevanje klasičnega fevdalnega absolutizma, verovanja v novi smisel države kot nadomestka kapitalističnega individuuma. Na tej točki se njegovo razmišljanje sklada z analizo razpada socialističnih držav skozi prizmo sistemske teorije.*

⁹ "Državno industrializirana družba kot nedokončana modernost", Miroslav Stanojević; v: *Družboslovne razprave*, št. 7/1989, Ljubljana, str. 51-65.

¹⁰ "Postmoderna – ameriška internacionala?", Andreas Huyssen; v: *Quorum*, št. 3/1989, Zagreb, str. 319-341.

¹¹ *Pomen sintagme povzemam po knjigi F. A. Hayeka Pot v hlapčevstvo* (DZS, Ljubljana 1991).

¹² "Mjesto utopije", Boris Groys; v: *Quorum*, št. 1/1992, Zagreb, str. 84-91.

nenazadnje seksualne – kategorije, ki je v določenem sistemu zaobjela najvišje kvote za realizacijo socialnih dogovorov ali možnosti za njih uspeh. Zaradi ekstenzivnosti takšne populističnosti – zaradi zanemaritve pomena pozicij manjšin – na vseh področjih je postal pojem progresivnosti, napredka, samoumeven: zaradi njegove legitimizacijske moči so ga nenazadnje prevzele tudi socialistične družbe. Skozi tak ideološki predpogoj sta bila modernistična oba sistema – *zahodni kapitalistični* in *vzhodni socialistični*.

Polmodernost industrijske družbe – kot proces družbene spremembe, ki vodi k institucionalizaciji relativno modernih oblik ob hkratnem obstoju manj modernih, tradicionalnih struktur v eni in isti družbi – je postala očitna ob padcu vzhodno- in srednjeevropskih socialističnih režimov. Diferenca s sosednjimi totalitarizmi je namreč *Zahodu* pomagala vzdrževati videz demokratičnosti in polne moderne usklajenosti; *z revolucijami leta 1989* – v katerih bivši socialistični sistemi težijo k prav takšnemu modelu *zahodne* urejenosti – pač "ni več drugega, v nasprotovalnem razmerju do katerega bi se demokracija lahko definirala".⁶ Razsvetljenska moderna v svojih hotenjih ni bila dovršena – ne na *Vzhodu*, ne na *zahodni* strani.

Analitiki družbe – tako tisti, ki so zaslutili trdi primež modernističnega vrednotnega absolutizma, kot oni konservativni, katerim je nedokončani projekt razsvetljenstva pomenil vedno svežo zibelko novih liberalnih generacij – so prestop iz modernističnega miselnega kroga napovedovali z *nastopom postmodernega stanja*⁷: utopično mesto, vedno postavljeno v prihodnost, naj bi se – spričo novega medijskega ekspanzionizma in natrgane informacijske blokade, ki je na *Vzhodu* vedno bolj popuščala – izgubilo, zabilisalo, s čimer so vsebine modernizma pravzaprav postavljene na gola tla *stvarnosti*.⁸ Postmoderna/postindustrijska družba se izvije iz nakopičenih nasprotij modernega/industrijskega reda:⁹ temeljne družbene strukture so preoblikovane v tolikšni meri, da tudi moderne identitete ne ustrezajo več. Sistemsko orientirani cilji in njihov kolektivni akter se izgubijo spričo prehoda na individualistične opcije delovanja. Nič, kar je bilo v ponos razsvetljenemu umu, se ni izteklo v načrtanih smereh. Ekspanzionizem specifično modernih institucij je obrzdan, v modele družbenega razvoja se vračajo moralni imperativi: od tod tudi neokonservativnost postmoderne:¹⁰ v tem primeru je postmodernost mogoče ugledati tudi kot opustitev modernih projektov, humanističnega liberalizma, politične emancipacije in avtonomij ali kot novo pot v hlapčevstvo.¹¹

Socialistične države so torej s postmodernizmom imele le toliko, kolikor je informacijska eksplozija – skozi *medijski uvoz vsebin*, kajti strukturne podlage za razvoj postmodernega diskurza v socializmu ni bilo – povzročila njihov propad. Kakšen postmodernizem je potemtakem uhajal čez železno zaveso¹² – in nenazadnje – na kaj je naletel in kaj ustvaril?

Skozi analitični aparat sistemske teorije¹³ se socialistične družbe kažejo kot *polmoderne, obmoderne, delno modernizirane, družbe s parcialno* in zato tudi *deformirano modernizacijo*. Kvalitativno *modernizacijo* oz. prehod v moderno družbo namreč zaznamujejo višja kompleksnost družbenega sistema in funkcionalna diferenciacija podsistemov: le-ti postanejo avtonomni, samosvoji, z lastnimi specializiranimi funkcijami ter z med seboj institucionaliziranimi odnosi.

Prav to se v socialističnih družbah ni moglo izpolniti: zaradi državnega poseganja v vse pore socialnega, ekonomskega, ideološkega in političnega so bili podsistemi med seboj nerazločeni, ali bolje, hierarhizirani, sam politični sistem pa zaradi svoje centralnosti in koordinatorske vloge preobremenjen. Do avtonomnosti podsistemov zaradi enostranskih penetriranj ni prišlo, prav tako se funkcionalna diferenciacija in specializacija spričo multiplikacij istih funkcij v različnih podsistemih nista mogli razviti. Do okolja toge in neelastične do morebitnih *tujkov* so socialistične države same postavile možnost lastne implozije: v sistem nevkalkuliranih, a vedno številnejših opcij režim enostavno ni več prenesel.

Pri družbenih in političnih spremembah v vzhodni in srednji Evropi je torej šlo za *spontano modernizacijo* – v Sloveniji so bile takšne “nepredvidene opcije” prav gotovo t. i. *nova družbena gibanja*, razvoj “*druge*”, *civilne družbe* oz. pritisk potrebe po večji kompleksnosti sistema v začetku osemdesetih let. *Nova družbena gibanja* in *druga družba*, ki se je iz njih vzpostavila, so spodsekala totalitarno zasnovano socialističnega sistema. Vendar

¹³ Analizo razpada socialističnih režimov povzemam po avtorjih tekstov v **Družboslovnih razpravah** (št. 7/1989; str. 7-150; avtorji: F. Adam, I. Bernik, M. Stanojevič idr.).

¹⁴ *Vzhodno od raja*, Tomaž Mastnak (DZS, Ljubljana 1992), str. 191.

¹⁵ *Prav tam*, str. 196.

¹⁶ *Prav tam*, str. 14.

¹⁷ *Prav tam*, str. 16.

¹⁸ "Križa industrijske moderne in novi individualizem", Mirjana Ule; v: **Družboslovne razprave**, št. 7/1989, Ljubljana, str. 66-75.

¹⁹ "Družba tveganja", Ulrich Beck; v: **Družboslovne razprave**, št. 7/1989, Ljubljana, str. 103-107.

se njihova *antipolitična* koncepcija ni udejanjila: najprej zaradi vulgarnega pragmatizma, ki je v težnji vzpostavljanja *očitne razlike* s socialističnimi režimi zavel z vso brutalnostjo in hkrati pozabljal na začetne reference. "Ambicije oblastnikov, da bi gospodarili z gospodarstvom – da bi politika še vedno vladala ekonomiji, ekonomija pa ne bi bila nič drugega kot materialna baza oblasti politične klike, ki ji je naključje dalo v roke moč, ki ji niso dorusle ne njene sposobnosti ne njena odgovornost – poganjajo z novo močjo."¹⁴ "Namesto funkcionalno diferenciranih in strukturno artikuliranih civilne družbe, politične družbe in države imamo vse bolj opraviti z ljudovlado."¹⁵

Civilnodružbena prizadevanja po institucionalizaciji javnih in jasnih pristojnosti oz. razločitvi sfer še ostajajo utopija: preskok v zrelo, kvalitativno modernizacijo ni uspel. Kar se je v moderni ideji bistrilo v oster revolucionarni impulz in ciljno točko, postaja tudi skozi modele konstruiranja postsocialistične realnosti zamegljeno. Kakšna opozicija bo izšla iz takšne nove – oz. ponovne – odsotnosti moderne politične kulture, še vedno ostaja odprto vprašanje.

Vzhod in *Zahod* se na takšnem polju samoizpraševanja srečata. "S tega vidika je napočil čas, ko mora demokracija med drugim revidirati svoje poprejšnje artikulacije identitete, kar nenazadnje pomeni, da mora ponotranjiti in predelati tudi vse tisto, v razmerju do česar kot nečesa zunanjega je ne le lahko vselej našla svoj obraz, marveč obenem ohranjala čiste roke."¹⁶ Zamisel o sedanji vzhodno- in srednjeevropski "postdemokraciji" se tako ponuja "kot dograditev zahodnjaške demokracije..., prinaša ji tiho, sladko smrt".¹⁷ (Politična) postmoderna je torej lahko razmislek moderne o sami sebi, "reflektirana moderna"¹⁸, modernizacija premis industrijske družbe ali tudi – že zaradi svojih *antimodernističnih scenarijev* nastopa – postmoderna "družba tveganja".¹⁹

Moderne vrednote predstavljajo usmeritev v laični univerzalizem, vendar pa ta ravno v okrožju civilnih pravic manjšin zdrsnje na ničelno točko. *Razsvetljenski projekt* tako ostaja nedokončan: sodobnost je kljub stoletjem *liberalizma* pod hudim velom uniformnosti.

Na *Zahodu* so nove civilne pobude ustvarile prepoznavno podobo različnim življenjskim stilom: tako je stonewallski upor leta 1969 pomenil iztočnico za organizirano gibanje gejev in lezbijk, za izgradnjo javne podobe žanrske kulture: iz tihega geta na točke socialnega inputa. Na *Vzhodu* so se sedemdeseta zgodila desetletje kasneje: eksplozija *alternative, novih družbenih gibanj*, je bila rezultat razcepa, ki se je širil med realnim in nominalnim, med univerzalnim in partikularnim, med javnim in zasebnim znotraj sistema, tistih procesov v sami strukturi, ki od enopartijske vrhuške niso bili zares (pred)videni, za katere zato ni imela uspešne obrambne strategije. *Alternativne skupine* so se formirale v vzporednih linijah in jih rigidni sistem ni uspel pogoltniti. Hkrati

pa so – s svojim obstojem – pravzaprav oblast in sistem učile in navajale na prepoznavanje in priznavanje diferenc. Javnost so napolnile nove vsebine in nove besede: prav to je nakazovalo način legitimiranja *novih družbenih gibanj*. *Alternativa* je dobesedno izmišljala samo sebe in s tem polnila svoja mesta: z vztrajnim definiranjem njenih vsebin in njihovo popularizacijo se je razmnožil besednjak, razločevali so se prostori, nastajale so stilne kulture in z njimi spekter izbir. Po drugi strani pa je bila oblast bombardirana z zahtevami po rekonstrukciji celotne sistemske mreže. Diferenciranje novih vsebin in diskurzov je s seboj prineslo raznolikost, znotraj katere je svoj javni prostor dobila tudi *gejevska in lezbična kultura*.

Zaradi politik gejevskega in lezbičnega gibanja, usmerjenih v javni prostor, prihaja do razhajanj med samo istospolno usmerjeno populacijo. Seksualnost je zastavljena kot tema zasebnosti, zatorej je *coming out*, javno razkritje spolne usmerjenosti še vedno problematično za posameznika, bodisi kot moralni škandal bodisi kot vdor v zasebnost. Gejevske in lezbične taktike so v tem smislu podobne feminističnim: skrb za skrito ali zanemarjeno zasebnost. Najbolj osebno je najbolj politično, kolikor je umeščeno v prizadevanja za sprostitev individualne identitete: tod se začinja obzorje civilnih svoboščin. Zavest proti vesti. Zapolnitev področja zasebnega z osebnimi preferencami, ne le s podedovanimi, *nikogaršnjimi* institucionalnimi oblikami, lahko poteka le skozi javno sfero, skozi javno legitimiziranje novih modelov bivanja.

LITERATURA:

- ADAM, F. (1990): "Prispevek Niklasa Luhmanna k razvoju sistemske teorije", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 744-750.
- ARENDT, H. (1991): *Vita Activa*, Biblioteka AC.
- BATAILLE, G. (1980): *Erotizam*, BIGZ, Beograd.
- BATAILLE, G. (1977): *Književnost i zlo*, BIGZ, Beograd.
- BECK, U. (1989): "Družba tveganja", *Družboslovne razprave*, št. 7, Ljubljana, str. 103-107.
- BERGER, P. in LUCKMANN, T. (1988): *Družbena konstrukcija realnosti*, CZ, Ljubljana.
- BERNIK, I. (1990): "Dvostruka demistifikacija politike", *Sociologija*, št. 4, str. 429-438.
- BERNIK, I. (1990): "Pojmovni aparat teorije socialnih sistemov", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 751-760.
- BERNIK, I. (1992): "Od avtoritarizma do demokratije", *Sociologija*, št. 3/1992, str. 371-382.
- CHANEY, D. (1993): *Fictions of Collective Life*, Routledge, London/New York.
- DEBELJAK, A. (1988): *Melanholične figure*, Krt, Ljubljana.
- DEBELJAK, A. (1989): *Postmoderna sfinga*, Wieser, Celovec-Salzburg.
- DURKHEIM, E. (1992): *Samomor/Prepoved incesta in njeni izviri*, ŠKUC/FF – SH, Ljubljana.
- EVANS, T. D.(ur.) (1993): *Sexual Citizenship*, Routledge, London/New York.

- FOUCAULT, M. (1976): *The Archaeology of Knowledge*, Harper and Row, New York.
- FOUCAULT, M. (1982): *Istorija seksualnosti*, Prosveta, Beograd.
- FOUCAULT, M. (1993): *Zgodovina seksualnosti/Skrb zase*, ŠKUC/Lambda, Ljubljana.
- FOUCAULT, M. (1984): *Nadzorovanje in kaznovanje*, DE, Ljubljana.
- FOUCAULT, M. (1990): *Predavanja*, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad.
- FOUCAULT, M. (1980): *Istorija ludila u doba klasicizma*, Nolit, Beograd.
- FOUCAULT, M. (1991): *Vednost-oblast-subjekt*, Krt, Ljubljana.
- FOX, R. (1988): *Rdeča svetilka incesta*, ŠKUC/FF-SH, Ljubljana.
- GROSRICHARD, A. (1985): *Struktura seraja*, ŠKUC/FF – SH, Ljubljana.
- GROYS, B. (1992): *Mjesto utopije*, v: *Quorum* št. 1/1992, str. 84-91.
- HAYEK, F. A. (1991): *Pot v hlapčevstvo*, DZS, Ljubljana.
- HAYEK, F. A. (1992): *Usodna domišljavost*, Krt, Ljubljana.
- HRIBAR, T. (1990): *Sveta igra sveta*, MK, Ljubljana.
- HRIBAR, T. (1990): *O svetem na Slovenskem*, ZO, Maribor.
- HUYSEN, A. (1989): *Postmoderna – američka internacionala?*, v: *Quorum* št. 3/1989, str. 319-341
- JALUŠIČ, V. (1992): *Dokler se ne vmešajo ženske...*, Krt, Ljubljana.
- JUŽNIČ, S. (1989): *Politična kultura*, ZO, Maribor.
- LACLAU, E. in MOUFFE, C. (1987): *Hegemonija in socialistična strategija*, Analecta, Ljubljana.
- LUHMANN, N. (1986): *Love as Passion*, Polity Press, Cambridge.
- LUHMANN, N. (1991): "Pojem družbe", *Teorija in praksa*, št. 10-11, Ljubljana, str. 1175-1185.
- LUHMANN, N. (1990): "Zamenjava paradigme v sistemski teoriji", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 761-768.
- LUHMANN, N. (1990): "Sistem in funkcija", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 769-801.
- LUHMANN, N. (1990): "Razlikovanje med državo in družbo", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 807-811.
- LUHMANN, N. (1990): "Funkcionalno diferenciranje", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 812-817.
- LUHMANN, N. (1990): "Politično vodenje", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 818-821.
- LUHMANN, N. (1990): "Francoska revolucija je končana", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 822-824.
- MASTNAK, T. (1992): *Vzhodno od raja*, DZS, Ljubljana.
- MAYER, H. (1981): *Autsajderi*, GZH, Zagreb.
- PLUMMER, K. (ur.) (1992): *Modern Homosexualities*, Routledge, London/New York.
- SALECL, R. (1991): *Disciplina kot pogoj svobode*, Krt, Ljubljana.
- STANOJEVLE, M. (1989): "Državno industrializirana družba kot nedokončana modernost", *Družboslovne razprave*, št. 7, Ljubljana, str. 51-65.
- STEIN, E. (ur.) (1990): *Forms of Desire*, Routledge, London/New York.
- ŠTURM, L. (1990): "Novi pogledi na povezavo sistemov", *Nova revija*, št. 96-99, Ljubljana, str. 825-828.
- ULE, M. (1989): "Križa industrijske moderne in novi individualizem", *Družboslovne razprave*, št. 7, Ljubljana, str. 66-75.

Varljiva znanost: o antični homoseksualnosti

“Reševanje Sappine ženske časti je nepotrebno. Tribadstvo je bilo ne samo na Lesbosu, tudi drugod domača in po sebi razumljiva reč – prav ko pederastija; razloček je le, da ni tako ogabna.”

(Anton Sovre, 1939: 138)

Obstoj homoseksualnosti¹ kot erotične prakse v okvirih antične družbene in zakonskopravne ureditve ter obstoj homoseksualnih vsebin v antični umetnosti, literaturi in filozofiji je z vidika historičnih in umetniških virov nesporen. Za področje antičnega Mediterana obstajajo od arhaične in klasične Grčije preko helenizma pa vse do časa rimskega imperija – t. j. od 7. stol. pr. n. št. naprej – različni viri (poleg standardnih pisanih in umetnostnozgodovinskih virov tudi arheološki viri kot, npr. vazno slikarstvo, freske, grafiti itd.)², ki prikazujejo homoerotično prakso in ideologijo dveh največjih antičnih civilizacij, starogrške in rimske. Opozoriti želim na zgodovinske vsebine, ki pa niso vselej del zgodovinskega izročila; izpuščene, čeprav nikakor izgubljene ali celo pozabljene fragmente človeškega spomina, globoko sedimentirane v mnogoterosti vedenjskih in mišljenjskih vzorcev znotraj družbe.

Starogrška kultura je zlahka sprejemala menjave homoseksualnih in heteroseksualnih spolnih praks; veljala je predstava, da se vsak človek odziva na erotične dražljaje tako nasprotne-

¹ Uporaba izraza “homoseksualnost” ter sodobnih izrazov, ki označujejo istospolno usmerjenost, ni kompatibilna z antičnim diskurzom.

² Za najstarejši prikaz moškega homoerotičnega dvorjenja velja kretska plastika iz druge polovice 7. stol. pr. n. št. V literaturi se začnejo omembe moške in ženske homoseksualnosti istočasno; v začetek 6. stol. pr. n. št. sodi Sappina poezija in Alkamnovi partnerji. Prvi opis moškega homoseksualnega erosa izvira iz ne-dorske poezije (Alkajos iz Militene). V isti čas pa sodijo tudi prvi homoerotični prizori na atiški slikani keramiki (Dover 1995).

³ *Grčija postane leta 146 pr. n. št. rimska provinca.*

⁴ *Platon, Zakoni (prevod V. Gortan), Zagreb 1957, – str. 28-29.*

ga kot istega spola, kar ni pomenilo nikakršnih ovir niti za posameznika niti za družbo (Dover 1995: 13). Značilna je svobodna obravnava homoerotičnih tem v umetnosti, literaturi in filozofiji. V najzgodnejših literarnih virih, npr. *Iliadi*, ni primerov odkrite homoseksualnosti, grška tradicija pa ima za začetnika homoseksualnosti mitskega tebanskega kralja Lajosa. Kratke pesmi, ki izražajo homoerotična čustva do dečkov, iz t. i. 2. knjige, pripisane Teognidu iz Megare, so med izjemno redkimi viri arhaičnega obdobja. Lizias v *Obrambi proti Simonu* opisuje homoseksualno ljubezensko tekmovanje; idealizacijo špartanske pederastije najdemo v Ksenofontovi *Spartanski ustavi*, primere homoerotike pa v Aristotelovi *Atenski ustavi* (Dillon; Garland 1994: 13.52; 13.24; 4.31). Platon, ki je telesno ljubezen pojmoval v smislu iskanja "forme" in "ideje" lepote na sebi, je v *Simpoziju* in *Fajdru* homoseksualno željo oz. ljubezen postavil kot izhodišče svoje metafizične teorije (Dover 1995: 25). Izjemno pomemben vir je Ajshilov govor *Proti Timarhu*, ohranjena različica obtožnice iz sodnega procesa, ki se v celoti nanaša na homoseksualne navade, moralna in etična načela v sredini 4. st. pr. n. št. Klasična *atiška komedija*, zlasti Aristofanes, je našla v istospolnih praksah specifičen vir humorja. Helenistične pisane vire predstavljajo predvsem kratke pesnitve – epigrami, nastali od 3. st. pr. n. št. naprej. Znane so antologije tovrstne lirike, npr. Meleagrov *Venec* iz 1. st. pr. n. št. ter kasnejše antologije, kot je *Grška antologija* Konstantinosa Kefalasa iz 10. st. (Dover 1995: 24,27-30). Ob spojitvi grških mestnih držav v makedonsko monarhijo ter kasneje ob priključitvi grškega ozemlja Rimskemu imperiju³ so se pojavljale nostalgične težnje po kanonizaciji klasične grške literature; pisani viri iz prvih stoletij n. št. in kasnejši se tako nanašajo tudi na zgodnejša obdobja.

Platonovo oz. Sokratovo razumevanje erosa ni želja po telesnem stiku, temveč sovпада z moralnimi in intelektualnimi kvalitetai. Odgovor, ki ga izzove telesna lepota, je korak v smeri približevanja absolutni Lepoti, ki je eden od vidikov Dobrega. Platonove obsodbe homoseksualnosti kot "protinaravne" želje⁴ ne gre posploševati, čeprav je res, da zaradi *Zakonov* Dorca še danes razlagajo kot "iznajditelje" homoseksualnosti (Dover 1995: 188). Po Dowdenovem mnenju sega institucionalizirano razmerje erast-eromenos, t. j. razmerje med zrelim moškim in pubertetikom, daleč nazaj v čas Indoevropejcev, iz grške mitologije pa je poznanih preko štirideset primerov homoerotičnih razmerij (Dowden 1992: 112, 115); Zeus je ugrabil lepega pastirja Ganimedea, Posejdon se je zaljubil v Pelopsa, Lajos v Hrizipa, Heraklesa je pri njegovih podvigih spremljal ljubimec Iolaos, itd.

Izčrpen izbor primerov manifestacije homoseksualnega erosa v antični Grčiji je v upodabljaljoči umetnosti mogoče najti

⁵ Grško arhaično obdobje je časovno zamejeno z letnicama 700-480 pr. n. št., klasično pa 480-323 pr. n. št.

Čez 3 m visok kip Antinoosa, 2. st. n. št.

v prvi vrsti v vaznem slikarstvu. V arhaičnem in klasičnem⁵ obdobju je bila ustaljena praksa erotično-filozofskega odnosa med odraslimi, svobodnimi moškimi – *erasti* in mladeniči – *eromeni*. Ta svojevrstni odnos je vključeval celo vrsto konvencionalnih, zakonsko in moralno neoporečnih, vedenjskih formul. Erast je v skladu s tedanjimi nazori javno slavil dečkovo

lepoto, plemenito naravo in odlično vzgojo, svojo ljubezen pa izražal z darili, pogostimi obiski mladeniča v gimnazijskih palestrah, vzgojo ter odgovornostjo. Eromenos je to ponavadi vračal s spoštovanjem, občudovanjem erastove modrosti, sočutjem in naklonjenostjo. Proces zблиževanja med partnerjema se je stopnjeval od zasledovanja dečka, ki se je moral sprva izmikati in bežati, preko dvorjenja, vse do spolnega stika (Dover 1995: 105-126). Ključno za razumevanje homoerotičnega odnosa med moškimi je tedanje prepričanje, da svobodni moški pri spolnem aktu v nobenem primeru ne sme prevzeti pasivne vloge; pasivni partner je lahko le mladenič, medtem ko odrasli moški prevzema izključno aktivno vlogo. Mladenič namreč pri tovrstnem stiku ne uživa, temveč izkazuje naklonjenost in vrača usluge svojemu erastu. Izredno malo je primerov, kjer je šlo za homoseksualno razmerje med enakovrednima partnerjema. Delitev na pasivno in aktivno vlogo je bila nedvoumna tudi pri heteroseksualnih odnosih, kjer je bila aktivna vloga prav tako moška, vendar za razliko od eromena ženska v spolnosti vselej uživa, in to celo bolj kot moški, zaradi česar so ženskam prisodili večje nagnjenje do prešuštva in prostitucije (Dover 1995: 90).

Spodnja starostna omejitev, povezana s homoerotično spolnostjo, je bila – glede na antične vire – 12 let, najbolj zaželjeni so bili mladeniči med 16. in 18. letom, medtem ko je bila zgornja starostna meja 28 let (Ziegler; Sontheimer 1979: 1583). Mnogi bi danes tovrsten odnos brezkompromisno označili kot pedofilijo, kar bi pomenilo izrazito poenostavljanje; zveza med erastom in eromenom se namreč ni realizirala le skozi spolno občevanje, temveč je vključevala številne druge momente, kot so vzgoja, poučevanje, odgovornost. Antična homoerotična razmerja in erotična razmerja nasploh niso razmerja med enakimi, temveč razmerja v skladu s takrat veljavnim kodeksom moči, in povsem razumljivo je, da starogrška družbeno-ideološka situacija ne ustreza današnjim etičnim kategorijam. Tovrstno ideologijo zasledimo tudi v atiški komediji; čeprav je komedija vseskozi “heteroseksualna” in homoseksualnost ni nikoli njen osrednji motiv, Aristofanes in drugi komiški pesniki kažejo v komedijah toleranten odnos do aktivnega partnerja, medtem ko je pasivni partner, še posebej, če je to odrasel moški, vselej vir posmeha (Aharnjani, Oblaki, Mir, Ptiči in druge komedije oz. fragmenti) (Dover 1995: 167-187). Zanimivo je stališče komedije, da za vsako homoseksualno podreditvijo stoji dobičkaželjnost (prostitucija) in da politiko oz. politično aktivne posameznike smeši na isti način.

V primerjavi z moško homoseksualnostjo je bila ženska istospolna usmerjenost močno stigmatizirana. To dokazuje že akutno pomanjkanje ustreznih pisanih virov. Le-ti premorejo

izredno malo del, ki bi jih zapisale ženske, moški zapisovalci so se v to področje spuščali le redko. V prizmi zanimanja je ostalo tisto, kar danes razumemo pod "javno sfero". Ločitev spolov se je prostorsko kazala na dveh ravneh – moški so se večinoma zadrževali na območju "javnega", na trgih, v gimnazijah, ipd., medtem ko so ženske ostajale bolj znotraj "privatne sfere". Druga raven prostorskega ločevanja spolov pa se je realizirala v ločenih prostorih za moške in ženske v stanovanjski arhitekturi. Ženske v klasičnih Atenah so bile "priklenjene" na območje lastnega doma, ne le zaradi narave svojega dela in opravil, temveč tudi zaradi vpliva javnega mnenja – ugledne žene namreč naj ne bi hodile iz hiše (Pomeroy 1993: 35-36). Dominantna ideologija antike je pogled svobodnega, odraslega moškega, zato so vsebine, ki se ne dotikajo tako skonstruirane realnosti, ostale pretežno nezabeležene, ali pa so se pri kasnejši selekciji ohranjanja tekstov znašle med izločenimi. Spolno vedenje atenskih žensk so urejali zakoni, ki so večinoma pripisani Solonu, ki pa je bil sam homoseksualec (Pomeroy 1993: 42). Sarah Pomeroy ugotavlja, da – glede na restriktivne prepovedi in kazni v zvezi s spolnimi prekrški nasploh – ozračje v Atenah tudi za homoerotične odnose med ženskami ni bilo spodbudno, hkrati pa poudarja, da je bila situacija v Šparti in na Lesbosu drugačna (1993: 43-44). V Simpoziju naletimo na mnenje, da *hetairistria*⁶ izvirajo iz prvotnega bitja, ki ga sestavljata dve enaki polovici (Dover 1995:209). Zanimivo je, da je ženska homoseksualnost sodila med teme, ki jih nikoli niso skušali uporabiti v komične namene. Plutarh poroča, da so bile v Sparti ženske, ki so imele z dekleti razmerje, enako razmerju erast – eromenos. Ohranjeni helenistični epigram (Asklepiades) pa govori o dveh ženskah z otoka Samosa, ki "se nočeta posvetiti delu Afrodite, kot to narekujejo pravila..." (Dover 1995: 209). Predvsem zaradi Sapfo vemo, da je obstajal tudi alternativni pogled. Lirska pesnica Sapfo, ki je delovala v začetku 6. st. pr. n. št. v Mitileni na Lesbosu, jasno izraža žensko homoseksualno občutenje. Nedvomno je, da se nekatere Sappine pesmi naslavljajo na ženske, podobno kot erasti na eromene; teme so ekvivalentne moškemu homoseksualnemu dvorjenju (beg, zasledovanje, darila), vendar gre pri samem spolnem odnosu za pomembno razliko – očitna je namreč precejšnja mera vzajemnega erosa, ki kaže na odklon od običajne različice homoseksualnega odnosa med moškima (nujna aktivna in pasivna vloga!) (Dover 1995: 215). Po Sapfo so se v vzhodni Egeji pojavile še druge pesnice, ki jih je lesboška tradicija štela za Sappine učenke, kot na primer Damofila⁷. Močno erotično odzivnost žensk na žensko lepoto najdemo v pesmih za zbere devic – *parthêneia*, ki so jih izvajali na raznih festivalih (Dover 1995: 217). Razmerja med ženskami v Grčiji lahko razumemo

⁶ Tudi *dihetairistria* – izraza za homoseksualne ženske; od gr. *hetaira*.

⁷ Pri Sappfo so se zgle-
dovali rimski pesniki,
npr. Katul. Njegova *Ille
mi par esse deo videtur*
je prevod Sappfine pesmi
(Harvey ed. 1959: 95).

⁸ Izraz "lezbijka" v
antiki ne pomeni vselej
homoseksualne ženske,
temveč nosi negativno
konotacijo v smislu
brezsravnih spolnih
uslug, felacije ipd.
(Dover 1995).

⁹ Npr. t.i. Hipokratski
teksti, ki združujejo
medicinske razprave več
autorjev.

¹⁰ Po Aristotelu je
ženska manj popolna
od moškega, ker je bolj
vlažna in hladna kot
moški. Zaradi tega
proizvaja nepopolno
seme in igra v repro-
dukciji manjšo vlogo od
moškega (Lloyd 1986).

Atiška črnofiguralna amfora s prizorom dvorjenja, 6. st. pr. n. št.

kot odkrito "subkulturo", ki se je je moška populacija dobro zavedala; to je bila tema, o kateri moški ne smejo govoriti, zaradi česar se v komediji in upodablajoči umetnosti tudi ne pojavlja⁸.

Hkrati z maloštevilnimi ohranjenimi deli ženskih avtoric, kar je lahko ideološko vprašljivo, vsekakor pa izredno simptomatsko (Lloyd 1986: 60), pa obstaja neprimerno več tekstov⁹, ki obravnavajo žensko z medicinskega stališča in ki posredno razkrivajo odnos tedanje družbe do ženskega spola. Prevladujoče je stališče inherentne ženske inferiornosti, ki ga je zastopal predvsem Aristotel – teorijo je podprl s prilagojenimi zoološkimi dokazi – ki pravi, da so ženske deformirani oz. pomanjkljivi moški, ta vzorec se je zavlekel vse do srednjega veka in renesanse¹⁰ (Lloyd 1983: 61, 95-105).

Običajna posplošitev izvora grške homoseksualnosti – izhajajoč iz Platonovega stališča v Zakonih – izpeljuje tovrstno prakso iz vojaške organizacije dorskih držav, od koder naj bi se širila po celotnem grškem teritoriju. Posamezne države so očitno izkoriščale določen vidik homoerotičnega etosa v vojaške namene; npr. v Elidi in Beociji so eraste in eromene v bitkah namenoma razporedili skupaj. Znana je t. i. sveta četa iz Teb, elitna vojaška enota, ki je bila sestavljena izključno iz moških parov. Viri kažejo, da je homoseksualnost pojav, ki je istočasno znan na raznih koncih Grčije, in dokaza za njegov izvor pri Dorcih ni (Dover 1995: 223-224).

Leta 146 pr. n. št. je Grčija postala del rimskega imperija – “helenistične civilizacije v brutalnih rokah italskega državnega aparata” (Veyne 1989:16), in čeprav je Rim dobredno prevzel večino grškega kulturnega izročila, se v primerjavi s predhodnim obdobjem v času rimskega imperija postopoma pojavijo nekatere očitne spremembe. Predvsem gre za viden upad, ne prakse (!), temveč teoretsko podprte družbeno-moralne legitimnosti homoerotike, kar je posledica začetnega razvoja novih ideoloških vrednot, ki so kasneje privedle do daljnosežnih zgodovinskih posledic.

Pogostost in zelo široko sprejemljivost homoseksualne prakse v okvirih starorimske države izpričujejo leposlovni literarni viri, v prvi vrsti Petronijev roman *Satirikon* in Apulejev *Sokratov bog*. Izmed romanov 1. in 2. st. je treba omeniti še Heliodorjeve *Etiopske zgodbe*¹¹ in roman *Hajreo in Kaliora* Haritona iz Afrodisiade (Foucault 1993: 157). Ahil Tatij je v romanu *Leukipia in Klejtofont* presojal o ljubezni med moškim in žensko ter o ljubezni med moškimi. Njegov literarni junak Menelaj se je posvetil teoriji deškega poljuba, ki je “kot zmrznjen nektar” (Foucault 1993: 157). Lukijanov Zeus je v *Pomenkih bogov* Ganimedu dejal: “Zato sem te ugrabil, da bova skupaj spala.”¹² Artemidor, ki je deloval v času cesarja Marka Avrelija, je avtor slavne *Oneirocriticae*, v kateri se ukvarja z razlago sanj; seksualne sanje deli v več skupin (Foucault 1993: 15-19). V prvo skupino sodijo dejanja, ki so “v skladu z zakonom”. Sem uvršča spolnost z ženo, odnose s prostitutkami ter sužnji obeh spolov. Med dejanji, ki so “nasprotna zakonu”, so različne oblike incesta, medtem ko v tretjo skupino sodijo dejanja “proti naravi” – oralna spolnost, odnosi z živalmi, s trupli, masturbacija in spolnost med dvema ženskama. Te zveze imenuje nenaravne in jih razume kot posledico poslabšanih družbenih odnosov. Istospolna razmerja med moškimi ne sodijo v kategorijo “proti naravi”, še več, ostajajo v glavnem v skladu z zakonom, istočasno pa je analogni odnos med ženskama označen kot protinaravni. Razlog za to je v samem položaju ženske oz. v delitvi spolnih in družbenih vlog, kjer ženska

¹¹ Heliodor, *Etiopske zgodbe* (prevod P. Simoniti), Ljubljana 1977.

¹² Lukian, *Satire* (prevod A. Sovre), Ljubljana 1946, str. 113.

nikoli ne sme biti nosilka aktivne vloge (Foucault 1993: 19). Pri homoseksualnem odnosu ženska nujno prevzema aktivno vlogo, s čimer posnema tisto, kar ji, kakor tudi sicer v življenju, ni dovoljeno – moški spol.

Rimljanom je ljubezen pomenila dvoje – moško željo po zaslužnjevanju in strah pred suženjstvom strasti (Veyne 1989: 200). Med hetero- in homoseksualnostjo ni bilo nobenih razlik; Rimljani so nadaljevali grško tradicijo ljubezni do dečkov, kjer se je skozi platonsko ljubezen izražal prestop nivoja čiste strasti. Homoerotično ljubezen so imenovali "grška" ljubezen, čeprav so poznali tovrstno prakso Etruščanov in Galcev (Ziegler; Sontheimer 1979: 1583). Spolnost z dečki je veljala za tisto, ki ugodno in pomirjujoče deluje na duha, ker ne razburja duše, temveč blažilno vpliva na splošno počutje, medtem ko strast do ženske vodi v neznosno suženjstvo (Veyne 1989: 200). V tolerantni starosti je bila tako *paedicatio* običajna in splošna praksa med moškimi in mladeniči. Ker je bila privatna dimenzija v javnem življenju zelo pomembna, je bilo ključno, kako je tako vedenje vplivalo na javno mnenje in socialne povezave nosilca tega vedenja. Homoseksualno razmerje je veljalo za sramotno le v primeru "moralne okužbe", ki bi se realizirala, če bi se svobodni moški spustil v kakršenkoli pasivni odnos – *impudicitia*, še posebej pa, če se je ta aktivnost navezovala na pripadnika socialno nižjega sloja. Suženjstvo strasti bi pomenilo podreditev svobodnega moškega – strah pred odvisnostjo v kakršnikoli obliki izvira iz potrebe po intaktni javni podobi brezpogojno aktivnega moškega. Seksualna aktivnost, ne glede na spol partnerja, je torej dokazovanje moškosti. Moški je ostal moški le dotlej, dokler je s svojo aktivnostjo obvladoval svet okoli sebe (Brown 1989: 236-237), le seksualno aktivna vloga je združljiva z nosilcem družbene moči, ugleda in kredibilnosti. Seksualne ekscese nekaterih rimskih cesarjev, med katerimi so bile tudi homoseksualne prakse, je treba razumeti skozi voljo po podrejanju in ne kot sadizem, perverzijo ali dekadenco. Praksa rimskih cesarjev, ki so si omislili ljubimce (*deliciae, delicatus*) – mladeniče, ki so jim bili še posebej pri srcu in s katerimi so imeli odkrito homoerotično razmerje – je bila povsem običajna. Najbolj znan je gotovo Antinoos, azijski mladenič iz Bitinije. Antinoos je s svojo nenavadno lepoto tako navdušil cesarja Hadrijana, da je dal postaviti lepo število kipov v njegovi podobi; med drugim so krasili tudi cesarjevo vilo v Tivoliju pri Rimu (Bandinelli 1970: 258-259; Boardman 1993: 229, 249-250). Po Antinoosovi misteriozni smrti – leta 130 je utonil v Nilu – je bil mladenič diviniziran in postal zaščitnik efebov. Njemu na čast so prirejali igre, kovali so novce z njegovo podobo, v bližini kraja njegove smrti pa je bilo ustanovljeno mesto Antinoopolis (Christ 1992: 325). Svoje ljubimce so

imeli tudi drugi rimski cesarji, npr. Neron ali Domicijan. Cezarjev morilec Brutus je imel dečka, ki je slovel po izredni lepoti. Spoštovan starorimski običaj, da so ugledni državljani posvojili otroke in jih vzgajali v "liberalnem" duhu, je imel popolno legalno osnovo. Po vzoru Ganimedea – nebeškega točaja, so ti dečki služili gospodarju in ga spremljali pri delu in zabavi¹³. Ko so dosegli ustrezno starost, je bilo v skladu z moralnimi načeli popolnoma običajno, da so imeli z njimi tudi intimno razmerje (Veyne 1989: 85-87).

V 1. in 2. st. n. št. je v filozofski in medicinski miselnosti opazna sprememba odnosa do homoseksualnosti, zlasti v obliki strožjih moralnih kategorij. Hkrati s povečevanjem vrednosti zakonske zveze, ki naj bi bila naravna nujnost, povezana s potomstvom (Soran, Ruf Efeški, Seneka, Plutarh, Mark Avrelij), je opazna vse manjša moralna vrednost ljubezni do dečkov. Zakonska zveza daje užitku pozitivno vrednost in določa moralno stilistiko. Medtem ko v praksi ni razlik med vrednotenjem ljubezni do ženske ali do dečkov, se v teoriji začne pojavljati svojevrsten dualizem, ki temelji na vprašanju užitka (Foucault 1993: 137). Tako Plutarhovi *Pogovori o ljubezni* že kažejo zametek važne spremembe v antični erotiki; prične se ločevati med "pravo" ljubeznijo, ki je brez *afrodisia* in zato "čista", ter "prostaško" ljubeznijo", ki jo zaznamuje zgolj telesni užitek, pri čemer se pojavi vprašanje, ali je prijateljstvo združljivo z užitkom. Plutarh poudarja, da je prijateljstvo, ki ga hočejo pederasti pripisovati samo ljubezni do dečkov, možno tudi na relaciji med moškim in žensko, pri čemer je idealna ravno zakonska zveza (Foucault 1993: 141). Končni cilj Plutarhove razprave pa je prikazati ljubezen do mladeničev kot nepopolno; manjka ji simetrična dejavnost ter vzajemnost užitka (aktivna in pasivna vloga), zaradi česar notranja regulacija, kot pogoj trdnosti para, ni možna (Foucault 1993: 144). Podobno teorijo je v delu *Ljubezni* razvil Pseudo Lukijan¹⁴, ki se – predvsem na podlagi razloga o vzajemnosti užitkov – med ljubeznijo do ženske in ljubeznijo do dečkov odloči sicer v prid slednje, ki moškemu omogoča, da se izogne neposrednim nujnostim narave ter ponazarja individualno moč ljubezni. Vendar hkrati nalaga moškemu dolžnost, da se poroči (Foucault 1993: 150,156). To pomeni, da je pederastija dovoljena le pod pogojem izključitve telesnega užitka (!). Kot pravi Foucault, seksualne strogosti v cesarskem obdobju ni določal individualizem, temveč kultura samega sebe; pojav, ki ima sicer zgodnejše korenine, doseže v 1. in 2. st. svoj višek. Čeprav istčasno ne gre za povečane prepovedi v uradnem življenju in zakonodaji, pa zadeva način, kako se posameznik konstituira kot moralni subjekt (Foucault 1993: 31, 47). Filozofija (Seneka, Epiktet) je vztrajno poudarjala nujnost skrbi zase, ki se reali-

¹³ *Ta deček je bil lahko tudi posvojiteljev lastni otrok, ki ga je npr. rodila sužnja. Navadno je bil kasneje osvobojen.*

¹⁴ *Uvrščajo ga v 2. st. oz. v začetek 4. st. (Foucault 1993: 146, op. 1).*

¹⁵ Rimljani so prevzeli grški leksikografski izraz *tribada*, pozna latinščina uporablja tudi izraz *fricrix* (lat. *fricare* – drgniti).

¹⁶ Knjigo naj bi poleg Lukijana omenjal tudi nagrobni napis, ki ji ga je dal postaviti Aischrion s Samosa (Licht 1926: 31).

¹⁷ Loyd opozarja, da so nekatere ginekološke ter medicinske razprave o ženskah slovnično in stilistično izredno slabe (1986: 75).

¹⁸ Pri tem so se tuja, "nerimska" plemena običajno potrudili prikazati kot izrazito barbarska in necivilizirana.

zira kot skrb za zdravo telo, izpraševanje vesti, nadzora in obvladovanja samega sebe. Hkrati obvladovanje ter nadziranje samega sebe nujno pripelje do odgovornosti nadziranja drugih, podrejenih. Takšno moralno kalupljenje posameznika skozi ponujeni model vzpostavljanja individualnega odnosa do sebe, družbe in države lahko razumemo tudi kot prelaganje političnega nadzora na osebni nivo in s tem kot zagotavljanje realiziranja brezhibne državne pokorščine.

V prvih stoletjih našega štetja se je tudi medicina, kot praksa družbene koristi, ukvarjala z vprašanjem seksualnih užitkov. Galen, na primer, v delu *O koristnosti spolnih organov* postavi užitke, kolikor so le-ti prekomerni – se pravi, da presegajo potrebe po zgolj reprodukciji – ob bok nevarnim boleznim (Foucault 1993: 78). Čeprav spolni odnos sam po sebi ni nevaren, niti škodljiv, je nevarnost, da tak postane, velika.

V 2. st. n. št. je Lukijan v *Pomenkih heter* pisal o *tribadi*¹⁵ Megilli z Lesbosa, zelo znana pa je bila *tribada* Philainais iz Leukadie, ki naj bi bila tudi avtorica prve ilustrirane knjige o tovrstni ljubezni (Licht 1926: 31)¹⁶. Kakor navaja Pseudo Lukijan, je ljubezen med ženskami še bolj sramotna in škandalozna kot tista med moškimi. Spolnost med ženskami je tako nespodobna, da je že samo govorjenje o njej sramotno (Foucault 1993: 152). V tej luči postane pomanjkanje tozadevnih virov nekoliko bolj razumljivo. Ne gre le za splošno pomanjkanje virov o ženskah ter njihovi družbeni vlogi – da ženske seksualnosti niti ne načenjamo – gre tudi za način, kako so ženske obravnavane v tistih virih, ki so se ohranili¹⁷. Vsekakor je zanimivo poročanje rimskih piscev o ženskah s širšega področja rimskega imperija, na primer Galije ali Germanije; Tacit, ki je deloval ob koncu 1. st., je v svoji *Germanii* opisoval tudi ženske, vendar le do meje, do katere so odstopale od rimskih civilizacijskih modelov. Strabon navaja, da Galke vladajo Galcem, Diodor Sicilski pa piše, da so galske ženske po bojevitosti in moči ne le enake moškim, temveč jih včasih celo prekašajo (Ehrenberg 1992: 151-153). Opazna je izrazita inverzija rimskih moralnih vrednot – to kar rimske avtorje pritegne, ali tisto, česar se ne lotevajo, izraža njihov lastni kulturno pogojeni miselni okvir¹⁸.

ZAKLJUČEK

Intenzivna potreba po homoseksualnem erosu in dejavniki, ki so dopuščali in spodbujali zadovoljevanje te potrebe, so razumljivi v okviru antične družbeno-politične ureditve, kjer so imeli moč političnega odločanja le svobodni, odrasli moški, kar je bilo povezano z vojaško organizacijo in bojevanjem.

Moški so se družili v političnem, vojaškem in socialnem smislu; moška družba je zagotavljala zadovoljitev vseh potreb. Antični homoerotični eros ni običajni, temveč "idealizirani" eros, spoj vzgojnega in spolnega razmerja. Moč, vzdržljivost, fizična in značajska plemenitost so tvorili ideal moške lepote, vendar so to hkrati tudi značilnosti idealnega vojaka. Tako so presenetljivo elegantno spojili seksualne vedenjske vzorce, najintimnejše človeško čutenje, s političnim sistemom in tako zagotovili njegovo nemoteno delovanje. Šele s spremembami v času prvih dveh stoletij n. št., ko so se postopno oblikovale nove moralne, družbene in s tem tudi politične vrednote, se je ljubezen do istega spola sicer še naprej nemoteno izražala v umetnosti, poeziji, predvsem pa v praksi, izgubila pa je svojo filozofsko, teoretsko in moralno razsežnost. Za blagor zakonske zveze in naravnega ravnovesja zaskrbljeni filozofi in medicinci so začeli poudarjati prednosti spolne vzdržnosti in devištva. Tako skonstruiran moralno-ideološki kocept sam po sebi izključuje homoerotiko in jo potisne v polje "protinaravnega". Novo vrednotenje seksualnega užitka je kasneje postalo osnova za njegovo nadzorovanje; krščanski avtorji v določenih in za to primernih – se pravi selekcioniranih antičnih virih najdejo vso podlago za postopno oblikovanje krščanske etike in filozofije. Vsebinsko kodiranje seksualne strogosti, ki se je v osnovi oblikovalo že v antiki, je v krščanstvu dobilo institucionalno podlago, prisilno obliko in občo veljavo (Foucault 1993: 160). To je pripeljalo do stanja, ko v moderni dobi ugotavljamo, da je največja razlika med ljubezenskim življenjem starega sveta in našim pač v tem, da "je antika poudarjala sam nagon, mi pa njegov objekt ... medtem ko dejavnost nagona samo po sebi podcenjujemo..." (Freud, 1995: 30. op. 14).

Pri poskusih zgodovinskega vrednotenja in opisovanja antične seksualnosti, antičnih seksualnih praks in običajev, povezanih s spolnostjo, se v metodološkem smislu pojavijo zelo očitne težave. Neprimernost in neprimerljivost sodobnih kategorij s historično situacijo je pri vsem tem še najmanjši problem, saj je miselna kontaminacija z vsakokratno družbeno-ideološko situacijo posameznega raziskovalca ali raziskovalke osnovna predpostavka, ki jo je pri študiju seksualnosti treba upoštevati. Večjo blokado uteleša prepričanje, da bi bila "seksualnost skozi zgodovino" le težka problem, saj je vendar "preprosto dana", na kar je med drugimi opozoril Robert Padgug (1992: 45). Pri tematiziraju seksualnosti oz. kakršnih koli časovno ter prostorsko kontekstualnih kategorij univerzalistično sistematisiranje znotraj znanstvenega pristopa enostavno odpove. Pomanjkanje ustreznega strokovnega interesa in primerne metodološke pristopa k vsebinam, ki se nanašajo na seksualne prakse, je v kulturni zgodovini, umetnostni in

literarni zgodovini, arheologiji in drugih vedah privedlo do akutnega pomanjkanja, ali – kar je še bolj drastično, hkrati pa zelo očitno – izostanka homoerotičnih vsebin v znanstvenem diskurzu.

LITERATURA:

- BANDINELLI, B. R. (1970): *Rom, das Zentrum der Macht*, München.
- BOARDAN, J. (ur.) (1993): *The Oxford History of Classical Art*, Oxford.
- BROWN, P. (1989): "Spätantike", v: Aries, Duby (ur.) *Geschichte des privaten Lebens I: Vom Römischen Imperium zum Byzantinischen Reich*, Frankfurt am Main.
- BUSCHOR, E. (1969): *Griechische Vasen*, München.
- CHRIST, K. (1992): *Geschichte der römischen Kaiserzeit. Von Augustus bis zu Konstantin*, München.
- DILLON, M., GARLAND, L. (1994): *Ancient Greece. Social and Historical Documentes from Archaic Times to the Death of Socrates*, London-New York.
- DOVER, J. K. (1995): *Grška homoseksualnost*, Ljubljana.
- DOWDEN, K. (1992): *The Uses of Greek Mythology*, London.
- EHRENBERG, M. (1992): *Women in Prehistory*, London.
- Enciklopedia dell'arte antica, classica e orientale* (1958-1966), Roma.
- FOUCAULT, M. (1982): *Istorija seksualnosti I*, Beograd.
- FOUCAULT, M. (1993): *Zgodovina seksualnosti III*. Skrb zase, Ljubljana.
- FREUD, S. (1995): *Tri razprave o teoriji seksualnosti*, Ljubljana.
- FRIEDLAENDER, L. (1922): *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms I*, Leipzig.
- HARVEY, P. (ur.) (1959): *The Oxford Companion to Classical Literature*, Oxford.
- HRIBAR, T. (1991): *Teorija znanosti in organizacija raziskovanja*, Ljubljana.
- LIEPOLD, J. (1955): *Die Frau in der Antiken Welt und im Urchristentum*, Leipzig.
- LICHT, H. (1926): *Sittengeschichte Griechenlands. Das Liebesleben der Griechen*, Dresden-Zürich.
- LLOYD, G. E. R. (1986): *Science, Folklore and Ideology. Studies in the Life Sciences in Ancient Greece*, Cambridge.
- Oxford Classical Dictionary* (1953): Oxford.
- PAOLI, U. E. (1955): *Die Frau im alten Hellas*, Bern.
- PAOLI, U. E. (1961): *Das Leben im alten Rom*, Bern-München.
- PADGUG, R. (1992): "Sexual Matters: On conceptualizing Sexuality in History", v: E. Stein (ur.) *Forms of Desire*, New York-London.
- POMEROY, S. B. (1993): "Zasebno življenje v klasičnih Atenah", v: *Od ženskih študij k feministični teoriji*, Ljubljana 1993.
- SOVRE, A. (1939): *Stari Grki*, Celje.
- VEYNE, P. (1989): "Das Römische Reich", v: Aries, Duby (ur.) *Geschichte des privaten Lebens I. Vom Römischen Imperium zum Byzantinischen Reich*, Frankfurt am Main.
- VIGLIANEDI-ROCCA, L.; DI PIETRO, M. (1968): *Homoseksualnost*, Zagreb.
- ZIEGLER, K., SONTHEIMER, W. (ur.) (1979): *Der kleine Pauly. Lexikon der Antike*, Bd. 4, München.

Foto Della Grace

SEXES

Homoseksualnost ob fin de siecle*

Ob razmišljanju o seksu ob koncu stoletja moramo dati vprašanju o homoseksualnosti osrednje mesto. Moderna homoseksualnost je, po mojem mnenju, rezultat nevzdržnih pritiskov in represij premožne, ambiciozne nuklearne družine, ki jo je zajel zlom obsežne, generacijsko razširjene družine, še vedno močne le med delavskim razredom.

Usoda moškosti je globoko povezana s homoseksualnostjo. Po vsem svetu, v Grčiji in Rimu kot tudi na Bližnjem vzhodu, na Kitajskem in Japonskem, so bili lepi dečki z moške strani običajno ravno tako seksualno zaželeni kot ženske. Kar se mi zdi povsem naravno. Judeo-krščanstvo je v svojem odklonilnem stališču do ljubezni do dečkov nenavadno.

Seks ali ljubezenske zadeve med izključno odraslimi moškimi so nekaj drugega. Ko spremljamo zgodovino kot celoto, je ta fenomen tako redek, da zahteva razlago. Opažam dva glavna načina moške homoseksualnosti. Prvi in najstarejši korenini v identifikaciji z materjo kot boginjo. Kastrirani, transvestitski svečeniki Sibilinega kulta, čaščenega v skorajda že diskotečnih obredih orgiastičnih plesov, so preživeli v današnjih bleščočih, razkošnih drag-queenih.

Druga vrsta homoseksualnosti je obrat od matere in heroični upor zoper njeno vsemogočnost. Takšna homoseksualnost prezira ženskost in povečuje popolno moškost, simbolizirano skozi "očitnost", napete mišice, arogantno arhitekturno moško

** Prevod iz knjige **Sex, Art, and American Culture**, Vintage Books, New York 1992, str. 22-25.*

formo, kakršno so si v celoti prvič zamislili Grki. Grška atletika je bila religiozni spektakel moške lepote, formalizirane v kipcih kourosa, s čimer se je na Zahodu pričela tradicija visoke umetnosti.

V takšnem načinu homoseksualnosti ni nič deviantnega ali pomehkuženega. Nasprotno, modernega geja razumem kot tistega, ki zaseda skrajno točko pri stopnjevanju moškosti, daleč proč od matere, začetnice vsake življenjske zgodbe. Gej in straight moški imajo precej več skupnega kot geji in lezbijke ali straight moški ter straight ženske. Vsak moški mora opredeliti svojo identiteto nasproti svoji materi. Če ne, pade nazaj vanjo in ga pogoltne. To je agonijski mitski vzorec v komičnem, materomorilskem "Psihu" (1960), enem od nepozabnih, značilnih filmov našega časa.

Sodobne feministke, ki so, splošno gledano, slabo ali ozko usposobljene učenjakinje, vztrajajo pri razumevanju zgodovine kot solzavega scenarija moškega zatiranja in ženske viktimizacije. Vendar je bolj primerno razumeti moške, ki jih seksualna tesnoba žene stran od njihovih mater, in ki – skozi moške vezi - oblikujejo skupinske zaveze, da bi ustvarili kompleksne družbene, umetnostne, znanstvene in tehnološke strukture.

Vsak gej, ki hrepeni po moškem, ponavlja takšno, skozi civilizacijo utrjeno gibanje, ki vodi stran od mater. V nasprotju s tem pa lezbijke ločitev od matere odklanjajo. Geji zmorejo iskati seks brez emocij; lezbijke pogosto končajo v emocijah brez seksa. Moška homoseksualnost, ki sili navzven, v tvegan, tuj teritorij, je progresivna in intelektualno stimulatívna. Lezbištvo, v svojem iskanju izgubljenega stanja blažene zveze z materjo, je domačinsko, regresívno, ter, žal, moram reči, prepogosto intelektualno šibko, saj teži k inertnosti.

Moška sla, kot sem že drugje pisala, je energetski dejavnik v kulturi. Moški so realnostni princip. Oni so ustvarili svet, v katerem živimo, in razkošje, ki ga uživamo. Ko se ženske odrežejo od moških, zdrsijo nazaj v psihološko in duhovno stagnacijo.

Ko sem bila mlada, sem mislila, da so najstniški fantje najbolj nerodne, bedne, zajedalske, otročje, umazane, režeče se kreature na tem zelenem božjem svetu. Sedaj, pri srednjih letih, in kot pravijo, *hors de combat*, jih gledam povsem drugače. Ko jih opazujem, kako norijo po ulicah ali v veleblagovnicah, se mi zdijo nenavadno gibljivi, saj predstavljajo moški princip, ki se skuša osvoboditi ženske kozmične dominancé.

Najstniki, razdraženi zaradi svojih vzburkanih hormonov (v tem času v najsilovitejših), divjajo naokrog v skupinah kot prvotne horde. Imajo le kratko sezono razveseljujoče svobode med kontrolo njihovih mater in kontrolo njihovih žena. Muke moške identitete izvirajo iz moškega poniževalnega občutka

odvisnosti od žensk. Ženske so tiste, ki nadzorujejo področje čustvenega in seksualnega, in moški to vedo.

Eden od problemov, ki me je med mojimi razmišljanji o seksu najbolj vznemirjal, je promiskuitetnost gejev. Znova in znova sem bila prevzeta, ko sem se od prijateljev gejev učila o vročih krajih v razvpitih straniščih lokalov ali na avtobusnih terminalih ali – Minerva, pomagaj nam! – v knjižnici v Yalu. Kaj ponuja vse to? Ženske, straight ali gej, ne ustvarjajo življenjskega stila, kjer bi se brez računice ponudile slučajnim tujcem v zanikrnih javnih prostorih.

Nenazadnje, vse to sem videla. Geji so čuvarji moškega impulza. Imeti anonimni seks v temni uličici pomeni pokloniti se sanjam o moški svobodi. Neznani tujec je klataški poganski bog. Oltar je, kot v prazgodovini, povsod, kjer poklekneš. Na podoben način si straight moški, ki obiskujejo prostitutke, hrabro prizadevajo ohraniti seks stran od čustev, obveznosti, družine – z drugimi besedami, stran od družbe, religije in prokreativne Matere Narave.

Prevod: Nataša Velikonja

Gej stalinizem: ali je gej tisk krivičen do Camille Paglia?*

Ni ves gejevski tisk sovražen. Moja visoko ocenjena knjiga je naletela na toplo pozornost v gejevskih publikacijah od San Francisca do Londona. A bič politične korektnosti je najjasnejši v mojem lastnem mestu: niti eden od philadelphijskih gejevskih časopisov ni omenil mojega imena v dveh letih, odkar je bila objavljena *“Sexual Personae”*.

Škrtajoči, represivni gejevski aktivisti vztrajno izkrivljajo moje poglede. Na primer, članek v reviji *“The Advocate”* (*“The Newsroom Becomes a Battleground”*, zv. 603) trdi, da sem lezbijke imenovala *“patološke”* – kar je popolna laž. Primerjajo me z nacisti in proglašajo za *“neokonservativko”* – smešna oznaka za nekoga, ki javno zagovarja pornografijo, prostitucijo, homoseksualnost, transvestijo in sadomazohizem. Stalno me označujejo kot *“homofobično”*, navkljub dejstvu, da sem preživela polovico svojega odraslega življenja kot odprta lezbijka in zato tudi plačala svojo ceno. Moja militantnost in splošna nepriljubljenost sta bili predhodni tako sodobnim ženskim gibanjem kot Stonewallu. S svojimi priporočili Amazonke in pionirske feministke bom kadarkoli kos svojim dolgočasnim, enournim kritikom.

Sovražim dogmo v kakršnikoli obliki. Sovražila sem jo v katoliški cerkvi in v deklinških skavtskih skupinah v '50. letih in sovražim jo v gejevskem aktivizmu in v današnjem feminizmu. Ne smemo več dopuščati ozkega, togega razmišljanja, pobožnih

* Iz knjige **Vamps & Tramps**; blok **Kulturniške vojne**, Viking, London 1995, str. 103-106.

klišejev in neduhovite partijske retorike. Kar me je pri moških gejih privlačilo v šoli v '60. letih, je bila njihova strastna neodvisnost duha, njihov zviti jezik in njihovo zaničevanje meščanskega dekorja, saharinske sentimentalnosti in prazne ideologije. Prišli so iz običajnih domov srednjega razreda v predmestjih Srednjega Zahoda, vendar so imeli okus, drugačnost in stil – občutek za lepoto, za katerega verjamem, da je prirojen in gotovo povezan z umetniškim genom.

Moški geji so gledali filme, televizijo, umetnost, opero in modo na nov način – umetelen, zanesenjaški in briljantno domiselni. In združili so seks s kulturo: bili so opolzki, razuzdani in pustolovski – doma na nevarnih polnočnih ulicah.

Takšna drzna, kultivirana kozmopolitska senzibilnost je še vedno živa pri mnogih gejih, nikdar pa je ne zaslediš v gejevskem tisku, v katerem politični komentarji prepogosto zdrsiijo v stalinistični krogotok. Kako so se stvari lahko tako poslabšale? Ne smemo kar naprej kriviti aidsa, saj se je feminizem do ušes potopil v brezumno propagando, daleč preden se je začela epidemija. Mislim, da je stonewallski upor, osrednji dogodek v kulturni zgodovini, imel neki nesrečni učinek: gejevsko osvobajanje je pripeljalo tudi v seksualno segregacijo, kar je bilo pogubno tako za moške kot ženske.

V obdobju pred Stonewallom so diskretni, skromni gej bari izven večjih mest običajno združevali oba spola. Po Stonewallu so moški bari eksplodirali tako po številu kot razkošju. Živo se spominjam, ko so se vrata moških barov zaprla pred mojim obrazom. Bil je leto 1974, začetek prostorov za orgije in obdobja savn. Kmalu nato so se začele pojavljati tuje parazitske bolezni in v letu 1981 je bil "gej rak" identificiran kot aids. Ceno seksualne revolucije v '60. letih, ki sem jo tudi sama podpirala, so plačali geji. Odkrito moramo priznati, da je bil poskus moških gejev, ustvariti svet brez žensk, katastrofalen. Predstonewallski geji so častili božanske ženske zvezde, medtem ko je postonewallska scena zašla v mačistične klišeje. Ženski princip je bil izgubljen.

Prav tako pa je v zadnjih dvajsetih letih trpel lezbični feminizem, s svojo sladkobno dobrovoljnostjo, antiumentniškim egalitarizmom in svojo najstniško protimoško zlovoljnostjo. Povsem sem se strinjala s predstonewallskimi lezbijkami, osvežujoče neobremenjenimi s političnim frazerstvom. Ni naključje, da je edini inteligentni feministični članek o "*Sexual Personae*" napisala Lillian Faderman, ali to, da ko sem pred nedavnim srečala komediantko Robin Tyler v Londonu, se nama je takoj zazdelo, da govoriva isti jezik jeklenega individualizma. Obstaja pa tudi uporniško lezbično protestno gibanje, ki je do grla sito sladkobnosti in seksualne fobije starih stražnic, je pa še vedno marginalno. Susie Bright in Pat Califia, z vsemi svojimi odlikami,

foto Frenk Froller

še nista ustvarili dela z intelektualno težo, enako tisti puritanske Catharine MacKinnon.

Moj prvi predlog za gejevski svet: znebite se mrtve abstraktne "teorije" in pobesnelega socialnega konstruktivizma, puhle dediščine akademske nevednosti. V šestdesetih je šlo za naravo, na neki romantičen način. Ne moreš razumeti seksa ali aidsa, dokler se ponovno ne seznaš z naravo in njenimi temnimi skrivnostmi. Naš vodnik ne bi smel biti frigidni, omahujoči Michel Foucault, temveč preroški Allen Ginsberg, ki je združil hinduizem z Waltom Whitmanom in nam tako dal radikalno vizijo energije, strasti in senzualnosti – homoseksualne želje, izvirajoče iz amoralnih ritmov narave.

Naslednje: znebite se viktimologije in govora o zatiranju. Resnična revolucija bo prišla takrat, ko se bomo osvobodili varljive dihotomije gej/straight in ko bo biseksualna odzivnost sprejeta kot univerzalna norma. In nenazadnje, shranimo aids v filozofski kontekst svetovne zgodovine. Fanatičen in nadut bes, najljubši obraz ACT UP, je otročji. Martin Luther King se je naučil od Gandhija, kako iz trpljenja svojega ljudstva narediti trpljenje vsega človeštva. Ne napadajte ali žalite cerkva; ne prezirajte ali zmerjajte za "pobožnjakarje" ljudi, ki na religiozni osnovi nasprotujejo vašim praksam. Gejevski aktivizem se mora znebiti svojega refleksa opozicijskega načina in stopiti k afirmativni artikulaciji začetnih principov, ki morajo – po mojem mnenju – biti utemeljeni na poganski panseksualnosti, kompleksni, razumni alternativni nasproti judeo-krščanski etiki.

Prevod: Nataša Velikonja

Demonični Apolon – Dekadentna umetnost*

V zadnjih desetletjih 19. stoletja je literaturo in umetnost napolnila seksualna persona dekadence. Pesem Alberta Samaina iz leta 1893 napoveduje “dobo androgina”, ki se kot antikrist bohota nad kulturo. Seks zavračajoči androgin dekadence je apoloničen zaradi svojega nasprotja naravi in svoje visoke poduhovljenosti, sicer značilne za “Zahod”. Je bolj mrk in šibak kot pa sijoč. Colette pravi takšnemu tipu androgina “hrepeneč in zastrt”, večno potr, sledeč “svojemu angelskemu trpljenju, svojim lesketajočim se solzam”. Na podoben način vidi Jung v ženski glavi Mitre ali Atisa iz Ostie “sentimentalno resignacijo”, pasivno samopomilovanje. Androginost ni, kot namigujejo nekatere feministke, rešitev vseh človekovih tegob. V “*The Time Machine*” (1895) H. G. Wells že predvidi nevarnosti kolektivne androginosti. Družba se je razdelila v delavski razred, v grde, podtalne Morlocke in v brezdelni razred, poženščene Eloi, lepe, šibke in apatične. Eloi, zgornje-slojevci, so apolonični paraziti estetike, nad produktivnim htoničnim območjem, ki ga poganjajo nizkotni koristolovci. Wellsov popotnik skozi čas sprva občuduje androginost Eloijevih, kasneje pa mu postanejo odvratni prav zaradi njihove dekadentne izrojenosti. Moderni androgin, ki išče le samouresničitev, izgubi spenserjansko energijo opozicije in nasprotij.

Dekadentna umetnost trpi isto usodo kot akademsko slikarstvo Salona, odplavljeno z zmago avantgarde in modernizma.

** Prevod iz knjige
Sexual Personae –
Art and Decadence
from Nefertiti to
Emily Dickinson,
Camille Paglia, Vintage
Books, New York 1991,
str. 489-511.*

V zadnjih dvajsetih letih smo bili priče ponovni mednarodni obuditvi figurativnega slikarstva. Muzeji brišejo prah z založenih kletnih zbirk. Prav sedaj potrebujemo ponovni pregled umetnostne zgodovine, kar bi potrdilo, kako zelo je bila umetnost avantgarde pravzaprav dekadentna pozna romantika: precej od Whistlerja in Maneta, vse od Toulouse-Lautreca, Muncha in Gaudija ter celo Seuratova *“La Grande Jatte”* s svojo dekadentno negibnostjo in klavstrofobijo.

Dekadentna umetnost je ritualistična in epifanična. Njena vsebina: romantična seksualna persona, hierarhi, malikovalci in žrtve demonične narave. Celo ko upodablja epizode iz poezije, ni nikdar samo ilustracija. Dramatizira prevladujočo podobo “Zahoda” in seksualno podreditev agresivnega očesa. Dekadentna umetnost razvija v gledalcu borbene zahteve. Njen stil je poganski spektakel in poganska gizdavost. Za najslabšo dekadentno sliko so kompleksne romantične predpostavke o naravi in družbi, ki so jih učbeniške sodbe o umetnosti 19. stoletja povsem spregledale. Modernistični kulturni junaki, kot Cezanne, so preveč poudarjeni. Cezannove nedvoumne in “poštene”, domačijske protestantske vrednote sodijo v rousseaujevsko-wordsworthovsko linijo. Dekadentna umetnost, tako kot protireformacijski barok, pripoveduje velike laži. Dante Gabriel Rossetti, Edward Burne-Jones, Gustave Moreau in Aubrey Beardsley bi morali dobiti višji položaj. Navkljub kratki popularnosti v šestdesetih, je Beardsley, velik slikar, šokantno odsoten v učnih načrtih in slikovnih zbirkah ameriških univerz. Enako kot Sade je bil cenzuriran od liberalne humanistike.

Prerafaelitska bratovščina, osnovana leta 1848, je trajala le pet let, vendar pa sta njen stil vsrkali tako umetnost kot oblikovanje poznega 19. stoletja po celem kontinentu. Inspirirani z Ruskinom, so prerafaeliti želeli ponovno odkriti srednjeveško enostavnost in čistost, ki sta postali značilni, so čutili, prav z Rafaelom, in ki sta se izgubili s poganskim razkošjem umetnosti visoke renesanse. Za razliko od njihovih dekadentnih potomcev, so izpričevali kolektivne družbene vrednote. Edini član bratovščine, ki ga prepoznavam kot že dekadentnega, je Rossetti, katerega italijanska kri je *kar prekipevala*. A v celotnem prerafaelitskem slikarstvu obstaja vznemirljiva napetost med formo in moralno vsebino.

Prerafaelitsko slikarstvo se začinja s keatsovsko strastjo za podrobnostmi organske narave. A namesto energije ali dinamičnih procesov visoke romantike dobimo zastajanje pozne romantike: prerafaelitsko slikarstvo se, kot manirizem, moteče izogiba piktorialnemu fokusu. Naše oko ni avtomatično vodeno k človeškim likom, temveč se je prisiljeno klatiti prek mikroskopskih podrobnosti. Barve so neosenčene in nanesene v ločenih celicah, kot pri bizantinskem mozaiku ali Gautierjevih

sijajnih barvnih enotah. Cvetovi in travnata stebila so blesteče izbrušena, površina slike tako bogato obdelana, da je med preraphaelitskim naturizmom in dekadentno briljantno spretnostjo Gustava Moreauja le en sam korak. V preraphaelitskem slikarstvu je videti vse *preveč jasno*. Oko je povabljeno, a hkrati prisiljeno. Del nadvladuje celoto in nelagodno pritiska na gledalca. Pokrajina je zagrnjena v *nenaravno tišino*, kar ustvari dekadentni zamrznjeni prizor. Sončne panorame zastanejo v dekadentnih zaključkih, spenserjanskih osenčenjih. Preraphaelitsko slikarstvo duši celo tedaj, ko slavi. Osebe in stvari so kandirane, mumificirane, miniaturizirane.

Preraphaeliti so oživili Blaka, ki je umrl nepoznan. Swinburne je promoviral Blakovo demonično poezijo in Rossetti njegovo umetnost. Leta 1847 je Rossetti kupil zvežčič, kjer Blake napada *chiaroscuro* ter poveliča "trdno in jekleno linijo odkritosti", tisto apolonično črto, ki sem jo sledila iz Egipta in Grčije do Botticellija in Spenserja. Renesančno *chiaroscuro* prav tako zavrača Ruskin. Preraphaelitska ostrost podrobnosti je torej polemična apoloničnemu. Preraphaelitska mumifikacija je apolonična objektivifikacija in fiksacija, iz česar Rossetti ustvari svoj glavni princip za seksualno persono. Rossetti je, za razliko od preostalih, imel težave s slikanjem pokrajine iz narave in jo je včasih moral z domišljijo poustvariti iz dekadentne ritualne osamljenosti s črnim žametom zastrte sobe.

Ko je Rossettijeva kariera napredovala, ali se, kot nekateri pravijo, izrodila, se je njegovo slikarstvo obsedeno vrnilo k posameznemu subjektu, k ženski somnambulističnih kopnenj (sl. 37). Rossettijeva ženska se upira viktorijanskim konvencijam, njeni razpuščeni lasje in neurejeno srednjeveško ogrinjalo padajo z lirično svobodo. Z ozkega vratu se dviga težka glava. Njeni dolgi gosti lasje so zapeljiva past Belle Dame Sans Merci. Njene polne ustnice bodo, po zaslugi Burne-Jonesa in Beardsleyja, postale univerzalni motiv dekadentne umetnosti. Rossettijeva vampirska usta ne morejo govoriti, imajo pa svoje lastno življenje. Polne so krvi žrtev. Enako kot Blakova hrepeneča vrtnica, je Rossettijeva ženska ognjena v tihe in vlažne, zasebne užitke.

Rossetti je obredno obeležil obraz Elizabeth Siddal, melanholične tuberkulozne bolnice, ki je umrla zaradi prekomerne uporabe opija kmalu potem, ko se je poročil z njo. Sedem let kasneje je izkopal njeno truplo, da bi obvaroval sveženj pesmi, ki ga je – čisto romantično – pokopal skupaj z njo. Siddalovo je risal in slikal venomer, pred njeno smrtjo in po njej. Njegov prijatelj Ford Madox Brown je v dnevnik zapisal: "Kot bi bil z nečim čisto obseden." Rossettijev brat je govoril, da je bila *Ophelia* (1852) Johna Everetta Millaisa še najbolj zvesto podobna Siddalovi. In veste kaj: sama Siddalova potemtakem sploh ni bila takšna, kot je na Rossettijevih slikah! Kaže, kot bi umet-

nik bil v navezavi s Poejevo Ligeio, katere podoba obvladuje vse živeče ženske. Enako kot Leonardo je bil tudi Rossetti navdahnjen z nekim arhetipskim izvirnikom, najverjetneje romantično senco matere. William Holman Hunt je o obdelavi njegovih kasnejših modelov dejal: "Rossettijeva tendenca skiciranja obraza je bila preobrniti poteze modela v njegov najljubši idealni tip, in če je s takšnimi potezami končal, je bila slika skrajno ljubka, čeprav si moral močno verjeti, da si videl podobnost; če pa modelove značilnosti ne bi pristajale k predpisani obliki, je šel skozi fazo nasprotnih vijuganj linij in razmerij, da je naredil zadovoljivo sliko." Obsesija je duševna skrajnost, dekadentna deformacija realnosti. Kaj v Siddalovi je vzbudilo Rossettijevo fanatično predanost? Njena krhkost se je drugim zdela ženska. Rossetti je, kot njegov soimenjak Dante v Beatrice, videl daljno hermafrodiško zazrtost čudovitega dečka, kruto perfekcijo solipsistične lepote. Iz razmišljajoče deklinške-fantovske Elizabeth Siddal je izšla dokončna seksualna persona dekadentne umetnosti.

Italijanski katolicistični zastrti paganizem se je skozi Rossettija ponovno obelodanil, četudi je nanj vplivala poezija visoke romantike. Njegovo slikarstvo je začelo drseti od preraphaelitskega srednjega veka proti poganski preteklosti, romantični regresiji. Symons vidi usodno transformacijo Rossettijevih žensk v "idole": Venera postaja "bolj in bolj azijska"; njegove sanje so "mesečeve, fantomske, temne in nerazumljive pretnje." Z vrnitvijo k Sibili Rossetti demonizira srednjeveško čaščenje ženske in preobrne angleški romanticizem iz visokega v poznega. S Swinburnom se strinjata o ženski vsemoččnosti. Speči vampirji iz njegovih poznih slik so hladna pozaba moškega, iz katerega so se že napili. Rossetti postopno dodaja mršavi Elizabeth Siddal postrafaelitsko baročno težo. Romanticistično šibko skulpturalno nadomešča tako, da daje svojim ženskim osebam skulpturalno čvrstost z izražanjem skritih mor preraphaelitske narave. Najočitnejša izmed njegovih *objets de culte* je *Astarte Syriaca*. Temačna boginja ter dva demonska angela imajo enak obraz, kombinacijo Siddalove in Jane Morris, ki je – glede na fotografije – imela moško trdost. Chiaroscuro, ki jo je zgodnji preraphaelitizem izgnal, se je vrnila k mračnim srcem in dušam.

Rossetti in njegov učenec Burne-Jones sta prakticirala alegorično preobilje, kar je tudi moja oznaka Leonardove *The Virgin and Child with St. Anne*. Podvojeni ženski obrazi vedno označujejo incestuozni padec identitet, htonični podzemni tok. V *The Bower Meadow*, za katero menim, da je Rossettijeva verzija Botticellijeve ujete *Primavera*, se ista ženska pojavlja štirikratno, z različno barvo las in stilom, kot spreminjajoča se ptica. Štiri ženske pojejo in plešejo z obrnjenimi obrazi. Čustveno nepovezane drsijo skozi križajoče se ploskve vizij

proti oddaljenim prostorom. Van den Berg trdi, da se je samo 19. stoletje razletelo ali "pluraliziralo". Tako v *Astarte Syriaca* kot v *The Bower Meadow* se duša razdrobi v ženske večkratnike, v mazohistična samopreganjanja romantičnega sestrskega duha. Ti odtujeni dvojčki razkrivajo njihovo vsemogočno moč čez mrtvi prostor snovnosti pozne romantike. Rossetti ponavlja isti obraz trikrat v *Rosi Triplex* in *La Ghirlandati*. Je to Blakova čarovniška trojna ženska? V *The Blessed Damozel* se isti obraz pojavi v različnih obdobjih. Fantomski ljubimci strmijo v lastne dvojnike v *How They Met Themselves*. Rossetti dramatizira preobilje romantične identitete. Določa spenserjansko prizorišče romantične krize: naravo kot senčno trato, tako prostrano kot zamejeno, večno premikajoča se tla rojstva in smrti.

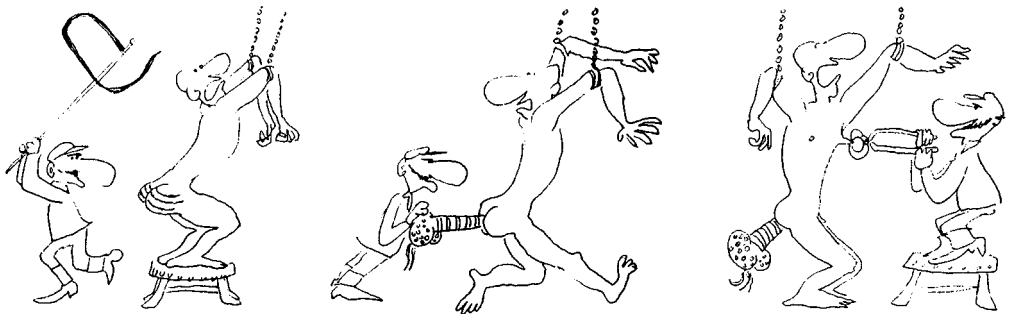
Burne-Jones je nasledil Rossettijeva izkrivljanja. Martin Harrison in Bill Waters sta sledove hermafroditizma v slikarstvu Burne-Jonesa našla pri Swinburnu in Simeonu Solomonu: "Takšna dvoumna interpretacija spolov nikakor ni prisotna v Rossettijevi umetnosti." In vendar so vse Rossettijeve ženske hermafroditi. Vzemimo *Beato Beatrix* (1863), kjer mrtva Elizabeth Siddal, jasnovidna Beatrice, z zaprtimi očmi moli k božanski ideji same sebe. Je kot Shelleyjev androidni hermafrodit, ki sam sebi miže mrmra in se smehlja. Kot sem dejala že za Nefertiti, je brezosebnost in čustvena mrtvobnost v ženski moška abstrakcija. Siddalova dekadentna androginitet je v njeni solipsistični zasenčenosti, v njeni skrivnostni avri. Dekadenca govori o slepih ulicah. Tisti medievalizem, pri katerem se je Rossetti zadržal v svojem poznem obdobju, je Dantejev veličastni kultizem mrtve Beatrice. V seksualni hierarhiji *Vite Nuove* se je Dante podredil hladni narcisistični najstnici, za kar lahko prisežem, da se nikomur v Firencah ni zdelo kaj posebnega. Latentni sadomazohizem je v tem smislu postal očiten pri Rossettiju, o katerem je Burne-Jones dejal: "Gabriel je bil napol ženska." Zahodni umetniki ritualizirajo seks, ker zahodna umetnost ritualizira naravo.

Burne-Jones je spretno popačil preraphaelitski medievalizem z italijanskim renesančnim stilom, posebno Mantegnajevo iz Donatella izvirajočo apolonijsko trdoto. Vse njegove persone, moške in ženske, so imele obraz Elizabeth Siddal. Rossettijeva obsedenost je povsem vdrla vanj in ga vsega prežela. Burne-Jonesov zamišljeni Sir Galahad (ca. 1857) je, na primer, očitna Siddalova kot vitez na konju. Zmagoslavni St. George je tako ženski, da bi ga kdo lahko zamenjal za Devico Orleansko. V *Perseus and the Graiae* (1892) je deški heroj manj moški kot arhetipske ženske, ki jih je drzno zapeljeval. Mladi *Pygmalion* ima enak obraz kot dekle Danae. Ljubimca *Cupid and Psyche* sta zrcalni podobi. Octave Mirbeau je o Burne-Jonesovih obrazih dejal: "Podočnjaki ... so v celotni zgodovini umetnosti enkratni;

nemogoče je reči, ali so posledica masturbacije, lezbištva, običajnega ljubljenja ali tuberkuloze." Takšne muke polne črne oči izvirajo od bolehnega Siddalove. Njih lepotni prenos k velikim herojem zahodnih sag usmerja moško motivacijo in akcijo k njihovim lastnim virom. Burne-Jonesovi vitezi so obsedeni nespečniki, ki zrejo čez zaton kulture.

Burne-Jonesov transseksualni svet naseljuje krvoskrunsko, samo-razmnoževajoče se bitje. Smo v še eni poznoromantični senčni uti, a brez sence pod sivim nebom. Ritualna meja na njegovih seksualnih personah je dekadenci kraj, ki našim očem ne dopušča pravice do dostopa k drugim človeškim tipom. *The Golden Stairs* (1880) še dalje razvija Rossettijeve trojke in četvorke. Preplavi nas plaz identičnih žensk, osemnajst vseh skupaj, ki se razmnožujejo in napadajo oči. Preobilje lepote ustvarja dekadenci prebavne motnje. Sadomazohistični prikaz *The Wheel of Fortune* množi moškega. Orjaška Fortuna obrača svoje mučilno kolo, v niz priklenja lepe mladeniče, moške odaliske v bolečin polnem Michelangelovem poznem stilu. Vsakdo je videti kot medli dvojček naslednjega, z udi, iztegnjenimi v čutnem trpljenju.

Burne-Jonesova senčna narava je sprožila Art Nouveau, ki se je razcvetal od leta 1880 do prve svetovne vojne. Nato je moderna strojna kultura geometrizirala organski vzorec v Art Deco. Tako se je Spenserjeva dinastija, ki se je podaljševala v visoki in pozni romanticizem, nepričakovano izšla v Chrysler Building in Radio City Music Hall. Burne-Jonesove vijugaste linije prihajajo od Blaka, katerega požrešne ognjene rože razkrivajo pretanjene seksualne pomene arabesk Art Nouveauja. Gostobesednim zgodovinarjem Art Nouveauja manjka psihološki uvid. Pred dvajsetimi leti sem bila osupla spričo popularnosti Art Nouveauja med moškimi homoseksualnimi esteti, med katerimi ni bilo potrebno niti tega niti Beardsleyja ponovno obujati, saj ju niso nikdar pozabili. V vsaki zvezdi, stilu ali umetniškem delu, ki ga ti aleksandrijski homoseksualci častijo, je vedno skrit hermafroditizem. Tako je tudi z Art Nouveaujem, najbolj dvospolnem stilu po manirizmu.

Art Nouveau – za razliko od islamskega vzorca – ni vrednotno nevtralen. A nenazadnje, nič v umetnosti ni vrednotno nevtralnno. Stil je vedno zasenčena emanacija idej o naravi in družbi. Art Nouveau je prečiščen izraz dekadentnega nazora. Ukrivljeni ritmi valovijo prostore ali stavbe, kar predstavlja seksualne subverzije zahodnjaške volje, ki vse od Egipta dalje opira svoje javne monumente na stabilne, štirikotne zasnove moške misli. Glavne poteze zahodne arhitekture so racionalna organizacija, za razliko od hinduističnih templjev s svojimi labirintskimi zmešnjavami in številnimi pročelji. Gaudijevi Art Nouveau prostori ter vdolbine so arhaični kot ženske nabrekline. Art Nouveau je aktiven, a sterilen. Lističi in vitice, nasnuti po vratih, mreže, svetilke, šipe ter knjigoveški slog so vrtovi moralnega mraka, pragozd, ki se zoperstavlja človeškemu delu. Enako kot Huysmansov *A Rebours* prikazuje Art Nouveau naravo v njenem najnerazumnejšem in najbolj nepoduhovljenem, prvobitnem prepletu neopazno prikradlega brstenja. Art Nouveau je *rast brez sadežev*. Keatsejansko bohotno venenje in krčenje. Art Nouveau je žetev trnov in bodic. Prikazuje moderno mesto kot Sodomo v črnih plamenih. Prikazuje naravo kot mrzlo biologijo, zvijajočo se v poslednjih krčih. Art Nouveau združuje primitivno z umetelnim, dekadentno tehniko, izraslo iz helenistične umetnosti, usmerja v kruto zabavo in igre rimskih cesarjev.

Kritiki omalovažujejo Burne-Jonesovo slikanje kot preveč "izumetničeno". Vendar je to elegantna samo-zavest manirizma. Celo Whistlerjevi ljubki japonski interierji imajo maniristično linearnost; njegove čiste, urejene linije prinašajo anatomistično sporočilo. Stavba in telo imata analogen pomen vse od rojstva arhitekture. Obilna in prsata viktorijanska *grande dame* je oblazinjena sofa. Visoka, ploska preraphaelitska Nova Ženska, katere zgled je biseksualna Sarah Bernhardt, je koščen Mackintoshev stol: čaj in simpatije na škotski natezalnici. Maniristični Art Nouveau zanika žensko obilnost in domačijskost. Njegove železne spirale zamrznjene vegetacije izničujejo plodilno vlažnost narave. Njegovi nenadni, sadomazohistični okraski pičijo oko.

Art Nouveau se bojuje s htoničnim, a ga posnema in tako pretvarja v umetnost. Art Nouveau je poznoromantični apolonični stil, ki preobrača večno gibanje narave v otipljivo negibnost.

Burne-Jones, predhodnik Art Nouveauja, prikazuje Meduzino glavo narave v vsem njenem uničevalnem neredu. Lepi vitezi iz *The Briar Wood* sipajo omrtvičenost izven Trnjulčinega gradu. Rztresen oklep leži zamotan v fantastično čvrsto robidovo goščavo, Botticellijeve rešetkaste borovce, znova obujene v srednjeveški tapiseriji. Zremo v zmago matere narave nad moškim. V *The Doom Fulfilled*, Burne-Jonesovi največji sliki, je Perzej Laokont v prijemu bohotne narave. Risba obuja iluminirana pisma iz "The Book of Kells", saj je romanticizem sveta podlaga kulta narave. Perzej je vržen v lačno žrelo blakovskega cveta. Slika potrjuje, da so razraščajoče se vitice Art Nouveauja abstraktna verzija demonične narave, ki se divje prebujata, da bi ujela in udušila človeka. Burne-Jonesova predrzna kačasta linija je okrask na železju Art Nouveauja. Organsko je nepremagljivo kovinsko, medtem ko Perzej nosi vizionarski oklep iz listne vegetacije. Grški heroj postane Spenserjev travnati vitez Artegall, ki se znova in znova vrača k naravi. Zato se o Burne-Jonesovi sliki moramo vprašati: je dotik htonične kače Perzeja zastrupil? Je narava trenutek v preobratu moškega nazaj vanjo? Legenda pravi, da Perzej zmaga. Vendar pa slika upodablja arhetipski moment dvoma, v kakršnega smo ujeti mi vsi v naših vsakodnevnih borbah z naravo.

Preostale preraphaelite so problemi v zvezi s seksom in naravo manj zanimali. Holman Hunt ilustrira nekrofilično Keatsovo pesem v *Isabella and the Pot of Basil* (1867), v kateri žalujoče dekle umiva ljubimčevo težko glavo s svojimi solzami. William Morris prevzame obraz, polne ustne in bujne lase Elizabeth Siddal za *The Archangel Gabriel* (1862). Simeon Solomon jo prelije v *Until the Day Breaks* (1869), katere bledopolta, androgina brat in sestra napovedujeta homoerotične efebe Jeana Cocteauja. Njuna zasanjana, incestuozna intimnost je večje prenesena v navdušena mornarska dvojčka, ki se obje-

mata v Madonninem izrednem peep-show videu "Open Your Heart" (1986), ki potrjuje mnogo mojih zamisli o simbiozi umetnosti in pornografije.

Rossettijev kontinentalni zaveznik je Gustave Moreau, rojen dve leti pred njim. Moreau ravna z byronovskim Delacroixom enako kot preraphaeliti s Keatsom: toplino in energijo preobrne v fiksacijo in konec. Moreaujev statični, lapidaren orientalizem izhaja iz Flauberta, ki pa ga je dobil od Gautiera. Draguljaste inkrustacije njegovih mračnih slik so nanosi dob in trdih izkušenj "Starih". Gangrenozne površine so pikčasto razdeljene v drobce duha, dekadentne atomizacije. Moreaujeva nadomestitev neorganskega z organskim ilustrira premik esteticizma od likvidnosti. Njegov bogat bizantinski stil je kot Balzacov "črni diamant", bratranec Bette, apolonijski kristal, strjen s htonično temo. Visoka dekorativnost poznih faz umetnosti je relief iz družbenih napetosti znotraj vlog in spolov. Površina je nasproti telesu in nasproti seksu. Zato je Moreaujeva prednostna persona logično androgin. Huysmans je zarisal slikarja, nasprotujočega dekadentni tradiciji, v *A Rebours*, kjer Des Esseintes hvalijo in kupujejo dve sliki *Salome*, ki bosta ustvarili Wildovo igro in Straussovo opero.

Moreaujeva glavna tema je usodna ženska – Judita, Dalila, Helena, Kleopatra, Mesalina, tebanska Sfinga. Moj najljubši Moreau je briljantno olje *Helen at the Scaean Gate*. Grobo obdelane, hitre poteze so videti prav preroško abstraktno-ekspresionistične. Zdi se, kot bi ob visokem obzidju Troje pohajkujoča gigantska Helena zasenčila samo mesto. Ima prazen manekenski obraz. Njena oblačila so ponesnažena s škrlatnimi madeži. Daleč spodaj je Trojanska ravnina, prekrita z brezobličnimi rdečimi gomilami in kadečimi se pogrebnimi grmadami. Helena se sprehaja kot elegantna poulična dama, odvrtačajoč svoj pogled od propada civilizacije, ki ga je sama povzročila. Huysmans, ki vsepovsod govori o "duhovnem onanizmu" Moreaujevih žensk, pravi o Heleni v zadnji verziji: "Razlikuje se od strašnega obzorja, poškopljene s fosforjem

in obarvanega s krvjo, odeta v obleko, obloženo z dragulji kot svetinja; ... velike oči so odprte, nepremične, odrevenele.” Moreaujeva Helena je kruti idol poganske narave.

Moreau je naklonjen androgenosti Burne-Jonesovih moških. Njegov Jason ima dekliško krhko, belo telo, brez dlačic ter lase do ramen, dolge kot Medeja. Pesniki, kot Orfej in Hesiod, imajo ženske obraze in lase ter gladke najstniške prsi. Najbolj presenetljiva serija je *The Poet and Nature* (1894), kjer androgin, krasen deček, omamljen pada v vodo. Nad njim stoji titanska mati narava, z obrazom v blaznem strmenju. Pesnikovo glavo prijema kot kegljaško kroglo, ga hkrati ubija in navdihuje. Na sebi nosi le dolgo, predolgo ogrinjalo iz lišajev. Leonardo je vremenoslovec Moreaujevega nevihtnega neba. Ta srhljiva alegorija je del mojega htoničnega močvirja, prvobitnega barja, prepletenega s španskim mahom in progastim, mehkim morskim rastlinjem.

Moreau uporablja hermafroditki simbolizem, da bi revidiral svoje francoske predhodnike. Njegov neupogljiv, možat Jacob se bojuje z brezskrbnim, dolgolasim angelom v biserni tuniki in v plamenečem siju, ki – kot Delacroixov Sardanapalus – naslanja svoj komolec na skalo in brezbrizno zre v obzorje. Vizionarska in hermafroditka zmaga nad moralno in moškostjo. Ali prihaja tale prikupen angel iz Balzacove *Seraphite?* V *The Suitors* strog, maščevalen in širokousten Odisej pomori mlade povzpetneže, katerih gladka trupla so androginična verzija Sardanapalusovih ubitih odalisk. Lebdeča v zraku, v zvezdnatem medaljonu, ki je videti kot bizantinski sij, je Odisejeva zaščitnica Atena. Videti je, kot bi jo v višino nosila velika kača Erechtheus, falično štrleča iz njenega telesa. *Jupiter and Semele* je predelava Ingresove *Jupiter and Thetis* (1811). Mogočen, bradat bog oče postane nališpan in požensčen Hindu, škilav v solipsistični ekstazi. Jupiter je helenistični Apolon, ki halucinira preko svoje lire. Michelangelo, ki brije Kristusovo brado za drugo vstajenje, jo nadomesti tako, da mu da krepke prsi in heroično energijo. Moreaujev bog, posut z dragulji in biseri, je dolgolasa huriska. Semelina groza, ko njen drobnik drsi iz božjega naročja, izhaja iz njenega prepoznanja ženske nepomembnosti pri tako popolnem božanskem hermafroditizmu. Sliko obliva moralno dvoumna podvodna luč, kot Patrov “padli dan”.

Lepi dečki so v dekadenci umetnosti relativno redki. V *Orpheusu* (1893) Jeana Delvilla pesnikova glava, ki jo krasijo Menade, pluje na liri proti Lesbosu. Njegov ženski obraz, organizmično zaslepljen od posvečene mesečine, je zasnovan po obrazu slikarjeve žene. Njegovo široko, nasladno razprto grlo ponovno oživlja alabasterni vrat Michelangelovega Giuliana, enega izmed mojih hermafroditov. Bodite pozorni na romantični preobrat renesančnih tem: junak sedaj ni krvnik, temveč

okrvavljen. Glavno poslanstvo dekadentne umetnosti je zapisovanje načinov ženske moči. Njena tema je izpoved o hierarhičnosti, o jasnih karizmatičnih držah. V tem smislu je slikarstvo zaradi nemega ikonizma učinkovitejše kot literatura. Demonične epifanije dekadentne umetnosti so odgovor na pretirano moralno čislanje ženske v kulturi 19. stoletja kot posledice Rousseaujeve utopične psihologije. Tako postane ženska poganjalka nasilne, primitivne sadovske narave. Večina takšnih del tehnično ni dekadentnih v kompoziciji; kar pomeni, da so monadne, da jih obvladuje posamezen subjekt. Dekadentno slikarstvo sodi med najbolj obsesivno ritualistične stile v zgodovini umetnosti.

Dekadentni simbolizem se je na kontinentu razcvetel okrog leta 1890. *Sin* Franza von Stucka, Evin portret, se gledalcu ironično smehlja. Pogled ji vračamo, dokler nenadoma ne opazimo – med množico gostih črnih las, ki uokvirjajo njene bele prsi in trebuh – ogromnega udava, ki nas pribije s svojimi zlonamernimi očmi. Eva je moderna Meduza, ki nosi kačo kot kožo. Von Stuck odkrije v Rossettijevem motivu dolgih ženskih las grozeče nakane. Njegova *Sphinx* je prav tako pošastna: kruta, gola ženska se, s trebuhom na odeji, preteguje kot panter. Njena ljubka, agresivno inteligentna glava in obilen trup posnemata prežečo držo moške Velike Sfinge. Za njo je Leonardova pusta pokrajina skal in voda. V *The Kiss of the Sphinx* prsata, polživalska ženska upogiba klečečega, nemočnega moškega in se s svojimi usti prisesava k njegovim. Von Stuckove hermafrodiške podobe ohranjajo žensko očarljivo telesno lepoto, kateri se je nečednosti izganjajoč Huysmans odrekal. Sfingino tradicijo, ki se je začela z Baudelairom in Moreaujem, nadaljuje tudi Fernand Khnopff. Njegov Ojdip ima ženski Burne-Jonesov obraz ter rožnate ustnice. Khnopffove ženske so – v romantični incest poudarjajoči reminiscenci na Kleista – oblikovane po njegovi sestri.

Stil Gustava Klimta, še enega dekadentnega simbolista, je s svojimi nadrealističnimi raztezi in premiki globin preoblikovan v Khnopffovi *The Offering* (1891). Klimtove slepeče bizantinske ploskve izhajajo iz Moreauja. Spretno premeša enolične mozaične oblike s stvarnim naturalizmom. Z drugimi besedami, skupaj zgnete različne faze zgodovine umetnosti, dekadentni sinkretizem, umetelen in klavstrofobičen. Klimt pokaže persone, ki obtičijo v stvarnem svetu, pol-rojene, pol-požrte. Narava in umetnost se bojujeta za nadzor. Močno sofisticiran obraz njegove gole *Salome* (1909) izhaja iz ležeče Sfinge Von Stucka. Ob vznožju je, napol skrita, odsekana glava Janeza Krstnika. Moški je zahajajoče sonce, ki ga zatemnjuje polni mesec ženske fatalnosti. *Judith* ponavlja takšen seksualni vzorec. Židovska junakinja florentinske umetnosti je sedaj cinična

demimondka z ledenim, trdim obrazom Joan Crawford. Z nasmehom si gre s prsti skozi mrtve holoferneške lase in tako parodira romantično nežnost. Njene bele obsežne prsi in trebuh ter porogljiv pogled izhajajo iz *Eve* Von Stucka. Klimtova *Pallas Athene* (1898) je eno redkih postklasičnih del, ki spominja na militantno androginost amazonske boginje. Atena – s svojo veliko sulico ob strani – nosi maski podobno bronasto čelado, skozi katero se mirno svetijo njene oči. Na prsih nosi svojo barbarsko podobo duha, arhaično Gorgono z iztegnjenim jezikom. V njeno zaščitno verižno srjajo so všiti zlati kovanci, Zeusovo seksualno darilo Danaji. Klimtova domina Atena je materialistična mestna boginja površnega findesieclovskega Dunaja.

Whistler je bil očiten mednarodni promoter esteticizma, ki se je napajal iz Ruskinovih karambolov. Njegov *The Little White Girl* (1863) je preraphaelitski po načinu in stilu, romantični pojav, ki lebdi po viktorijanskem salonu. Ironično je, da je njegovo najslavnejše delo, *Arrangement in Gray and Black* (1872) – katerega popularna domišljija je označila *Whistler's Mother* – domnevno manj pomembno. Predlagam jo za še eno vampirko pozne romantike, ustvarjeno leto dni pred Patrovo *Mona Lisa*. Za vzdržljivo moč slike obstaja dober razlog: večna materina podoba. Whistlerjeva mati je ledena, polmrtva, z obrazom, obrnjenim stran od lastnega potomstva. Je Sfinga, sedeča na trdnih kockah kot kamnit faraon, pokopan v redke prestolne sobane dekadenčne negibnosti. Mumificirana je v suhoparnem viktorijanskem dekorju kot nagačena mati iz *Psyche*. Dolgotrajna popularnost umetniških del vedno razodeva skrito poetiko arhetipa. To je Whistlerjeva *Mona Lisa*. Takšen blag, domiseln naziv želi objektivirati mater ter obrzdati njeno emocionalno moč. A zaman. Demonično se razcveta v vsaki apolonijski tesnobi.

Edvard Munch je – po krivici – razvrščen med prihajajoče ekspresioniste namesto med sodobne dekadente. Njegovo delo – kot v *The Vampire* – se loteva poznoromantičnih tem o pretnjah seksualnosti. Njegova gola *Madonna* oživilja Von Stuckovo *Evo* v svojem brezsrannem samorazkazovanju mirne ženske moči. Moški je plašen, sestradan fetus, drhteč pri tleh. Ob robovih brzi niz spermijev, brez upanja na vstop. Radovedna sem, ali so *Madonna* navdihnile Strindbergove besede: "Vse vas, ženske, smatram za svoje sovražnice. Moja mati ni želela, da pridem na svet, ker bi ji moje rojstvo povzročilo bolečino. Bila je moja sovražnica. Že kot zarodek me je oropala hranjenja, zato sem se rodil nepopoln." Munchov fetus, zatiran spričo ženske veličine, se spet pojavi v agorafobični paranoidnosti v *The Scream* (1895). Zledenel na mostu zgodovine nad breznom narave, je blazni Pierrot brez lasi hermafrodit, duševno in telesno pohabljen. Fetus kot seksualno persono prav tako uporablja Beardsley: o eni svojih slik pravi: "Mali beraški stvor *ni*

otrok, temveč nezadušen splavljenec.” Fetus je skrajna romantična regresija. Shelley se posveča srečni družbi incestuoznega dvojčka v njegovih prednatalnih sanjah, medtem ko Munchov brezspolni fetus trpi v brezstrastni moderni pustoti.

Beardsley, zadnji umetnik dekadence, simbolizira obdobje okrog leta 1890, desetletje mauvizma. Spengler je v nekem drugem kontekstu dejal: “Vijolična barva, rdeča, ki prehaja v modro, je barva žensk, nič več sočnih, ki kot duhovnice živijo v celibatu.” Samski, puščavniški Beardsley je bil meniški pornograf, ki je spreminjal barve in veličine matere narave v neplodno črno in belo. Kot Keats je staknil tuberkulozo in umrl pri petindvajsetih letih. Njegovih del, kjer se dva *Fausta* kosata v množici androgenov, angelov, lepih dečkov, efebov, evnuhov, amazonk, furij, vampirjev, mater zemelj, je osupljivo mnogo. Ustvari prostrano, vase zaprto področje ezoteričnih seksualnih person. V Beardsleyevi erotični duhovnosti doseže Rousseaujeva samorefleksivnost bolečo skrajnost. Beardsley – kot Whitman in Genet – poživlja svoj seksualni univerzum z masturbacijskim principom Khepere, egipčanske prve sile. Prisilna samovselitev umetnosti si prisvaja moč narave.

Prevelik prah se dviga Beardsleyjevemu dolgu francoskemu rokokoju. Začel je kot učenec preraphaelitov. Od Burne-Jonesa je prevzel spenserjansko goščavo senčne narave, ki jo preoblikuje kot elegantno križišče perverzne seksualne persone. Rokoko je svež, liričen. Beardsleyjeve ostre linije so rezke in blakovske; so nadaljevanje demoničnega apolonijstva Art Nouveauja. Htonična grožnja je vedno blizu, v rokokoju nikdar. Pri Beardsleyju se – kot poklonitev Rossettiju in Burne-Jonesu – skoz in skoz pojavlja obraz Elizabeth Siddal pri obeh spolih. Njene ustnice podarja svojemu zgodnjemu ljubemu Hermaphroditusu; prav ona je Venera na naslovnici swinburnovske *Venus and Tannhauser*; prav ona so trije dolgolasi paži v prvi *Toilette of Salome*. Pa še ena nenavadnost: Siddalova kot Venera je videti natančno tako kot Jacqueline Kennedy Onassis. Torej kot vsi živeči miti, ena najslavnejših žensk našega časa obuja hermafrodita. Cecil Beaton to potrjuje z omenjanjem Jackiejine “sence brčic” ter njenih “velikih fantovskih dlani in stopal”.

Spol je pri Beardsleyju venomer dvomljiv. V seriji *Salome* imajo moški in ženske nerazločne obraze. Homoseksualni pari se nagibajo k ženskemu. *The Woman in the Moon* je Oscar Wilde s podbradkom. Gautierjev D'Albert je bolj ženski kot razvratna ljubimka Mademoiselle de Maupin. Poloblečena lady iz *Earl Lavender* elegantno šviga z bičem po golem hrbtu klečalca, katerega glava je plašno privzdignjena pri robu slike; spol pasivnega komunikanta bo, kot običajno pravijo v televizijskih sporedih, napovedan. Brigid Brophy se sprašuje, ali so Beardsleyjeve ženske transvestitke “ženske ošabnice”,

“poženščene ženske” ali “razposajeni moški, frkljasti moški, možati fantje”. Beardsleyjevi pošastneži so škratje, pritlikavci, zarodki, bledolični, golobradi evnuhi, podrepniški dvorni hermafroditi mrtvih režimov. Njegovi androgini so zločesti spački zgodovine in dediščine. Kot Huysmansovi venerični cvetovi so pokvarjena flora poznih faz kulture.

Najbližje samemu Beardsleyju so njegovi jalovi dvorjani in ponujajoči se efebični sodomiti. Samoportret nam ga pokaže kot palčka s pretkanim pogledom, ki mahedra s falično ostjo svojega peresa. Prav tako brezspolen je kot nezemeljski David Bowie. Beardsley je o sebi dejal, “nekoč evnuh, vedno evnuh”. Rad je imel falične ženske. V dveh različicah Swinburnove ploske Atalante ji doda umetni penis, lovski lok ali poganjajočega lovskega psa, kar je navdihnila, mislim da, Moreaujeva kačjespolna divja Atena. Salome nosi bojno krono iz čekanov, trnov in polmesecev. Videti je polježevka, pol pa divji oven, ki trka glave s Krstnikom, ki se kar umika pred takšno strah vzbujajočo prikaznijo. Je Venera Barbata, moj izraz za zajedljive prepirljivke takšnega tipa, kot ga je igrala Bette Davis v *All About Eve* in Elizabeth Taylor v *Who's Afraid of Virginia Woolf?*

Beardsleyjev hermafroditski homunkulus ni vedno prepoznaven. Ponavljajoča se persona je hruškast moški z izbočenimi kolki, zadnjico in stegni. Duhovnik iz *Under the Hill* je ošaben, v muf odet dandy v šepavi drži kujavega prismodeta. Moško-ženska mesenost je lahko poudarjena s pretiranimi kostumi, kot pri *Lady Gold's Escort*, s falango ruskih dekadentov v gizdavih oblekah z dolgimi suknjiči in ozkimi hlačami. Edina analogija, ki jo najdem, je metafora Shakespearjevega Thersitesa: “hudičevo razkošje, s svojo debelo zadnjico in krompirjastimi prsti” (T. C. V.ii.53-54). Beardsleyjevi kalipigijski moški so podobni Willendorfski Veneri, s kot vreteno tankimi nogami ter napihnjnim pasom. Videti je, kot bi se Velika Mati zlila s svojim sinom/ljubimcem. Sin privzame njen obris kot dejanje simpatetične identifikacije, kot Sibilini kastrirani svečeniki, ki se ogrinjajo v njena oblačila. Da je takšna napihujoča se moška anatomija zasnovana po ženskem izvorniku, potrjuje Beardsleyjev ekslibris: gol, po knjigah listajoč hermafrodit, ima široko rit ter drobcena, zakrnela vimena.

Paradoksalno je, da je Beardsleyjeva Velika Mati, kadarkoli se pojavi, običajno odvrtna. Herodias je, na primer, matrona s prašičjimi očmi, razparanim nosom, ki bojevito suva svoje nedrje predse kot ladijski kljun rimske galeje. Njene prsi so napeti mehurji, pokriti z žilami. Plešoča Salome suva svoj brezoblični trebuh naprej, tako da smo prisiljeni premišljevat, kako je videti kot iznakažen, ovenel trebuh v spolovilu. Njene bradavice štrlijo kot diamantni gumbi. Njen pajčolan, ki se suka izmed njenih stegen v falični spirali, se razpenja kot mehurčki

orgazmičnih fantazij. V *John and Salome* so Salomine dojke kot razdraženi cvetovi, njen črni popek vulvičen, vitičast, nekako insektomorfičen. Cesarica Mesalina je širokorita britanska ribažena, ki s stisnjenimi pestmi razsaja v zgornjih nadstropjih. Njene razvnete prsi vodijo koničaste bradavice. V *The Fat Woman*, satiri o Whistlerjevi ženi, ogromno oprsje, ki se opira v čajno mizico kot vreča pšenice, duši gledalca s svojim belim prostranstvom. Wagnerjeva *Erda* je izčrpana, topoumna zemeljska mati, zapletena v gladko, črno ogrinjalo las, ki težko padajo na blatna tla. *The Wagnerites* je Beardsleyjeva Medičejska Kapela: občinstvo furij s širokimi rameni in moškimi bicepsi napolnjuje klavstrofobično svetišče umetnosti.

Beardsley poistoveti zrelo žensko z ogabnim presežkom mesenosti. Ženska je nagomilana, prvobitna materija. Njegova bizantinska puščobnost predira prokreativno žensko v dve dimenziji, medtem ko ona še vedno ruši s svojimi nestanovitnimi nabuhlostmi. Beardsleyjeve žlahtne linije sodijo med najgibljivejše v umetnostni zgodovini. To je paterijanska gibljivost, ki se pretaka čez površje brez globine, ki izloča žensko notranjost. Esteticizem se je tako znova svobodno izvil iz gobastih razsežij htoničnih, vlažnih področij. V *The Black Cape*, ki ne ponazarja ničesar – razen seksualne hierarhije – iz Wildove *Salome*, je žensko telo povsem izločeno. Ta dama, s svojo napihnjeno, visoko lasuljo, je vampirski netopir, Kraljica Noči v čudnem, brezčasnem kostumu. Je to Swinburnova transhistorična Dolores, zunaj, v noči? Njena zapletena, tesno prilagoča se obleka, z nizi epolet in nagubano "palačinkasto" vlečko, je videti, kot da jo bo kar sama dvignila v zrak. Njena drzna oblika prikriva spol. Moški bi lahko nosil takšno obleko z enakim namenom, kot neke vrste masko za telo. V Beardsleyjevih osupljivih risbah je prikrit transvestizem. Boginji iz *Venus and Tannhauser* manjkajo prsi. Njena elegantna obleka brez naramnic razkriva njena ramena, za žensko nekoliko preširoka. Kot Botticellijeva Flora bi to lahko bilo mladeniško preoblačenje za ples v maskah.

Opazila sem, da je transvestizem precej bolj običajen med moškimi, saj izvira iz primarnega odnosa med materjo in sinom. Pred nedavnim premikom v seksualnih vlogah je bila ženska hierarhinja v ženski obleki tista, ki se je mudila na koncu duhovnega tunela vsakega otroka. *A Child at Its Mother's Bed* bi lahko bilo edino patetično delo hladnociničnega Beardsleyja. Oblečen kot klovn, se deček z oblakom blakovskih belih las približuje svoji speči materi, ki ima enega izmed Beardsleyjevih zmaličenih ženskih obrazov – motne oči, dvojni podbradek, boksarsko razbit nos. Takšen budoar je svetišče matere boginje, njen oltar je viden v ozadju: dolgo ogledalo, ob straneh z dvema visokima cerkvenima svečama na kozmetični mizici. Je

to Beardsleyjeva različica pobožne vdanosti Thackerayjevega mladeniča naduti Becky Sharp? Beardsleyjev bled otrok, umetnikov portret, je majhen, plosk in lahek. Vendar pa je mati, s svojim črnim oklepom težkih las, sečišče gnijoče snovnosti. Nikjer ni bolj očitno, da je Beardsleyjev ploski risarski stil čiščenje ženskega zatiralskega obsega.

Beardsleyjev pogled na prsi kot na agresivni objem vojne je del njegove kritike večne megalomanije ženske moči. Spomnimo se na šilaste bradavice Baudelairove furije ali bradavic, ki se spreminjajo v predirne vampirske oči Shelleyjeve žene prihodnosti. Z večprso efeško Artemis, ki si jo sposoja pri Moreauju, Beardsley simbolizira animalizem prokreativne ženske. Njegova ambivalenca do matere je očitna pri njegovih swinburnovskih Madonah. Zapeljiva Devica iz *The Ascension of St. Rose of Lima* ni alma mater. S svojo žebljasto špansko baročno krono je videti nasršena kot črni maček. Njene obscene poteze, s katerimi nagovarja privijajočo se St. Roso, imajo izvir pri Leonardu. Hlepeča, simpatična svetnica je lezbični Ganimed. Devičino veliko črno ogrinjalo, ki požrešno valovi v vetru, jo vleče proti nebesom neomadeževano belo. Beardsley ponavlja vzorec na trdnih tleh v *A Christmas Card*: črna Madona, ki se postavlja s svojo nenavadno, doma izvezeno krono, se poigrava z belim otrokom v svojem naročju. Celotna slika je črna kot nočne more, od zakletega gozda, v katerem Botticellijevi borovci prenašajo populacijsko eksplozijo, do Devičinega žalnega oblachila, s hermelinom obrobjenega črnega žameta s posrebrenimi filigranskimi cvetovi. Utopljeni beli otrok je krhka Perzefona v peklenskih strasteh.

Sedaj lahko interpretiramo Beardsleyjev nenavaden avtoportret iz *The Yellow Book*, v katerem leži sam v postelji. Razbiram ga kot sofisticirano, abstraktno različico njegovih slik Madone. Deček v nepravilnem belem turbanu kuka čez rob svojega pregrinjala. Čezenj je poveznjen visok črn baldahin, posut z izvezanimi rožami. Motiv gotovo izvira iz *Dream of Constantine* Piera della Francesce, kjer cesar spi v svojem poljskem šotoru, z belim fezom na glavi. Edina odkrita prisotnost žensk v Beardsleyjevih slikah se kaže kot zanikrna, parkljasta kariatida na posteljnih stranicah. Šotorsko zavetje dečka-umetnika je črno telo materinske narave, okrašene z odrezanimi cvetovi ter zamejene z resastimi, popkovinastimi vrvmi. To je Beardsleyjev sestop v vrtinec, v maternico arhaične noči. Infantiliziran moški je zakopan v senčno stran matere narave, skrajno dekadenco točko. Narava daje in narava jemlje, spuščajoč zastor nad svojim tuberkuloznim sinom.

Prevod: Nataša Velikonja

Ženske v rokenrolu devetdesetih

To, kar je bil v Parizu petdesetih in šestdesetih eksistencializem, je v svetu osemdesetih rokenrol. Medtem ko je eksistencializem temeljil na literarni in filozofski skupini intelektualcev in razvil boemske vrednote – spontanost, ekspresivnost, ustvarjalnost (ne le v umetnosti, pač pa je te vrednote razvil v življenjske stile; rodil se je bitnik, ki se je na vsak način želel ločevati od “poštirkanca” – imidž karirastih srajc džinsa, radikalno kritiziranje družbenih napak, ne pa tudi kritika vzrokov le-teh, umik v individualizem, v boemski geto, srečevanje z religijo, drogami in eksistenčno negotovostjo)...¹, se je v sredini osemdesetih zgodila mini rokenrol revolucija v zakotnih, provincialnih ameriških mestecih in postavila rokenrol tja, kamor navsezadnje tudi sodi: na pločnike, med obupance in odštekance, ki svoj konflikt z življenjem, svetom in seboj rešujejo, živeč na skrajnem robu družbe, onstran spodobnosti in morale, proč od uglajenih in ukalupljenih množic. Rokenrol postane tako krik umazanih, siromašnih in kaotičnih delavskih predmestij urbanih okolij, krik zoper omejenost in nesvobodo, ki ju prinašajo **vsiljene družbene norme**.

Pri subkulturmem dogajanju gre v glavnem za odnos do dominantnih sistemov vrednot, vendar pa so subkulture bistvene tudi za strukturo identitete zunaj pripisanega razreda. Kadar so za identiteto dominantni ne samo poklic, starost in razred, ampak

¹ M. Brake, **Sociologija mladinske kulture in mladinskih subkultur**. Založba Kri, Ljubljana 1983. str. 86-88.

² M. Brake, *prav tam*, str. 127.

³ M. Brake, *prav tam*, str. 137.

tudi spol in rasa, je pomen spola spregledan. Tako je jasno, da se subkulture v glavnem ali skoraj izključno ukvarjajo s problemi moškosti. Lep primer za to trditev je recimo etnični izvor, saj se mladi črnski in rjavopolti moški dejansko zatekajo k poudarjanju svoje moškosti (na primer rep glasba). To so bistveni razlogi za dominacijo moških v večini subkultur in te so torej oblikovane maskulinistično. Ženskam njihova realnost ni posredovana zgolj s tolmačenjem njihovega položaja v razredu, ampak tudi s patriarhalnostjo – s sistemom podrejenosti v svetu, v katerem v spolnosti dominirajo moški – in s potencialom rojevanja. To je sistem, kjer moški ekonomsko, politično in ideološko organizirajo žensko delo. To je svet, kjer je seksizem izoblikovan kot dognana, nevpitljiva superiornost moških. V takšnem eskapističnem neproblematičnem svetu je poudarjena romantična vdanost in odvisnost od moških, podani so nasveti glede čustev, ličenja in mode... Dekle tako pripada svetu modne ženskosti, ki ni povezan z razredom, ampak z mitičnim svetom, ki ga naseljuje modna hierarhija, temelječa na popularnih likih javnih oblačil. Simone de Beauvoir je to lepo komentirala: “ ... da skrbi za svojo lepoto, da se lepo oblači, predstavlja vrsto dela, ki ji omogoča, da si prisvoji sebe kot osebo, kot si prisvoji svoj dom z domačim delom. Zatorej se zdi, da sama izbere in si ustvari svoj jaz.”²

V bolj dramatičnih oblikah subkultur, v katerih dominirajo moški, so dekleta strukturno v pasivnem položaju; pri motorizirancih niso nikoli prodrle v osrednje moško jedro – da bi vozile ali imele motor: vedno so bile sovoznice; pri hipijevski subkulturi so bile še vedno ujete v sfero tradicionalne ženskosti; čeprav je ta subkultura razveljavila pomen poroke, kljub kultu “svobodne ljubezni” ni ovrгла pomena stalnih zvez...

Dekleta, vpletena v prestopniške subkulture, se na neki način upirajo njihovi tradicionalni vlogi. Chesney-Lindova je odkrila, da je trikrat več deklet kot fantov institucionaliziranih zaradi spolnih prekrškov, bežanja od doma... Taka dekleta ponavadi bolj težijo k agresivnosti kot promiskuiteti. V družbi doživljajo dvojno zavračanje – najprej kot prestopnice in nato so zaznamovane še kot “dekline”, kar seveda ni združljivo z njihovim običajnim zavračanjem promiskuitete.

Odsotnost deklet v maskulinističnih subkulturah ni torej nič presenetljivega. V popularni kulturi, kamor sodi rock industrija, so dekleta še zmeraj potisnjena v vlogo pevk, ki v tekstih sledijo tradicionalnim vlogam. Vseeno pa obstajajo tudi izjeme. Frith je mnenja, da *ženske glasbenice lahko izzovejo varne rešitve očarljive zvezde – kot – mame z impliciranimi, toda vznemirljivimi podobami o tem, kar bi ženska lahko bila, ali pa na osnovi eksplicitne feministične kulture.*³

Seveda seksizem, ki je dominantna oblika v rocku, nadzoruje ženske izvajalke. Burchill in Parsons takole opišeta rock: “Rock

je zabava na piedestalu, kot če si monarh – vedno kadar je možno, fant nasledi prestol – dekleta niso naučena, da bi bile iz snovi, iz katere so narejeni idoli, ali ki bi bila vredna oboževanja. Od deklet se pričakuje, da se bodo valjala v mezazinu, medtem ko se žrebec šopiri s svojo rečjo tam gori, dekletu, ki je dovolj pogumno, da gre na oder, pa se medtem rogajo, posmehujejo in nanjo pohotno škilijo – rock and roll je zelo misijonarski, zelo religiozen, zelo represiven. Kitara v moških rokah se baha “s kurcem” – isti instrument torej v ženskih rokah (za izkrivljeno moško mišljenje) kriči “kastracija”.⁴

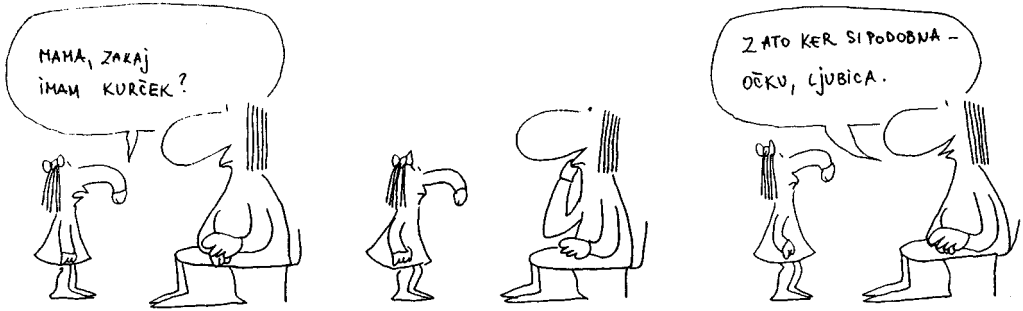
⁴ M. Brake, *prav tam*, str. 124-137.

Ženska različica rokenrolskega odpadništva je tako, glede na povedano, obsežnejša od moške, saj ob zaostreni kritičnosti in zavračanju družbe, kakršna pač je, vsebuje še eno pomembno sestavino – **problematiziranje svoje lastne seksualnosti**. V maskulinistično naravnani kulturi je ženska seksualnost še zmeraj tabu in je kot taka zanikana, najmanj pa cinično uvrščena v nedoločljiv, imaginaren prostor, strpana med stereotipne like, ki so jih skozi vso zgodovino pripisovali ženski; med svetnico in materjo na eni strani (aseksualnost, frigidnost...) ter čarovnico in kurbo na drugi (nimfomanstvo, razvpitost, pohota...). Žensko rokenrolovsko odpadništvo je pogosto usmerjeno k nekakšni androgenosti, k imidžu brezspolnega bitja.

Najvidnejše heroine rokenrola osemdesetih in začetka devetdesetih: **Michelle Shocked, Phranc, Suzanne Vega, Sylvia Juncosa, k.d. Lang, P. J. Harvey, Sinead O'Connor, Courtney Love...** vse po vrsti skrivajo svoje ženske attribute za debelimi volnenimi puloverji ali ohlapnimi bombažnimi oblačili, skoraj vse so po deško postrizene ali pa dajejo videz popolne neurejenosti, nekatere (Sylvia Juncosa) si s tetoviranjem uničujejo prislovično “mehkobo in lepoto” ženske kože, z ekstremno suhostjo želijo izničiti ženske obline (**Syd Straw, Lucinda Williams**) ali kar naravnost koketirajo z javnim priznanjem svoje lezbične identitete (pri tem je najradikalnejša Phranc).

Hud notranji spopad med kulturološko vsiljeno podobo ženske in hormonsko določeno ženskostjo ter potrebo, da se ta determiniranost odvrže, je nekakšno gonilo rockovskega navdiha.

In kdo so tiste, ki se (ne)posredno definirajo kot lezbijke? **The Indigo Girls, Phranc, Tracy Chapman, Laurie Anderson, Melissa Etheridge, Two Nice Girls, k.d. Lang, Michelle Shocked...** sodijo v skupino “lahko bi bile lezbijke”. Za nekatere, ki so se medtem razkrile, to niti ni več samo domneva. Tako na primer Phranc (“odkrita”) zase pravi, da je “povsem preprosta in navadna judovska lezbijka”, Michelle Shocked pogosto nastopa na lezbičnih festivalih, **Anna Palm** (avantgardna glasbenica) je odkrita lezbična aktivistka, k.d. Lang se je po dolgih mukah razkrila v ameriški gejovski reviji *The Advocate* in od takrat nima več težav z večnim skrivanjem in namigovanji.

Povsem drugače je na primer z Laurie Anderson in s Tracy Chapman, saj o lezbičnosti govorita zelo posredno in kljub svoji visoki politični ozaveščenosti in feminističnim stališčem nista še nikdar nastopili pred izključno lezbično publiko. Je pa Laurie Anderson imela pogovor za francosko lezbično revijo *Lesbia*; to pomeni veliko presenečenje.

O Tracy Chapman pa še to: njena glasba se v marsičem navezuje na glasbo **Joan Armatrading**, ki je slovela v sedemdesetih in je bila prav tako črnka in prav tako lezbijka.

Ugotovimo lahko, da rokenrolvske dive *new agea* ne problematizirajo svoje spolne usmerjenosti, vendar pa spolnost v skladu s časom, v katerem živijo, in s svobodo, ki so si jo izbrile, na novo določajo.

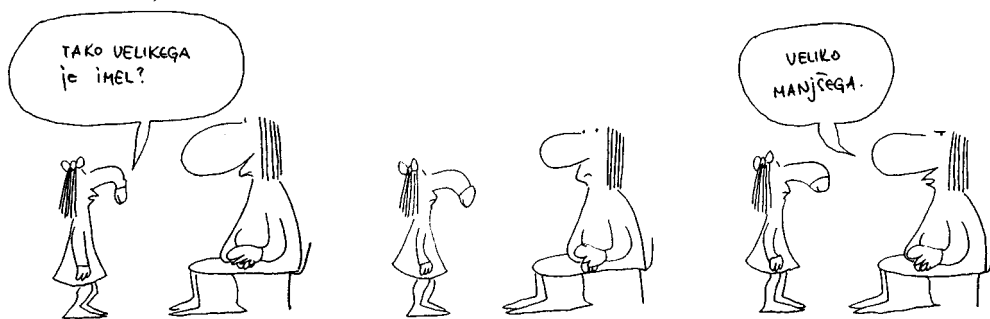
Michelle Shocked, Phranc, Laurie Anderson... so Jeanne Moreau in Juliette Greco današnjih dni.

PHRANC

Kak Fassbinderjev film bi bil pravi ambient za Phranc. Angel dekadence, z obrazom Ivana Lendla in s pričesko ameriškega marince, ima zanimiv, samoironičen odnos do svoje sporočilnosti. Njen imidž je naravnost izrazito *butch*. Sarkazem in cinizem sta njeni glavni karakteristiki. Zajedljiva je do pojavov neonacizma (*Take Off Your Swastika*), do rasistov (*Bloodbath*)...; v svoji kritiki pa se loteva tudi nepolitičnih stvari – na primer nežnih, brhkih ženskic, ki grulijo kvaziprotestne pesmice, obenem pa “nemočno” trepetajo z očmi ter lovijo bogate možičke in ugodne pogodbe (*Folksinger*). Jedkost in grenkoba sta značilni za album z ironičnim naslovom *I Enjoy Being A Girl* (Rada sem dekle).

Phranc javno priznava svojo lezbično spolno usmerjenost in si tako zavestno otežuje glasbeno kariero. Njen drugi album je eklektična mešanica različnih slogov. Na albumu najdemo tudi pesem *M-A-R-T-I-N-A*, ki jo je posvetila teniški igralki Martini Navratilovi.

Na najnovejšem albumu z naslovom *Positively Phranc* je angažiranih besedil še več. Eno izmed skladb je posvetila jazzov-

skemu glasbeniku **Billyju Tiptonu**, čigar smrt leta 1989 je bila pravi šok, saj se je izkazalo, da je bil Billy v resnici ženska, ki se je kar pol stoletja pretvarjala, da je moški, se poročila in posvojila otroke; le tako si je namreč lahko privoščila kariero, ki bi ji bila kot ženski onemogočena. Umrla je zaradi čira na želodcu; bala se je obiska pri zdravniku, saj bi se tako razkril njen spol. "Da bi lahko počela, kar si je zares želela – muzicirala – je morala zatreti svojo identiteto," pripoveduje Phranc. "Kako tragično, da jo je ubila njena skrivnost."⁵

Na albumu se je Phranc spomnila še ene znane lezbijke – pisateljice **Gertrude Stein**. V pesmi *Outta Here* pa obuja spomine na **Keitha Haringa** in **Roberta Mapplethorpa** ter govori o nemih prostorih, ki jih pušča za sabo epidemija aidsa. "Odhajanje in umiranje – s to pesmijo sem želela skleniti album. Nekoč mi je prišlo na misel, kako moji starši večkrat gledajo posnetke iz svoje mladosti. Prešinilo me je, da jaz v starosti ne bom mogla gledati starih fotografij skupaj s svojimi prijatelji, ker mnogih zaradi aidsa ne bo več."⁶

MICHELLE SHOCKED

Njen osrednji moto je odkritost. Doslej je izdala tri, po glasbenem slogu povsem različne albume. Imela je srečo, kot jo ima le malokdo; iz popolne anonimnosti se je čez noč povzpela do neba. Čisto slučajno jo je na *Kervil Folk Festivalu* odkril **Pete Lawrence**, neodvisni distributer in lastnik založbe *Cookin Vynil*.

Je pa zato zgodba o njenem odraščanju tembolj zapletena. V obdobju zgodnje adolescence je, boreč se za svojo individualnost, prišla v konflikt s starši, policijo, družbo. Nekoč se je po pomoč zatekla celo k psihoterapevtki **Isabelle Pierce** in ta je pomembno vplivala na oblikovanje njene politične zavesti. Poleg terapevtske pomoči ji je Pierceova dala tudi lekcije iz antipsihatrije in radikalne kriminologije. Pojasnila ji je mehanizem, s katerim družba iz plemenitih odpadnikov dela duševne bolnike in kriminalce ter jih s takšnim označevanjem izključuje. Tako je

⁵ S. N. Vegan, "Trn v peti rokenrola", *Revolver*, št. 4, 1992, str. 37.

⁶ S. N. Vegan, *prav tam*, str. 37.

pesem 5 a.m. In Amsterdam z njene prve plošče posvečena prav Isabelle Pierce.

Z občutljivim očesom mlade upornice in izkušene potepuhinje je Michelle opazovala svet okoli sebe ter odkrivala družbene krivice in njihove politične posledice. Z notranjim ušesom je prisluškovala glasbi iz svojih otroških dni – teksaškim trubadurjem, kot sta na primer **Guy Clark** in **Terry Allen**. Drugi album *Sharp Shocked* je posvečen Clarku.

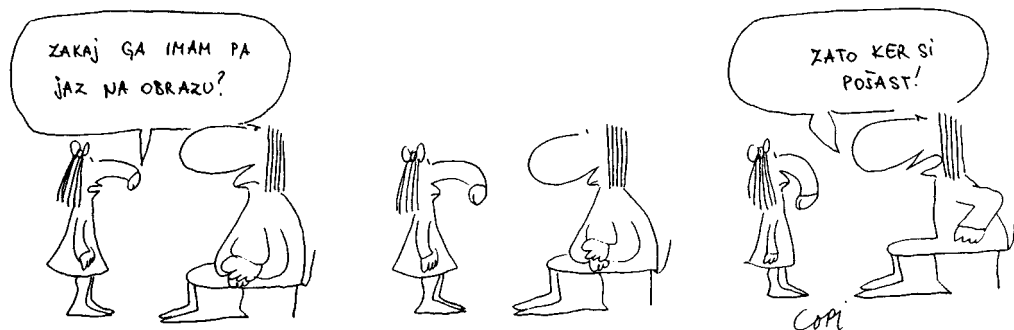
Prva albuma *Campfire Tapes* in *Short Sharp Shocked* govorita predvsem o nenavadnih civilizacijskih in političnih konotacijah bizarnih izkušenj mladih v osemdesetih letih. Zadnji album *Captain Swing* pa je povsem drugačen. Tukaj se Michelle predstavi kot vrhunska interpretka rokenrola. Gre za sintezo bluesa, dixielanda, cool jazza in western swinga. Predvsem pa plošča izžareva veliko veselja in optimizma, a je vendarle zelo občutena. Le v pesmih, ki so jazzovsko obarvane, je še zmeraj čutiti političnost. Ostaja vprašanje, ali je njena politična ost s tem albumom dokončno otopela?

K.D. LANG

Je med doslej naštetimi najbolj uveljavljena in znana. Pobrala je velikansko število največjih glasbenih priznanj. Učila se je pri pevkah sentimentalnih ljubezenskih pesmi (**Peggy Lee**, **Carmen McCrae**) in črpala iz romantičnega obdobja teksaškega countryja iz šestdesetih. Leta 1989 jo je ameriški glasbeni časopis *Rolling Stone* razglasil za najboljšo mlado vokalistko. *Hot Wire*, ženski glasbeni časopis, pa jo je poimenoval "skriti srčni utrip vsake lezbijke". Res je, k.d. Lang je gotovo kulturna osebnost v lezbični skupnosti, nekakšen generacijski idol.

ANNA PALM

Anna ima klasično glasbeno izobrazbo, kalila pa se je na angleški alternativni sceni. Štiri leta je igrala v alternativnem

gledališču, želja po samostojnem nastopu pa jo je vrnila k violini, instrumentu, ki ga je igrala že od osmega leta starosti. Začela je raziskovati nove možnosti povezave vokala in violine. Evokativna in poglobljena besedila se prepletajo z zvokom violine, ki izraža užitek in bolečino. Poseben slog, poln energije, združuje prvine folklorne in eksperimentalne glasbe.

Sodelovala je z mnogimi znanimi imeni, kot so: **Morris Dance Band**, plesno-glasbeni duet **The Un**, duet **Nyah Fearties**, ki je spremljal skupino **The Pogues** v Glasgowu, gledališče **Red Wedge Womens Show**, **Dead Can Dance**, ženska skupina **The Renees** in jazzovska pianistka **Caroline Field**.

V uglednih glasbenih časopisih je doživela ugodne kritike in dočakala prvo LP ploščo.

Dejavna pa je tudi v lezbičnem gibanju. Precej nastopa na lezbičnih festivalih, sodelovala je tudi na evropski turneji, ki je bila del protestne kampanje proti zloglasni *klavzuli 28*, zakonu, ki diskriminira geje in lezbijke v Veliki Britaniji.

LAURIE ANDERSON

Laurie Anderson je gotovo najbolj znana multimedijska umetnica osemdesetih. V političnem smislu so njeni teksti izrazito feministično obarvani, sicer pa v svojih delih meša različne umetnostne smeri; v Chicagu je študirala umetnostno zgodovino, kiparstvo, slikarstvo in grafično oblikovanje. Svoj prvi nastop, katerega vsebina je bila avtobiografska, je imela že daljnega leta 1972 v *Carnegie Recital Hallu* v New Yorku, potem ko je končala študij kiparstva na *Columbia University*. Pri študiju umetnostne zgodovine je oddala material za "sanjske serije, ki so nastale iz spanja med predavanji o umetnostni zgodovini, z mešanjem teh sanj in tistim, kar je bilo na zaslonu".⁷ Serijam so sledili delci *insomnije* (*insomnia* = nespečnost) – *Songs And Stories for the Insomniac* leta 1975.

Laurie ustvarja pripovedi z manipuliranjem preteklih dogodkov in jim dodaja svoje družinsko ozadje. Navada pripovedovanja

⁷ N. Slokar, "Portret Laurie Anderson", *Revolver*, št. 3, 1991, str. 37.

zgodb pomeni velik del njenega otroštva, mešanica glasbe in pripovedi pa je bila običajen dogodek v njenem domu. Sama pravi, da je njeno delo delo o času, merjenju časa, spomnih in o tem, kaj se dogaja v spominskih luknjah, v premorih, šumih. Mentalno mešanje dogodkov prek pozabljanja in spominjanja v umu ima nekatere kulturne vtise/odtise, ki jih je Andersonova s pridom uporabila v svojem prvem nastopu z naslovom *Americans on the Move* (Američani na pohodu).

Laurie Anderson gledalcu omogoča, da vidi več kot le umetnikovo družbeno-osebno vizijo, omejeno z vsiljeno kulturno in politično shemo. Neverjetna kombinacija njenih skladateljskih, igral-skih, vizualnih in intelektualnih sposobnosti le še večja moč njenih predstav. Izid je petje, igranje, glasba in pripovedovanje zgodb. To so tista izrazna sredstva, ki jih uporablja v različnih kombinacijah.

Tehnologija, ki jo v svojih nastopih uporablja, je združljiva z idejo oziroma predstavo o Američanih na pohodu in s tehnologijo, ki obkroža naša življenja. Pa ne samo to. Posebne lastnosti elektronsko modificiranega zvoka, ki prekinja oziroma trga prostor, dajejo občutek razdalje in potovanja. Svoje predstave izvajajo na več trakovih in to ji omogoča, da ohranja različne subtilne nianse, ki bi jih bilo brez tega načina domala nemogoče doseči.

⁸ T. S., "Diamanda Galas: vsi smo hiv +", **Revolver**, št. 6, 1992, str. 18.

⁹ T. S., *prav tam*.

¹⁰ T. S., *prav tam*, str. 19.

ACT-UP AKTIVIZEM IN ŽENSKA GLASBA

DIAMANDA GALAS

"Nisem lezbijka, a to ni pomembno. Tukaj gre za stanje zavesti: Jaz sem prekleta črnuhinja, belka, lezbijka, peder, čarovnica – kar pač hočete. Vse te oznake mi prav nič ne pomenijo."⁸

Leta 1986 je Diamandi brat umrl za aidsom. Od takrat naprej večino svojega dela posveča ljudem, ki živijo z aidsom. Posnela je trilogijo *Maska rdeče smrti*. Besedila so vzeta iz Stare zaveze, obbolele za aidsom pa primerja s svetniki. Galasova med drugim pravi: *"Moja politična pozicija je pozicija žrtve. Vse moje plošče so posvečene obolelim za aidsom, ljudem, ki so jih naredili za kriminalce. Danes so ljudje strahopetci, strahopetci so bili včeraj. Pesmi Stare zaveze so kriki obupa, klici k Bogu, ki jih je ustvaril. Opozoriti hočem na arhetip mentalitete kuge, na njeno geografijo, in pokažem hudiča, ki ga predstavljajo duhovno impotentni strahopetci, lovci na čaravnice. Nato opozarjam na preganjane, iz katerih skušajo narediti žrtve. Ne gre zame, gre za skupnost, v kateri živim. Polovica ljudi, ki jih poznam, je pozitivnih. Vem, kako živijo. Ne živijo kot strahopetci. Delajo v bolnišnicah, borijo se do konca."⁹*

"... Če smo vsi Židi, homoseksualci, HIV pozitivni, stigmatizacije ne more biti, saj ni več delitve na nas in druge. Preostane ti le spoznanje, da je potrebno ukrepati..."¹⁰ **Diamanda Galas** je v glasbenem svetu svojevrsten fenomen; je **ACT-UP** aktivistka (skupina aktivistov, ki se borijo za pravice ljudi, okuženih z aidsom), je politično osveščena glasbenica, katere ustvarjalnost je izjemno angažirana in precizno koncipirana, pa tudi blues navsezadnje poje kot nihče drug. Z napadalnim vokalom neverjetnih razsežnosti (obseg treh oktav in pol) in s pomočjo več mikrofонов dobesečno kriči blues.

Že njeni glasbeni začetki so precej nenavadni; svoje prve performance je imela v psihiatričnih bolnišnicah, svoj glas je med drugim posodila ljudem v vznesenem stanju v grozljivki **Wesa Cravena** *The Serpent of a Rainbow*. Zanimivo je tudi njeno sodelovanje v operi *Un jour comme autre*, delu slovenskega avtorja **Vinka Globokarja**, ki trenutno živi in ustvarja v Parizu.

¹¹ S. N. Vegan, "Belladonna" (intervju), *Revolver*, št. 14, 1995, str. 16.

Na epski plošči *Plague Mass* (Maša proti kugi) najdemo zmes bluesa, gospela in free jazz, besedila pa so splet del **Artauda**, **Baudelaira** in **Gerarda de Nerval**a. Tematika pa je seveda epidemija aidsa in vsega, kar je povezano z njim. Tudi v performansu *Vena Cava* raziskuje vzporednice med ekstremno klinično depresijo in aids demenco.

Poleg že omenjene trilogije *Masque of the Red Death* (1988), kamor sodijo *The Divine Punishment* (1986), *Saint Of The Pit* (1986), *You Must Be Certain Of The Devil* (1988), je posnela še plošče *The Litanies Of Satan* (1982), *Diamanda Galas* (1984), *Plague Mass* (1991), *The Singer* (1992), *Vena Cava* (1993) in *The Sporting Life* (1994).

BELLADONNA

Michele Condriu in **Agnes Royonlemee** sta izvirni in angažirani glasbeni ustvarjalnici iz Marseillesa (Francija). Srečali sta se pred osmimi leti, se zaljubili druga v drugo in dve leti pozneje ustanovili glasbeno skupino **Belladonna**. Začeli sta s priredbami **Tom Waitsa**, **Janis Joplin**..., potem pa so sledili avtorski komadi. V njuni ustvarjalnosti prevladujeta dve usmeritvi; prva je bolj kabaretna in izhaja iz francoskega tradicionalnega realističnega šansona, druga pa nekakšen punk, ki se v zadnjem obdobju preusmerja v techno. Rezultat te zanimive kombinacije je svojevrsten kabaret-techno. Belladonna je feministično-lezbična skupina, nekatere pesmi so odkrito lezbične. Skupina pogostokrat nastopa pred gejevsko in lezbično publiko in se udeležuje lezbičnih festivalov.

Svoj obrat k techno glasbi pojasnjujeta takole: "*Najina glasbena okusa sta različna, vendar sta nama obema všeč. Pred dvema letoma sva odkrili industrijsko glasbo, sicer pa gre za običajno evolucijo v glasbenem delu. Pomemben moment ustvarjalnosti Belladonne je tudi igranje na starodavne in najnovejše glasbene inštrumente, torej kombinacija tradicionalnega in modernega. Uporabljava zelo različne zvoke. Najprej je bilo vse skupaj bolj dadaistično kot realistično, kar je bilo absurdno, ni se jemalo resno – ne jemljeva se resno – gre torej tudi za kombinacijo absurdnega, tragičnega, komičnega. Slednje je zelo pomembno za naju. Tako namreč razumeva življenje, nočeva ga jemati preresno, se pa istočasno lotiva stvari, ki so nama blizu. V svojem zadnjem performansu govoriva o stvareh, ki so se naju dotaknile v lanskem letu: Sarajevo, aids, ljubezenske zgodbe, ljubezen in nevarnost. To so osebne stvari. In meja med norostjo in normalnostjo je kot rezilo britvice.*"¹¹

Poetika skupine Belladonna je po eni strani politično zelo angažirana, vendar je kljub temu zelo osebno obarvana. Teksti govorijo o politiki, seksizmu, rasizmu, homofobiji...

“... Politična je tudi pesem v italijanščini *Aqua in bocca*, ki govori o fašizmu in seksizmu. Ljudem je zelo všeč, ker je v njej veliko jeze in istočasno ljubezni, govora o svobodi, o pravici do izbire lastnega življenja, kar seveda vključuje tudi homoseksualce, feministike in vse, ki preprosto živijo po svoje. Gre za zelo angažirano anarhistično gibanje. Veliko sva nastopali po Italiji, v anarhističnih squatih. Midve imava zelo neodvisno strukturo in skušava vztrajati na robu družbe, zvesti svojemu prepričanju. Anarhizem nama je najbližji, čeprav ne pripadava nobeni politični stranki ali organizaciji. Nočeva biti del nikakršne politične organiziranosti, vendar je najina senzibilnost usmerjena k osvobajanju ljudi. Mislim, da je umetnost najboljši način govora o politiki, saj premaguje jezikovne pregrade...”¹²

¹² S. N. Vegan, *prav tam*.

¹³ S. N. Vegan, *prav tam*, str. 17.

Pomembna dimenzija njenega ustvarjanja je aids. “Napisala sem pesem, homagge prijatelju, glasbeniku, ki je umrl za aidsom. Včasih moraš izkričati te stvari, ker je res zelo boleče. Sodelovali sva z ACT-UP gibanjem v Marseillesu, ki je relativno novo. Nastopali sva prvega decembra, ki je mednarodni dan boja proti aidsu. Veliko sva nastopali tudi na festivalih, katerih izkupiček je namenjen za boj proti aidsu... Seveda pozna veliko pozitivnih in ljudi z aidsom. Vendar pa nisva hoteli, da bi pesem *Elegy*, ki sem jo omenila na začetku, govorila samo o žalosti. Prvi del omenja tudi deklaracijo pravic pozitivnih in obolelih za aidsom: ne glede na spol, spolno usmerjenost, narodnost ali vero itd. imaš pravico do svobode ... in enakih možnosti, če si seropozitiven ali imaš aids.”¹³

PROTIUDAREC HIP-HOP FEMINISTK

Mačizem, seksizem in razna homofobična stališča so dokaj pogosta v rep glasbi, v kateri so ravno teksti, ki jih reperji v obliki tako imenovane ritmične proze polagajo na glasbeno podlago, zelo pomemben segment. To je izrazito črnska glasba, ki izvira iz getoizirane črnske kulture, vendar je njena revolucionarna ost, kolikor je je, uperjena proti rasizmu, istočasno pa je mnogokrat diskriminatorna in celo žaljiva do žensk. Tako na primer mačistična reperska skupina **Ice Cube** prepeva *A bitch is a bitch is a bitch* – Kuzla je kuzla je kuzla. Raperki **Lyndah** in **Michelle** pa sta zadevo obrnili po svoje in se poimenovali **BYTCHES** (*Beautiful Young Thing College Honeys en Shit*) **With Problems (BWP)** – Kuzle s težavami.

In ženske imajo težave. Predvsem v svetu repa imajo na voljo tri vloge – kuzle, kurbe ali matere. “Tega se ne da odpraviti z molkom. Tako nas pač imenujejo,” pravi Lyndah, “toda me lahko te žaljivke obrnemo po svoje. Smo močne ženske, delamo, kar hočemo. Če smo zato kuzle, nam ni prav nič

¹⁴ S. N. Vegan, "Trn v peti rokenrola", *Revolver*, št. 4, 1992, str. 38.

¹⁵ S. N. Vegan, *prav tam*.

¹⁶ S. N. Vegan, *prav tam*, str. 39.

¹⁷ S. N. Vegan, *prav tam*.

*mar.*¹⁴ V resnici stvari niso tako preproste; založba, za katero BWP snemajo, večkrat cenzurira njihove tekste, ker se jim očitno njihova ostrina ne zdi zadosti primerna. Podobno se dogaja tudi z ameriškim glasbenim tiskom, ki je precej moško orientiran in kot tak skuša utišati hip-hop feministke; kritiki brez težav pišejo o tako psihopatsko seksističnih skupinah, kot so na primer **Geto Boys**, medtem ko skupine BWP niti ne raztrgajo; sploh je ne omenjajo, saj je taktika nevidnosti mnogo boljša od slabe kritike, ki bi morda lahko dosegla nasprotni učinek.

BWP pa medtem počnejo, kar hočejo. To pomeni, da se imajo za povsem neodvisne – moške neprizanesljivo postavljajo tja, kamor po njihovem prepričanju sodijo. Tako na prvem albumu skupine BWP (izšel pri *CBS/Def Jam*) najdemo veliko maščevalnih fantazij – preklinjajo nezveste fante (*Is The Pussy Still Good*), moške, ki nakladajo o svoji možatosti (*Two Minute Brother*), obtožujejo cenene moške (*Money*), seksistične šefe in žaljive policiste. Najbolj zabavna in provokativna pa je gotovo pesem *Fuck A Man* – Pofukaj moškega.

"Toliko časa porabimo – če denarja niti ne omenjam – da bi ugajale moškim," pravi Michelle. *"Kupujemo si drage obleke, urejamo frizure in podobno. Tipi pa pridejo takšni, kot so. Me pa se dneve in dneve žremo, kaj je narobe z našimi lasmi, ali smo se začele rediti. Zakaj le? Da te lahko ponovno pohodijo? Naj se jebejo. Jaz jih ne potrebujem."*¹⁵

V razvpitem komadu *Is The Pussy Still Good?* Lyndah opisuje srečanje z bivšim fantom. Ko se znajdetta v postelji, ga pripravi do tega, da jo zadovolji, potem pa ga vrže ven tik pred njegovim vrhuncem. Zadnji verz: *"Prasci to ves čas počnejo s kuzlami."* Ne preseneča, da je ravno ta skladba najbolj popularna med ženskami, saj gre za realno fantazijo, ki je posledica nakopičene jeze zaradi vsakodnevnih poniževanj, ki so jim ženske še zmeraj izpostavljene.

HWA – Chicago's Hoes With Attitude je prav tako ženska skupina, ki pa je popolnoma opustila misel na poštene odnose. Nimajo nobenih težav več, hvalijo se s svojimi osvajalskimi uspehi in se proglašajo za kurbe. Vedo, da se seks dobro prodaja. *"Ženska telesa prodajajo vse – od avtomobilov do cigaret. Me pa uporabljamo svoja telesa zase – naj delajo za nas, prodajamo sebe in nikogar drugega. Z ognjem se borimo proti ognju."*¹⁶

YO-YO je solo reperka, ki je komad skupine Ice Cube z naslovom *It's A Man's World* (To je moški svet), ki naravnost govori o ženski podrejenosti, prikrojila po svoje in je njihove seksistične tirade pomešala z zmerjanjem moških. Zveni kot moderna **Angela Davis**. Svojo idealno državo pa ta losangeleška reperka imenuje *Sisterland* (Dežela sester).

*"Kako je mogoče, da črni reperji pojejo politične pesmi o rasni diskriminaciji, v isti sapi pa omalovažujejo ženske, ki so pravzaprav črnci sveta,"*¹⁷ se upravičeno sprašuje YO-YO.

Očitno gre pri novih ameriških ženskih hip-hop skupinah (pri tem lahko mirno pozabimo na skupine tipa **Salt'n'Peppa** ali **TLC**) za dokaj radikalen obrat k ostremu, na trenutke anarhičnemu feminizmu, ki z jeznimi, eksplozivnimi besedili vrača udarec nevzdržnim stališčem moških rep skupin. Kot bomo pozneje videli na primeru ženskega neo-panka, kamor sodijo tako imenovane **Riot girl**, se polje spopada med spoloma in s tem, upajmo, tudi dialog med spoloma prenaša v glasbo, v enega najbolj razširjenih in najvplivnejših medijev pri oblikovanju in razvoju zavesti posameznic in posameznikov.

¹⁸ M. Brake, *prav tam*, str. 78-82.

¹⁹ J. Subotič, "Mogu, ali neču...", **Ritam**, št. 4, Beograd 1994. str. 8.

NEOPANK

Novo stališče pankaa bi lahko definirali s stavkom pevca skupine S+M+A+S+H: "*Whoever's in power I'll be the oposition*". Novi pank želi na neki način obuditi tradicijo prvega vala pankaa iz poznih sedemdesetih, vendar ne najde tistega politično angažiranega naboja, ki je nekoč povzročil pravo glasbeno revolucijo in subkulturo spremenil v takrat vodilno glasbeno dogajanje, v pravo gibanje uporniške mladine.

Pank skupine so se razvile v gostilnah in kmalu pridobile zveste privrženke s kratko pristrženimi in z živimi barvami pobarvanimi lasmi ter z oblačili, ki so izhajala iz rabe usnja in kromirane kovine in spolnega fetišizma ter so bila narejena iz zavrženih drobnarij, kot so vrečke za smeti ali stare šolske obleke... Namigovanje na perverzno spolnost, sado-mazohizem, usnje in kromirana kovina ter promiskuiteta so bili namerni protičustveni elementi pank stila.¹⁸

Pank je dejansko šokiral s fetišiziranim kostumom in dvomljivo spolnostjo (ambiseksualnostjo), odkrivajoč želje, ki jih skrivamo celo sami pred seboj, ali pa s svojimi namernimi stališči proti intelektualnosti, družbeni ureditvi, morali... Bil pa je, kot tudi druge subkulture, izredno maskulinistično (moško) naravn in je kot tak nudil predvsem moške oblike identitete.

Znotraj novega vala pankaa je zanimiv pojav tako imenovanih **Riot girls**, ki so nosilke ideje o lasersko precizni enakopravnosti žensk in moških; njihova skupna značilnost so triakordna histerična praznjenja skupin kot: **Huggu Bear**, **Bikini Kill** ali **Voodoo Queens**. Očitno solidarnost s tem gibanjem pa sta s svojimi gostovanji na njihovih koncertih pokazali tudi **Kim Gordon** in **Courtney Love**. Sem sodijo tudi **Babes in Toyland**, **Hole**, **L7**, **Tribe 8**... Mnoge feministke se ograjujejo od njihove samosvoje feministične osveščenosti in seksualne neinhibiranosti, od njihovega imidža pogrizenih nohtov, načrtne zanemarjenosti in neurenosti ter njihove provokativnosti, ki dosega višek z metanjem uporabljenih tamponov med koncertno publiko.¹⁹

²⁰ T. S., "Ženska glasba", *Revolver*, št. 15, str. 35.

²¹ D. Ristić, "Queer-core", *Ritam*, št. 4, Beograd 1994, str. 10.

Tipičen primer posmehljivega rituala kastracije, ki ga izvajajo neo-pankice, je nastop skupine **Tribe 8** iz San Franciscas. **Lynn Breedlove**, pevka skupine Tribe 8, hodi naokoli zgoraj brez. Na trebuhu ima tetovirani ženski znak, ki je obkrožen s črko A, v bokсарicah pa ima zatak njen dildo. Breedlovejeva med nastopom prijema svoj umetni penis s kretnjami, ki ironizirajo falocentrično maniro rocka. "Poznamo igro, ki se ji reče skupinska kastracija,"²⁰ med drugim tuli Breedlovejeva in vrže umetni penis med občinstvo. Njihova samopromocija pa se glasi natanko takole: "Me smo sanfranciška vse-lezbična, deklarirana, neposredna, z-rezili-mahajoča, skupinsko-kastrirajoča, z-dildoti-mahajoča, sranje-razkrivajoča, po-posluhu-pornografska, neandertalsko-perverzna, patriarhat-razbijajoča skupina pičkolizk."

Kot je lepo razvidno iz primera skupine Tribe 8, v panku ni romantičnih čustev in permisivno ustaljenih pravil, spolnost pa se tukaj ne oblikuje kot blago. Pank temelji na učinkih šoka; če javno razkazuješ predmete iz seks šopov, s tem javno obelodaniš množično proizvodnjo pornofantazij in razbijaš njene razčlovečujoče vplive. Če javno govoriš o "prepovedanih temah" in si pri tem še vulgaren, radikalno posegaš v prostor okostenelih družbenih norm in pokažeš njihovo sprenevedavo zlaganost.

Ženske v pank glasbi so kričave, samozavestne, njihovi vokali so hreščavi, neprečiščeni individualni glasovi; pevka nenadoma ni več objekt, pač pa subjekt – in tega se zaveda. Enačenja spolnosti in užitka ni več; podoba žensk je radikalno spremenjena – tiste, ki so vstopile v glasbeno skupnost, so s seboj prinesle nova vprašanja o zvoku, o imidžu, o seksualnosti predstave in o predstavljanju seksualnosti.

Drugo zanimivo gibanje znotraj neopanka je pojav gibanja **Queercore**²¹ v Veliki Britaniji; to je gibanje mladih nezadovoljnih ljudi, v glavnem gejevsko orientiranih, ki menijo, da bi novi pank oziroma **new wave of new wave** moral reflektirati dejansko podobo njihovih življenj. Sem sodi pravica do dela, rušenje politike **British National Party** in njihovih rasističnih stališč, pravica do življenja, ki ni obremenjeno s seksualno opredeljenostjo...

Skratka, v svojem prizadevanju, da zada udarec državnemu establišmentu, zavržena mladina drugačne spolne orientacije oblikuje novi glasbeni val, ki je skozi tekste povsem nedvoumen in militantno gejevski, besen in surov kot pank in seksualno eksplíciten kot gangsta rep, vendar brez poudarjene rasne segregacije. Britanski Queercore, sestavljen iz nekaj sto mladoletnikov obeh spolov, zagrizeno kljubuje vsem nevšečnostim in žilavo pridobiva kulturni status. Svojo dejavnost in svoja stališča predstavljajo v raznih fanzinih (na primer **Via Zines**), izdali pa so tudi **Gay-Dyke Magazin Queer With Class (The First Book of Homocult)**.

Najvidnejše glasbene skupine gibanja Queercore so: **Tongue Man, Parasite, Louise Trauma, Children's Hour** (naslov kulturnega

lezbičnega filma), **Men Should Wear Mascara**... Najbolj atraktivni predstavniki te nove glasbene struje pa so gotovo **Sister George** (spet del naslova enega kulturnih lezbičnih filmov) – pankoidna različica benda **Pearl Jam**. Ustanovili so se preko oglasa v glasbeni reviji **Melody Maker**: “*Dyke-Queer band looking for singer and drummer.*” Še preden so postavili ekipo, so se opredelili kot strogo lezbični in gejevski bend, zato je jasno, da sta člana skupine dva geja in dve lezbijki – **Lyndon, Darryl, Lisa** in **Ellyott**.

²² D. Ristič, *prav tam*.

²³ D. Ristič, *prav tam*.

²⁴ D. Ristič, *prav tam*.

Sister George imajo za sabo dva hita: **Mambo Taxi** in **Minxus**. Obenem so tudi prvi britanski Queercore bend z izdanim albumom: “**Drag King**” (igra besed, saj naslov izvira iz izraza *Drag Queen*, ki označuje transvestita), založba **Catcall** (lastnica založbe je **Lyz Naylor**, nekdanja sodelavka Riot Grrrl benda **Huggy Bear**). Ta izdelek dobesedno kipi od želje, da bi šokiral.

“*Riot Grrrl gibanje nam je odprlo vrata*”,²² pravi Ellyott (vokal, kitara, tekstopisec in vodja skupine Sister George). “*Naša ambicija je biti provokacija proti liberalcem, fašistom, rasistom in razočaranim otrokom Indie provinience.*”²³

“*Klube, kot so Heaven (ena največjih in najbolj popularnih gejevskim diskotek v Londonu), in kraje kot Old Campton Street obiskujejo beli malomeščanski srednjerazredni yuppiji*”, doda bobnar Darryl. “*Mi smo nezaposleni, naše družine že od nekdaj gledajo na nas kot izgubarje. Živimo od socialne pomoči in nikoli ne obiskujemo takih mest. In glasba je odvratna – k.d. Lang, Madonna, Erasure... to je popolnoma sexless. Mi sovražimo diskoteke, mi smo absolutno queer. Kot takšni obstajamo in to je dejstvo, ki ga jebena družba mora sprejeti. Preveč časa smo preživeli doma, sedeli in objokovali stanje pasivnega konzumenta, del katerega smo tudi sami. Današnja alternativna scena je tako lažna, vsak misli, da je cool, v bistvu pa vse smrdi po rasizmu, homofobiji...*”, meni Lisa.

Levo orientirani gejevski časopis **Rouge** označuje ideološke pozicije gibanja Queercore kot kulturni geto znotraj geta realističnega preživljanja. Britanski Queercore ni izvorno gibanje, saj se prvič pojavi že v ZDA med gej in dyke pankerji v poznih osemdesetih, ki so bili zrevoltirani zaradi, tako so menili, blazirane alternativne scene.

Kakorkoli že, dejstvo je, da “deviantna” R’n’R gibanja, ki se nahajajo znotraj tako imenovanega New Wave of New Wave, kažejo močno tendenco za ultramočnim medijskim prebojem.²⁴

Sodelovanje gejev in lezbijk v gibanju Queercore ruši še eno stalnico – mačizem v roku. Gibanje Queercore je zaenkrat edino, ki presega seksistične koncepcije institucionaliziranih in subkulturnih dogajanj.

²⁵ J. Subotić, "Mogu, ali neću...", *Ritam*, št. 4, Beograd 1994, str. 8.

KAJ POMENI BITI SEKSUALNO PRIMEREN²⁵ V DEVETDESETIH?

Predvsem ne smeš javno izražati (tudi privatno ne) homofobičnih stališč, čimbolj pogosto moraš poudarjati osveščenost o aidsu, prav tako pogosto moraš omenjati prijatelje, ki so homoseksualci, in po možnosti mimogrede omeniti osebno (pol)homoseksualno izkušnjo.

Tu se pojavi vprašanje: na kakšen način je seksualna ambivalentnost mnogo bolj od mačo imidža zanimiva za mladoletnike in na kakšen način je medijsko in tržno izkoriščena? Zanimivo je, da so moški, ki so potencirali svojo seksualno ambivalentnost (**Morrissey**), bili zmeraj najstniški (straight) seks simboli in nikdar seks simboli gejevske publike.

Skratka, to je popoln moški za dekle devetdesetih. Pa smo spet tam, kjer smo bili zmeraj – od tripa odprtosti, radovednosti in ekstavagance, smo pristali pri deklinškem seks simbolu. Krog je tako sklenjen.

Ali je bilo zmeraj tako? Nekoč, v sedemdesetih, so bili bleščavi rokerji, ki so s svojim (pol)transvestitskim imidžem sprevrčali seksualne vloge (**Bowie, Lou Reed, Bolan, Garry Glitter**) in skušali dobiti podporo pri svojih poskusih združevanja kožoglavske trdote in hipijevske progresivnosti. Po svoje so to bili trdi fantje, oblečeni v ekstravagantna oblačila. Ta dekadentni imidž, nekakšna združitev Berlina tridesetih in newyorškega toplega bratca, je bil maskulinistična verzija kemproka. Potem so prišli pankerji in njihov spolni fetišizem. Danes pa so to "mehki" rokerji tipa **Morrissey** in bendov, kot so **Suede, Pulp...**, vendar maskulinizem zaenkrat ostaja na svojih pozicijah. Bomo videli, kaj ga bo zrušilo. Divja rokarska, brezkompromisna dekleta, queercore zanesenjaki ali kdo tretji?

LITERATURA

BRAKE, M. (1983): *Sociologija mladinske kulture in mladinskih subkultur*, Krt, Ljubljana.

RISTIĆ, D. (1994): "Queercore", *Ritam*, št. 4, Beograd, str. 10.

SLOKAR, N. (1991): "Portret Laurie Anderson", *Revolver*, št. 3, Ljubljana.

SUBOTIĆ, J. (1994): "Mogu, ali neću ...", *Ritam*, št. 4, Beograd, str. 8.

S. (1992): "Diamanda Galas: Vsi smo hiv +", *Revolver*, št. 6, Ljubljana.

T. S. (1995): "Ženska glasba", *Revolver*, št. 14, Ljubljana.

Izseki iz zgodovine gej Hollywooda

Že v letu 1895, ko se je film šele rojeval, je režiser **William Dickson** za studio Edison posnel kratki, petminutni eksperiment "*The Gay Brothers*", v katerem dva, domnevno nebiološka "vesela bratca" zaplešeta valček. Vprašanje je, če je beseda "gay" že takrat vsebovala današnji pomen. Pravo vrednost je namreč ta konotativen izraz dobil šele z ljubkovalnim substantivom "cat", a še to mnogo kasneje. Leta 1933 ga je v svoj "Dictionary of Underworld Slang" zapisal Noel Ersine in mu pripisal pomen "a homosexual boy"¹.

Besedo *gej* tako v smislu (prikrite) homoseksualnosti na filmu prvi izgovori šele **Cary Grant** v leta 1938 posnetem "*Bringing Up Baby*": "I've gone gay ... all of a sudden." Čeprav je izraz z današnjim pomenom že nezadržno krožil med ljudmi, resda sprva le ustno, pa s homoseksualnostjo samo Hollywood ni imel, vsaj načelno ne, prav nič opraviiti vsaj tja do petdesetih let in čez. Haysov kodeks je namreč v letih 1934-1966 iz ameriškega filma dobessedno izganjal prav vseh vrst spolne "perverzije", med katerimi je v tistih časih homoseksualnost še posebej visoko kotirala. Z njim so poimeovali le plejado uspešnic, pretežno komedij in musicalov, a tudi vesternov in vojnih dram: "*The Gay Deceiver*" (1926), "*The Gay Old Bird*" (1927), "*The Gay Defender*" (1927), "*The Gay Retreat*" (1927), "*In Gay Madrid*" (1930), "*Let Us Be Gay*" (1930), "*The Gay Diplomat*" (1931), "*The Gay Caballero*"

¹ Wayne R. Dynes, *Encyclopedia of Homosexuality*; St. James Press, London 1990, str. 456.

² Wayne R. Dynes, *prav tam*.

³ Wayne R. Dynes, *prav tam*.

(1932), *"The Gay Divorce/Divorcee"* (1934), *"The Gay Bride"* (1934), *"The Gay Deception"* (1935), *"The Gay Desperado"* (1936), *"The Gay Falcon"* (1941), *"The Gay Vagabond"* (1941), *"The Gay Sisters"* (1942), *"Gay Blades"* (1942), *"Our Hearts Were Young and Gay"* (1944), *"The Gay Seniorita"* (1945), *"The Gay Cavalier"* (1946), *"The Gay Ranchero"* (1948), *"The Gay Intruders"* (1948), *"Gay Purr-ee"* (1963) idr.

Novi pomen besede *gej* pa je nezadržno osvajal svet. V Angliji se prvič pojavi leta 1932 v drami, dve leti pozneje ufilmani, *"Dangerous Corner"* **J. B. Priestleya**: Gordon objokuje smrt svojega "ljubimca", ki je napravil samomor, in skozi solze izreče: "He had to be gay. When he was gay, he was gayer than anyone else in the world." Kasneje jo izgovori šele **Robert Morley**, seveda v naslovni vlogi filma *"Oscar Wilde"* (1960), ko od abstinta zadet naroči natakarkarju: "Ask the band to play something gay" in izbruhne v huronski krohot (po)narejenega smeha. Takrat je namreč že pomenila "ameriški evfemizem za homoseksualca", kot jo je leta 1955 označil angleški novinar in publicist Peter Wildblood².

Beseda je šla *mainstream* populaciji le počasi v uho. Ker je bila gramatično prvotno adjektiv z "nedolžnim pomenom", in bila tako, kot so to opisali nekateri heteroseksualni pisci, "ugrabljena", s tem pa naj bi bili zlorabljeni jezikovni zakoni še bolj kot moralni. Hipokrizijo so skrili pod plašč strokovnosti. Ni čudno, da je kot danes uveljavljen, resda izposojen, predvsem pa resen izraz kot sinonim za homoseksualnost, "New York Times" prvič zapisal šele 1987³. Še pri nas je kot tak prišel v medije že kar nekaj prej, z Magnusovimi festivali kot še eno obliko (sub) kulturne "diverzije".

Geji in lezbijke so ustoličili Hollywood. Žal le v teminah zakulisja, na platnu jim ni bilo omogočeno izživetje. Tako je eksperimentalni *"Lot in Sodom"* (**Melville Webber** in **James Sibley**, 1933) eden prvih in za daljše obdobje tudi eden poslednjih klasično dekadentnih filmov. So si pa zato homoseksualci utrli pot skozi stranska vrata v karakterje specifično ameriških *drag*, *sissy* in *buddy* filmov.

DRAG FILMI

Drag filmi so umetnost velikega pretvarjanja. Izhajajo iz gledališke tradicije, ki jo je v vodvilo skozi "cross-sex" izvedbo do popolnosti obvladal "female impersonator" alias "great pretender", **Julian Eltinge** (1883-1941; samomor). Mnogo igralcev je sledilo njegovi poti tudi na filmu: **John Bunny** (*The Leading Lady*, 1911), **Roscoe "Fatty" Arbuckle** (*Miss Fatty's Seaside Lovers*, 1915; *Miss Fatty in Coney Island*, 1917), **Wallace**

Beery (serija "Sweedie", 1914-16), **Bothwell Browne** (*Yankee Doodle in Berlin*, 1919), v nešteti primerih duet **Stan Laurel/Oliver Hardy** in celo **Charlie Chaplin** (*A Woman*, 1915). Posebno popularnost si je izboril naslovni lik filma "Charley's Aunt", ki so jo v številnih verzijah odigrali **Syd Chaplin** (1925), **Charlie Ruggles** (1930), **Arthur Askey** (1940) ter geja **Jack Benny** (1941) in **Ray Bolger** (1952). Burleskno tradicijo "cross-dressing" stila sta potem na televiziji uspešno nadaljevala

Foto Wilfried Forster

Benny Hill in **Milton Berle**, v angleških filmih pa so bili nenadkriljivi **Sir Alec Guinness** kot Lady Agatha D'Ascoyne v "*Kind Hearts and Coronets*" (1949), **Alastair Sim** kot šolska ravnateljica Millicent Fritton v "*The Belles of St. Trinian's*" (1954) ali **Peter Sellers** kot vojvodinja v "*The Mouse That Roared*" (1959) in kot kraljica Victoria v "*The Great McGonagall*" (1974). Del gledališke tradicije je bila tudi **Vesta Tilley** (1864-1952), ki pa je kot "male impersonator" ubirala resnejše strune. Prav tako igralka, ki so ji sledile na filmu: **Marguerite Clark** v obeh naslovnih vlogah filma "*The Prince and the Pauper*" (1916), **Marie Doro** kot "*Oliver Twist*" (1916), **Mary Pickford** kot "*Little Lord Fauntleroy*" (1921), **Gloria Swanson** kot moški iz Sunset Boulevarda v "*The Humming Bird*" (1924) ter lezbični **Alla Nazimova**, ki je v "*Revelation*" (1918) kot deček pozirala slikarju v podobi Device Marije, in **Louise Brooks**, ki je v "*Beggars of Life*" (1928) bila kot ljubek deček pravo nasprotje možatemu Richardu Arlenu. Največja kuriozitetata v upodabljanju moških likov na filmu pa je nedvomno **Sarah Bernhardt** (1845-1923), največja igralka na francoskih gledaliških odrih vseh časov, ki je v filmu "*Le Duel d'Hamlet/Hamlet's Duel*" (1900) upodobila seveda znameniti naslovni shakespearjanski lik. Njej je kot "*Hamlet*" (1920) sledila še ena velika karizmatična igralka, tokrat danska zvezda gledaliških odrov, **Asta Nielsen** (1883-1972). Kasneje, tako kot tudi dandanes, ni več ravno v navadi, da bi moške vloge zasedale igralka. Eden poslednjih, a uspešnih poskusov je zasedba vloge Billyja Kwana, ki jo je v filmu "*The Year of Living Dangerously*" (Peter Weir, 1982) odigrala **Linda Hunt** in zanj prejela Oskarja za stransko – jasno – žensko vlogo.

Moški, ki se oblačijo v ženska oblačila, so videti bodisi nemogoče absurдни bodisi žgečkljivo glamurozni, ko se trudijo izvabljeti smeh na račun žensk – velikokrat in vsevečkrat pa poskušajo tako izvabljeti smeh predvsem na svoj lastni račun. *Drag* postane velik posel šele v poznih šestdesetih. Takrat postane zvezda **Danny La Rue** na številnih odrih moških klubov in "drag" pubov, ki se rojevajo kot gobe po dežju. Resnično življenje ženskih impersonifikatorjev se je preneslo v številne fiktivne filmske karakterje, gledalec pa se ob tem le stežka znebi vtisa, da gleda pravzaprav igralčevo avtobiografijo. **Harvey Fierstein**, čeprav z imenom **Arnold Beckoff**, je nedvomno on sam kot akter filma "**Torch Song Trilogy**" (Paul Bogart, 1988), končno je tudi posnet po njegovem lastnem scenariju. Tudi **Craig Russell**, nekdanji frizer iz Toronta, ki kmalu postane novorojena zvezda **Robin Turner**, si pusti svoje življenje, ob kančku režiserjeve umetniške svobode, ufilmati v "*Outrageous*" (Richard Benner, 1977), v katerem pa ga njegov delodajalec ne pozabi opozoriti: "Being gay is one

thing, but going in drag is something else.” Prevladovalo je namreč mnenje, da so homoseksualci in *drag* umetniki (ali “moške igralke”, kot so jim tudi rekli) polbratje, ker so slednji prav tako ofenzivni, zmedeni, afektirani ali prestrašeni. Res pa je, da imajo neverjetno veliko kreativne energije, ki se kar naprej giblje na robu šoka in cinizma, kot da bi se z njima hoteli zaščititi pred vedno prisotno ranljivostjo izza maske. O tem nas prepričata zlasti dokumentarna ekstravaganca “*Paris is Burning*” (**Jennie Livingston**, 1991) in “*Where Are You?*” (**Rob Epstein** in **Jeffrey Friedman**, 1992), v katerem Danny Leonard razlaga, zakaj si je nadel make-up in postal(a) zvezda nekega bara na ameriškem jugu z imenom “Brandy”: “Ne želim biti ženska ... srečen sem kot moški. A kot Brandy lahko vzbudim pozornost, ki jo kot Danny ne bi mogel ... in tako še naprej zbiram tisoče dolarjev za aids.”

S terminom “transvestizem” nas je leta 1910 prvi seznanil Magnus Hirschfeld (ki ga je tudi sam prakticiral), prvi pa ga je v filmu “*Glen or Glenda?*” izrekel “najboljši” ameriški filmski režiser vseh časov, **Edward D. Wood Jr.** V filmu je še najbolj zanimiv dialog med psihiatrom in policajem; psihiater se trudi s pojasnilom, a policaj ostane neomajen: “Če je to beseda, ki jo vi, možje znanosti, uporabljate za moškega, ki se preoblači v ženska oblačila ... Ni neprijazna beseda in ni nespodobna, ko spoznaš ljudi, ki jih značuje.”

Mnogo se jih je sprehodilo čez filmsko platno, ni moč vseh omeniti: **Clifford David** kot Mary Sheldon v “*Riot*” (1967), **Christopher Hewett** kot gledališki režiser Roger, ki postavlja na oder gej musical v filmu “*The Producers*” (Mel Brooks, 1968), **Michael Greer** kot Queenie v zaporniški drami “*Fortune and Men’s Eyes*” (Harvey Hart, 1971), **Bert Ramsen**, ki v “*California Split*” (Robert Altman, 1974) postane Helen Brown, ker “I never had any balls”, **Michael Caine** kot psihiater v “*Dressed to Kill*” (1980) je bil nekakšen predhodnik Buffala Billa, ki ga je v filmu “*The Silence of the Lambs*” (1991) upodobil **Ted Levine** in ki je sprožil številne napade, kritike in proteste gej populacije. Transvestizem je bil tudi življenjski slog številnih prijateljev in sodelavcev “**Factory**” proizvodnje, ki jo je kot mešanico nadrealizma in pop arta ne samo v likovni umetnosti, pač pa tudi v svoji underground filmografiji zastavil vsestranski **Andy Warhol** (1926-1987, aids) *with a little help from his friend Paul Morrissey*. Filmi so nastajali bolj ali manj spontano, spisek je dolg: “*Kitchen*” (1965), “*My Hustler*” (1965), “*Chelsea Girls*” (1966), “*Bike Boy*” (1967), “*Nude Restaurant*” (1967), “*Lonesome Cowboys*” (1968), “*Blue Movie*” (1968), medtem ko se mogoče še najbolj razvpita filma “*Flesh*” (1968) in “*Trash*” (1970) avtorsko pripiseta predvsem Morrisseyju. Šestdeseta so bila ravno prav liberalna, da so nastopajoči lahko po-

⁴ Boze Hadleigh, **Holly-wood Babble On**; Carol Publishing Group, New York, str. 30.

stali, kar so si želeli, namreč *drag queens*. Svoj neizbrisljiv čar sta jim dala – ali dali, kot vam drago – predvsem **Jackie Curtis** (John Holder Jr., 1947-1985) in **Candy Darling** (James Slattery, 1948-1974), svoj pečat pa so vtisnili tudi **Holly Woodlawn**, **Mario Montez**, **Paul America**, **Joe Dallesandro**, **Edie Sedgwick**, **Viva**, **Nico**, **Ondine**, **Eric Emerson**, **Ingrid Superstar**, **Mary Woronov**, **Bridget Polk**, **Gerald Malanga** idr.

Transvestizem ne pozna meja, še najmanj spolnih. V transvestitu ni mogoče razpoznati moškega, dokler ta ni nag pred vami. O tem se je prepričal **Stephen Rea**, ko se je v filmu *“The Crying Game”* (Neil Jordan, 1992) **Jaye Davidson** slekel pred njim. Transvestita ni mogoče razpoznati, četudi imate z njim spolne odnose. **Jeremy Irons** je raje naredil samomor, ker ni prenesel, da bi ga v *“M Butterfly”* (1993) **John Lone** dokončno prepričal o svoji moškosti. Medtem ko se nekateri preprosto igrajo, pa se morajo drugi polastiti zunanjih oblik videza nasprotnega spola iz povsem praktičnih razlogov. Da bi uresničila svoje glasbene ambicije in si s tem omogočila existenco, postaneta Jerry (**Jack Lemmon**) in Joe (**Tony Curtis**) Daphne in Josephine. Kot deklice Josephine Curtis res nima nikačršne možnosti, da bi osvojil androgino Sugar Kane (**Marilyn Monroe**), še manj sreče pa ima Lemmonova Daphne, saj ji milijonar Osgood (**Joe E. Brown**) obljubi zakon, in čeprav mu izda svojo pravo identiteto, se ne pusti zmešati: “Well, nobody’s perfect.” Ta resnica si je z leti pridobila pregovorno vrednost, režiser filma *“Some Like It Hot”* (1959) **Billy Wilder** pa status enega najuglednejših mojstrov filmske komedije, katerega odlikuje sproščen, včasih pa tudi povsem nepričakovan “sexual innuendo”. Da bi uresničila svoje pevske ambicije, je **Julie Andrews** spremenila svojo identiteto v filmu *“Victor/Victoria”* (1982), v katerem je gej promoterja Toddyja igral gej igralec **Robert Preston**, ki je prav tako kot Julie neuspešno kandidiral za Oskarja, a si ni mogel kaj, da ne bi ob tem pripomnil: “Bil sem razočaran, ker nisem zmagal v gej vlogi. Akademija te z nominacijo potrepla po ramenu, kot bi želeli reči, ‘kako pogumno!’ in ‘kakšen razpon!’, a vseeno so presenečeni, če odigraš vlogo predobro ...”⁴ Da bi uresničil svoje igralske ambicije, je **Dustin Hoffman** v filmu *“Tootsie”* (1982) namesto Michaela Dorseyja postal Dorothy Michaels. **Robin Williams** postane leta 1993 *“Mrs. Doubtfire”*, da bi se tako spet zblížal s svojima otrokoma. Kot varuško ga ne prepoznata, kaj šele njegova bivša soproga, za kar gre zahvala maski, ki mu jo oskrbita gej brat **Harvey Fierstein** in njegov ljubimec **Scott Capurro**. Takšni in podobni filmi so vedno naleteli na izjemen sprejem tudi pri *straight* publiko, še posebej pa je to uspelo z miksom blišča, nežnih satiričnih puščic in sentimentalnosti, ki je uspel podreti prenekatero homofobično pregrado. To še zlasti in

predvsem dokazuje nesluteni uspeh filma *“La Cage aux Folles”* (1978). Tako zelo, da sta se morala **Michel Serrault** in **Ugo Tognazzi** v “kletko norcev” podati še dvakrat.

Nekaterih transvestitov ni mogoče več prav prepoznati. Kot da bi njihova srca postala mesta izgubljenih duš, kot da bi bile njihove duše ujete v napačnih telesih. Od tod do transseksualcev pa je samo en korak. Z enim takšnim smo imeli opraviti pred kratkim, bil je to **Terence Stamp**, ki je kot Bernadette v filmu *“The Adventures of Priscilla, Queen of the Desert”* (Stephan Elliott, 1994) držal(a) na vajetih dva radoživa transvestita, ki jima prav nobena življenjska neprijetnost ne more preprečiti, da ju ne bi obrnila v svoj prid, torej lastno zabavo. Bernadette – bognedaj, da bi jo še kdo poimenoval Ralph – pa se zresni, njeni edini cilji postanejo dom, družina, varnost in monogamija. Se pa časi in vrednote spreminjajo, saj tudi Terence Stamp že dolgo ni več greha in občudovanja vreden plavolasi *“Billy Budd”* (1962; po Melvillovi klasiki), *Sex-change* operacije so postale modna muha v petdesetih, za nekatere manj odločne in omahujoče pa tudi prava travma. **George Jorgensen**, ki je postal Christine, je bil prvi, katerega zgodba je prišla v vse mogoče medije. Tako tudi na film *“The Christine Jorgensen Story”* (Irving Rapper, 1970), v katerem “jo” je upodobil **John Hansen**. V deželi – Ameriki, kakopak – kjer vsak mesec čaka na operativni poseg 2500 tako moških kot žensk, da bi se jim uresničila komaj izrekljiva želja, jih “škandalozna transseksualna satira” *“Myra Breckenridge”* (Michael Sarne, 1970) ne more zadovoljiti, pa čeprav je avtor literarne predloge gej pisatelj **Gore Vidal**. Mnogo prepričljivejši je bil v svoji krhkosti, a tudi izgubljenosti in brezizhodju, **Chris Sarandon** kot Leon v filmu *“Dog Day Afternoon”* (Sidney Lumet, 1975). **Al Pacino** (Sonny) v svoji požrtvovalnosti, da bi ljubimcu omogočil spremembo spola, brezuspešno poskuša spremeniti pravico oz. zakon. Zapleteni človeški usodi sta impresivno predstavili tudi angleški igralki **Anne Heywood** kot Roy/Wendy v *“I Want What I Want”* (1972) in **Vanessa Redgrave** kot Dick/Renee v filmu *“Second Serve”* (1986). Oba filma sta posneta po resničnih življenjskih izkušnjah, prepričljiva naslova pa še ne povesta vsega; nič o seksualni frustraciji in osamljenosti, ki obvezno sledi po takšni operaciji. Sicer pa o tem ni potrebno izgubljati besed za vse tiste, ki so si 11. 10. 1995 na TVS ogledali kanadski film *“Le Sexe des Etoiles”* (1993). **Tim Curry** kot Frank N. Furter v transvestiji *“The Rocky Horror Picture Show”* (1975) zapoje: “I’m a sweet transvestite from transsexual Transylvania” in nam v korzet odet oznani, da čezseksualne oz. onkrajspolne igrice zares ne poznajo meja. Pisateljica **Virginia Woolf**, igralka **Tilda Swinton** in režiserka **Sally Potter** vas s filmom *“Orlando”* (1993) o tem končno dokončno prepričajo.

⁵ Boze Hadleigh, *Conversations With My Elders*; GMP Publishers Ltd, London 1989, str. 26.

⁶ Boze Hadleigh, *Hollywood Babble On*; Carol Publishing Group, New York 1994, str. 147.

⁷ Boze Hadleigh, *prav tam*, str. 154.

LAŽNE IDENTITETE UPORNIKOV BREZ RAZLOGA

Za igralce, vsaj za velike zvezde se zdi tako, je Hollywood pisal scenarije tudi za življenja izza filmskih kamer. Radi so se jim podrejali, saj filmov niso prodajali producenti, pač pa oni sami z izpisi svojih imen na plakatih, ki so vabili gledalce v kino. Zato pa so plačali s svobodo, kajti na lepem niso bili več samo "The Biograph Boy" ali "The Vitagraph Girl", ampak osebe z imenom in priimkom, osebe iz mesa in krvi torej, katerih telesa z neomadeževanimi dušami vred so postala ljudska last. Mnogi so bili tako svojo rožnatost nujno prisiljeni prikriti s *twilight zakoni*: **Katharine Cornell** in **Guthrie McClintic**, **Lynn Fontanne** in **Alfred Lunt**, **Charlie Farrell** in **Virginia Valli** ter kostumograf **Gilbert Adrian** in **Janet Gaynor**, prva z Oskarjem nagrajena igralka. **Robert Taylor** (1911-1969), ki je s kamelijami obsipaval **Greto Garbo** v filmu "Camille" (1936), je svojo homoseksualnost zapiral v školjko celo pred kolegi geji. O tem piše Boze Hadleigh v knjigi "Conversations with my elders", podatke pa mu je oskrbel igralec **Sal Mineo**: "Nekoč mi je pripovedoval, da je v Italiji, sredi '60. let, srečal pokojnega Roberta Taylorja. Taylor je bil že šibak. Snemal je italijansko serijo (The Glass Sphinx, 1967). In Sal je vedel, da je bil gej. Čeprav Taylor ni bil njegov tip, je hlepel po njegovi naklonjenosti ali priznanju. Bila sta predstavljena drug drugemu in šla skupaj na pijačo v restavracijo. Do tiste pijače nista nikdar prišla, saj Taylor ni bil – na Salovo razočaranje – prijazen človek. Ni bil 'tovariški'. Niti gejem."⁵ Ob neki drugi priliki je bil Sal Mineo še bolj neizprosen: "Vedno se je govorilo, da je bil Robert Taylor biseksualec, da je bila njegova zakonska zveza z Barbaro Stanwyck dogovorjena in da je tudi ona bila gej."⁶ Igralka **Barbara Stanwyck** (1907-1990), uspešna tudi kot lezbijka Jo v filmu "Walk on the Wild Side" (1962), pa žal ni mogla prikriti besede, s katerimi jo je okarakteriziral njen stanovski kolega Walter Huston: "Barbara Stanwyck je raje snemala vesterne kot kaj drugega, kjer je morala biti načičkano oblečena in se poditi za moškimi. V srcu je bila kavbojka. Ali kavboj – bila je ena najtrših, najdoslednejših žensk v tem mestu in je prenehala igrati tiste stare an-ban-pet-podgan igre že leta nazaj."⁷

Errol Flynn (1909-1959) si je utrl pot v Hollywood iz daljne Tasmanije. Seks simbol je postal s filmom, v katerem je nastopil kot "Captain Blood" (1935). Njegovo mehiško deško moštvo so poimenovali FFF alias Flynn's Flying Fuckers. Vendar pa njegovi eksperimenti z najstniki, ki včasih še to niso bili, ne govorijo strogo o njegovi homoseksualnosti, kot trije zakoni ne govorijo strogo o njegovi biseksualnosti. Bil je preprosto

seksualen, kot je potrdila tudi ena njegovih soprog, biseksualna igralka **Lili Damita** (1901-1994). In prav zato je več kot zanimivo branje o njem, ki je v obilju dostopno. Jack L. Warner si ni mogel kaj, da ne bi k svoji lastni avtobiografiji "My First Hundred Years in Hollywood" v uvodu zapisal, da je Flynn "krasen, seksi, živalski paketek", medtem ko je v biografiji "Errol Flynn, The Untold Story"(1980) Charles Higham precej bolj neizprosni. Poleg številnih homoseksualnih avantur ga proglasi tudi za nacističnega agenta v službi gestapa. Kakorkoli že, res pa je, da je Tyrone Power uprl svoje oči vanj, in tako se je rodila ena najbolj intenzivnih, čeprav kratkotrajnih gej pustolovščin.

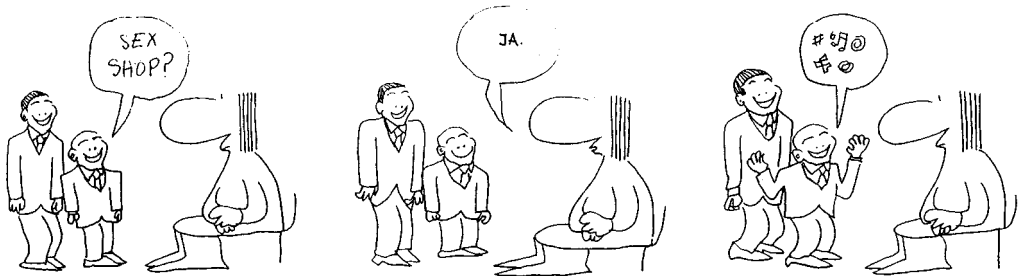
Tyrone Power (1913-1958) je izšel iz gledališke družine v Cincinattiju. Tudi sam je najprej preizkusil trd(n)ost odrskih desk. Kmalu se je preselil v New York, na Broadway torej, od tod pa je bilo povsem blizu do podpisa pogodbe s *20-th Century Fox*. S svojim zgodnjim filmom "*Lloyds of London*" (1937) je že postal *star*, bil pa je toliko patriot, da se je v letih 1942-45 rekrutiral v vojsko med mornarico. Medtem ko je živel še v New Yorku v letih pred svojo obetajočo filmsko kariero, je bil njegov ljubimec **Robin Thomas**, pastorek znamenitega igralca Johna Barrymora. Jasno, njuno razmerje se je končalo s Powerjevim odhodom v Hollywood. Tam se je poročil z igralko Annabello, po ločitvi pa se je vezal "samo" še dvakrat. **Rock Hudson** je postal boter njegovega sina Tyronea III. Hector Arce popisuje v knjigi "The Secret Life of Tyrone Power" njegova tako moška kot ženska razmerja, poseben poudarek pa daje aferi z Errolom Flynnom, šele na drugem mestu pa se znajde **Lorenz Hart** (1895-1943), znameniti tekstopisec za skladbe, ki jih je pisal v duetu z **Richardom Rodgersom**. Najbolj skrivnosten pa je neimenovan igralec, eden izmed zvezdnikov *Foxovih* filmskih uspešnic štiridesetih let. Za nikogar ne dam roke v ogenj, kljub temu pa si upam naštetih nekaj možnih "osumljenecov": **Clark Gable**, **Gary Cooper**, **Cary Grant**, **Van Johnson**, **Alan Ladd**..., ampak če se tudi opečem, bi po lastni intuiciji rekel, da je bil to **Roddy McDowall**. Sicer pa, če je bil Power neizrekljiv, sem lahko tudi jaz zmotljiv?

Kar je res, je res, pisci takšnih in podobnih biografij so se do igralcev za življenje obnašali dovolj pietetno. Čim pa so se poslovali s tega sveta, so kot krokarji planili nadnje. Takoj po smrti so jih potegnili iz "klozeta". Že res, da velja tudi za mrtve vse dobro, če pa se o pokojnem odkrije kaj rožnatega, kaj je v tem slabega?! **Cary Grant** (1904-1986) je v svojem bistvu veljal za rafiniranega, uglajenega in duhovitega igralca, kot nekakšen epitom olikanega in elegantnega "man-about-town". Kot Archibald Alexander Leach se je rodil v angleškem pristanišču Bristol, se najprej pridružil akrobatski skupini, s

⁸ Warren G. Harris, *A Touch of Elegance*; Sphere Books Ltd, London 1990, str. 92.

⁹ Boze Hadleigh, *Hollywood Babble On*, str. 149.

sedemnajstimi leti pa odšel v New York na lov za igralsko kariero, ki se mu je nasmehnila z uspehom filma *“The Awful Truth”* (1937), s katerim se je uvrstil med superzvezdniško elito, podkrepljeno in utrjeno predvsem z vlogami v filmih Howarda Hawksa in Alfreda Hitchcocka. Čeprav je sklenil sedem zakonskih zvez, je postal očka šele pri šestdesetih, ko je poštar pozvonil dvakrat. V njegovi biografiji *“A Touch of Elegance”* (1987) ga je avtor Warren G. Harris razkrinkal kot homoseksualca: *“Potem, ko sta Grant in Scott že živela skupaj kakšnih pet let, je njuna zveza začela vznemirjati kolumniste obrekljivih časnikov in druge varuhe hollywoodske morale. Čeprav je to bilo povsem sprejemljivo tedaj, ko sta šele začela svoji profesionalni poti, sta sedaj dva odrasla moška pač bila dovolj uspešna, da bi si lahko privoščila ločeni stanovanji. Da bi nevtralizirali govorce, da sta morebitna ljubimca, so se v ljubiteljskih revijah začele pojavljati zgodbe, ki so poudarjale njune moške, možate kvalitete.”*⁸ Sicer pa ima o takšnih

“sostanovalcih” svoje mnenje tudi Sal Mineo: *“Nick Adams mi je – v času snemanja ‘Upornika brez razloga’ – pripovedoval, da sta z Jamesom Deanom imela veliko romanco – ne vem pa, ali se je dogajala, ko sta živela skupaj ali ne. V Hollywoodu je znana tale sostanovalska zgodba – Brando in Wally Cox, Brando in Tony Curtis, Cary Grant in Randolph Scott – in vedno so okrog nje tudi govorce, pa čeprav niso resnične ... Mislim pa, da si Hollywood po tihem želi, da bi bile resnične. Takšni ljubki pari ...”*⁹ Ob tem velja opozoriti na dejstvo, da Grantov ljubimec Randolph Scott (1898-1987), sicer junak vesternov B-kategorije, ni bil nikoli označen kot gej. In še zanimivost: Cary Grant je v filmu *“Night and Day”* (1946) igral gej skladatelja **Cola Porterja** kot *straight* osebnost, prav tako pa tudi gej igralec **Monty Woolley**, ki je v filmu igral samega sebe.

So bili *uporniki brez razloga* sploh uporniki z razlogom ali brez, je stvar hollywoodske filmske mašinerije. Dejstvo je, da jih je potrebovala in lansirala med publiko, željno nekonven-

cionalnih junakov in novih idealov. Filmsko industrijo je bilo potrebno dodobra prevetriti in ena prvih osvežitvev je bil nedvomno **Montgomery Clift** (1920-1966). Svojo kariero je pričel kot maneken že pri trinajstih letih. Bil je neverjetno čeden mladenič, pa vendar se je šele po enajstih letih gledaliških izkušenj odločil za film in leta 1941 podpisal pogodbo z *MGM*. Kot da ne bi bil povsem prepričan o svojih igralskih sposobnostih, se je najprej vpisal v slavni "Actors Studio", svoj prvi veliki uspeh pa je dosegel s filmom Howarda Hawksa "*Red River*" (1948), v katerem mu je delal družbo najslavnejši kavboj John Wayne. Žal pa se s svojo homoseksualnostjo ni mogel nikoli docela sprijazniti, ni mu mogla pomagati niti velika prijateljica Elizabeth Taylor, še manj pa psihiater oz. psihoanalitik **William Silverberg**, četudi je bil sam gej. Tudi "posiljene" zveze z ženskami so se končale klavrno, saj so bile že vnaprej obsojene na neuspeh. V ženski družbi se je vedno dobro počutil, še posebej, če so bile to starejše kolegice, kot *Rosalind*

Russell (1908-1976) ali pa predvsem Myrna Loy (1905-1993), pri kateri je vedno našel tako željeno materinsko zaščito, po kateri je tako vroče hrepenel. Da bi se (do)končno odpovedal in poslovil od homoseksualnosti, si je v sanjah omislil tudi poroko. Njegova nesojena nevesta naj bi postala črna broadwayska pevka **Libby Holman** (1904-1971; samomor). Kot lahko beremo v biografiji "Montgomery Clift – beautiful loser", njen avtor Barney Hoskyns razodeva resnico, da Clift ni imel nikoli obilice gej prijateljev. Prva sta mu obrnila hrbet mladostna prijatelja **Ned Smith** in **Kevin McCarthy**, leta 1914 rojeni igralec in brat lezbične pisateljice **Mary McCarthy** ("*The Group*"). Potem se je na srečo v njegovem življenju znašel kostumograf **Claude Perrin**, ko pa mu je bilo vsega zadosti, se je čestokrat odpravil v gej enklavo Long Islanda in si tam privoščil sadomazohistični seks z dečki, ki si jih je nabral na obali. Zadnji, ki je bedel nad njim, je bil "medicinski brat" **Lorenzo James**, saj Monty, poln alkohola in droge, že dalj

¹⁰ Leigh W. Rutledge, *Unnatural Quotations*; Alyson Publications, Boston 1988, str. 31.

¹¹ Marlon Brando/Robert Lindsey, *Songs My Mother Taught Me*; Century, London 1994, str. 157.

časa ni več zmožgal voditi in uravnavati svojega življenja. Veliko napako pa bi storili, če ne bi zapisali, da mu je vseskozi, še posebej v nezavidljivih depresijah, stal ob strani prijatelj in kolega **Roddy McDowall**.

Tudi **Marlon Brando** bi si lahko s svojim *wild one* imidžem zaslužil daljši odstavek. Pa mu ga ne privoščim, zaradi njegove hipokrizije. Saj, ne morem zanikati, da ne bo kot Stanley Kowalski v "A Streetcar Named Desire" (1951), Marc Antony v "Julius Caesar" (1953), Fletcher Christian v "Mutiny on the Bounty" (1962), Don Corleone v "The Godfather" (1972) itd. večno živel kot filmski junak, pa čeprav je upor že zamenjal s konformizmom. Že res, da je v začetku sedemdesetih let izjavil: "Kot mnogi moški sem tudi sam imel homoseksualne izkušnje in se tega ne sramujem."¹⁰ Zato pa je toliko bolj nerazumljiva sprenevedajoča izjava, ki jo je v lastni avtobiografiji "Songs My Mother Taught Me" (1994) zapisal o svojem prijatelju Montyju: "Res ne vem, če je bil Monty homoseksualec.

Kasneje mi je nekaj ljudi govorilo, da je bil, a že o sebi sem slišal toliko laži, da niti ne verjamem več, kaj ljudje govorijo o drugih. Vem pa, da je v sebi držal težko čustveno breme in da se nikdar ni naučil, kako ravnati z njim."¹¹ Svoje prejšnje izjave ni zanikal, verjetno je že pozabil nanjo. Monty in Brando sta skupaj zaigrala samo enkrat, in sicer v filmu "The Young Lions" (1958). Prvi v vlogi ameriškega junaka, drugi kot nacist, kar bi lahko bilo tudi indikator njunih medsebojnih odnosov.

James Dean (1931-1955) še danes, dobrih štirideset let po svoji tragični smrti, ostaja legendarni upornik, ki je postavil ameriško kulturo na glavo. V hipu je postal karizmatična oseba, avtentična filmska ikona nenavadno osamljene, nerazumljive in odtujene podobe junaka, ki bi ga nešteti radi posnemali, a nikomur ni in ne bo uspelo. James Dean je (bil) en sam. Edini. Nekoč se je pohvalil svojim prijateljem: "Pet velikih imen v Hollywoodu mi ga je pofafalo ..." Svoje največje (platonične) ljubezni pa ni mogel nikoli osvojiti. Pisatelj **Truman Capote**

pripoveduje: “Brando mi je pripovedoval, da mu je Jimmy Dean ves čas telefoniral ter da ga je poslušal govoriti po telefonski tajnici, ni pa mu odgovoril niti mu se oglasil. To je bil eden izmed bolj odbijajočih Marlonovih vidikov. Enostavno se je prestrašil...”¹² Skladatelj in pevec **Peter Allen** (bivši soprog Lize Minnelli, ki je leta 1992 umrl za posledicami AIDSa) je razumel, zakaj se njuno razmerje ni moglo uresničiti: “Dennis Hopper trdi, da James Dean ni bil gej. Mogoči ima prav vse dotlej, kolikor je bil Jimmy biseksualec. Prav gotovo pa ni bil heteroseksualen; raje je imel moške, ki so ga lahko obvladovali, zato je tudi častil Marlona Branda – poleg njegove velike nadarjenosti. Morate vedeti, da so mnogi fantje v Hollywoodu, ki so v svoji mladosti pluli v obe smeri, zrasli v konservativne in preplašene možakarje in ne le, da zanikajo stvari o sebi, temveč o vseh, ki so jih dobro poznali.”¹³ Dean na žalost ni imel sreče niti z Montgomeryjem Cliftom, ki ga je prav tako neskončno oboževal tudi kot igralca. Ko pa ga je poskušal

¹² Boze Hadleigh, *Hollywood Babble On*, str. 150.

¹³ Boze Hadleigh, *prav tam*, str. 156.

¹⁴ Boze Hadleigh, *prav tam*.

¹⁵ Mick St. Michael, *James Dean In His Own Words*; Omnibus Press, London 1989, str. 61.

osvojiti tudi kot človeka, je naletel na nepredirni ščit njegovega telesa. **Nancy Walker** (1921-1992; igralka in režiserka filma “*Can’t Stop the Music*”, 1980) je pripovedovala iz lastnih izkušenj: “Bila sem ena Montyjevih najboljših prijateljic. Vem, da je James Dean občudoval Montyjevo nadarjenost in izgled, ni pa doživel kaj več od bežne zatreskanosti vanj, kaj šele neke velike strasti. Monty in Jimmy sta si bila preveč podobna v svojih seksualnih željah, da bi si bila drug drugemu privlačna. In preveč mazohistična.”¹⁴ Vsaj zanimiva pa je izjava igralke **Carroll Baker**: “Mislim, da je Jimmy umrl nedolžen.”¹⁵

James Dean si je svojo igralsko izobrazbo zagotovil najprej na “Santa Monica Junior College” v Kaliforniji, že naslednja postaja je bila znamenita UCLA. Od tod ga je v svojo dramsko skupino zvabil leta 1921 rojeni igralec **James Whitmore**, ki mu je s svojimi zvezami omogočil tudi nekaj televizijskih in nekaj manj pomembnih, a za nadaljnjo kariero dokaj bistvenih “odskočnih” filmskih vlog. Leta 1951 se je preselil v New

¹⁶ *Mick St. Michael, prav tam, str. 62.*

York, njegova šola je postal "Actors Studio", gledališče pa Broadway. Vloga homoseksualnega arabskega dečka, ki jo je **Andre Gide** oblikoval v proznem delu "*L'Immoraliste*", mu je bila v dramski priredbi pisana na kožo. Nad njim je tedaj bedel ugledni supervizor, a tudi ljubimec **Roger Brackett**. V njegovi najemniški sobici pa tudi ni šlo brez ljubezenskih avantur, zanjo je najprej poskrbel igralec **Nick Adams** (1931-1968; samomor), kasneje pa živahni in radoživi, čeprav kot igralec povsem neuspešni **Bill Bast**: "Gej kot opisni pojem bi opredelil Jimmyja na tako omejen način. Preizkusil je mnogo novih stvari in bil je vedno odprt za nove izkušnje, a odgovora ne morem dati le zato, ker bi bolj zožil kot razširil njegovo osebnost. Bil je ogromno stvari ..." ¹⁶ Vem, da poznate vse tri njegove remek filme: "*East of Eden*" (1955), "*Rebel Without a Cause*" (1955) in "*Giant*" (1956). Za prva dva je glasbo napisal še en njegov ljubimec, **Leonard Rosenman**. Zanimivo je, da je več filmov – kot jih je *Lucifer v blue jeansu* ali *Peter Pan v Porscheju* posnel, predno se je pri štiriindvajsetih letih odločil za odhod v večnost – o njegovem kratkem življenju ufilmanih kasneje. Njegov sostanovalec in zaupnik William "Bill" Bast je za britansko televizijo že leta 1958 napisal dramo "*The Myth Makers*", ki jo je kot celovečerec udejanjil gej režiser **Silvio Narizzano**. Čas za resnico še ni bil zrel, zato je bil Dean poimenovan Alan Swift, mladi filmski zvezdnik, katerega pre zgodnja smrt objokuje vdova (**Pat English**) in predvsem mati (**Kate Reid**), ki se ne more sprijazniti z igralčevim "napačnim in nevarnim" kultom. Bill Bast je za televizijo leta 1976 napisal scenarij še za eno ekranizacijo, in ker je bil tokrat "čas" primernejši, vsebine ni več zavijal v dvoumnosti, saj je film poimenoval preprosto in jasno, "*James Dean*", režiral pa ga je **Robert Butler**. Žal ne posebno uspešen film govori izključno o njunem odnosu; včasih prijazno, ljubeznivo in (za) ljubljeno kot tudi kaotično in kritično razmerje sta upodobila **Michael Brandon** kot Bast in **Stephen McHattie** kot Dean, ki se ga še najbolj spominjamo po stavku: "Življenje je prekratko, želim početi vse." Režiser **Robert Altman**, navdušen Deanov fan, je leta 1982 posnel igrani film "*Come Back to the 5 and Dime, Jimmy Dean, Jimmy Dean*". Večne Deanove oboževalke (Cher, Sandy Dennis, Kathy Bates, Sudie Bond in Karen Black, ki poskrbi za šok, ker se pojavi kot transseksualec z zanimivo moško feminilnostjo) se zberejo ob 20. obletnici smrti, saj so liderke njegovega fan kluba v Teksasu. Sicer pa je Altman posnel "*The James Dean Story*" že leta 1957, in sicer kot dokumentarec, v katerega je vključil intervjuje z njegovimi prijatelji, sodelavci in družinskimi člani. Ob lanskoletni okrogli obletnici smrti je Hollywood obljubil dva projekta. Prvega, "*James Dean: An American Legend*", naj bi režiral debitant

Alan Hogue, drugega s preprostim naslovom "*James Dean*" pa s toliko več denarja bratov Warner **Des McAnuff**. Ker se ne morejo dogovoriti, kdo naj bi ga upodobil (Johnny Depp, Leonardo DiCaprio ali Brad Pitt), bo verjetno scenarij obtičal kar v predalu. Hollywood ni institucija, ki bi filme samo izdelovala, zadolžena je namreč tudi za obljube, ki pa ji še zdaleč ne pomenijo tudi dolga.

Rock Hudson (1925-1985) je bil eden tistih *bona fide* zvezdnikov, ki ostaja v spominu bolj kot katerikoli njegovih šestdesetih filmov. Mnogi se znajdejo v zagati, če morajo naštetih kaj več kot le peščico njegovih del, res pa je, da bosta vsaj najbolj znamenita in razvpita filma "*Pillow Talk*" (1959) in "*Giant*" (1956), ki mu je prinesel tudi edino nominacijo za oskarja, ostala vedno v spominu. V slednjem je glavno žensko vlogo odigrala **Liz Taylor**, njegova prijateljica in zaupnica, o kateri je ob neki priliki dejal: "Elizabeth Taylor ima rada moške okrog sebe. Čeprav gre le za enega in čeprav je vse platonsko. Ne verjamem, da ima mnogo prijateljic ... Je romantična, in z moškimi v bližini dobi občutek romantičnosti, a brez gnjaveža."¹⁷ Saj, zato ima ta "pederska mati" tako rada geje. Mimogrede, tudi njen drugi soprog, igralec **Michael Wilding**, je bil gej. Seveda pa je predvsem geje imel rad tudi Rock Hudson. In ker sta bila njegova soigralca v "*Velikanu*" tudi **Sal Mineo** in **James Dean**, se romanci z njima pač ni mogel upreti, čeprav o Jimmyju ni imel najboljšega mnenja: "Osebnost ga nisem imel posebno rad", vendar je še pristavil, "kar pa ni pomembno ... Bil je briljanten mladenič, ni pa vedel, kaj naj počne s starimi."¹⁸ Ker se je Jimmy poslovil od življenja tik pred zadnjim prizorom zadnjega filma, ga je, če dobro pogledate, nadomestil drug gej igralec, **Nick Adams**.

Rock Hudson se je kot Roy Harold Scherer rodil v Winnetki, Illinois, očetu mehaniku in tovarnjakarju. Nista se razumela in kmalu je postal Roy Fitzgerald, v spomin na starega očeta. Oče mu je namenil svoje delovno nasledstvo, ki bi bilo za Roya seveda prava mora. Kakor je bila prava mora tudi velika osamljenost. "Ljudje niso bili tako prijazni kot na Srednjem Zahodu. Bilo je zelo težko najti prijatelje,"¹⁹ se je spominjal. Vendar pa je v Long Beachu obstajala homoseksualna komuna in Roy jo je leta 1947 odkril. Tu je bil gej bar, po katerem so se "sprehajali" moški in poslušali opolzke pesmi, ki so jih pele črnske pevke. Ob vikendih pa so se zbirali na plaži, se predajali soncu ob vili Riviera, kjer so si na Ocean Boulevardu najemali sobe. Roy je bil tako prvič predstavljen precejšnji skupini moških, ki so bili do svoje (homo)seksualnosti scela in povsem odprti. Eden od njih, ki ga je Roy srečal, je bil **Ken Hodge**, producent radijske oddaje "*Lux Radio Theatre*". Roy je imel takrat šele enainvajset let, Ken šestintrideset, a imel je

¹⁷ Boze Hadleigh, **Hollywood Babble On**, str. 78.

¹⁸ Rock Hudson/Sara Davidson, **Rock Hudson - His Story**; Bantam Books, London 1988, str. 91.

¹⁹ Rock Hudson/Sara Davidson, *prav tam*, str. 41.

²⁰ Boze Hadleigh,
Hollywood Babble On,
str. 143.

čudovite plave lase, odličen stil oblačenja, živel pa je v podstrešnem stanovanju z neprecenljivim klasičnim pohištvom gradu Marmont, last njegove tete Bernadette. Ken je bil prva oseba, ki je Roya seznanil s show businessom. In, seveda, s seksom; postala sta ljubimca in se preselila v Hollywood. Tu je Royu prekrizal pot **Henry Wilson** in Ken je izpadel iz igre.

Wilson je bil razvpit homoseksualec, a uspešen tudi kot "lovec na zvezde". Imel je stalno spremstvo mladeničev, ki so mu delali družbo v nočnih klubih in prihajali na vrtoglave zabave v Stone Canyon, kjer je stanoval. Bil je razvpito znan, predvsem po tem, da je skoraj vsem novoodkritim filmskim igralcem, večinoma gejem, spremenil originalna v nova imena. Royeva lepota in privlačnost sta bila njegov zaščitni znak, žal ne dovolj izrabljen in uporabljen v filmskih vlogah. Sicer je tudi sam priznal, da je njegov talent relativno omejen. Wilsonu se je sprva celo upiral, mogoče iz narcisoidnosti, vsekakor pa zaman. Rodila se je zvezda. Debitiral je v filmu *"Fighter Squadron"* (1948), a slava še zdaleč ni prišla čez noč. "Fant iz soseščine" je zablestel šele v melodramah dansko-ameriškega režiserja Douglasa Sirka: *"Has Anybody Seen My Gal?"* (1952), *"Magnificent Obsession"* (1954), *"Captain Lightfoot"* (1955), *"All That Heaven Allows"* (1956), *"Written on the Wind"* (1957) ali *"The Tornished Angels"* (1958). Hudson je ženske v svojih filmih pogosto ljubil ali pa jih sovražil, še največkrat pa oboje hkrati. "Box Office" zvezda št. 1 je postal leta 1957 in potem leta 1959 še enkrat, takrat po zaslugi "posteljne komedije" *"Šepetanje na blazini"*, eni od treh uspešnic, ki jih je zaigral s prijateljico **Doris Day**, na račun katere se je znal tudi pošaliti: "Zakaj ne date v naslov tega: 'Z Doris je posnel le tri (filme)!' In utrdil norme za ogromno ljudi."²⁰ Mimogrede: leta 1960 in 1962 ga je s prvega na drugo mesto "box officea" izpodrinila prav Doris Day. Skozi šestdeseta leta je bil Rock domače ime na jeziku prav vsake vsaj malce filmsko zanesenjaške gospodinje, trdno zasidran v *klozetu* in zakamufliran s pogodbeno poroko z Wilsonovo tajnico Phyllis Gates, s katero pa zakon, logično, zares ni mogel dolgo trajati. Zaradi njegovih agentov, menedžerjev, producentov in drugih skrbnikov "moralne avtoritete" igralca, gejev na filmu seveda ni smel igrati. Še najbolj se je gejevstvu približal z vlogo playboya v filmu *"A Very Special Favor"* (Michael Gordon, 1965), v katerem ponareja nepristranskost do deklet, tudi ko ga hoče zapeljati njegova psihiatrinja Leslie Caron. Žal je imel kasneje s filmi vse manj sreče, s tem pa tudi vse manj uspeha. Nekaj dela je našel na televiziji, kjer je v seriji *"Dynasty"* (1984-85) zavladata prava panika oz. škandal, ki so ga zagnale "kolegice" v zvezi z njegovimi poljubi. Zadnji film *"The Ambassador"* je bil končan šele leto dni po njegovi smrti; neuspešno delo je predvajala tudi TVS.

Sedaj pa nazaj v njegovo mladost, v njegovo zasebno in ljubezensko gej življenje. **Mark Miller** je bil pevec, **George Nader** pa študent igre, petja in plesa, ko sta se leta 1947 srečala pri sodelovanju v produkciji musicala "Oh, Susannah!" v *Pasadena Playhouse*. "Oba sva bila vzgojena v veri, da se zaljubiš in ostaneš zaljubljen vse življenje."²¹ je izjavil George Nader, sicer kasneje renomirani filmski igralec in režiser. Mark jih je imel petindvajset, George trideset in Rock šestindvajset let, ko so se leta 1951 srečali. Najprej so živeli v troje in eden izmed razlogov, da so si postali tako blizu, je bil v tem, da se niso smeli svobodno gibati izven zidov in se preveč prikazovati v moški družbi. To je bil še čas "srednjega veka", beseda gej se še ni javno uporabljala, za ljudstvo so bili preprosto *fairies*. Vsi trije so bili globoko v "ilegali": če si je kdo želel tipa, za katerega ni bil prepričan, ali je gej, je o tem dobro obveščeno osebo povprašal s frazo "is he musical?". Ja, takšno je bilo takrat življenje, pravzaprav nič manj in nič bolj zabavno kot dandanes. To seveda še posebej dobro vedo slovenski filmski delavci oz. umetniki.

Edino dovolj svobodno mesto, kjer so se geji počutili kolikor toliko samozavestno, je bil Lake Arrowhead. Nekateri, še posebej Rock, so imeli pravo fobijo, da ga ne bi zasačili v seksualni situaciji z moškim. Če je imel sostanovalca, je obvezno imel tudi dva telefona. Prav bolešno je pazil, da ga fotografi niso nikdar mogli slikati z moškim. S kakšnim skrivnostnim, pravzaprav vohunskim načinom je sprejemal partnerje v sobo in se od njih poslavljaj, je povedal njegov prijatelj, igralec **Dean Dittman**: "Kot bi za nami oprezali Rusi." Ampak zadeva je bila v petdesetih letih za geje v Ameriki vse prej kot rožnata, zato je Dittman že precej resneje dodal še: "Kar pravzaprav tudi so."²²

Prva tri leta je Rockov sostanovalec bil **Bob Preble**, igralec s pogodbo pri *Twentieth Century Fox*. Mimogrede: Rocku je filme narekoval *Universal*. Rocka in Boba je seznanil Wilson in postala sta najboljša prijatelja; Preble je vedel, da je Hudson gej: "... in sem bil malce vznemirjen, nakar sem si dejal, le premikaj se po vetru." Rock je govoril Marku in Georgu, da je Bob *straight* in da sta izključno sostanovalca, ampak nekateri drugi prijatelji so vedeli povedati, da je bilo njuno razmerje intimno. Nenazadnje je celo Preble priznal, da sta on in Rock imela "malce eksperimentiranja ob nekaterih priložnostih, po tem, ko sva malce popila, vendar ni bilo nič takega, čemur bi lahko rekel resen odnos. Mislim pa, da je le upal, da bodo ovire sčasoma padle. Celotna situacija je začela preraščati v nekaj, kar bi bilo tuje meni samemu ali mojemu vedenju. Preden se je to zgodilo, sem odšel in se poročil z Yvonne."²³

Rock je imel strahotno veliko seksualne energije. Mark Miller se je nekoč pošalil: "Če ti nekdo pomigne, še ne pomeni, da

²¹ *Rock Hudson/Sara Davidson, Rock Hudson - His Story*, str. 51.

²² *Prav tam*, str. 56.

²³ *Prav tam*, str. 64.

²⁴ *Prav tam, str. 57.*

²⁵ *Prav tam, str. 57.*

²⁶ *Prav tam, str. 170.*

ga moraš tudi pofukati”, ampak Rock se ni pustil zмести in je odgovoril: “O, pač.”²⁴ V tistih časih je v Ameriki prevladovala “modrost”, da je bil moški lahko normalen ali pa peder. Nič takega kot biseksualnost ni prišlo v poštev. V resnici pa je seveda obstajala pisana paleta variant homoseksualnih tipov, od tistih, ki so bili feminizirani, do takšnih, ki so skušali biti videti čimbolj možati. Rock je omenil nekemu prijatelju, da je bil režiser **Stockton Briggie** “najbolj ‘straight’ homoseksualec, ki jih je kdajkoli srečal. Brez kakršnihkoli ženskih sledi v obnašanju, celo zasebno, med prijatelji, ne.”²⁵

Ampak zgodilo se je, da je prišlo do prvih sumničenj o Rockovi seksualni identiteti. Poleti leta 1971 je skupina gejev na Manhattan Beach v Kaliforniji pripravila sicer tradicionalno, vsakoletno zabavo, ki so jo vedno zabelili tudi s kakšno zanimivo temo. Tokrat so uprizorili slavnostno poroko oz. sklenili sveti zakon med Rockom Hudsonom in **Jimom Naborsom**. Trač rubrike trač časopisov so bile naslednji dan vse polne novic o “nezaslišani” zvezi dveh hollywoodskih zvezd. A treba je priznati, da so bili “novinarji” dovolj diskretni, saj so zapisali le: “One is like the Rock of Gibraltar; the other is like your neighbor.”²⁶ Res, povsem zabavno, ampak Rock od takrat dalje ni imel več miru. Na televiziji, radiu, v časopisih in celo po telefonu so ga novinarji nadlegovali, naj končno javno odgovori na namigovanja. “Potolažil” jih je z odgovorom, da je Jim Nabors samo njegov “priložnostni” prijatelj. Končno je bil Rock še vedno *king*, Jim pa *queen*, seveda pa jim je to zamolčal.

Zadnji, najbolj znani, razvpiti in zviti Rockov ljubimec je bil **Marc Christian**. Srečala sta se jeseni leta 1982. Marc je bil *health freak* in je občasno “delal” v fitness studiu. Imel je enaindvajset in Rock sedeminpetdeset let. Njuno zgodbo opisuje film “*Rock Hudson*” (**John Nicolella**, 1990), v katerem naslovnega junaka poskuša uosebiti dokaj neznan **Thomas Ian Griffith**. Marc menda ni bil seznanjen z Rockovo boleznijo in tako bil potrjen možni okužbi in strahu pred njo, ko je za bolezen le izvedel. Le on ve, koliko resnice je bilo resnično v teh trditvah. Če bi Rock Hudson umrl za rakom ali srčnim infarkt, bi njegova smrt izzvala mnogo manjšo pozornost javnosti. Kljub njegovemu lastnemu molku in kljub molku njegove številne gej družbe, je Rockova homoseksualnost postala javna tema. Ne dolgo, predno je zbolel, so mu ponudili *butch-gej* vlogo v “*La Cage Aux Folles*” Allana Carra, ki jo je najprej igral Gene Barry, potem pa gej igralec Van Johnson, in Rock je pri tem musicalu kot gledalec neznansko užival. Sam pa je vlogo, žal, zavrnil. Takoj po Rockovi smrti je eden izmed njegovih tovarišev odšel na televizijo in zanikal, da bi bil “nujno” gej. Isto se je pisalo v revijah in časopisih. Mediji so se dali z lahkoto zapeljati homofobiji, priznati pa jim je treba tudi, da

so v javnosti zbudili zavest o aidsu, saj so jo opozorili, da se ji ne more upreti niti bogastvo, slava ali oboževanost, in tako posredno pomagali podpirati fundacije za raziskave aidsa ter skrbeti za njegove žrtve. Rock Hudson je bil slaven že dolgo prej, preden je zbolel za aidsom. In bo slaven še potem, ko mogoče aidsa že ne bo (nikoli) več. Tik pred smrtjo, 2. 10. 1985, je še dejal: "Nisem srečen, ker imam aids, a če bo to pomagalo drugim, lahko vsaj vem, da je moja lastna nesreča imela nekaj pozitivnega."²⁷ Ampak čisto nazadnje pa le moramo priznati, da se njegova umetnost ni skrivala v filmski igri, pač pa predvsem v prikrivanju svoje prave identitete skozi vse življenje. Njegov kolega, gej igravec **Paul Lynde**, je to resnico dobro zadel: "Rock Hudson je bil čustveno zaprt. Sovražil je igranje heteroseksualnosti na filmu, sovražil je sprenevedanje v življenju, a prav tako je sovražil vsakogar, ki bi mu rekel gej. Skupaj sva igrala, nisva pa se mogla vživeti v vse. Sam sem se zelo razgaljal, on pa je vse zadrževal v sebi. In še sedaj, ko ni več veliki zvezdnik, je še vedno tako zavrt."²⁸ Žalostno zgodbo končajmo veselo, kot se za gej igralca tudi spodobi. In sicer z besedami, ki mu jih je namenila njegova kolegica, igralka **Gina Lollobrigida**: "Da je bil Rock Hudson gej, sem vedela v tistem hipu, ko se ni zaljubil vame."²⁹

²⁷ Raymond Murray, *Images In The Dark*; TLA Publications, Philadelphia 1995, str. 213.

²⁸ Boze Hadleigh, *Hollywood Babble On*, str. 153.

²⁹ Prav tam, str. 159.

SISSY TIPI

Naslednji, drugi klasično ameriški filmski karakter kot "izgovor" za stereotip homoseksualca se imenuje *sissy*; za njim so se številni gej scenaristi, režiserji in igralci leta in leta uspešno "skrivali". *Sissy* je pomanjševalnica oz. ljubkovalno ime za Cecilio. V moškem svetu pa je ekvivalent za *tomboy*, seveda pa mnogo manj priljubljen, če že ne osovražen, predvsem pa podvržen verbalnemu zasmehovanju, če že ne psihični torturi. Če je *tomboy* fant, ki je "trd kot tamen kost", je *sissy* "mamin sinček". Le redko kdo premaga takšno vzgojo in postane *pravi moški* kot Douglas MacArthur, ki je postal general in vojaška legenda, čeprav ga je mati še pri osmih letih oblačila v krilca. Nekaj tipičnih *tomboy/sissy* antipodov je nogometaš/baletnik, Axl Rose/Chopin ali gospodar/sluzabnik, čeprav za slednjega velja preskok – če si pozorno ogledate film "*The Servant*" (**Joseph Losey**, 1963) – ki je manjši od enega samega koraka. Angleški butlerji so nasploh popolnoma drugačni od ustaljenih predstav in njihova vloga še zdaleč ni nujno drugotnega pomena, kar je v zadnjem času uspešno dokazal gej igravec **Stephen Fry** v priljubljeni TV nanizanki "*Jeeves and Wooster*", saj bi bil brez njega gospodar povsem izgubljen. Filmski spomenik *sissy* tipu je postavil igravec **Bert**

Lahr (njegov sin **John Lahr** je napisal biografijo gej dramatika **Joa Ortona**, "*Prick Up Your Ears*", po kateri je **Stephen Frears** leta 1987 posnel istoimenski film) kot bojazljivi lev v filmu "*The Wizard of Oz*" (1939). Pa kaj, tudi Bikec Ferdinand je rad duhal rožice in Medvedek Pu, jasno, rad lizal med. Vendar, če je leva strah, ne more biti več kralj živali, je le še ljubki mucek. In če je v moškem doza feminilnosti "povečana", ne more biti več *pravi*, lahko je le *sissy*. Homoseksualec torej. To "nedolžno" besedo *Motion Picture Production Code* seveda ni prepovedoval in je bila zato tolikanj bolj dobrodošla iznajdba oz. zamenjava za umazano *fag* ali *fairy*. Pravzaprav so izraz *sissy* prvotno namenjali preobčutljivim mladim dekletom, ki so se bale vstopiti v življenje oz. zakonski jarem. V tem primeru gre za deminutiv besede *sister*. In če tej besedi dodate še eno, navidez nepovezljivo, dobite *sister boy*, ki označuje fanta, ki živi s svojo najboljšo prijateljico kot brat s sestro. Ker je gej, seveda. Tako v filmu "*A Taste of Honey*" (**Tony Richardson**, 1961) Jo (**Rita Tushingham**) svojemu najboljšemu prijatelju Geoffu (gej **Murray Melvin**) pravi: "You're just like a big sister to me." Če je moški v svojem bistvu *sissy*, potem se zaman trudi dokazovati svojo moškost. In če v tem še pretirava, lahko postane tudi pretirano smešen. Takšnega tipa je v burleskah "*Sailor Made Man*" (1921), "*Grandma's Boy*" (1922) ali "*The Kid Brother*" (1927) uspešno upodabljal **Harold Lloyd**. Čutiti je, da se v igri ni posebno trudil. In res se igralcem, ki so jim bile namenjene takšne vloge, ni bilo potrebno posebej vživljati. Igrali so sami sebe, ker so bili vsi po vrsti homoseksualci. Tak igralec, ki bi mu, če bi ga srečali na cesti, rekli *tetka* – ali v najboljšem primeru *teta*, če bi bilo v njem dovolj moškosti – je bil v svojem igralsko izpovednem registru, četudi talentiran, močno omejen. Ne morete si ga predstavljati v vesternu, kako jaha kot John Wayne. Ne, predstavljate si ga lahko, v šali rečeno, le kot konja. Potrebno pa je tudi poudariti, da si tudi Johna Wayna ne moremo predstavljati v vlogi moške barske striptizete.

Kdo so ti igralci, ki resda niso postali mednarodne filmske zvezde, Hollywooda pa si brez njih ni moč predstavljati. Prvega mesta ni mogoče odreči igralcu, ki je bil v tridesetih in štiridesetih letih najbolj znan hollywoodski *pansy*. Ta čudovita *mačeha* je bil **Franklin Pangborn** (1893-1958), *pansy* pa je seveda samo še en ameriški slangovski izraz za homoseksualca. Če znate brati ali poslušati ali gledati med vrsticami, potem vam pomen besed, ki jih v filmu "*Night After Night*" (1932) gangster George Raft na vprašanje, kakšne rože si želi na svojem grobu, nameni svojemu gangsterskemu rivalu, ne more biti tuj: "Anything you like, except pansies." Pangborn je v svoji trideset let trajajoči filmski karieri igral v preko sto filmih eno samo

vlogo. Pa čeprav je enkrat bil mehkobučen tajnik, *pet shop boy* ali lakaj in drugič spet krojač, hotelir ali dramatik. Kot karakterni komediant je bolj kot kdorkoli drug razsikal naokrog svoje odprte in izzivalne poglede. A četudi ni nihče bolj zardeval kot on, četudi ni bil nihče bolj razdražljiv ali nedolžen, pa je vedno znal in zmožel obdržati svoje dostojanstvo. Celo takrat, ko ga je v filmu *“Just Around the Corner”* (1938) prenentala mala Shirley Temple. Brez njega si ni moč predstavljati filmov *“International House”* (1933), *“My Man Godfrey”* (1936), *“Stage Door”* (1937) ali *“Hail the Conquering Hero”* (1944), še najbolj pa ostaja v spominu po pripombi, ki jo kot opravljeni trgovski potnik izreče v filmu *“Easy Living”* (**Mitchell Leisen**, 1937). Govorice o ljubezenski aferi med delavko (**Jean Arthur**) in magnatom z Wall Streeta (**Edward Arnold**) zna zares dobro začiniti: “Kjer je dim, je tudi nekdo ... ki vleče.”

Edward Everett Horton (1887-1983) je bil lahkoživ komedijant, ki je postal slaven po svojih “živčnih” vlogah, nemalokrat roza obarvanih. Ko je umrl, je ameriški filmski tednik *Variety* v svoji znameniti, čeprav žalostni rubriki *Obituaries*, zapisal: “Vsesplošni ljubljenec na sprejemih v ženskih klubih vse do smrti. Edini sostanovalec na Horton Lane; doživljenjski guvernator v San Fernando valley z znamenitim posestvom. Njegova mati se je vedla kot njegova skrbnica do njene smrti pri 101. letu. Nikdar poročen.”³⁰ Svojo filmsko kariero je pričel že leta 1918, slaven pa je postal, ko je uspešno gledališko vlogo ponovil v filmu *“Holiday”* (**George Cukor**, 1938) kot mentor in prijatelj Caryja Granta. Kot siten soprog, ker se ni dobro počutil v tej vlogi, je nastopil ob **Miriam Hopkins** v *“Design for Living”* (1933) ali ob **Alice Brady** v *“The Gay Divorcee”* (1934) kot “Pinky”. Ker so ga ženske vedno obdajale (in preganjale), je v svoji kriptogej vlogi še najbolj užival v filmu *“Reaching for the Moon”* (**Edmund Goulding**, 1931), kot osebni sluga postavnega finančnika **Douglasa Fairbanksa**.

Tudi karakterni igralec *little man* vlog, **Ernest Truex** (1890-1973), je na filmu debitiral leta 1918. Horton je odigral Bensingerja, novinarsko “deklico za vse” v filmu *“The Front Page”* (1931), Truex pa je vlogo ponovil v novi verziji filma, tokrat z naslovom *“His Girl Friday”* (1940). Najbolj pa je zaslovel v farsični komediji o bitki med Grki in Amazonkami, *“The Warrior’s Husband”* (1933), v kateri je odigral vlogo Sapiensa, feminiziranega homoseksualca, ki postane tarča številnih gej štosov. **Grady Sutton** (1908-1995) ostaja še najbolj v spominu po vlogi v *“Movie Crazy”* (1932), ki je najboljši zvočni film Harolda Lloyda, v katerem se kot *small-town boy* odpravi iskat srečo v Hollywood. Ko se v neki restavraciji pojavi miš, je prav Sutton tisti in edini, ki v strahu in šoku

³⁰ Keith Howes, **Broad-casting It**; Cassell, London 1993, str. 362.

skoči na mizo. **Eric Rhodes** (1906-1990) je bil še najbolj uspešen kot komik v **Astaire/Rodgers** musicalih, med njimi kot Italijan v filmih *“The Gay Divorcee”* in *“Top Hat”* (1935), v katerem kot Tonetti Astairu prevzame Ginger, a se Fred hitro potolaži, ko sliši: “Your wife is safe with Tonetti – he prefers spaghetti.”

Ločnico med ameriškim in angleškim filmom ni težko vzpostaviti, če ne drugače, po samih finančnih konstrukcijah. Angleži so uspešno ustvarjali – vedno, v vseh obdobjih in v vseh gibanjih – svoj razpoznavni umetniški film, poleg tega pa so v obilju pomagali soustvarjati tudi ameriške tako čistokrvne kot samo kvazi mojstrovine. Tako igralci kot režiserji. Nenazadnje je bil Anglež tudi **Sir Charles Chaplin**, ali pa **Sir Alfred Hitchcock**. Ni eminentnega angleškega filmskega umetnika, ki ne bi šel okušat slavo tudi v Hollywood. Zanimljivo malokrat se je zgodilo obratno. Morda je v tem svetla izjema zgolj **Ernest Milton** (1890-1974), ki je Angležem razodel bistvo ameriškega *sissy* tipa. Najbolj prepričljivo in zabavno mu je to uspelo v odličnem musicalu *“It’s Love Again”* (1936), in sicer v vlogi teatralnega gledališkega impresarija, izjemno temperamentnega in vedno sijočega Archibalda Raymonda, katerega vodilni mož iz skupine označi kot *queer duck*.

Če angleški igralci ne bi sami prihajali v Hollywood, bi jih bil le-ta prisiljen “uvoziti”, če ne za druge, vsaj za vloge butlerjev, kajti nihče ni znal tako ponižno sklanjati glavo pred gospodarji. Do podrobnosti so poznali njihova skrita nagnjenja, jim pripravljali “teren”, jim bili zaupni in vdani, predvsem pa jih niso nikdar izdali. Čeprav so svojo predanost nemalokrat hlinili in so “za prvim vogalom” znali biti celo žaljivi, so gospodarji z veseljem poravnavali njihove račune, ki običajno niso bili majhni, saj so se dobro zavedali, da noben užitek ni zastonj. Takšne karakterje je z velikim uspehom podajal **Eric Blore** (1887-1959). Njegova filmografija je izjemno dolga, posebej pa izstopa vloga v *“Top Hat”*. V tem filmu namreč izusti tudi: “We are Jones, sir.” Ni potrebno opozarjati na (možen) pomen teh besed. V filmu *“Gentleman’s Gentleman”* (1939) pa je zaigral urejenega in čednega, skratka, originalno angleškega snoba. In prav tip takšnih snobov, nekakšno angleško verzijo ali zamenjavo za ameriške *sissy* junake, sta uspešno upodabljala **Arthur Treacher** (1894-1975) v filmu *“Thank You Jeeves”* (1936) ali **Alan Mowbray** (1893-1969) v *“My Man Godfrey”* (1936) in še v skoraj štiristotih podobnih filmih.

Angleški igralci, ki so delo pri filmu v glavnem kombinirali z ustvarjanjem na gledaliških odrih, so se s prikrivanjem homoseksualnosti trudili in obremenjevali mnogo manj kot njihovi ameriški kolegi. Nenazadnje jih je cena slave zelo redko preganjala. Če pa jim je že “zagorelo pod petami”, so se

vedno lahko vrnil oz. skrili v varno naročje gledališča, saj niso zaman ugotavljali, recimo za *The West End Theatre*, da ga je svojčas upravljala "homoseksualna mafija". In nič drugače ni veljalo za druge teatre. In druga, prejšnja in kasnejša obdobja. Eden najbolj ekscentričnih angleških igralcev je bil nedvomno duhoviti **Ernest Thesiger** (1879-1961). Svojo najbolj eksplicitno gej vlogo je ustvaril v klasičnem horrorju "*The Old Dark House*" (**James Whale**, 1932), v katerem se zlaže: "Have some gin. It's my only weakness..." **Dennis Price** (1915-1973) je imel vso možnost postati zvezdnik v štiridesetih letih, če se ne bi tako zelo oklepal stranskih vlog v okoli devetdesetih filmih. Njegove specialitete so bili samski moški, dandyji in esteti, bil pa je eden redkih odkritih gej igralcev, ki je tudi na filmu z veseljem igral vloge gej oseb, kot sta bila Robbie Ross v "*Oscar Wilde*" (1960) in matinejski idol Tiny Calloway v "*Victim*" (1961). **Charles Hawtrey** (1914-1988) je svojo igralško kariero pričel že kot otrok, kasneje pa je kot visok in slok komik uspel predvsem kot družinski član serije "*Carry On*".

Dva velika angleška igralca, ki sta sebi in svetu "priznala" svojo heteroseksualnost, sta bila **Peter Finch** (1916-1977) in **Richard Burton** (1925-1984). Oba sta odigrala vsaj dva lika gejev: Finch Oscarja Wilda v "*The Trials of Oscar Wilde*" (1960) in dr. Daniela Hirscha v "*Sunday Bloody Sunday*" (**John Schlesinger**, 1971), Burton pa naslovno vlogo v filmu "*Alexander the Great*" (1956) in Charlijevega sostanovalca in ljubimca Harryja v patetični komediji/drami "*Staircase*" (1969). Svojega kolega **Rexa Harrisona**, ki se je moral kar naprej truditi z dokazovanjem moškosti, je Burton v kočljivih prizorih – ki jih v filmu sploh ni bilo, saj imata celo v postelji do vratu zapeti pižami – neprestano z navdušenjem spodbujal: "Poslušaj, ljubi. Prestara sva, prebogata in preslavna, da bi to lahko počela. Torej, dajva."³¹ Ja, tako Burton kot Finch nista nikdar bila homofobična. Burton je izjavo o svoji osebnosti primerno ironiziral: "Morda je večina igralcev latentnih homoseksualcev in to prikrivamo s pijačo. Nekoč sem bil homoseksualec, a se ni obneslo."³² V Finchovi izjavi pa se da slutiti nekaj več tehtnega premisleka, če že ne življenjske filozofije: "Moški, ki izkusi le eno vrsto seksualnosti, je seksualno nepopoln. In vendar se mnogi zadržujemo, zaradi navad, strahu, dogm. Čemu se bojimo razširiti svoje horizonte? In tudi sam nisem izjema. Poskušam pa, posebno v svojem delu, to popraviti."³³

Sir Noel Coward (1899-1973) je bil vsestranski umetnik, igralec in režiser, pisatelj in dramatik, skladatelj in pevec, skratka, performer. S svojimi zloveščimi in pogubonosnimi liki je ustvaril še zadnjo različico *sissy* tipov, ki jo je najbolj dovršeno izpeljal z vloge egoističnega in ciničnega založnika, ki v filmu "*The Scoundrel*" (1935) umre, da bi se vrnil na

³¹ Boze Hadleigh, *The Lavender Screen*; Carol Publishing Group, New York 1993, str. 92.

³² Prav tam, str. 91.

³³ Prav tam, str. 99.

³⁴ Boze Hadleigh, *Hollywood Babble On*, str. 148.

³⁵ Prav tam, str. 148.

³⁶ Prav tam, str. 148.

zemljo in si tako še poslednjič zagotovil ljubezen. Morda ga je z besedicami "destiny's tot" še najbolje označil njegov soigralec, sicer priznani gej kritik **Alexander Woollcott**, tudi ko je gledal njegove filme, med katerimi je najuspešnejše posnel režiser **David Lean**: "*This Happy Breed*" (1944), "*Blithe Spirit*" (1945) ali "*Brief Encounter*" (1946). Gledalci so se ga najbolj zapomnili, med drugim, po ostrem, rezkem glasu, po obveznem "cigaretšpicu" in živahnih pesmicah "Mad Dog and Englishmen", "Mrs. Worthington" ali "Mad About the Boy", o kateri je **Douglas Fairbanks Jr.** dejal: "Pogosto sem slišal, da je Noel Coward napisal to pesem svojemu prijatelju Caryju Grantu..."³⁴

Coward je bil za javnost zaprt v klozetu, v zakulisju pa je bila njegova homoseksualnost daleč proč od skrivnosti. Njegovo *mainstream* držo so sproti podirali njegovi najboljši prijatelji, prijateljice pravzaprav. Ena teh je bila nedvomno lezbična revijska zvezda dvajsetih in tridesetih let, **Beatrice Lillie** (1898-1989), ki je o njem vedela povedati tudi tole anekdoto: "Nekoč sva bila z Noelom v Parizu. V sosednih sobah, seveda. Neke noči sem se počutila precej navihano in sem torej potrkala na Noelova vrata in ko je vprašal: 'Kdo je?', sem znižala glas in rekla: 'hotelski detektiv. Menda imate gospoda v svoji sobi?!' Nakar je odgovoril: 'Samo trenutek, ga bom vprašal.'"³⁵ Sicer pa mu je bila najbolj "zvesta" – bila sta nekakšen ščit drug drugemu – **Gertrude Lawrence** (1898-1952), še ena biseksualna revijska zvezda dvajsetih let. O njej je Lillie povedala: "Poznala sem jo bolje od moža ..." ³⁶

Coward je klasični primer angleškega *man of the theatre* 20. stoletja. Kot princ Mussel je v predstavi "*The Goldfish*" debitiral že leta 1911, nato pa bil vrsto let izjemno popularen kot igralca deških vlog, dokler ni za svojo reputacijo poskrbel z lastno komedijo "*I'll Leave It to You*" (1920). Igre, ki so sledile, je zaznamovala frivolnost, predvsem pa izrabljanje stisk in razočaranj, v katerih se je brez pravega smisla znašla medvojna generacija. V "*Fallen Angels*" ali "*Easy Virtue*" (1925) je izkoristil fasciniranost publike s seksom, škandali in psevdosofistikacijo. V komedijah "*Hay Fever*" (1925), "*Private Lives*" (1930), "*Hands Across the Sea*" (1936) ali "*Present Laughter*" (1943) so karakterji odrasli, ki živijo v moškem adolescentskem fantazijskem svetu, v katerem družinsko življenje nima več pravega pomena, v katerem ni obveznosti. Razen do užitka. Osebe ne opravljajo resničnega dela in denar – v desetletju depresije, pohoda lakote in pozneje še vojne – je le sredstvo za trošenje. Njegove najboljše igre, navadno napisane v nekaj dneh, ga razgaljajo kot vztrajnega igralca na odru življenja, ki mora kot homoseksualec dodobra obvladovati prikrivanje, hlinjenje in pretvarjanje, da lahko sploh preživi.

Čeprav je bil gej, njegovo življenje ni bilo pretirano senzacionalno. Rebecca West je o njem zapisala: "V svojem seksual-

nem življenju je ohranil brezhibno dostojanstvo; bil je rezerviran, a brez laži." Čeprav odkrite homoseksualnosti v svojih delih publiki ni razodeval, pa se je skozi svojevrstno sofisticiranost spretno zrcalila v likih, ki jih je projiciral tako na odru kot na filmu. Bodisi kot igralec v filmu "*Boom!*" (ki ga je leta 1968 posnel režiser **Joseph Losey** kot adaptacijo drame "*The Milk Train Doesn't Stop Here Anymore*" **Tennesseeja Williamsa**), v katerem je odigral vlogo "kričče kraljice", Witch of Capri imenovane, bodisi kot scenarist filma "*Design for Living*" (1933), v katerem pa od prvotno zamišljenega biseksualnega trikotnika, ki so ga sestavljali **Miriam Hopkins**, **Frederic March** in **Gary Cooper**, v adaptaciji **Bena Hechta** in režiji **Ernsta Lubitscha**, ni ostalo niti sledu. Leta 1968 je režiser **Robert Wise** posnel o njem (glasbeno) biografijo "*Star!*" Cowarda je izjemno dobro zadel gej igralec **Daniel Massey** (1933), ki ga je Coward tako rekoč posinovil, saj ga je srečal že, ko je kot devetletni deček debitiral v filmu "*In Which We Serve*" (**Coward** in **Lean**, 1942). Razumljivo je, da je homoseksualnost v filmu popolnoma zabrisana, Coward pa predstavljen kot povsem deseksualizirana osebnost.

Takšnih primerov biografskih filmov, ki so zavestno potvrdili junakovo (homo)seksualnost, je nešteto. V tem oziru mogoče še najbolj izstopa film "*Night and Day*" (1967), v katerem je gej skladatelj **Cole Porter** (1893-1964), ki ga sicer igra **Cary Grant**, povsem "razosebljen". Zadeva je pripeljana čez rob absurda predvsem zato, ker v njem igra gej igralec **Monty Woolley** (1888-1963) samega sebe, vendar kot *straight* igralca Montyja Woolleya. Sicer pa naj ne bi bila seksualna orientacija tista stvar, po kateri bi se veljalo posameznega umetnika zapomniti. Po čem naj bi ostal v spominu Noel Coward, je odgovoril sam: "Po svojem šarmu."

LITERATURA:

- DYNES, W. R. (1990): *Encyclopedia of Homosexuality*, St. James Press, London.
- HEDLEIGH, B. (1994): *Hollywood Babble On*, Carol Publishing Group, New York.
- HEDLEIGH, B. (1989): *Conversations With My Elders*, GMP Publishers Ltd, London.
- HARRIS, W. G. (1990): *A Touch Of Elegance*, Sphere Books Ltd, London.
- RUTLEDGE, L. W. (1988): *Unnatural Quotations*, Alyson Publications, Boston.
- BRANDO, M., LINDSEY, R. (1994): *Songs My Mother Taught Me*, Century, London.
- ST. MICHAEL, M. (1989): *James Dean In His Own Words*, Omnibus Press, London.

- HUDSON, R., DAVISON, S. (1988): **Rock Hudson – His Story** Bantam Books, London.
- MURRAY, R. (1995): **Images In The Dark**, TLA Publications, Philadelphia.
- HOWES, K. (1993): **Broadcasting It**, Cassell, London.
- HADLEIGH, B. (1993): **The Lavender Screen**, Carol Publishing Group, New York.
- WALKER, J. (1994): **Halliwel's Film Guide**, Harper Collins Publishers, London.
- MARTIN, L. (1993): **Movie and Video Guide**, Penguin Books Ltd, London.
- HOSKYNS, B. (1991): **Montgomery Clift – Beautiful Loser**, Bloomsbury, London.
- SLIDE, A. (1986): **Great Pretenders**, Wallace/Homestead Book Company, Illinois.
- ANGER, K. (1986): **Hollywood Babylon**, Arrow Books, London.
- DUFF, C. (1995): **The Lost Summer**, Nick Hern Books, London.
- MUNN, M. (1992): **Hollywood Rogues**, Large Print, Oxford.
- RUSSO, V. (1990): **Die Schwule Traumfabrik**, Bruno Gmunder Verlag, Berlin.
- STEWART, S. (1994): **Gay Hollywood**, Companion Publications, California.

Kate Bornstein

Spolna izobčenka: o moških, ženskah in nas ostalih (odlomek)*

INTERLUDIJ

PREDMET LEZBIŠTVA

Vprašanje: *Zares me preseneča to, da si kot moški bila heteroseksualna, čeprav v smislu konstrukta. Ali si se počutila, kot da bi bila moški, ki je bil lezbijka?*

Kate: Nisem se počutila, kot da bi bila moški. Nikoli. *Bila* sem moški, vendar se nikoli nisem doživljala tako. V vseh pogledih sem ustrezala spolni vlogi "moškega". Družbeni vlogi moškega. In tako sem družbeno bila moški. Nedvomno. Toda tega nisem nikoli *doživljala*.

Justin: *Kakšna je razlika med odnosom, ki so ga imele heteroseksualne ženske do tebe, in odnosom, ki ga imajo do tebe lezbijke sedaj?*

Kate: Res dobro vprašanje! Ko sem bila kot moški v odnosih z ženskami, sem jaz veliko bolj prevzemala "moško vlogo" in one so veliko bolj prevzemale "žensko vlogo" – in to v obliki dihotomije. Zvečine so prevladovali nekateri konstrukti, ki se predpostavljajo, vzorci odnosov, ki so izključno hete-

* *Kate Bornstein: Gender Outlaw, On Men, Women and the Rest of Us*. Vintage Books, New York 1995.

roseksualni in bi v mojem sedanjem položaju delovali neumno. Sedaj je v odnosih z ženskami veliko več pogajanj, veliko več pogovorov in vloge so bolj fluidne. Poleg tega prevladuje v heteroseksualnih odnosih distanca. Lahko obstaja neka bližina, toda vedno se pojavi tisto vprašanje: "Kaj pa sploh *si* ti?" Tukaj se ustavi, preprosto ustavi. V lezbičnih odnosih – in domnevam, da je enako v moških homoseksualnih odnosih, vem pa ne – pa je veliko več domačnosti. Tukaj je preprosto več bližine.

Issues: *Ali so te kdaj privlačili moški?*

Kate: Sanjarila sem o moških. Toda – ali me je kdaj privlačil moški? Eden (pogleda Justina – nasmehmeta se). Bila je zaljubljenost, ki je nikakor nisem mogla razumeti. "Kaj se dogaja?!" Bila sem brezupno zatreskana v Justina. In bilo je tako vznemirljivo. Šla sem preko tega, do točke, ko mi je enostavno zelo pri srcu, čutim se mu zelo blizu. Toda nič več kot to. Moški me nikoli niso privlačili. Imela sem spolne odnose z moškimi – pred operacijo in nikakor po njej – in ni mi bilo všeč. Kljub temu imam še vedno fantazije in te so zabavne. Ko z mojo prijateljico zamenjava dildo – to ni isto kot biti moški ali igrati moškega – in pogledam dol to reč na sebi, rečem: "O, *tega* se pa spomnim!" (Vsi navzoči se zelo smejiyo.) Moja ljubica pravi, da sem veliko bolj izurjena kot vse njene druge ljubice. Vse to je zelo zabavno. (Smeh.)

SPREJEM V LEZBIČNI SKUPNOSTI

Vprašanje: *Kako se odzivajo nate kot na transseksualno lezbijko v lezbični skupnosti? Ali si iskala sprejem in ali si ga našla?*

Kate: Iskala sem sprejem v neki lezbični skupnosti, ki je imela slabo izkušnjo z neko transseksualno lezbijko, pet ali šest let pred mojim prihodom. Po besedah tamkajšnjih žensk je poskusila z igro moči, da bi prevzela vodstvo v veliki lezbični organizaciji v tistem mestu. Odzivi so bili zelo močni, zelo glasni in zelo podobni reku: "No, taki so moški!" In ko sem se pojavila jaz, so si mislile: "PAZI, še eden!" Najprej niso vedele, da sem transseksualka, ko pa so to ugotovile, so takoj sklepale: "Oh, že vseskoz sem vedela: to je bila moška energija, čutila sem to!" To že ni dober sprejem. Naletela pa sem na dober sprejem pri ljudeh, veliko mlajših od mene. Dvajset- in tridesetletniki so veliko bolj dovtetni kot pa moji vrstniki, ki so največji starokopitneži.

Sedaj to ni več tako pomembno. Ne pojavljam se tam, kjer me ne sprejemajo. Še vedno srečujem ljudi, ki imajo težave z mano, češ: "Ti nisi prava ženska," in jaz odvrnem: "Tudi prav ..." In oni pravijo: "In kako si potem lahko lezbijka?" in zame je to jedro problema – take ljudi skušam zdramiti z vprašanji: "Kaj je ženska? Kaj je moški?" Želim si, da bi mi kdo odgovoril na to – potem bi bilo moje življenje veliko lažje. Lahko bi se posvetila kakšni drugi igri. Toda nihče mi še ni znal odgovoriti. Ni trdnega pravila.

¹ Garfinkle, Harold, *Studies in Ethnomethodology*, Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall, 1967.

Vendar so pravila. In tukaj je pravilnik.

OPUSTI UTRUDLJIVO ISKANJE

PRAVILNIK SE JE NAŠEL!

V 80-ih je nastalo veliko teorij o zasvojenosti in soodvisnosti. Zvečine so se strinjale v tem, da postanemo od česa odvisni zato, da bi se izognili ali zanikali kaj drugega. Deloholiki delajo, alkoholiki pijejo in seksoholiki seksajo. Spol razumem v podobni luči: to je nekaj, kar počnemo, da bi se izognili ali zanikali našo popolno samoizraznost. Mislim, da je ljudem obnašanje glede na spol vsiljeno – saj res obstajajo pravila, kako to početi.

Bolje, da ne nadaljujem v tej smeri, saj bo še kdo začel izvajati program v dvanajstih korakih v zvezi s to ugotovitvijo! Kljub temu, pravila spola **so**.

Pravila spola se razumejo kot "naravna stališča" naše kulture (stvarna, objektivna dejstva) po *Študijah iz etnometodologije* Harolda Garfinkla iz leta 1967. Rada prebiram ta pravila in potem opazujem, kako sleherno izmed njih še naprej igra neko vlogo v mojem življenju – vse je grozljivo točno. Ohranjam stik s temi pravili – to mi pomaga pri iskanju novih načinov za njihovo kršenje. Tukaj so pravila g. Garfinkla in nekaj misli o vsakem¹:

1. Obstajata dva, in samo dva, spola (ženski in moški).

Prvo vprašanje, ki ga po navadi postavimo novim staršem, se glasi: Je fantek ali punčka? V teh časih se je razširil krasen odgovor na to vprašanje: "Ne vemo še; ni nam še povedalo."

Oseбно mislim, da nobeno vprašanje, ki vsebuje *ali/ali*, ni vredno resnega odgovora, in to velja tudi za vprašanje o spolu.

Sem članica komercialne elektronske informativne službe (op. prev. BBS) z imenom **America Online**. Moja šifra je **Outlaw-Gal**. Obvezno dobim dve vprašanji: "Zakaj si izobčenka/ec?", na katero vedno odgovorim, da kršim naravna pravila. Drugo vprašanje je skoraj vedno: "M ali Ž?", na katero odgovorim: "Da." Če kdo pokaže pri tem smisel za humor, želim nadaljevati pogovor z njim/njo.

2. Spol je nespremenljiv. (Če si ženska/moški, si bil/a vedno ženska/moški in vedno boš ženska/moški.)

Zadnja opazna transseksualka,
ki ji je uspelo vrniti
dosežke od spolne diskriminacije na
moško stran sodišča, je bila Renee Richards.
Javno priznanje in uspeh, za katerega
sta si Billie Jean King
in ženski tenis prizadevala več let, je Renee
Richards dobila v prvem nizu. Tako bi se
lahko nove nalepke na avtomobilih glasile:
"Za ženski tenis so potrebna odrezana jajca."

Janice G. Raymond
The Transsexual Empire, 1979

Kljub ostremu napadu na transseksualce, je knjiga Raymondove vredna branja, predvsem zaradi inteligentne osvetlitve moške prevlade v medicinskem poklicu in ugotovitve, da ta poklic nadzira transseksualne operacije. Raymondova in njeni somišljeniki verjamejo v neko esencialno reč z imenom "ženska" in v drugo esencialno reč z imenom "moški", transseksualce pa vidi kot ljudi, ki zavzemajo njen prostor. Raymondova uboga pravila: njen svetovni nazor ne dopušča možnosti spremenljivosti spola.

Tako nekatere kulturne feministke kot zapriseženi fundamentalisti se strinjajo, da sem se ne le rodila kot moški, temveč bom tudi ostala moški do smrti, ne glede na to, kaj se mi bo zgodilo ali kaj bom izbrala. S takimi ljudmi se več ne prepiram: vedno me bodo razumeli tako, ne glede na to, kaj bom rekla ali storila. Dokler mi ne grozijo in ne prepovedujejo vstopa v kateri koli javni prostor, jih bolj kot kaj drugega samo pomilujem.

3. Genitalije so pomemben znak spola. (Ženska je oseba z vagino; moški je oseba s penisom.)

Nikoli nisem sovražila svojega penisa; sovražila sem to, da me je naredil moškega – v mojih očeh in v očeh drugih. Za boljše počutje sem potrebovala vagino – bila sem prepričana, da je genitalna operacija, s katero bodo iz mojega penisa oblikovali vagino, edina možnost, da izživim to, kar sem mislila, da je moj pravi spol. K sreči ne obžalujem te odločitve.

Res je zanimivo, koliko papirjev moraš podpisati, preden zares dobiš dovoljenje za operacijo iz moškega v žensko. Morala sem se seznaniti s sleherno možnostjo nezgode med operacijo: od tega, da ne bom nikoli ničesar čutila v genitalijah, da ne bom doživela več nobenega orgazma v življenju, do možnosti, da mi odpadejo sramne ustnice. Pozneje se je pokazalo, sem nekoliko izgubila občutljivost na površini kože okoli vagine, vendar lahko doživim orgazem, in ko sem nazadnje pogledala sramne ustnice, so bile še vedno na mestu. Zato pravim, da sem imela srečo; nekateri je niso imeli.

4. Vsakršne izjeme, poleg dveh spolov, niso vredne resne obravnave. (Saj gre za šale, patologijo itn.)

Spomnim se, da sem nekoč stopila v trgovino Woolworth v Philadelphiji. Že kak mesec sem živela kot ženska. Stopila sem skozi vrtljiva vrata in obstala iz oči v oči pred varnostnikom – mladim moškim, starim morda devetnajst ali dvajset let. Ko me je zagledal, me je dvakrat premeril in se začel smejati – zelo glasno. Kar smejal se je in smejal. Šla sem naprej skoz vrtljiva vrata in zapustila trgovino. Strinjala sem se z njim, da sem jaz šala; da je z mano nekaj narobe.

Skoraj leto pozneje sem šla vnovič v trgovino. Takrat je pristopil.

5. Sprememba iz enega v drugi spol ni mogoča, razen v obredih (maškaradah).

Letna parada Mumpers' poteka ob novem letu v Philadelphiji. Stotine moških – zvečine družinskih modrih ovratnikov – se okiti z dukati, perjem, obleče v ženske halje in koraka gor in dol po glavni ulici Mesta bratske ljubezni.

V večini šamanističnih kultur obstajajo obredni običaji, ko morajo duhovni vodje, kot je sibirski "mehki moški", živeti del svojega življenja kot predstavniki nasprotnega spola, da bi tako dosegli stopnjo duhovnega voditelja.

² *Walter L. Williams, The Spirit and the Flesh, 1986.*

Transformacija (iz moškega v “mehkega moškega”) poteka postopno v obdobju med osmim in petnajstim letom fantove starosti, v odločilnem obdobju, ko se po navadi pokaže šamanistični navdih. Chukshi menijo, da je vzrok za to transformacijo moč duha.²

6. Vsakdo mora biti razvrščen po spolu. (Primerov brez pripisanega spola ni.)

Ali poznate koga, ki mu ne bi pripisali moškega ali ženskega spola? Mar ni to bedarija? Že zaradi tega je pomembno za slehernega med nami, da se vpraša, zakaj se družba tako oprijema spola.

7. Dihotomija moško/žensko je “naravna”. (Moški in ženske obstajajo neodvisno od znanstvenih (ali drugih) kriterijev moškosti ali ženskosti.)

Na eni strani spektruma je črno in

belo
na drugi

z vmesnim poljem sivega,
nekateri bi rekli, z mavrico med obema.

Obstaja
levo in

desno

in vmesno polje središča.

Na eni strani je rojstvo

in na drugi strani smrt

in vmesno polje življenja.

Vendar vztrajamo, da sta dva,
samo dva spola: moški in ženski.

In vztrajamo, da je to
pot narave.

Modra

rumena

zelena.

Narava?

Narava?

Narava.

8. Pripadnost enemu ali drugemu spolu je “naravna”. (Ženska ali moški si neodvisno od kogaršnje koli odločitve o tem, kaj si.)

V sredini 80-ih, ko sem se začela ukvarjati z žensko politiko ter gej in lezbično politiko, sem opazila priponke z naslednjimi gesli:

PROČ Z VAŠIMI ZAKONI
OD MOJEGA TELESA!

ali

BIOLOGIJA
NI
USODA!

Mislila sem, da so še posebej primerni za moj položaj transseksualke. Toda spoznala sem, da je narobe. Če poskušam sama odločati o svojem spolu, se očitno spreminjam proti naravi – ne glede na to, kaj piše na priponkah.

Ko sem se pridružila ženski skupnosti v sredini 80-ih, sem slišala, da imam še vedno moško energijo. (Nikoli nisem vedela, kaj je “moška energija”, toda pozneje sem ugotovila, da je bil to še moj zadnji viden moški privilegij.) Rekle so, da sem bila socializirana kot moški, zato nikoli ne bi mogla zares biti ženska, in da sem pravzaprav kastriran moški. In to me je zelo dolgo bolelo – pravzaprav več kot eno leto.

Kar naprej sem poslušala ljudi, ki so me definirali z *njim* ustreznimi pojmi. Najlaže je igrati žrtev in reči, da so ti ljudje bili zlobni, toda domnevati vse najslabše o drugih preprosto ne more biti res, in prav tako to ni ljubeč ali spodbuden odnos do drugih. Tako sem začela opazovati njihove prispevke k definiciji mene same. Ugotovila sem, da je vsaka oseba, ki je čutila prisilo, da me definira, imela težave pri ohranjanju nje-gove ali njene pripadnosti svojemu spolu. Začela sem spoštovati potrebe tistih, ki so imeli ovire v lastnem spolu.

Zato sem začela govoriti na primer stvari: “Ja, pa sem res kastriran moški, če me tako vidiš.” In moje veselje ob pogledu na njihove obraze je pomenilo začetek mojega smisla za humor v vsem tem – nisem bila več ponižana zaradi njihovih definicij mene.

Še vedno nosim priponko

PROČ OD MOJEGA TELESA
Z VAŠIMI ZAKONI!

– sedaj pomeni le še nostalgijo.

Nekje, na drugi strani pravil

Tako obstajajo pravila za spol, vendar pravila se lahko kršijo. Torej k naslednji skrivnosti spola – spol lahko dopušča dvomnost. Obstaja veliko načinov za transgresijo predpisanih spolnih kod, ki so odvisne od svetovnega nazora osebe, ki transgresira: od tega, da kdo ne ustreza tako zelo rigidno svojemu spolu, do tega, da ima kdo raje povsem nedefinirano

spolno podobo. Izidi teh ciljev variirajo od tega, da ne naredimo nič za to ali imamo veliko garderobnih omar, vse do popolne kirurške transformacije.

V resnici sploh ni pomembno, za kakšen način se odločimo ali kako radikalno se poigravamo s spolom. Mislim, da je res pomembno to, koliko se zavedamo možnosti izbire. Kako žalostno je, če opustimo izražanje nekega dela svoje identitete samo zato, ker ne vemo, da obstaja več opcij.

Ugotovila sem še, da spol lahko dopušča spremenljivost, kar je nekaj precej drugačnega od dvoumnosti. Če je dvoumnost zavračanje, da bi padli v predpisane kode spola, potem je spremenljivost zavračanje, da bi ostali v enem ali drugem spolu. Spremenljivost v spolu je možnost, da svobodno in zavestno postanemo en ali drugi spol ali neomejeno število spolov, za poljubno časovno dolžino in s poljubno stopnjo spremembe. Spremenljivost v spolu ne priznava nikakršnih omejitev ali pravil spola.

Fluidna identiteta je en način reševanja problemov z omejitvami. Tako kot se posameznikova identiteta premešča, se premeščajo tudi individualne meje in omejitve. Težko je prestopiti mejo, ki se premika!

Prav odkritje dvoumnosti in spremenljivosti mojega lastnega spola me je napeljalo k spremembi spola. Spoznanje o teh dveh konceptih mi je omogočilo opazovati omenjene dejavnike – inhibiranih ali v razcvetu – v kulturi in v posameznikih/cah.

SEDEM LET SKOMIN

Spomnim se, da sem neke prebrala, da človeško telo potrebuje sedem let za popolno regeneracijo. To pomeni, da v sedemletnem obdobju vsako celico v našem telesu nadomesti nova. Tako telo, ki ga nosite v tem trenutku, najbrž nima niti ene iste celice telesa, ki ste ga nosili pred, recimo sedmimi leti in šestimi mesci.

Kot vrsta umiramo in se ponovno rojevamo na vsakih sedem let.

To ima seveda nekaj zanimivih implikacij za človeka, kot sem jaz. Preteklega maja, 1. maja, je minilo sedem let od moje operacije, konverzije genitalij. Tako zdaj rečejo temu, ko hočejo biti vljudni. To mislimo mi vsi, ko rečemo "operacija".

Kot pri: "Kdaj si se operirala?"

Ali: "Ali se boš operirala?"

Ali: "Koliko si plačala za operacijo?"

Operacija je tisto, ko so moj penis dali na mizo,
ga razparali po sredini
in ga potegnili ven kot ribo iz vode,
ga potem sešili
in stlačili nazaj vame,
kakor da bi obrnili nogavico okoli.
In to je moja vagina.

Iste celice, drugačna celična oblika.

Moško narejena.

Tako je preteklo sedem let po operaciji
in vse celice, ki jih imam
in vse celice, ki jih nosim
in vse celice, ki so moje bitje
sedaj so vse čisto nove.

V tehničnem jeziku je sedanje telo gojeno doma.

Čisto tako kot vaše.

Devetindevetdeset in štiriinštirideset stotisočodstotno čisto.

Kot dekle Ivory.

Mogoče kljub vsemu sodimo v isti klub.

Vi in jaz.

Vidite,
še naprej iščem ta klub,
še naprej iščem dom,
še kar naprej pregledujem telefonske imenike,
pa nikjer mojega družinskega imena.
Še naprej iščem uniformo,
še naprej poslušam pesmi,
hočem se naučiti pravih plesnih korakov,
toda moja družina je ostala pred vrati.
In tudi
če bi nam dovolili plesati,
meni in mojim ljudem,
če bi nam dovolili plesati,
kdo bi vodil?

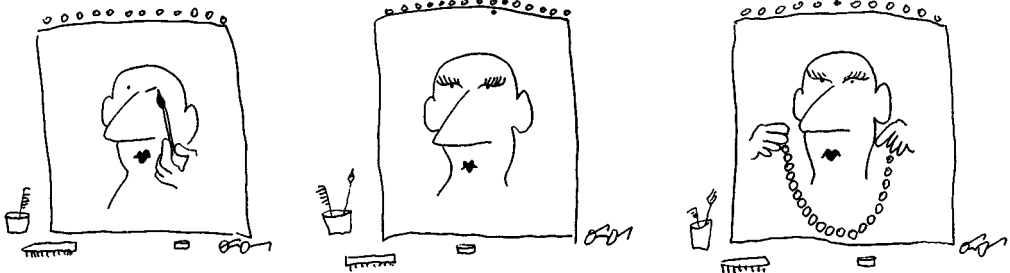
Med odraščanjem sem brala naslednje knjige. Vse so imele poglavja, kot je tole:

Nisem mogel čakati, da teta Peg in Lisa odideta. Takoj sem šel v Lisino sobo. Srce mi je razbijalo. V Lisini omari sem iskal njeno spodnje perilo. Ko sem odprl predal s spodnjim perilom, sem kar obstal in v tišini zijal, ko sem nežno vzel njene hlačke, modrc, kombinežo in druge pritikline, vsako posebej in jo pridržal na mojem golem telesu. Smuknil sem v hlačke z modrcem, ki sem ga napolnil z blagom. Potem sem si oblekel svetlo polovično kombinežo. Videti se v zrcalu je bilo tako razburljivo, in ravno ko sem začel drgniti moj s svilo obdan penis, me je šokiral Lisin glas: "No, katero mojih oblek boš oblekel?"

(Moška mažoretka, avtor neznan. 1967)

Moji ljudje so v erotiki zmeraj odkriti.
Odkrijte me.

V šestdesetih letih, ko sem bila hipijski fant, sem res verjela Beatlom in Alanu Wattsu in Kahlilu Gibranu in najbrž celo Maharishiju, da je ljubezen vse, kar potrebuješ.

Imela sem daljše lase, kot jih imam danes.
Nosila sem rožne vence in hlače na zvonec.
Izgovarjala sem besede kot far out in groovy.
Vsi okoli mene so bili v mirovnem gibanju.
Toda nikoli nisem res razumela mirovnega gibanja,
zato ker nikoli nisem razumela
miru.

Najbrž sem bila preveč v
vojni
s samo sabo
in nisem se nikoli približala svoji notranji vojni toliko,
da bi jo lahko primerjala z vojno,
ki je potekala vse naokoli mene.

Tako kot tip, ki sedaj živi v sosednjem bloku. Midva sva v vojni, on in jaz.

Potika se okoli in zapija z ljudmi, ki postopajo na ulici pred video trgovino na drugi strani Safewaya. Zasleduje me do doma.

Če stopim iz hiše, ravno ko je on v bližini, reče: "Mmmmm, ravno o pravem času." Naredila sem napako, ko sem se mu nasmehnila ob prvem srečanju. Rekel mi je: "Rad bi si ga zdrkal med tvojimi joški, pička."

Pred sedmimi leti in šestimi mesci teh prsi še ni bilo, da bi me lahko spravile v take težave.

Zdaj tip pride k meni, če ostanem predolgo v avtu.

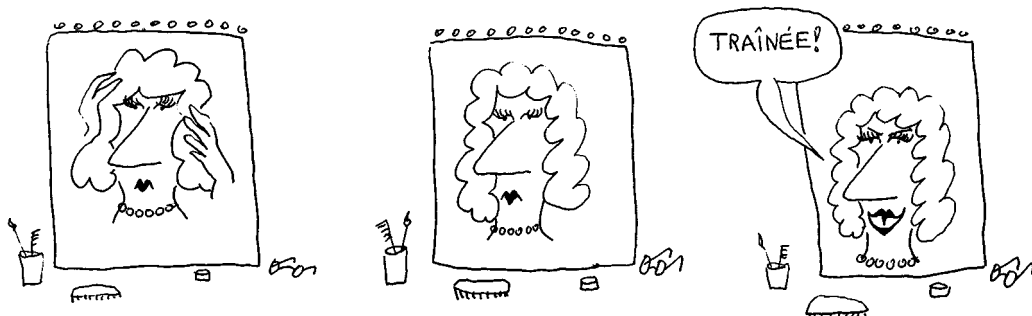
Oblizuje si ustnice.

Podrgne si mednožje z roko.

Mati me ni nikoli naučila, kako ravnati v takem primeru.

V svojem življenju se nisem učila, kako ravnati v takem primeru.

Vsakič, ko ga zagledam, se počutim kot srna na avtocesti, ujeta v žarometih bližajočega se tovornjaka.

Petnajst let po moji fazi hipijskega fanta
(ali dve celotni telesi pozneje, odvisno od tega, kako računamo čas),

ko sem končala spremembo spola,
ko sem imela operacijo,
ko so dvignili in spustili tisti nož,
ko so rezali skozi kri in kosti in živce,
sem pomislila, sedaj bom imela nekaj miru.

Ko so vzeli iglo in sukanec
in me sešili nazaj skupaj,
sem si rekla, sedaj bom našla svoje zadovoljstvo.
In ko sem ležala med celjenjem in je tako bolelo,
da sem lahko samo nenehno jokala,
sem si rekla, vojna je končana,
zdaj si lahko zgradim spomenik.

Vendar se ni končalo tako.
V mojih možganih so še naprej divjale vojne.

Sprašujem se, zakaj so te majhne celice tako brihtne?
Hočem reči, človek bi mislil, da če so nekoč sestavljale penis,
bi se lahko po sedmih letih ponovno sestavile v drug penis.
Toda nak. Nak. Delajo to, kar se spomnijo, da so bile nazadnje.
Te majhne celice se spomnijo, da se morajo reformirati v vulvo in vagino, tako kot pri meni.

Kaj pa je s tistimi mrtvimi in umirajočimi celicami... s tistimi, ki izginejo? Nihče ne govori o njih. Kam grejo one?

Nekje, tam zunaj, je celo telo mrtvega moškega,
razstavljeno v mikro enote – kot to počnejo tisti transporterji v Zvezdnih stezah? Ožarči me, Scotty.
Tukaj zame ni življenja.

Nekje, v zadnjih sedmih letih življenja, sem pustila vse celice, ki so sestavljale telo tam zunaj, ki je bilo videti presunljivo podobno zdajšnjemu, tistemu, ki sem ga zgradila s hrano, ki sem jo jedla, in z alkoholom, ki sem ga pila, da bi se izognila soočanju z življenjem.

Poglejte me,
mene celo,
moje transseksualno telo bo razstavljeno
od srede do nedelje
pri Jociejinem Cabaretu in Juice Jointu,
pridite, pridite vse in
me pogledajte.

Te prsi so prave, veste, sama sem jih gojila.
Za to vagino sem plačala več kot za avto,
seveda če ne štejem zavarovanja

in nimam nobene zgrešene stvari na sebi,
nič cenenega,
jaz sem pravo tveganje.
Hej!
Tudi te strije so prave,
dobila sem jih kot debelušen otrok v osnovni šoli,
veste, jedla sem v odgovor na vsa vprašanja,
bila sem ta vprašanja ali jaz in vprašanja so me žrla
podnevi in ponoči.
Moja vprašanja so ostajala globoko spodaj,
prav tam spodaj ob moji utehi.
Moja vprašanja so mi grizla srce, ko sem grizla
piškote za goste
moje g.-e in ga.-e,
moj rdeč sladič
in piščančji frikase stare mame,
vse to sem žvečila in nikoli nič okusila.
Moje pekoče srce je bilo vse, kar sem okusila.

Nikoli nisem nehala brati tistih porno knjig.
Še vedno imam majhno zbirko.

“O, moj bog,” je rekla Faye, ko je zakopala
obraz v dlani. “Kaj bomo storili sedaj?”
“Imam majhno zamisel za tega našega prijatelja
Franka,” se je smejala Helen. Bil je neprijeten
smeh. “Vohljal je naokoli in toliko spraševal,
da mi je res začel iti na živce. Po tem, kar ti
je storil na plaži, Faye, bi ga lahko tožila
zaradi nemoralnega vedenja in...” Umolknila
je in zatem zlobno nadaljevala: “Imam fotografijo
za dokaz.”

“Kaj naj storim?” sem vprašala in sedla na
naslonjač.

“Torej,” je odvrnila z glasom, hladnim kot
jeklo magnuma, ki ga je držala, “ker te tako
zanimajo ženske, mislim, da bi moral dobiti
priložnost, da se naučiš več o njih – bolj
celovito – od noter na ven, bi lahko rekli.
Moral se boš naučiti spoštovati ženske
in najboljši način učenja je neposredna
izkušnja. Gospod Frank Martin, za tri dni
boš zavzel mesto Mildred, služkinje. Če
bomo zadovoljne, bomo strgale fotografijo
in nikoli ne bomo črhale niti besede o
tem, kar si skušal storiti Faye.”
Saj se šali, sem pomislil. Jaz kot dekle?

Smešno! Toda potem sem pogledal cev pištole,
ki je merila točno vame. "Jaz... Jaz bom
s-storil vse, kar boš rekla," sem
preplašeno rekel.
"O, pridkan," se je hihitala Faye in mahala
s pištolo. Bila je nadvse razposajena.
(Primer naključnega umora, avtor neznan, 1962)

V erotiki mojih ljudi smo skoraj vedno prisiljeni k spremembi.
Mislim, da sem bila v to prisiljena.
Mislim, da bi pornografiji lahko rekli prisila.
Mislim, da bi oglaševanju lahko rekli prisila.
Mislim, da bi zdravnikom, ki mi kar naprej govorijo,
da če nisem moški, moram biti ženska,
lahko rekli prisila.
Modni industriji bi lahko rekli prisila.
Po drugi strani
pa bi lahko rekli prisiljevanju nekoga v en ali drug spol,
temu bi lahko rekli
moda.

Nisem moški.
Nisem ženska.
Rada imam igranje.
Vedno sem imela rada naredi-prepričljivo!
Med vsemi možnostmi izbire, ki jih imam, sem najraje dekle.

Gojila sem to telo.
To je dekliško telo.
V celoti.
V zadnjih sedmih letih je ena od teh celic postala dekle,
tako je zdaj moje.
Zato se ne počutim ženstveno.
Zato se ne počutim ženska.
In gotovo nisem moški.
Kaj sem potem?

"Rad bi si ga zdrkal med tvojimi joški, pička."

Pisala naj bi o tem, kako biti dekle. Ne vem, kako biti dekle.
In gotovo ne vem, kako biti fant. In po sedemintridesetih letih
poskušanja, kako biti moški, in po osmih letih poskušanja,
kako biti ženska, sem ugotovila, da ne eno ne drugo ni zares
vredno truda. In to mi je dalo misliti. Veliko ljudi misli, da to
je vredno truda. In to mi je dalo misliti. Zakaj? Zakaj ljudje
mislijo, da je vredno vsega truda biti moški? Zakaj ljudje mislijo,
da je vredno vsega truda biti ženska? In hej, zdaj ne govorim

samo o transseksualcih. Govorim o moških in ženskah, mogoče takih, kot ste vi. Tako zelo me zanima, kako je biti prepričan, da si moški. Sedim tukaj in vse to tipkam na moj računalnik in se sprašujem, kdo bo to bral; in vem, da nekateri med vami res verjamete, da ste ženske. Rada bi pokleknila pred vami, rada bi pokleknila in rada bi vas pogledala v oči in rada bi rekla, povejte mi! Povejte mi, kako je to!

Visoka rdečelasa igralka poklekne na sredini odra. Pogleda občinstvo, njen obraz obsije jantarjev žaromet. "Povejte mi, kako je vedeti, da si ženska," pravi, z glasom, komaj glasnejšim od šepeta. "Povejte mi, kako je vedeti, da si moški. Povejte, prosim, saj nisem niti eno noč svojega življenja šla spat vedoč, da sem moški. Niti eno noč svojega življenja nisem šla spat vedoč, da sem ženska."

Ko sem odraščala, je bil slovar moja najljubša knjiga v hiši. Imeli smo ogromen slovar. Bil je velikosti milijonov telefonskih imenikov. Stal je na svojem podstavku na hišnem hodniku. In imel je svojo luč na steni, usmerjeno neposredno na ovitek iz rjavorumenega usnja in na liste z zlato obrobljenimi robovi. In ko si prižgal luč, je obsijala slovar in čez nekaj časa se je usnje pod direktno lučjo ogrelo in oddajalo omamen vonj, ki sem ga vdihovala vsakič, ko sem iskala kako besedo, kadarkoli sem hotela vedeti, kaj je nekaj pomenilo. Začela sem povezovati pomen vseh pomembnih stvari v mojem življenju z vonjem toplega usnja.

Ko sem bila majhna in sem starše spraševala, kaj pomeni kakšna beseda, so mi rekli: "Pojdi in poišči jo v slovarju, Albert." In tekla sem, skoraj letela sem v tisti kot na hodniku, da bi dobila svojo dnevno dozo usnja in resnice.

Mislim, da sem vedno vedela, da je spol bil v tisti knjigi. Toda preveč sem spoštovala njene postarane in krhke strani, da bi lahko kar naravnost prešla k stvari in rekla: Oprostite, ali bi mi lahko povedali, kaj naj storim s to rečjo, ki mi binglja med nogami? Mislim, le kaj bi storila, če bi mi knjiga povedala, da moram to reč obdržati? Ne, bolje bo, če sploh ne pogledam, sem pomislila. Tako nisem nikoli poiskala

**spola. Pustila sem ga spati v slovarju,
nekje med samo-analizo in temo.**

Spol sem iskala med drugimi stranmi.

Slovar je bil prvi vtis, ki sem ga dobila o informacijski dobi. Imel je informacije, ki sem jih potrebovala. Imel je informacije, ki sem jih želela. Tisti slovar je imel informacije, po katerih sem hrepenela. Z vsem srcem sem verjela, da bi mi slovar v našem hodniku povedal, kdo sem in kaj sem – če bi ga le znala pravilno brati.

In tako sem odkrila informacijsko dobo.

Vidite, hotela sem biti informirana.

Hotela sem imeti znanje.

Hotela sem prižgano luč na hodniku in nekoga doma.

Hotela sem biti vpeljana.

Hotela sem biti v zanki.

Hotela sem nositi vsevedni nasmeh.

Hotela sem nositi ta nasmeh kot svetlobni signal.

Hotela sem, da ljudje vidijo moj nasmeh in rečejo:

To je dekle, ki ve, kaj hoče.

To je dekle, ki ve, kam je namenjena.

Hotela sem, da me ljudje vidijo in rečejo:

To je dekle informacijske dobe.

Toda bila sem preveč zaposlena za informacijsko dobo,
ko sem bila fant.

Bila sem preveč zaposlena s hranjenjem, pitjem, fukanjem,
kajenjem, zapravljanjem, kockanjem – oddaljevanjem od informacij,
ki sem jih potrebovala.

Zato sem prenehala s tem sranjem. Samo odrinila sem ga proč.

Rekla sem samo: Ne.

Vsak dan po vrsti.

Šlo je zlahka.

Najprej prve stvari.

Pohupajte, če ste prijatelji Billa W.

Olevila sem svoje odvisnosti kakor kača levi kožo.

Olevila sem svoje odvisnosti vse do tistega,

kar sem mislila, da sem v resnici,

trepetala gola, ostala sem samo še jaz,

jaz in tisto, kar sem mislila, da sem.

Levim svoje identitete,

tako kot levim moje mrtve in umirajoče celice.

In vsakič, ko odprem slovar,

in najdem svojo sliko ob eni od tistih besed;

strgam list iz slovarja in

ga pogoltnem celega
in ga poserjem,
tako ravnaj sedaj, ko me hočejo označiti.
Trgam liste iz slovarja.
Zamislite si moje presenečenje,
ko sem morala iztrgati naslednji list,
list, ki mi je visel okoli vratu,
list, ki sem ga imela blizu srca ves ta čas,
tako blizu, da me je dušil, in tega nisem vedela.
Zamislite si moje presenečenje, ko sem morala uničiti
list z napisano besedo Lezbijka.

**Stari židovski pregovor pravi: Bog
je ustvaril ljudi zato, ker ima rad
dobre zgodbe. Bi radi slišali eno
res dobro? OK, tukaj jo imate.**

Glejte,
moje dekle postaja moški mojih sanj.
Postaja moški, kot si je moja mati vedno želela zame.
Catherine je postala David.
Kot tista stara priponka iz ž60-ih:
"Moja karma je povozila mojo dogmo."
Ali si lahko predstavljate?
Zbudim se nekega jutra,
fina lezbijka, kot sem jaz,
zbudim se nekega jutra,
in živim z moškim!
Bila so nekatera vprašanja, ki jih nisem hotela zastaviti,
a sem jih morala:
... ali bi lahko živela z moškim kot z ljubimcem?
in če bi to lahko naredila,
... z moškim ljubimcem, kaj bi potem bila jaz?

Tega se moram držati.
Tega tipa ne morem pustiti.
Moram ostati ob mojem moškem.
Nč ne morem narest,
ker sem prilimana ko lepilo
na mojega tipa!
Hej!
Zdaj lahko prepevam vse tiste stare ljubezenske pesmi,
ne da bi spreminjala zaimke.

In, hej!
To me spodbuja.
Glejte, minilo je sedem let od moje operacije.

Minilo je sedem let kačjega lezenja pod soncem
ko sem levila kožo, leto za letom za letom
skušala biti tri korake pred slovarjem.
Skušala biti zunaj dometa ljudi, ki mislijo,
kako pomembno je biti moški,
skušala biti zunaj dometa ljudi, ki mislijo,
kako pomembno je biti ženska,
res ne razumem teh ljudi.
Ali jih vi?
Ne razumem ljudi, ki hočejo, da sem moški,
ne razumem ljudi, ki hočejo, da sem ženska.
Ali jih vi?
Minilo je sedem let in veste kaj?
Še vedno vztrepetam,
ko se pogledam v zrcalu in vidim dekle, ne fanta.
To je hec!
Dekle?
To je čvek!
Dekle?
To je fijuuuu!
To je identiteta, ki jo sama gradim.
In ko bo prišlo in minilo naslednjih sedem let,
bo moja dekliška koža ležala ob meni v puščavi.
Čisto zraven moje lezbične kože.
Čisto zraven moje moške kože.
Čisto zraven moje fantovske kože.
In ko bo prišlo in minilo naslednjih sedem let,
ne bo več mogoče najti nič od sedanjega telesa.
Nikjer ne bo ostalo nič od tega telesa.
Še zadnjič me pogledjte, ker se že spreminjam,
in ko bo prišlo in minilo naslednjih sedem let,
bom spet čisto nova.

Prevedla Suzana Tratnik

Kate Bornstein (rojena Albert Herman Bornstein) je pisateljica, esejistka in igralka. Živi in ustvarja v Kaliforniji. Poleg Gender Outlaw je napisala še tri drame: Hidden: A Gender, The Opposite Sex Is Neither in Virtually Yours.

Mitska moška lezbijka: Radclyffe Hall in nova ženska*

Sovražim igre! Sovražim igranje vlog! Tako smešno je, da nekatere lezbijke, ki prezirajo moške, postanejo njihovi replikanti!

Iz anonimnega pogovora v *The Gay Report*, ur. Karla Jay in Allen Young

Domneva, da lezbištvo kot intenzivna oblika ženskega povezovanja pomeni prepričanje, način mišljenja, delovanja ali pojavnosti po moškem vzoru, je v nasprotju s prvim načelom lezbičnega feminizma: lezbijka je "žensko-identificirana ženska".¹ Kaj potem storiti s pojavo, na katero referiramo, v različnih časovnih obdobjih in razmerah, kot na "moško lezbijko", "pravo invertiranko", "bull dagger" ali "butch"? Vidite jo na starih fotografijah ali slikah; z razkoračenimi nogami, s klobukom in v moškem suknjiču izzivalno strmi v vas iz okvirja, z gladko počesanimi lasmi ali zataknenimi za ušesa; ali pa jo srečate na cesti v majici in škornjih, z osladno elegantno žensko, ki se obeša na njeno tetovirano roko. Ona res spravlja v zadrego politično gibanje, ki prisega, da je sovražnik tradicionalnih kategorij spola, a vendar lezbištvo vrednoti kot temeljno obliko ženskosti.

Daleč od oči, daleč od zavesti! "Koncept butch in femme je preteklost," trdi neka lezbična avtorica, izhajajoč bolj iz upanja kot pa iz stvarnih razmer.² Toda kaj s tistimi starimi fotografijami?

* Esther Newton: "The Mythic Mannish Lesbian: Radclyffe Hall and The New Woman", v: **The Lesbian Issue, Essays from SIGNS**. University of Chicago Press, Chicago 1985 (str. 7-27).

¹ Ključni besedili sta *Radicalesbians*, "The Woman Identified Woman", v: **Radical Feminism**, ur. Anne Koedt, Ellen Levine in Anita Rapone (New York: Quadrangle, 1973), str. 240-45; in Adrienne Rich, "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 5, št. 4 (Poletje 1980): 631-60. Najboljša analiza o razvoju teh idej in njihovih negativnih posledicah za feministično

gibanje je besedilo Alice Echols, "The New Feminism of Yin and Yang", v: Powers of Desire, ur. Ann Snitow, Christine Stansell in Sharon Thompson (New York: Monthly Review Press, 1983), str. 439-59.

² *Sasha Gregory Lewis, Sunday's Women (Boston: Beacon Press, 1979), str. 42.*

³ *Andrea Dworkin, Pornography and Silence: Culture's Revenge against Nature (New York: Harper & Row, 1981), str. 219.*

⁴ *O ženskah, ki so se pojavljale kot moški, glej San Francisco Lesbian and Gay History project, "She Even Chewed Tobacco": Passing Women in Nineteenth-Century America (1983), distribucija dia posnetkov Iris Films, Box 5353, Berkeley, California 94705; Jonathan Katz, Gay American History: Lesbians and Gay Men in the U.S.A. (New York: Thomas Y. Crowell, 1976), str. 209-80.*

⁵ *"Večina nas lezbijk, ki je odraščala v petdesetih letih, ni vedela ničesar o lezbištvu, razen oblačenja Stephen Gordonove", priznava Blanche Wiesen Cook, tudi sama kritičarka Hallove; glej Cook: "Women Alone Stir My Imagination": Lesbianism and the Cultural Tradition", Signs 4, št. 4 (Poletje 1979): 719-20. Kljub aristokratskim omejenostim Stephen Gordonove je njena podoba tran-*

Ali je bila moška lezbijka mit, ki ga je ustvarila "(moška) pornografska domišljija"³, ali so ga ustvarili seksologi, ki so bili nagnjeni k označevanju feministk 19. stoletja kot deviantnih? Mogoče stare fotografije prikazujejo samo manjše število zmedenih duš – ali pa so morda te "predgibanjske" ženske mislile, da so moške kravate elegantne in praktične?

V devetnajstem stoletju in še prej so se posamezne ženske pojavljale kot moški. Oblačile in vedle so se kot moški zaradi različnih ekonomskih, seksualnih in avanturističnih razlogov. Veliko teh žensk je bilo iz delavskega razreda.⁴ Javno, delno preoblačenje v nasprotni spol se je razvilo med predstavnicami buržoaznih slojev v poznem devetnajstem stoletju. Zgodnji osamljeni primeri delnega preoblačenja v nasprotni spol so bili verjetno povezani z eksplicitnim feminizmom (npr. francoska pisateljica George Sand in ameriška zdravnica Mary Walker), čeprav je večina feministk devetnajstega stoletja nosila tradicionalno žensko obleko. V zadnjih letih 19. stoletja se je preoblačenje v nasprotni spol močnejše prepletalo s "seksualno inverzijo", medicinskim terminom. Ali so si zdravniki izmislili moške lezbijke ali so jih samo opisovali? Toda kakšen pomen je imela ta mitska figura in za koga, ne glede na njen izvor? Moje besedilo raziskuje in razmišlja o zgodovinskih odnosih med lezbištvom, feminizmom in spolom glede na ta vprašanja.

Ena od osrednjih osebnosti v razpravi je angleška pisateljica Radclyffe Hall (1880-1943). Nedvomno najbolj razvpite moške lezbijke, Stephen Gordon, glavne osebe iz romana Studenec samote (The Well of Loneliness, 1928), ni ustvaril pornograf, seksolog, zakonodajalec in ne pisatelj, temveč jo je ustvarila Hallova, tudi sama "odkrita" in kravati zaprisežena lezbijka. In Studenec je bil, vsaj do leta 1970, lezbični roman.⁵ Zakaj je Studenec bolj znan kot drugi romani? Zakaj se zaradi tega romana zgrozi toliko lezbičnih feministk in njihovih zaveznic?⁶

Naše feministične akademičarke niso mogle odmisлити Radclyffe Hall – čeprav so včasih celo upale, da jo bodo spreobrnila za nazaj –, zato pa so jo preučevale, opravičevale ali patronizirale. Radclyffe Hall je, kot so trdile te akademičarke, nehote nasedla takratnemu zdravniškemu napadu na feministično romantično prijateljstvo. Ali pa je, zaznamovana s pesimističnim značajem in spranimi možgani zaradi katolicizma, slepo verjela v družbeno stigmatizacijo lezbijk. In kar naprej se ponavlja argument, da je "pravi" lezbični roman Radclyffe Hall, tisti, ki bi moral postati znan, njeno prvo delo Neprižgana svetilka (The Unlit Lamp, 1924). Še bolje pa bi bilo, če bi bil ključni lezbični roman Orlando (1928) pisateljice Virginije Woolf. Ali pa kakšno delo Natalie Barney ali kaj drugega – samo ne Studenec.⁷

Heteroseksualni konzervativci so obsojali Studenec zato, ker zagovarja pravico lezbijk do obstoja; lezbične feministke pa so

ga obsodile zato, ker predstavlja lezbijke kot drugačne od žensk nasploh. Toda Studenec ni izgubil kontinuiranega pomena za lezbijke, saj se sooča s stigmo lezbištva – kot se mora tudi večina lezbijk v stvarnem življenju. Mogoče sta se Natalie Barney s svojim bogastvom in železnim egom ali varno poročena Virginia Woolf lahko zmrdovali nad patriarhatom, toda večina lezbijk je bila prisiljena poslušati, da so nestvori, ali pa so se vsaj počutile tako. Podobno kot Boweryjevo pijančevanje predstavlja vse, kar je pri pijanosti najgrozljivejše in najodvratnejše, tudi moška lezbijka, katere najslavnejši prototip je Stephen Gordon, simbolizira stigmo lezbištva in tako nenehno premika širok razpon lezbičnih prezentacij.⁸ Drugi vzrok za kontinuiran vpliv Studenca, ki ga bom raziskala na kratko na koncu pričujočega besedila, je ta, da Stephen Gordon artikulira usmerjenost spola, s katero se pomembna manjšina lezbijk še vedno dejavno identificira.

S pojmom "moška lezbijka" (ta termin uporabljam zato, ker sodi v časovno obdobje, ki ga preučujem, bolj kot sodoben termin "butch") razumem lik, ki je definiran kot lezbijka zaradi njenega obnašanja ali oblačenja (po navadi oboje) in kaže elemente, določene kot ekskluzivno maskuline. Približno od leta 1900 naprej je ta cross-gender figura (preoblečena v nasprotni spol) postala javni simbol nove družbeno-seksualne kategorije "lezbijka". Nekatere naše feministične zgodovinarke obžalujejo pojav moške lezbijke zaradi njene povezave z medicinskim modelom patologije. V njihovih glavah je namreč devetnajsto stoletje postalo Zlata doba, preplavljena z zaljubljenimi, nedolžnimi feminističnimi pari.⁹ Toda iz perspektive generacije Radclyffe Hall se modeli devetnajstega stoletja zdijo bolj omejujoči kot osvobajajoči. Postavila bom tezo, da so Hallova in mnoge druge nje podobne feministke sprejele, včasih z dvomnostjo, podobo moške lezbijke in seksološki diskurz o deviaciji predvsem zaradi tega, ker so se močno želele ločiti od aseksualnega modela romantičnega prijateljstva. Iz take postavitve problema vznikneta dve vprašanji. Prvič, zakaj so si ženske dvajsetega stoletja, katerih primarni družbeni in intimni interes so druge ženske, želele, da postanejo njihovi odnosi eksplicitno seksualni? Drugič, zakaj je lik moške lezbijke igral osrednjo vlogo v tem razvoju?

* * *

Struktura in ideologija spolno segregiranega sveta buržoazne ženske v devetnajstem stoletju sta prepričljivo opisani.¹⁰ Ko so britanske in ameriške ženske dobile dostop do višje izobrazbe in poklicev, so to storile v vseženskih ustanovah in medsebojnih odnosih, ki so bili intenzivni, strastni in predani. Ta

scendirala geografske in razredne omejitve.

Vemo, da so Studenec že zgodaj začele brati ameriške lezbijke vseh slojev (osebni pogovor z Liz Kennedy iz Buffalo Oral History Project /1982/; in glej Vern Bullough in Bonnie Bullough, "**Lesbianism in the 1920s and 1930s: A Newfound Study**", *Signs* 2, št. 4 /Poletje 1977/: 895-904, posebno 897). Studenec je bil prevajan v številne jezike. Po Uni Troubridge se je v šestdesetih še vedno stalno prodajalo več kot sto tisoč izvodov na leto samo v Ameriki in Troubridgeova je dobivala pohvalna pisma, naslovljena na Hallovo, še dvajset let po njeni smrti (*Una Troubridge, The Life and Death of Radclyffe Hall* /London: Hammond, Hammond & Co., 1961/). Še danes se prodaja tako ali še bolj kot vsak drug lezbični roman, tako v heteroseksualnih kot ženskih knjigarnah (osebni pogovor z Amber Hollibaugh /1983/, ki je delala pri Modern Times Bookstore /San Francisco/, Djuna Books in Womanbooks /New York City/).

⁶ Hallova bi morala biti cenzurirana zaradi njenih verjetnih simpatij do fašizma, vendar to ni tarča feminističnih napadov nanjo. Vsekakor pa je tovrstne simpatije razvila po tem, ko je napisala Studenec; glej **Troubridge**, str. 118-24.

⁷ O anti-studenčnem pristopu glej Cook; Lillian Faderman in Ann Williams, "**Radclyffe Hall and the Lesbian Image**", *Conditions* 1, št. 1 (april 1977): 31-41; Catharine R. Simpson, "Zero Degree Deviancy: The Lesbian Novel in English", v: **Writing and Sexual Difference**, ur. Elizabeth Abel (Chicago: University of Chicago Press, 1982), str. 243-60; Lillian Faderman, **Surpassing the Love of Men** (New York: William Morrow & Co., 1981), str. 322-23; Vivian Gornick, "**The Whole Radclyffe Hall: A Pioneer Left Behind**", *Village Voice* (junij 10-16, 1981). Samo Inez Martinez, katere pristop je precej drugačen od mojega, je branila Hallovo: glej "The Lesbian Hero Bound: Radclyffe Hall's Portrait of Sapphic Daughters and Their Mothers", **Journal of Homosexuality** 8, št. 3/4 (Pomlad/Poletje 1983): 127-37.

⁸ Za mnoge lesbijke je povezava z moško lesbijko bila in je še vedno boleča. Relacija katerekoli stigmatizirane skupine z likom, ki funkcionira kot simbol in stereotip, je nujno dvoumna. Še celo pred pojavom lezbičnega feminizma so mnoge lesbijke hitele prepričevati sebe in druge, da niso "takšne". Lesbijke, ki so se lahko predstavljale tudi kot heteroseksualne (ker so bile poročene ali so imele ženski videz), so se pogosto izogibale svo-

romantična prijateljstva so značilna za prvo generacijo "novih žensk" – kot so bile Jane Addams, Charlotte Perkins Gilman in Mary Wooley – ki so se rodile v petdesetih in šestdesetih letih devetnajstega stoletja, izobraževale so se v sedemdesetih in osemdesetih in umrle v obdobju od devetdesetih do prve svetovne vojne. Za osebno in ekonomsko neodvisnost so si prizadevale prek zavračanja vloge gospodinje njihovih mater. Boj za avtonomnost je bil boj za samski stan in ločitev od družinske sfere. Ironija je v tem, da so se oprijele romantičnih prijateljstev kot alternative, ki replicira ženski svet ljubezni in predanosti v novih institucionalnih ureditvah kolidžev in stanovanjskih hiš. Ne glede na to, ali so se te ženske medsebojno dotikale svojih genitalij ali skupaj doživljale orgazme, je jasno dvoje: njihovi odnosi so bili kvazi-legitimna alternativa heteroseksualnega zakona in udeleženke jih niso razumele seksualno. V njihovih pismih največkrat ne moremo zaslediti znanega seksualnega jezika – medicinskega, religioznega ali pornografskega – 19. stoletja. Ravno tako pisma ne kažejo sramu, ta je bil značilen za obdobje, ko je užitek bil nekaj umazanega in vulgarnega. Ravno narobe. Prva generacija ni imela česa prikrivati

jih butch sester. S tovrstnimi koncepti sem se obširneje ukvarjala v **Mother Camp: Female Impersonators in America** (Chicago: University of Chicago Press, 1979); trdim, da je feminizirani moški nosilec stigme za gej moške.

⁹ Glej še posebej Faderman.

¹⁰ Glej Carroll Smith-Rosenberg, "The Female World of Love and Ritual", *Signs* 1, št. 1 (zima 1975): 1-30; in Faderman. O kontradikcijah v sistemu romantičnega prijateljstva glej Martha Vicinus, "One Life to Stand Beside Me": Emotional Conflicts of First Generation College Women in England", **Feminist Studies** 8, št. 3 (Jesen 1982): 602-28.

¹¹ George Chauncey, Jr., "From Sexual Inversion to Homosexuality: Medicine and the Changing Conceptualization of Female Deviance", *Salmagundi*, št. 58/59 (Jesen 1982-Zima 1983), str. 114-45, posebno 117. Prišel je do istega zaključka, kot sem jaz glede "nujne" maskulinnosti zgodnje lezbične persone.

zato, ker so se njihovi strastni izlivi razumeli kot izraz čistosti in plemenitosti.

Seksualna lastnina buržoazne ženske je bila omejena na njeno reproduktivno funkcijo; uterus je bil organ le-te. Kar se tiče užitka, pa je "glavni mišljenjski tok viktorijanske seksualne ideologije trdil, da so ženske brez strasti in aseksualne, so pasivni objekti moške spolne želje".¹¹ Večina buržoaznih žensk in moških je bila prepričana, da so seksualni samo moški in deklasirane ženske. Spolnost se je razumela kot falična, to pomeni, da se je konceptualno lahko pojavila le v navzočnosti

¹² O sorodnem pristopu glej Carolyn Burke, *“Gertrude Stein, the Cone Sisters, and the Puzzle of Female Friendship”*, v: Abel, ur. (op. 7 zgoraj), str. 221-42. Gertrude Stein je delila frustracijo druge generacije s “hčerami, ki preživijo celo življenje v osvobajanju od družinskih fiksicij” (str. 223).

¹³ Vse strani, citirane v besedilu, so iz Radclyffe Hall, *The Unlit Lamp* (New York: Dial Press, 1981).

imperialnega in nujnega penisa. Ženske iz delavskih slojev in ženske nižjega položaja glede na raso je njihova udeležba v javni sferi prikrajšala za žensko čistost, ki je buržoazne ženske varovala pred moškimi in posledičnimi izviri spolnega užitka. Toda to, kar so “čiste ženske” počele medsebojno, ne glede na to, koliko zadovoljstva so občutile, se v terminih romantičnega diskurza 19. stoletja ni moglo razumeti kot seksualno. Kolikor so feministke prve generacije označevali kot spolne iztirjenke, je to bilo zato, ker so uporabljale svoje možgane na škodo reproduktivnih organov.

* * *

Druga generacija novih žensk je bila rojena v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja in je dozorela v prvih desetletjih 20. stoletja. To je bila izjemno odlična generacija žensk. Sem uvrščamo kritičarke družine in radikalne političarke, kot sta bili Margaret Sanger in Crystal Eastman; ženske, ki so jih pritegnila nova področja umetnosti, na primer Berenice Abbot in Isadora Duncan; in lezbične pisateljice, kot so bile Gertrude Stein, Willa Cather, Margaret Anderson, Natalie Barney in Radclyffe Hall. Za njih je bila neodvisnost od družine, če jim ni bila dana, izrecna pravica. Prvi roman Hallove Neprižgana svetilka (1924; odslej Svetilka) je naklonjena analiza prve generacije s stališča druge. Roman govori o gospodovalni materi, ki uporabi sorodstvene zahteve ženskih vezi, da bi preprečila hčerino legitimno zahtevo po neodvisnosti.¹² Hallova je razumela ekonomsko in socialno ločitev od družine in doma kot prvi in nujni pogoj za svobodo prve generacije.

Joan Ogden je sposobna, ambiciozna hči iz družine zgornjega srednjega sloja, ki živi v provincialnem angleškem mestu. Mlado Joan poučuje Elizabeth Rodney, diplomiranka Cambridgea, ki si nadvse želi, da bi Joan odšla s Seabourneja in postala zdravnica. Toda gospa Ogden, Joanina hipohondrična mati, hoče obdržati Joan pri sebi za vsako ceno. Ko Elizabeth predlaga, da bi živela z Joan v Cambridgeu, dokler bo Joan študirala medicino, gospa Ogdenova učinkovito pokvari njune načrte tako, da hčeri vzbudi občutek krivde. Joan razmišlja o svoji želji, da bi zapustila mater, v jeziku prve generacije: “Dobri bog, je grenko pomislila, ‘mar na tem svetu ne moremo razvijati individualnosti, ne da bi prizadeli sebe ali drugega?’ Stisnila je pesti. ‘Ni mi mar, ni mi mar! Imam pravico do svojega življenja ... Upiram se navadam.’” (Str. 247-48)¹³

Toda za razliko od M. Carey Thomas in drugih uspešnih pripadnic prve generacije, ki so uporabljale romantična prijateljstva kot alternativo domačemu krogu, Joan ne uspe doseči individualnosti. Družinske vezi so kakor “hobotnica” (to je bil

tudi prvi naslov romana), ki iztiska življenje iz hčera. Ravno narobe pa Joan prijateljstvo z Elizabeth nudi "tovarištvo ... razumevanje ... pomoč pri delu in zabavi ... svobodo in ustvarjalnost" (str. 245). Toda gospa Ogdenova je močnejša; Elizabeth končno odneha, se poroči z bogatim moškim, ki ga ne ljubi, in se preseli v Južno Afriko. Joan ostane pri materi in skrbi zanjo kot neplačana medicinska sestra in tovarišica.

Hallova z družino v Svetilki simbolizira družbo, breme tradicionalne razlike med spoloma in žrtvovanje izpolnitve ženske zaradi tradicionalnih meščanskih norm. Družina je torišče meščanskih navad: ustrezno oblačenje, omejene vrtno zabave, provincialne govorice. Polkovnik Ogden je nadut tiran, gospa Ogdenova pa domu predana ženska. Mati, prestrašena zaradi drugačnih možnosti ter neustvarjalna in brez domišljije, hoče prikleniti svojo hčer na enako banalno in omejeno življenje.

Nasprotno pa Hallova z maskulinim telesom in močnim, dejavnim umom simbolizira žensko zavračanje tradicionalne razlike med spoloma in meščanskih vrednot. Joan hoče postati zdravnica. Razmišlja bistro in inteligentno, ima veliko, krepko in zdravo telo. Ona in Elizabeth pohajkujeta ob hladnih zimskih dnevih, se pogovarjata o znanosti in življenju zunaj zaprtega kroga Seabourneja in družinskih vezi. Kot najstnica je bila Joan "velikih kosti in visoka za svoja leta, suha kot fant, z bledim obrazom in kratkimi črnimi lasmi" (str. 11). Elizabeth je spominjala na mlado "žrebe". Ko Joan izgubi boj za neodvisnost, pa se njeno telo spremeni, zdravje se poslabša in njene sposobnosti za prosto gibanje in oster vid so prizadete. Pri triinštiridesetih letih je stara ženska, nagnjena k hysteriji in hipohondriji: "Nenehno jo napadajo majhni, neprijetni simptomi ... zaradi občutljivih oči je skorajda postala podobna slepemu ... Če še kaj bere, so to romani lahkotne zvrsti, čeprav sedaj raje bere revije." (Str. 268)

Hallova v Svetilki ni močno razvila moškega telesa in imidžerije oblačenja. Toda v pomembni konfrontaciji blizu zaključka romana je moško obleko nedvomno uporabila za simbolizacijo asertivnosti in modernega. Ženske druge generacije so opisane kot "dejavne, agresivno inteligentne ženske, ki se nikakor ne počutijo samozavestno v predpisanih oblekah, se ne sramujejo kratkih las; ženske, ki so delale dobre stvari, pomembne stvari ... bistre, dobro grajene ženske, ki so videti kot dobro vzgojeni mladeniči." (Str. 284) Ko dve taki ženski zagledata Joan, sedaj ovenelo in šibko, se posmehujeta njenemu staromodnemu videzu: "Ali si videla tisto smešno starko s kratkimi sivimi lasmi? '... Mar ni to za umreti? Zakaj nosi trak namesto ustrezne ovratnice?' '... Zdi se mi, da je ona ena od tistih, ki so jim pravili Nove ženske,' je med temnim smehom reklo dekle v hlačah. 'Srček, ona je predhodnica, nekakšna pionirka, ki jo je

čas premagal. Mislim, da je ona začetnica tega, kar sem zdaj jaz.” (Str. 284)

Čeprav je spolna nedoločljivost pozitivno povezana z neodvisnostjo, pa ni eksplicitne razprave o spolnosti. Joan pove svojemu snubcu: “Nikoli v svojem življenju nisem bila, kot bi se reklo, zaljubljena v moškega” (str. 302), ne da bi ji bilo kakorkoli neprijetno. Strastni odnos med Joan in Elizabeth je opisan v tradicionalnem sentimentalnem jeziku, in nikoli v jeziku užitka. Spolnost za Joan Ogden ni problematična niti njena ambicija, simbolizirana v seksualnih terminih. Svetilka je roman o avtonomiji.

* * *

Za mnoge ženske generacije Radclyffe Hall je seksualnost – kot simbol ženske neodvisnosti – postala vodilna tema. Navsezadnje so bile te ženske generacijske “sestre” D. H. Lawrencea in Jamesa Joycea. Za moške romanopisce, seksologe in umetnike, ki so se uprli viktorijanskim vrednotam, je seksualna svoboda postala vogelni kamen modernizma. Meščanske ženske, kot je bila Hallova, so drugače razumele modernistično seksualno svobodo, saj ženske v viktorijanskih pojmih prve generacije niso mogle izraziti svoje seksualne identitete. Ženske druge generacije, ki so se želele pridružiti modernističnemu diskurzu in odrasti v 20. stoletju, so morale izhajati iz radikalno drugačnih temeljev.

Večji del prve generacije novih žensk je nedvomno odklanjal in se bal takega razvoja. Toda mnoge ženske druge generacije so ga sprejele, previdno ali naivno navdušeno. (Treba je videti samo vznemirljivo sodelovanje Virginije Woolf v Bloomsburyju, pa boste vedeli, kaj hočem povedati.) Niso hotele samo moških poklicev, temveč tudi dostop do širšega sveta moških možnosti. One so popivale, kadile, zavračale tradicionalno žensko oblačenje in živele kot izgnanke, včasih z grozljivimi posledicami. Četudi so modernizem in predstave o novem spolu pomenili globoka nasprotja za ženske, so mnoge pisale drzne romane in kljub temu zabredle v psihoanalizo in promiskuiteto. Navsezadnje je prav to za njih izborila prva generacija – tenko pravico do preizkušanja novih idej in sodelovanja v velikih sodobnih gibanjih.

Po dveh desetletjih 20. stoletja v Angliji, in morda z desetletnim zaostankom v Združenih državah, je tako zaradi zunanjih napadov kot notranjega razcepa starega feminističnega gibanja začela nastajati ločnica glede na heteroseksualno/homoseksualno delitev, ki je predhodnica današnje delitve. Če naj ženske razvijejo zadovoljivo spolnost, s kom in v kakšnem družbenem kontekstu naj jo potem živijo? Moški establishment je seveda

hotel, da so ženske zadovoljne z moškimi. Temeljno prepričanje seksualnega modernizma je bilo, da ima "normalna" ženska vsaj reaktivno heteroseksualno željo.¹⁴ Seksualni reformisti so napadali viktorijansko spolno segregacijo in promovirali novo idejo o tovariškem zakonu, v katerem naj bi bile zadovoljene heteroseksualne želje ženske in moškega.¹⁵ Lažje povezovanje z moškimi je hitro seksualiziralo ženske srednjega razreda in do leta 1920 je lahkoživi slog odseval seksualno ozračje barov in plesnih dvoran delavskih slojev. Lahkoživost se je spogledovala s pojmom "poceni" in "hitra", ki imata očitne seksualne reference.

Kaj pa se je zgodilo z ženskami, ki niso postale heteroseksualne, ker so bile vztrajno zapisane istospolni intimi? Dober primer za to je Frances Wilder, obskurna feministka druge generacije.¹⁶ Wilderjeva je osvojila ortodoksna stališča prve generacije. V pismu radikalnemu časopisu *Freewoman* iz leta 1912 je zagovarjala vzdržnost in oznanjala, da nova morala spodbuja "tisto degradirajočo ohlapnost v seksualnih zadevah, ki se ji predaja večina nižjih živalskih vrst, vključno z moškimi". Ona sama, sedaj stara sedemindvajset let, je "vedno prakticirala vzdržnost, ne da bi kdaj utrpela stranske učinke". Toda le tri leta pozneje je obupana pisala homoseksualnemu radikalcu Edwardu Carpenterju: "Ravnokar sem z velikim zanimanjem prebrala vašo knjigo z naslovom *Srednji spol* in nedavno se mi je začelo svitati, da tudi sama sodim v ta razred. Zato vam pišem, da bi vas vprašala, ali obstaja kakšna možnost, da navežem stike z drugimi, ki imajo isto naravo." (Str. 930) Wilderjeva se je zavedala, da je na novih idejah nalepka s ceno. "Svet bo porekel, da je telesna zveza med dvema človekoma istega spola neizrekljiv zločin," priznava, vendar igraje razlaga, da je zaradi "ekonomskega suženjstva" žensk "normalni seks bolj degradirajoč".

Družbeno polje nove ženske se je odpiralo, postajalo bolj kompleksno in potencialno bolj samotno. Vendar so naše meščanske lezbične predhodnice poleg želje po modernem imele še en močan razlog za sprejemanje sprememb. Da bi se lahko medsebojno našle, so morale postati vidne, vsaj ena za drugo. Potrebovale so nov slovar, zgrajen na radikalnem temelju, da lahko imajo ženske seksualne občutke ločeno od moških.

* * *

"Ugotavljam, da imam ... moško odločnost (večkrat so mi povedali, da razmišljam kot moški) ...," je Frances Wilder priznala Carpenterju leta 1915, ko je opisovala svojo "močno željo po ljubkovanju in crkljanju" prijateljice.¹⁷ Podobno kot večina pomembnih zgodovinskih razvojnih procesov se je tudi

¹⁴ Glej Paul Robinson, *The Modernization of Sex* (New York: Harper & Row, 1976), str. 2,3, in poglavje 1.

¹⁵ Christina Simmons, *"Companionate Marriage and the Lesbian Threat"*, *Frontiers* 4, št. 3 (jesen 1979): 54-59.

¹⁶ Ruth F. Claus, *"Confronting Homosexuality: A Letter from Frances Wilder"*, *Signs* 2, št. 4 (Poletje 1977): 928-33.

¹⁷ *Ibid.*, str. 931.

¹⁸ Sandra Gilbert je to idejo razvila v kontekstu modernistične literature v **“Costumes of the Mind: Transvestism as Metaphor in Modern Literature”**, v Abel, ur. (op. 7 zgoraj), str. 193-220.

¹⁹ Chauncey ugotavlja, da se je medicinsko stališče začelo pomikati od zgodnjega izključnega osredotočanja na “inverzijo” k spolnemu obratu do “homoseksualnosti” kot deviantni spolni usmerjenosti v tridesetih letih. Ta sprememba je imela zelo majhen vpliv na popularno ideologijo.

²⁰ Podoben prerez tipov seksologov je prva razvila Carroll Smith-Rosenberg v našem skupnem besedilu, ki bo izšlo dopolnjeno v knjižni obliki.

²¹ Richard von Krafft-Ebing, **Psychopathia Sexualis**, prevedel Franklin S. Klaf (1886; New York: Bell Publishing Co., 1965), str. 262-64.

²² *Ibid.*, str. 264.

simbolično zlitje spreminjanja spola in homoseksualnosti preveč poudarjalo. Bog sam je predpisal spolno hierarhijo in heteroseksualnost pri Stvarjenju. Misel, da so moški, ki imajo spolne odnose z moškimi, enaki ženskam, ni bila nova. Toda v drugi polovici 19. stoletja je medicinski poklic v razvoju znanstveno sankcionalno tradicijo; zdravniki so se strinjali, da je homoseksualno obnašanje moških simptom in posledica feminilnosti. Maskulina invertiranka je bila morda analogna izpeljava tega. Vendar je moška lezbijka pomenila močno persono, tako za drugo generacijo novih žensk kot za njihove antifeministične sovražnike. Mislim, da je njena podoba prevladala v diskurzu o ženski homoseksualnosti, še posebno v Združenih državah in Angliji, zaradi dveh vzrokov. Prvič, ker seksualna želja naj ne bi bila inherentna ženskam, se je verjelo, da je v lezbijki ujeta moška duša, ki jo je falicirala in oskrbela z aktivnim poželenjem. Drugič, spreminjanje spola je postalo močan simbol feminističnih aspiracij, pozitiven za modernistke in negativen za moške, ne glede na to, ali so bili konzervativci ali modernisti.¹⁸

Richard von Krafft-Ebing je artikuliral zlitje maskulinosti, feminističnih aspiracij in lezbijstva: to je postalo, in še močno ostaja, referenčno besedilo v anglo-ameriški kulturi.¹⁹ Krafft-Ebing je zvrstil lezbijke v štiri kategorije, pri čemer je vsaka naslednja bolj deviantna in bolj moška.²⁰ Prva kategorija je vključevala ženske, ki “niso izdajale svoje anomalije z zunanjim videzom ali duševnimi (maskulinimi) spolnimi značilnostmi”. Vendar pa so se same odzivale na ženske, ki so bile videti ali so se vedle bolj moško. V drugi skupini so bile ženske z “močnim nagnjenjem k moškim oblekam”. Te so pomenile žensko analogijo feminiziranega moškega. “Inverzija” tretje stopnje je bila “popolnoma razvita; ta ženska je sprejela definitivno moško vlogo”. Četrta stopnja je pomenila “ekstremno stopnjo degenerirane homoseksualnosti. Ženska iz te skupine,” je pojasnjeval Krafft-Ebing, “ima od ženskih kvalitet samo genitalne organe; mišljenje, čustva, dejavnosti in celo zunanja pojavnost pa so povsem moški.”²¹ Ni bila samo najbolj degenerirana lezbijka tudi najbolj moška, ampak so tudi sleherno prestopanje na področje drugega spola ali aspiracije po moških privilegijih verjetno pomenili simptom lezbijstva. V teh patoloških dušah “zavest o tem, da so ženske, in zato prikrajšane za veselo študentsko življenje ali izključene iz vojaške kariere, povzročajo bolee odzive”.²² Lezbijstvo je pravzaprav prirojena oblika poželenja, ki jo povzročajo in tudi odseva spolni obrat, kot je Krafft-Ebing pojasnjeval na nekem primeru: “Že v najzgodnejšem otroštvu se je raje igrala vojake in druge fantovske igre; bila je predrzna in fantovsko razigrana in skušala celo prekašati svoje majhne tovariše drugega spola ... (Po puberteti)

je imela pohotne sanje, samo o ženskah in o sebi v vlogi moškega ... Svojega patološkega stanja se je razmeroma dobro zavedala. Moške poteze, globok glas, moška drža, brez brade, majhne prsi in kratko prstriženi lasje dajejo vtis o moškem v ženski obleki.”²³

Havelock Ellis je poenostavil Krafft-Ebingovo štiridelno patologijo.²⁴ Obdržal je pojmovanje o lestvici z naraščajočimi stopnjami inverzije, začel pa je s skupino žensk, ki so vpletene v “strastna prijateljstva”, pri katerih “običajno ne gre za prirojeno inverzijo”, in zaključil z “aktivno invertiranimi ženskami”. Ellisov govor o prvi skupini je bil uničujoč; na glavo je obrnil vrednoto, ki jo je prva generacija feministk pripisala strastnemu prijateljstvu. Kot “seksualni zanesenjaka”²⁵ je te “rudimentarne seksualne odnose” razumel bolj kot simptom ženske spolne nevednosti in represije kot pa duhovne vrednote. Hkrati pa jih je z vključitvijo v diskusijo o inverziji neogibno zaznamoval s stigmo “nenormalnosti”.

Ko je Ellis prišel do samega bistva invertiranosti, so ga zmedla lastna nasprotujoča si stališča. Lezbični par je hotel konstruirati po heteroseksualnem modelu, kot “moškega” in žensko invertiranko. Toda njegov antifeminizem in zavračanje aktivnega poželenja pri ženskah sta ga pripeljala do spajanja inverzije in maskulnosti. Kaj storiti z žensko invertiranko? Rešitev je našel v nenavadnem kompromisu:

*Skupino žensk na prvem mestu ... sestavljajo ženske, ki so najbolj privlačne za aktivno invertirane ženske. Te ženske se od normalne ali običajne ženske razlikujejo predvsem po tem, da ne zavračajo in se ne zgražajo nad ljubezenskimi ponudbami oseb njihovega spola ... Njihovi obrazi so lahko neizraziti ali neprilučni, toda ne redko imajo dobre postave, to naj bi invertiranke bolj privlačilo kot pa lepota obraza ...; po naravi so zelo vdane ... in so vedno ženstvene (poudarek avtorice). Lahko bi rekli, da so to ženske, ki jih povprečni moški ne opazi. Nedvomno je ravno to pogosti vzrok za njihovo odprtost do homoseksualnih ponudb, vendar mislim, da ni edini. Lahko bi rekli, da te ženske konstituira skupino toliko, kolikor so pristno, čeprav ne izrecno seksualno, nagnjene bolj k ženskam kot moškim.*²⁶

Ta izjemna zmešnjava domišljije, domnev in bistrournih pogledov je povsem v nasprotju z Ellisovim vztrajanjem, da “je najpomembnejša značilnost seksualno invertirane ženske neka stopnja maskulnosti”.²⁷ V zvezi z “ženstveno” invertiranko ne omenja nikakršnih “prirojenih” dejavnikov, saj je, kot se zgodi primerom, ki ne ustrezajo paradigmi, preprosto izpuščena.

²³ *Ibid.*, str. 278-79.

²⁴ Havelock Ellis, “**Sexual Inversion in Women**”, *Alienist and Neurologist* 16 (1985): 141-58.

²⁵ Glej Robinson (op. 14 zgoraj) o uravnoteženi oceni Ellisovega radikalizma v seksualnih zadevah in njegove mizoginije.

²⁶ Ellis, str. 147-48.

²⁷ *Ibid.*, str. 152.

²⁸ *Ibid.*, str. 148.

²⁹ *Ibid.*, str. 153.

³⁰ *Freudova analiza je bila zdaleč najbolj pre-
tanjena. Ovrigel je para-
digma o ujeti duši in
očil med "izbiro objek-
ta" in "seksualnimi
karakteristikami in sek-
sualnim stališčem sub-
jekta". Vendar sta nje-
gove precizne ugotovitve
zmotila njegovo
antifeministično stališče
in sprejemanje
biološkega temelja spola.
Glej posebno "The Psy-
chogenesis of a Case
of Homosexuality in
a Woman", in Freud:
Sexuality and the
Psychology of Love,
ur. Philip Rieff (New
York: Collier Books,
1963), str. 133-59.*

³¹ *Vse strani, citirane v
besedilu, so iz Radclyffe
Hall, The Well of
Loneliness (New York:
Pocket Books, 1950).*

Spolni obrat ni vedno homoseksualen, trdi Ellis in izpostavlja nekatere "moške ženske", ki nosijo moško obleko iz pragmatičnih razlogov, toda "aktivno invertirana ženska" ima vedno "bolj ali manj izrazite poteze moškosti", ki so "del organskega instinkta".²⁸ Zaradi njenih čvrstih mišic, atletskih sposobnosti, odpora do ženskih dejavnosti in zaradi posebnega nagnjenja k moški obleki – "ker se nekatere ženske preprosto počutijo bolj doma v teh oblekah" – se ljudem zdi, da bi seksualno invertirana ženska "morala biti moški".²⁹

Tako je bila prava invertiranka bitje med kategorijami, ne moški ne ženska, "tretji spol" ali "ujeta duša". Krafft-Ebing, Ellis in Freud so povezovali ta lik z ženskim poželenjem in s feminističnim uporom proti tradicionalnim vlogam; v najboljšem primeru so bili ambivalentni, v najslabšem pa zgroženi – tako nad ženskim poželenjem kot feminističnim uporom.³⁰ Toda nekatere feministke druge generacije, kot so bile Frances Wilder, Gertrude Stein in Vita-Sackville West, so se povezovale s pomembnimi aspekti persone "tretjega spola". Nobena pa ni tega naredila tako brezpogojno – to je treba povedati – in tako pogumno kot Radclyffe Hall, ko je iz zaničevane moške lezbijke ustvarila heroični lik romana *The Well of Loneliness*, ki ga je javno zagovarjala pred britansko vlado. Stephen Gordon, ki jo je ustvarila Hallova, je dvojni simbol, ki pomeni bolečo pozicijo nove ženske med tradicionalnimi političnimi in družbenimi kategorijami ter lezbični boj za definicijo in zahtevo po identiteti.

V Studencu so si starši Stephen Gordon želeli sina; ko se jim je rodila hči, jo je oče poimenoval Stephen in ji dopuščal precej svobode, ki jo uživajo fantje. Stephen med odraščanjem postaja telesno in čustveno podobna očetu ter prezira ženska dela in obleke. V poznih najstniških letih zavrne snubca, ker ob njem ne čuti nič seksualnega. Pri dvajsetih se strastno naveže na sosedovo ženo, ki jo odločno zavrne, da bi ohranila svoj ugled. Zaradi tega dogodka mati prisili Stephen, da zapusti Morton, družinsko posestvo. Stephen odkrije prek branja Krafft-Ebingovega dela *Psychoaphia Sexualis* v knjižnici umrlega očeta, da je "invertiranka". To identiteto takoj, vendar z bolečino sprejme.

Med prvo svetovno vojno Stephen dela v bolniški enoti, tam se zaljubi v Mary, ki je mlada, nedolžna in "normalna". Na skupnih počitnicah po premirju Stephen mučijo moralni pomisleki. Med obotavljanjem, da bi zvalila Mary v pregnano življenje, in v strahu pred zavrnitvijo si prizadeva ostati čista. Toda Mary, ki ni "ne strahopetna ne šibka", izsili soočenje; postaneta ljubimki in se predata temu, "kar je lahko najtrdo-
vratnejše človeško čustvo", strastni spolni ljubezni. (Str. 312)³¹ Toda življenje v Parizu, kjer si uredita dom, postaja težavno. Zaradi Stephenine preokupacije s pisanjem je Mary z dolgočasna

in nesrečna. Obe težko prenašata izključitev iz meščanske heteroseksualne družbe. Na koncu se Stephen zato, da bi osvobodila Mary, pretvarja, da ima ljubico; Mary nerada odide s Stepheninim starim snubcem Martinom in Stephen ostane sama.

Tako Svetilka kot Studenec se ukvarjata z avtonomijo, močjo in zakonskim nasledstvom. V Svetilki družina omejuje prvo generacijo nove ženske. Toda v Studencu samo žensko telo postane nemesis druge generacije. Skladno s tem se relativna pomembnost in sozvočnost teh simbolov premikata iz prvega v drugi roman. V Svetilki je družina realistično opisana in poosebljena v Joanini materi, gospe Ogden, ki je dominantna oseba romana. Družina je ženska, goltajoča in uničevalna. Gospa Ogden predstavlja krivdo, spoštljivost in podjarmljenje individualnosti, to uniči Joan.

Tudi Stephen Gordon mora zapustiti družino, da bi se lahko uresničila. Toda tukaj je družina aristokratska in romantizirana. Stephen ne zdrobi v svojem objemu, marveč jo oropa patriarhalne dediščine samo zato, ker se je rodila kot ženska. Čeprav ji oče preda svoj videz, inteligenco, denar in moško ime, je tragično to, da Stephen ne more postati njegova dedinja. Kot heroična ženska je inherentno razdedinjena, doma le med stranmi Krafft-Ebinga. Stephenina mati, Lady Anna, podobno kot gospa Ogden, omejuje individualnost. Toda mati ni več glavna nasprotnica – to vlogo prevzame žensko telo. V Svetilki se mati in hči borita na področju samo-izpolnitve; v Studencu pa na področju spola in končno – seksualnosti.

Že novorojeno telo Stephen je mitsko maskulino: "Ozkih bokov in širokih ramen" (str. 13). Ko odrašča, njeno telo postaja "čudovito", "gibčno", "hitro"; zna se "mečevati kot moški"; svoje telo odkriva kot "nekaj, kar je treba negovati ... saj jo njegova moč razveseljuje". (Str. 58) Toda v zrelejšem obdobju se njeno navdušenje spreminja v tesnobo. Seveda kljub maskulinemu telesu nima dostopa do moških privilegijev. Toda njen telesni jaz je tudi meseni simbol ženskosti, ki jo Stephen odločno zavrača. Njeno telo ni in ne more biti moško; pa vendar ni tradicionalno žensko. Je locirano med oba spola in torej nelegitimno; predstavlja vsako novo žensko, zadušeno po prvi svetovni vojni zaradi spremenjenega političnega ozračja in okrepljenih spolnih stereotipov. Toda Hallova telo med dvema spoloma uporablja tudi za simbolizacijo "invertirane" seksualnosti, ki je Stephen ne more ne zatreti ne zadovoljiti. Ko v obdobju adolescence ugotovi, da "ni kos" moškemu tekmeču, se začne sovražiti. V enem od najpretresljivejših odlomkov Hallove Stephen izrazi to sovrašтво kot odtujitev od svojega telesa:

³² Gilbert (op. 18 zgoraj), str. 206.

³³ Za novo žensko dvajsetih let tega stoletja je bilo skrajšanje tradicionalno dolgih las drzno dejanje z neizmernimi praktičnimi in simboličnimi implikacijami. To ni bilo nikoli nevtrarno dejanje.

³⁴ Moja uporaba Freudovega koncepta kaže na moje prepričanje, da je ta koncept začel pojasnjevati spolno željo, vsaj tako kot funkcionira v naši kulturi. Hallova je zavračala ali ignorirala Freuda, najbrž zaradi implikacije, ki je veliko ljudi odvrnila od njegovega dela, da je homoseksualnost "ozdravljiva" (glej Faderman in Williams /op. 7 zgoraj/, str. 41, op. 11).

³⁵ Ruth-Jean Eisenbud trdi, da se "primarno lezbična izbira" pojavi okoli tretjega leta starosti, kot posledica "prezgodnje erotike", ki jo majhna deklica usmeri k materi, ki jo izključuje ("Early and Later Determinates of Lesbian Choice", **Psychoanalytic Review** 69, št. 1 /Pomlad 1982/: 85-109, posebno 99). Martinez (op. 7 zgoraj), katere tema je odnos mati/hči v obeh romanih Hallove, ne upošteva koncepta erotike mati/hči in mu odreka slehernu relevantnost psihoanalitičnega modela.

Tiste noči se je opazovala v zrcalu; in celo medtem je souvažila svoje telo z mišičastimi rameni, majhnimi čvrstimi prsmi in ozkimi atletskimi boki. Celo življenje bo morala nositi to svoje telo kakor monstrozni okov, naložen njenemu duhu. To nenavadno iskro, a sterilno telo ... Mikalo jo je, da bi ga pohabila, saj ji je prav ono vzbujalo krutost: bilo je tako belo, tako močno in samozaodostno; vendar hkrati tako bedna in nesrečna pojava, ki ji je oči napolnila s solzami in njeno souvažstvo spremenila v pomilovanje. Začela je žalovati zaradi telesa, se dotikala prsi s sočutnimi prsti, tolažila svoja ramena in pustila, da so ji roke zdrsnile vzdolž ravnih bokov – Oh, ubogo in najbolj brezupno telo! (Str. 187)

Razlika med Stephen in Joan Ogden, odkrita seksualnost, se kaže tudi v Stepheninem navzkrižnem preoblačenju. Toda če so moški pisatelji uporabljali navzkrižno preoblačenje (cross-dressing) za simbolizacijo in vsesplošno grajanje sveta, so ga Virginia Woolf in druge modernistke uporabljale za izražanje "veselega skepticizma" do kategorij spola.³² Stephenino preoblačenje pa pomeni niz mučnih odtujitev. Stephen je odtujena od Lady Anne, kot je bila nova ženska pogosto odtujena od svoje matere, kot je bila to lezbijka, bolj kot heteroseksualna ženska. Za razliko od Orlanda je Stephen ujeta v zgodovino; spola ne more zastaviti kot nepomembno igro. Stephen, tako kot mnoge mlade ženske tedaj in danes, se izmenično upira viziji njene matere o ženskosti in krivi sebe zaradi svoje nesposobnosti, da bi izpolnila to vizijo. Čeprav ima raje obleke očetovega krojača, se včasih vda materini zahtevi in nosi "izbrano obleko", ki jo obleče "čisto narobe". Mati potrjuje njen občutek nenavadnega: "Moj obraz," pove Stephen, "nekaj je narobe z mojim obrazom." "Neumnost!" ji odgovori mati "in se hitro obrne proč, da bi skrila izraz na obrazu." (Str. 73)

Za Hallovo navzkrižno preoblačenje ni maškarada. Pomeni upor nove ženske proti moškemu redu in hkrati pomeni trd boj lezbijk, da bi lahko bile in izražale svoj pravi jaz. Dve leti po izgonu iz Mortona Stephen postane neodvisna ženska s svojim poklicem, nosi moško krojene obleke, ima od nikotina porumenele prste in si redno striže lase "podobno kot moški".³³ Ne glede na to, kako "narobe" se zdi ljudem, se sama Stephen "navduši nad svojimi lasmi". (Str. 210)

Modernizem in aspiracija do moških privilegijev sta bila pri novi ženski povezana z navzkrižnim preoblačenjem v Svetilki. Toda Hallova v Studencu, podobno kot seksologiji, uporablja navzkrižno preoblačenje in spolni obrat za simbolizacijo lezbične seksualnosti. Vendar za razliko od seksologov Hallova postavi Stephen kot subjekt romana, ki je napisan z njenega

stališča do sovražnega sveta. Čeprav so moški zamerili Stephenino "nezavedno domišljavost", Hallova brani Stephenino pravico do tega, kar se imenuje, v njenem fiktivnem univerzumu, moški privilegij: uživanje erotične ljubezni ženske. Mitska moška lezbijka je usmerjena k uzurpaciji sinovega mesta v ojdipskem trikotniku.³⁴

Hallova je začela opisovati eroticiziran odnos mati/hči že veliko let prej, v Svetilki, v kateri je to omogočal domnevni neseksualni okvir romana v celoti:

Mati in hči si nista imeli veliko povedati; ko sta bili skupaj, so njune medsebojne vpljudnosti bile tako nenaravne kot pri ljudeh, ki skrivajo krivdo ... Joan je vedela, da nista videli nikoli tega, kar sta iskali, in da odslej tega nikoli ne bo mogoče več najti ... Želela si je imeti rada gospo Ogden, počutila se je prazno in neutešljivo brez njene ljubezni. Hrepenela je, da bi spet začutila nekdanji hiter odziv, ko se je mati sklanjala nad njo, nekdanjo večno romanco njene bližine. Bila je kot uživalka mamil, ki so ji nenadoma vzeli vsa poživila; hrepenenje je bilo neznosno, nevarno za telo in duha. (Str. 75)

Samo v tem pogledu je Svetilka "zakriti" roman. Hallova, skrivajoč se za starim jezikom, opisuje to, kar je po mojem osrednja komponenta lezbične spolnosti – eroticizem v odnosu mati/hči.³⁵ Pravim "eroticizem", ker je seksualna želja ločena od "identifikacije" ali "vezi". Ženska si je lahko blizu z materjo ("navezana", "identificirana") na veliko načinov, a vendarle eroticizira samo moške. In nasprotno, ženska lahko sovraži svojo mater in ima z njo le malo skupnega, tako je bilo z Radclyffe Hall, a si jo kljub temu divje želi v podobi drugih žensk. Menim, da feministična psihologija še ni rešila uganke spolne usmerjenosti.

Kljub smelosti Hallova ni mogla neposredno obravnavati erotike mati/hči v Studencu; namesto tega jo je obrnila narobe. Stephen se počuti nenavadno neugodno ob vseh ženskah, še posebej z materjo. Lady Anna ni ženska iz mesa in krvi, ki bi se lahko tako kot gospa Ogden počutila "krivo in srečno", ko jo hči poljubi, tako "kot če bi jo objel ljubimec". (Str. 13) Anna je servilna mati patriarhata; dvoumni spol njene hčere in silovita spolnost se ji upirata.³⁶ Stephen pa zato zavrača materino vlogo in vrednote in se namesto z njo identificira z očetom (zaradi česar je zelo nepriljubljena pri feminističnih kritičarkah). V terminologiji Hallove bi lahko rekli, da je Stephen tako podobna svojemu očetju, da prevzame tudi njegovo seksualnost.

Ojdipska drama je odigrana, kot je bilo pogosto pri fantih istega sloja, ko dekline nadomesti mater. Pri sedmih letih Stephenino intenzivno erotiko zbudi Collinsova (ki, kot spolni objekt

³⁶ *Hallova precej eksplicitno opisuje materin strah: ko Lady Anna zaželi lahko noč najstniški Stephen, jo hitro poljubi na čelo, "da se dekline ne bi zbudilo in ji vrnilo poljub" (str. 83).*

³⁷ *V nekem drugem opaznem manjšinskem romanu Toni Morrison, **The Bluest Eye** (New York: Pocket Books, 1972), junakinja, črna deklica sovraži in muči svojo belo punčko. V Studencu pa junakinja sovraži svojo punčko preprosto zaradi njene ženskosti.*

³⁸ *Vera Brittain, Radclyffe Hall: **A Case of Obscenity?** (New York: A. S. Barnes & Co., 1969), str. 92.*

³⁹ *Seksološki diskurz, sam v sebi sovražen do žensk, "je omogočil tudi oblikovanje 'reverznega' diskurza: homoseksualnost je začela govoriti v svojem imenu, da bi zahtevala priznanje legitimnosti ali 'naravnosti', pogosto z istim besednjakom in uporabo istih kategorij, s katerimi je bila medicinsko diskvalificirana" (Michel Foucault, **The History of Sexuality**, zv. 1, An Introduction /New York: Vintage Books, 1980/, str. 102).*

⁴⁰ *Kulturni feminizem skuša umetno ponovno združiti lezbijke in heteroseksualne ženske pod zastavo "ženskih vrednot". Kot poudarja Echolsova, še vedno prevladuje sovražnost, "tako kot leta 1979 na konferenci Ženske proti*

pornografiji, ko je lezbična separatistka ozmerjala Susan Brown-miller s 'kurcolizko'. Brownmillerjeva se je maščevala s pripombo, da se njena kritičarka 'celo oblači kot moški' (Echols /op. 1 zgoraj/, str. 41).

⁴¹ *Seksologi pogosto uporabljajo koncept "sindrom spolne disfrije" sinonimno s "transseksualnostjo", da bi opisali "patologijo" tistih, ki so zaprosili za operativno spremembo spola. Seveda je prizadevanje po opisu in medicinskem zdravljenju transseksualnosti bilo nenavadno, saj je spol /gender/ kulturni konstrukt, in ne biološka entiteta. Moja širša uporaba "spolne disfrije" pomeni strinjanje z nekaterimi seksologi, ki so pojem "transseksualen" omejili na tiste, ki so v resnici z operacijo spremenili svoje telo. Nadalje se spolna disfrija sreča z veliko težav pri določanju konvencionalne (zdravniki pravijo "adekvatne" ali "normalne") spolne identifikacije; intenzivne bolečine in konfliktov zaradi moškosti ali ženskosti ne doživljajo le tisti, ki zahtevajo operativno spremembo spola. Glej John K. Meyer in John Hoopes, "The Gender Dyphoria Syndromes", **Plastic and Reconstructive Surgery** 54 (oktober 1974): 447. Zdi se, da imajo transseksualci, ki so spremenili svoj spol iz ženskega v moškega, veliko podobnosti z butch lezbijkami. Naj-očitnejša razlika je*

iz delavskega razreda, nima osebne imena), v dogodku, ki je prežet s seksualnimi pomeni. Collinsova je "cvetoča, polnih ustnic in velikih prsi" (str. 16), kar bi informirane bralce lahko spomnilo na Ellisov citat, da je za "prirojeno invertiranko" pomembnejše dobro razvito telo kot pa lep obraz. Ko očaran otrok "obotavljivo stegne roko ... da bi dvignil (služabničin) rokav", Collinsova vzklikne: "Kako umazani nohti!" (Str. 17) Invertirankina roka je seksualni instrument, ki pa je umazan. Stephen se nemudoma zgane in si zdrgne nohte. Po tem dogodku Stephen ob misli na Collinsovo "postane vroče po hrbtenici navzdol", in ko jo Collinsova nepričakovano poljubi, Stephen ohromi nekaj tako "veličastnega, za kar sedemletni um ne najde imena". (Str. 18) Zaradi te "veličastne" stvari se Stephen počuti kot fant. Oblači se kot "mladi Nelson", tako da Collinsova pravi: "Mar gospodična Stephen ni videti natanko tako kot fant?" Stephen odvrne: "Gotovo sem fant, saj se počutim točno tako." Ko jo Collinsova zavrne, ji vse "pade dol", obleče si osovraženo dekliško obleko in muči svoje punčke tako, da jih "udarja po njihovih neškodljivih obrazih". (Str. 20)³⁷ Konča se tedaj, ko otrok vidi, kako lakaj Collinsovo surovo poljublja na usta. V navalu jeze Stephen vrže polomljen cvetlični lonc v lakajevo glavo. Njen razumevajoč in zaščitniški oče reši situacijo tako, da odpusti služinčad.

Za modernega bralca ta odlomek v romanu dokončno razkrije Stephenine občutke. Toda kot pišoča v letu 1928 je Hallova morala povedati več. Prikaže nam sira Phillipa, ki bere seksologa Karl Heinricha Ulrichsa in piše pripombe ob robovih. Pozneje, po njeni uničujoči strasti do zvite Američanke, Stephen bere Kraffta-Ebinga v knjižnici umrlega očeta in se spozna kot "napako v oploditvi".

Da, to je visoka cena za plačilo zahteve po seksualni identiteti. Toda tiste, ki obsojajo Hallovo, ker je sprejela seksološki model lezbištva, sprašujem, kako naj bi Hallova iz nove ženske, ki ljubi ženske, ustvarila seksualno bitje? Na primer, čeprav je Hallova zapisala besede, kot sta "ljubimka" in "strast", in referirala na "inverzijo", je njen odvetnik branil Studenec pred državno cenzuro tako, da je skušal prepričati sodišče, da so "v knjigi opisani odnosi med ženskami izraz normalnega prijateljstva." Hallova ga je "zaradi takega zagovora ogorčeno napadla, ker se ji je zdelo, da tak govor načenja moč prepričanja, s katerim je branila svoj primer. Njegov zagovor se ji je zdel, kot je povedal pozneje njen zagovornik, 'najpodlejši rez' in pri njunem skupnem kosilu ni mogla zadržati 'solz zaradi bolečine zlomljenega srca.'³⁸

Kako naj bi nova ženska sprožila zahtevo po svoji celoviti seksualnosti? Za meščanko ni bilo razvitega ženskega seksualnega diskurza; obstajali so samo moški diskurzi – pornografski,

leposlovni in medicinski – o ženski seksualnosti. Da bi postala odkrito seksualna, je nova ženska morala stopiti v moški svet kot heteroseksualka pod moškimi pogoji (lahkoživka) ali kot lezbijka – ali z njo – v moški preobleki (butch).

Ideje, metafore in simboli se lahko uporabljajo tako v radikalne kot konzervativne namene.³⁹ Ko je Hallova opremila biološko žensko z maskulinim jazom, je postavila pod vprašaj tako nujnost patriarhalnih kategorij spola kot tudi strinjanje z njimi. Če je spol naraven, potem moška lezbijka ne bi smela obstajati. Vendar Hallova ustvari iz nje živo, trpečo junakinjo (ne izgubljenke ali klovna) romana. Stephen ne preživi le družbene obsodbe, ampak zagovarja tudi svoj primer. Vendar žrtvuje svojo dediščino kot ženska in kot aristokratka. Tudi v intimnih odnosih plača visoko ceno: izgubi svojo mater in svojo ljubico Mary. Studenec raziskuje sovraštvo do sebe in dvom, ki spremlja nekoga, ki definira sebe kot "seksualno deviantno" osebo. Saj le tako lezbijka sprejme zavidljivo razločevanje med njo samo in heteroseksualno žensko.

Moški so uporabili to razliko za obsojanje lezbijk in strašnje heteroseksualnih žensk. Strah in antagonizem med samimi ženskami sta gotovo oslabila moderno feministično gibanje. In zato lezbične feministke (z blagoslovom nekaterih heteroseksualnih feministk) hočejo redefinirati lezbištvo kot "žensko identifikacijo", model, ki ima – ne naključno – nekatere neugodnosti za heteroseksualne feministke.⁴⁰ Vizija Hallove o lezbištvu kot seksualni razliki in kot maskulinosti je neprijetna za lezbično feministično ideologijo.

Podobno kot Hallova tudi sama razumem lezbištvo kot seksualno razliko. Toda njeno enačenje lezbištva z maskulinim ne potrebuje obsodbe, temveč razširitev. Najprej moramo priznati, da je to, kar so opisovali Hallova in seksologi, bilo stvarno, ne glede na njihove ideološke namene. Nekateri ljudje, tedaj in danes, izkusijo "disforijo spola", močan občutek, da njihov pripisan moški ali ženski spol ni v skladu z njihovimi občutki o sebi.⁴¹ To ni povsem ista stvar kot želja po posedovanju moči in moških privilegijev – dobro plačanih del, zahteve do splava, atletskega junaštva – čeprav za večino ljudi zunaj gibanja maskulina ženska ostaja simbol feminističnih aspiracij. Moškost in ženskost sta kot dva različna jezika. Čeprav vsi znamo oba, večina zatira en sistem in se izraža le v drugem.⁴² Mnoge lezbijke, kot je bila tudi Stephen Gordon, so biološko ženske, ki se med odraščanjem naučijo dele "napačnega" spolnega jezika.

Očitno je, da čim ožje in rigidnejše so spolne kategorije, tem lažje bo nekdo začutil, da je "padel iz vloge". In če seveda ne bi bilo več spolnih kategorij, bi izginila tudi spolna disforija (kot tudi feminizem). Vendar feministične kritike tradicionalnih spolnih kategorij še ne rešujejo spolne disforije, zato ker so,

*zavračanje ali sprejemanje homoseksualne identitete. Primerjaj Studenec s študijami primera v Ira B. Pauley, "Adult Manifestations of Female Transsexualism", v: **Transsexualism and Sex Reassignment**, ur. Richard Green in John Money (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1969), str. 59-87. Spolna disforija se lahko zelo plodno primerja z anoreksijo nervoze, bolj družbeno sprejeto in vse bolj običajno težavo podobne ženskega telesa. Kot feministke potrebujemo veliko bolj sofisticiran besednjak za govor o spolu. Seksologi so pogosto preplašeno konzervativni, vendar se prav tako ukvarjajo in skušajo pojasniti pomembne podatke. Glej npr. John Money in Anke A. Ehrhardt, **Man & Woman, Boy & Girl** (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1972). O radikalnem znanstvenem pristopu glej Suzanne J. Kessler in Wendy McKenna, najboljše novejšo odlomke o spolnem obratu pa najdemo v Pat Califia, "Gender-Bending: Playing with Roles and Reversals", **Advocate** (september 15, 1983).*

⁴² Glej Money in Ehrhardt, str. 18-20.

⁴³ Harriet Whitehead, "The Bow and the Burden Strap: A New Look at Institutionalized Homosexuality in Native North America", v: **Sexual Meanings: The Cultural Construction of Gender and Sexuality**, ur. Sherry B. Ortner in Harriet Whitehead (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), str. 80-115.

⁴⁴ Dva impresivna poskusa v tej smeri sta besedili Joan Nestle, "Butch-Fem Relationships", in Amber Hollibaugh in Cherrie Moraga, "What We're Rollin' Around in Bed With", oboje v: **Heretics** 12 3, št. 4 (1981): 21-24, 58-62. Drugo je ponatisnjeno v: **Snitow, Stansell, in Thompson**, ur. (op. 2 zgoraj), str. 394-405.

prvič, le malo vplivale na zakoreninjene spolne strukture, in drugič, ker se zdi, da je spol posameznika utrjen v zgodnjem otroštvu. Čeprav spolna disforija obstaja v nekaterih preprostejših družbah,⁴³ se lahko razširi z istimi družbenozgodovinskimi procesi – z radikalnimi spremembami v ekonomiji, družinski strukturi in socializaciji – ki so spodbudili rast feminizma. Zakaj bi morale me kot feministke obžalovati ali zanikati obstoj maskulinih žensk ali feminilnih moških? Mar ne nasprotujemo pripisovanju specifičnih psiholoških ali družbenih lastnosti glede na biološka načela? Mar ne bi morale podpirati tiste med nami, butch lezbijke in queen pedre, ki še vedno nosijo največje breme homofobije?

Povezovanje lezbištva in maskulinosti pri Hallovi je treba pretresti, a ne zato, ker obstaja kot tako, temveč zato, ker to ni edina možnost. Spolna identiteta in spolno nagnjenje sta pravzaprav povezana, vendar različna sistema; to izpričuje veliko različnih usmerjenosti spola (ki so globoko zakoreninjene v rasnih, razrednih ali etničnih izkušnjah), ki jih najdemo v lezbični skupnosti. Mnoge lezbijke so maskuline; večina meša sloge med seboj in nekatere so poudarjeno ženstvene. Uspeh Stephen Gordon je zatemnil bolj ezoterične, kontinentalne in ženstvene imidže lezbijk, kot sta bili dekadentna Renee Vivien ali biseksualna Colette. Podoba ženstvene lezbijke je bila v nasprotju s teorijo o prirojenosti, ki so jo mnogi homoseksualni sodobniki Hallove, da bi se tako uprli zahtevam, naj se prepustijo kaznovalnim "terapijam". Čeprav so Stephenine ljubice v Studencu ženstvene in čeprav je Mary tista, ki zapelje Stephen, jo Hallova opisuje kot "normalno", to je heteroseksualno. Še celo Havelock Ellis je "ženski" lezbijki pripisal več dostojanstva in definiranosti. Mary kot pozabljiv in nedosleden karakter oslabi roman in obremeni Hallovo z neverjetnim koncem, ko Stephen "plemenito" preda Mary moškemu. V resničnem življenju se ljubica Hallove Una Troubridge ni vrnila k heteroseksualnosti niti tedaj, ko jo je Hallova pozneje zapustila zaradi druge ženske.

Toda obstoj lezbijke, ki se ni vsaj nekako počutila moško, je bil za Hallovo očitno nemogoč. "Ženska" lezbijka je bila v nasprotju s prepričanjem, da je spolna želja lahko samo moška in da je objekt želje feminilne ženske lahko samo moški. Maryjina resnična zgodba še ni bila povedana.⁴⁴

Prevedla Suzana Tratnik

Foto Wilfried Forster

Body Fitness Ve

Svetovanje – AIDS

*Velika tragedija znanosti –
pobijanje lepe hipoteze z grdīm dejstvom.*

Thomas H. Huxley

Bolj kot se bo epidemija virusa HIV in aidsa širila, več ljudi bo spoznavalo, da so oni sami ali kdo, ki jim je blizu – pozitivni. Takšno spoznanje lahko povzroči resne psihološke težave, sproži reakcije strahu, krivde, depresije, zanikanja, jeze in celo samomorilnosti. Da bi se ljudje znali spoprijeti s temi reakcijami, potrebujejo praktično in psihosocialno pomoč ter razumevanje, skupaj z najnovejšimi informacijami o implikaciji okužbe z virusom HIV in še posebno o stvarnih načinih preprečevanja nadaljnjega prenosa virusa HIV. Vse to lahko zagotovimo s svetovanjem.

TRI EPIDEMIJE, POVEZANE Z AIDSOM

Aids ni povzročil le ene, ampak tri epidemije širom po svetu, pred katerimi se moramo zavarovati ali jih nadzorovati:

1. okužbo z virusom HIV,
2. aids in druge klinične manifestacije okužbe,
3. socialne, kulturne in politične odzive na prvi dve epidemiji.

Okužba z virusom HIV se je verjetno začela širiti v 70-tih. Do sredine leta 1994 je bilo, po predvidevanjih Svetovne

zdravstvene organizacije (WHO), po vsem svetu z virusom HIV okuženih 17 milijonov ljudi, in nadaljnje širjenje je neogibno.

1. Prvi primeri obolelosti za aidsom so bili prijavljeni v ZDA leta 1981. Vendar se ve, da se je že pred tem aids pojavil na kar nekaj drugih področjih sveta. Sredi leta 1994 je bilo na svetu registriranih 985.119 obolelih za aidsom. Zaradi različnih razlogov, kot so napake pri diagnosticiranju in poročanju, je pravo število verjetno okoli 4.000.000. Število obolelih za aidsom je očitno pokazatelj resnosti položaja; zato, ker se aids razvije šele po nekaj letih po okužbi z virusom HIV. Današnji primeri aidsa odsevajo stopnjo okužbe izpred treh do petih let ali še več. Možno je, da je za vsakim primerom aidsa 25 do 100 okuženih z virusom HIV – to razmerje se bo v naslednjih letih verjetno zmanjšalo.

2. Opaža se strmo naraščanje obolelosti za aidsom. V tem desetletju, napoveduje WHO, lahko pričakujemo 10-15 milijonov novih okužb pri odraslih, večinoma v državah v razvoju. V istem obdobju WHO pričakuje, da bo nič manj kot 5 do 10 milijonov otrok okuženih preko svojih mater, večina v subsaharski Afriki. Leta 2000 bo po pričakovanjih WHO skupno število okuženih moških, žensk in otrok 30 do 40 milijonov, od tega več kot 90% v deželah v razvoju.

3. Tretja epidemija – intenzivna splošna reakcija na aids in virus HIV – se je začela. Strah in malodušje močno vplivata na osebni, družinski in družbeni ravni. Seropozitivne, vključno z obolelimi za aidsom, družina in skupnost pogosto zavračata, ko najbolj potrebujejo pomoč in nego.

V nasprotju z večino drugih zdravstvenih problemov, ki prizadenejo zelo mlade ali ostarele, aids prizadene večinoma tiste v starostni skupini 20-49 let. Z deprivacijo skupnosti ljudi v njenih najbolj produktivnih letih je aids resna grožnja družbenemu in gospodarskemu razvoju in celo politični stabilnosti. S strmim naraščanjem aidsa v naslednjih letih bo prišlo tudi do dramatičnih socialnih, gospodarskih, kulturnih in političnih posledic. V industrializiranih državah je strošek neposredne nege osebe z aidsom med 25.000 in 100.000 ameriških dolarjev. V državah v razvoju bo breme aidsa zastrašujoče, še posebej v tistih, kjer je letni znesek za zdravstvo na osebo le nekaj dolarjev.

Socialni in gospodarski pretresi, povezani z virusom HIV in aidsom, so v nekaterih državah postali osrednja politična in kulturna tema. Strah pred aidsom grozi z omejitvami meddržavnih potovanj in komunikacij. V mnogih državah in družbah še vedno obstaja tendenca k stigmatizaciji določenih skupin, ras in narodnosti. HIV in aids lahko ogrozita temeljne družbene vrednote in vsak, ki se namerava spoprijeti z njimi, se bo znašel pred velikim izzivom.

O HIV

HIV, povzročitelj aidsa, selektivno okuži posebne bele krvne celice (CD4), ki so bistvene za imunski obrambni sistem organizma. Kadar pride do uničenja teh celic, postane okužena oseba dovzetna za vrsto oportunističnih infekcij in rakov. Aids je ime za skupek vseh teh stanj, za pojav, ki kaže hude poškodbe imunskega sistema. HIV lahko neposredno okuži živčne celice in povzroči nevrološke motnje. Okužba z virusom HIV se šteje za dosmrtno, in tako okužena oseba ostane kužna do konca življenja.

STOPNJA NAPREDOVANJA V AIDS

Prvotno so mislili, da se bo le pri majhnem delu (5-10%) okuženih oseb razvil aids. Danes pa že vemo, da se bo pri približno 20% okuženih oseb razvil aids v petih letih od okužbe in približno 50% v desetih letih. Del oseb, pri katerih se aids razvije po desetih letih, pa bo še naraščal, saj do napredovanja poškodb imunskega sistema pride vedno kasneje.

SVETOVANJE

Kakršna koli že sta celotni preventiva in strategija nadzora HIV/aids, bo svetovanje moralo biti glavni vezni člen. Specifične svetovalne dejavnosti bodo odvisne od posameznikov in skupin, na katere se bodo nanašale; vsebine bodo prilagojene in način svetovanja bo primeren in dodelan. Potrebno je upoštevati tudi tehnične zmožljivosti, vire financiranja in infrastrukture, kjer se bo lahko nudilo in zagotavljalo svetovanje.

Ne glede na to naj določeni temeljni principi veljajo za vse situacije:

1. Svetovanje mora biti del vseh strategij preventive pred okužbo z virusom HIV. Večina seropozitivnih ljudi ne ve, da so okuženi. Do sedaj je samo majhen odstotek tistih z znano okužbo s HIV ali boleznijo imel možnost za zanesljivo svetovanje in s tem pomoč pri potrebnih spremembah obnašanja. Zato je stalen razvoj svetovalnih služb pomemben za preventivo pred okužbo s HIV.
2. Svetovanje naj bi bilo vezni člen med vsemi HIV testiranj, pregledi krvi krvodajalcev in programi za zaščito zdravja. Marsikje bi lahko bilo svetovanje zagotovljeno v sestavi že vzpostavljenih zdravstvenih služb, ki delajo na terenu, v splošnem zdravstvu, kliničnih programih, kot so klinika za spolno prenosljive bolezni, predporodne in porodne klinike ter centri za načrtovanje družine.

3. Da bi zdravstvene delavce primerno usposobili za svetovanje o infekciji s HIV, je potrebno organizirati programe usposabljanja. Vsi programi zdravstvene nege, ki imajo opravka z osebami, okuženimi z virusom HIV, bi morali vsebovati svetovanje in primeren trening svetovanja za vse osebe.

Nevladne organizacije in samoiniciativne aids organizacije znotraj posameznih ranljivejših skupin bi morale biti aktivno in tesno vključene vsvetovanje.

KAJ JE SVETOVANJE?

Svetovanje v zvezi z virusom HIV in aidsom je dialog, ki teče, je zveza med klientom ali uporabnikom in svetovalcem s cilji:

1. preprečiti prenos okužbe s HIV in 2. zagotoviti psihosocialno pomoč – suport tistim, ki so že prizadeti. Svetovanje v te namene pomaga okuženim osebam odločiti o njihovem življenju, dvigati samozaupanje in izboljšati družinsko in skupnostno življenje ter kakovost življenja. Tovrstno svetovanje zagotavlja pomoč tudi družinam in drugim bližnjim, ki jih imajo okuženi radi, zato da potem ti lahko okužene osebe vzpodbujajo in zanje skrbijo.

Preventiva in pomoč sta komplementarna procesa. Če svetovanja v zvezi s HIV ne spremlja kaka vrsta pomoči, so prizadevanja, da bi preprečili prenašanje, bolj ali manj neučinkovita. Sporočila, ki se nanašajo na preventivo, so vedno bolj sprejemljiva, če so izrečena osebno in relevantno posameznikovim potrebam in življenjskemu slogu. Način podaje sporočil v procesu svetovanja naj bi tudi spodbujal občutke zaupanja in razumevanja, ki posamezniku pomagajo spremeniti obnašanje in se teh sprememb tudi držati.

Če so se ljudje pripravljani odzvati in spremeniti življenjski slog zaradi informacij, ki so jih prejeli, bodo potrebovali močan občutek osebne odgovornosti. Svetovanje ima namen pomagati ljudem definirati naravo problema, s katerim se soočajo, in sprejemati stvarne odločitve o tem, kaj naj naredijo, da bi zmanjšali vpliv teh težav nase in na svoje družine ter prijatelje.

Tehnike, uporabljane pri svetovanju, so različne od države do države in mogoče celo znotraj držav, pač glede na ljudi, ki se jim svetuje, in na vrsto zdravstvene ali socialne službe, ki je v tistem kraju na razpolago. Učinkovito svetovanje ne potrebuje sledenja nobenemu ustaljenemu vzorcu ali pristopu. Vsekakor pa mora biti osvobojeno kliničnega ali strukturiranega položaja "zdravnik-pacient". Najuspešnejše je pogosto svetovanje zunaj konteksta formalnih zvez.

Svetovanje pravzaprav vključuje mnogo več kot samo eno ali naključno neformalno diskusijo. Večina ljudi, prizadetih z

okužbo z virusom HIV, potrebuje stalno pomoč in podporo pri reševanju problemov, kar naj bo ključni vidik vseh svetovalnih razmerij.

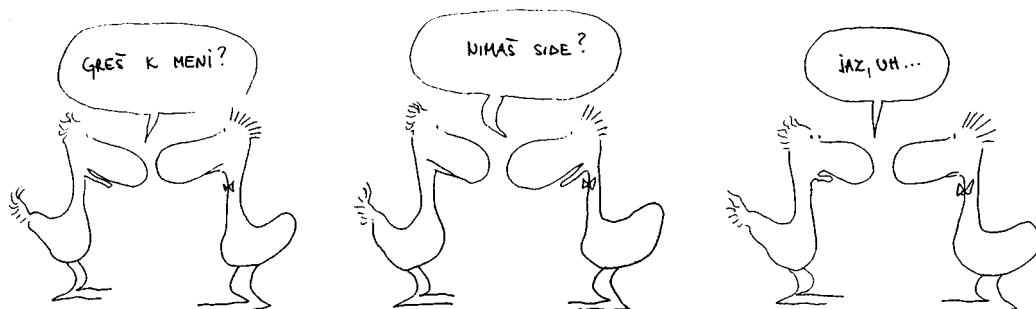
KOMU JE NAMENJENO SVETOVANJE O INFEKCIJI S HIV?

V kontekstu okužbe s HIV in aidsa je svetovanje primerno za:

- ljudi, ki jih skrbi, da so mogoče okuženi z virusom HIV
- zaskrbljeni zdravi,
- ljudi, ki razmišljajo, da bi se testirali za HIV,
- ljudi, ki so se že testirali za HIV (z okužbo ali brez),
- ljudi, ki so se odločili, da se ne bodo testirali, ne glede na svoje preteklo ali sedanje tvegano obnašanje,
- ljudi, ki se ne zavedajo tveganja okužbe, ki obstaja pri specifičnem preteklem ali sedanjem obnašanju,
- ljudi z aidsom ali drugo boleznijo, povezano z okužbo s HIV,
- ljudi, ki imajo težave z zaposlitvijo, nastanitvijo, finančami, družino ipd., ker so seropozitivni,
- družino in prijatelje ljudi, ki so okuženi z virusom HIV,
- zdravstvene delavce in druge, ki prihajajo v regularne stike s seropozitivnimi osebami.

ZAKAJ JE SVETOVANJE O VIRUSU HIV POTREBNO?

Diagnoza okužbe s HIV ali aidsa, sum ali spoznanje možnosti okužbe povzročajo globoke čustvene, socialne, vedenjske in zdravstvene posledice. Kasnejše potrebno posameznikovo in družbeno prilagajanje pogosto vpliva na družinsko življenje, spolna in družabna razmerja, delo, izobraževanje, duhovne potrebe, pravni status in državljske pravice. Prilagajanje

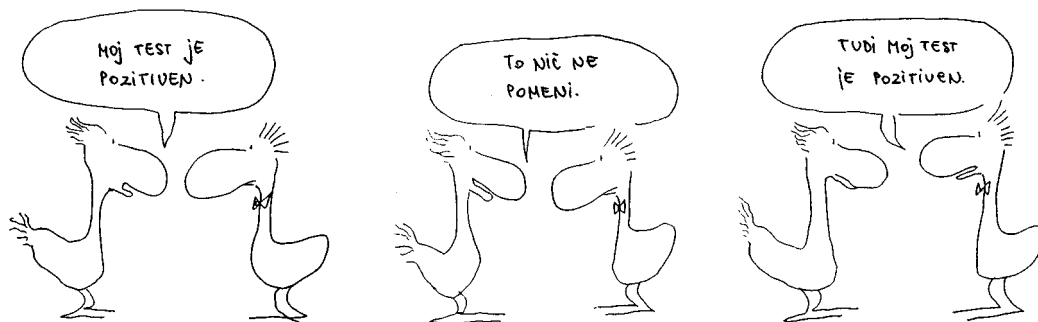
okuženosti s HIV vključuje nenehno premagovanje stresov in adaptacijo. To je dinamičen, razvojni in dosmrtni proces, ki ustvarja za okužene posameznike, njihove družine in skupnost, v kateri živijo, nove in spreminjajoče se zahteve.

Večino ljudi omejuje to, kaj lahko počnejo ali čutijo, da lahko počnejo, in kaj lahko spremenijo v svojem življenju. Ne glede na to, ali so te omejitve stvarne ali izmišljene, jih je treba upoštevati in se z njimi ukvarjati, če hočemo, da bo spreminjanje obnašanja uspešno in stalno.

Med potekom okužbe s HIV se bo verjetno potrebno soočiti s široko paleto osebnih potreb in težav. Te niso stalne, bodo pa sčasoma vedno resnejše in težje obvladljive. Spreminjajoča se narava teh potreb povzroča pri seropozitivnih in njihovih bližnjih razne psihološke in čustvene napetosti. Te lahko pri okuženi osebi povzročijo občutek izgubljanja identitete, samostojnosti, zasebnosti in družbenega statusa. Prav tako lahko izzovejo občutke krivde, jeze, strahu pred osamljenostjo, umiranjem in smrtjo. Okužba s HIV povzroči tudi neposredne in posredne finančne stroške, ki so lahko še posebno stresni, če je z boleznijo prizadeta tudi posameznikova ekonomska produktivnost – velik del stresnosti, ki jo doživljajo seropozitivni, zrcali potlačene strahove glede ekonomske samostojnosti in družinskih obveznosti.

Zaradi tega mora svetovanje upoštevati ne samo uporabnikove sedanje socialne in zdravstvene okoliščine, ampak tudi njegova socialna razmerja, stališča in odnos do virusa HIV in aidsa. Svetovanje mora zagotavljati vzgojo in informacije na način, ki je relevanten vsakdanjemu življenju tiste osebe. Upoštevati mora tudi uporabnikove spolne potrebe in preteklost, poklic, vzgojo in izobrazbo, želje in upanja; vse skupaj pa bo pomagalo ustvarjati nov pristop k varnejši spolnosti in odgovornim socialnim razmerjem.

Svetovanje svojcem, ljubimcem, partnerjem, delodajalcem ali kolegom okuženih oseb mora nuditi najnovejše, tehnično korektne informacije. Upoštevalo naj bi tudi življenjski slog

okuženega posameznika in izrabilo vse možnosti za doseg sprememb obnašanja in konstruktivno prilagoditev okužbi s HIV.

Če hočemo, da bo svetovanje učinkovito, se mora uporabniku zdeti sprejemljivo. Sprejemljivost se bo še izboljšala, če bo svetovanje upoštevalo vsa posameznikova socialna razmerja, prepričanja in obveznosti. Vsako izmed teh razmerij je lahko potencialna motivacija in v pomoč.

Če povzamemo: svetovanje ljudem o okužbi s HIV je pomembno:

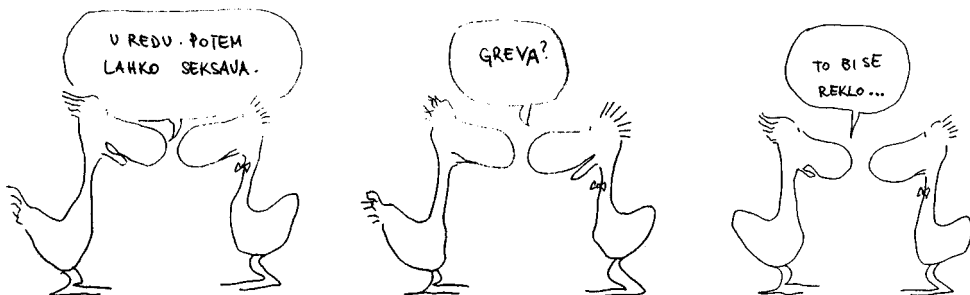
- ker je okužba dosmrtna,
- ker se oseba lahko izogne okužbi s HIV ali njenemu prenašanju na druge s spremembo vedenja,
- ker zavedanje okužbe s HIV lahko povzroči velikanske psihične pritiske in strahove, ki lahko zavirajo konstruktivne spremembe ali poslabšajo bolezen, še posebej strah, nerazumevanje in diskriminacija, ki jih povzroča epidemija HIV.

GLAVNE FUNKCIJE SVETOVANJA

PREVENTIVA

Svetovanje vključuje prewencijo okužbe z virusom HIV in njenega prenašanja na druge ljudi. Preventivno svetovanje ima pet glavnih stopenj:

- določa, ali obnašanje posameznika ali skupine posameznikov vključuje tudi visoko tveganje okužbe z virusom HIV,
- dela z zaskrbljenimi ljudmi, jim pomaga razumeti in jih seznanja s tveganji, ki so povezana z njihovim obnašanjem,
- definira skupaj z uporabniki način, kako sta njihov življenjski slog in samopodoba povezana s tem obnašanjem,
- pomaga posameznikom definirati njihove možnosti za spremembo obnašanja in

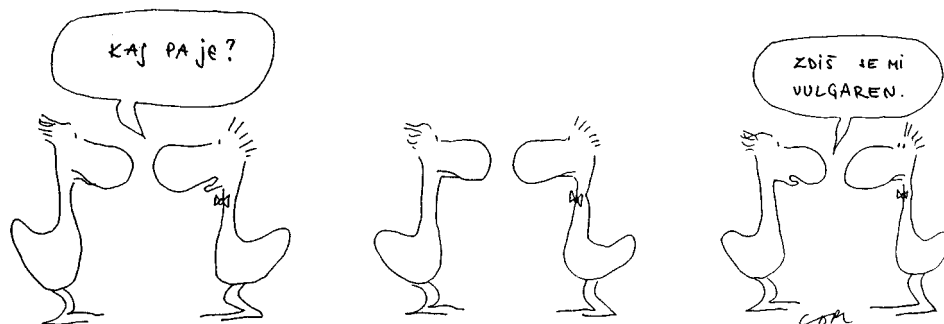
- dela s posamezniki, da jim predstavi prilagojeno vedenje, ki naj bi ga potem tudi ohranili.

V katerikoli kulturi ali družbeni skupini pogosto na vedenje z visokim tveganjem vplivajo različni dejavniki. Pritisk skupine vrstnikov, da se vedeš na poseben način, finančni pritisk, kulturne vrednote o tem, kaj je sprejemljivo in pričakovano, ter pomanjkljivo znanje o tveganju – vsi ti dejavniki so lahko odločilni za posameznika in situacijo.

Preventivno svetovanje mora vključevati pomemben del zdravstvene vzgoje. Vzgojna sporočila o zdravju naj bi bila podana ustrezno posamezniku, vodijo naj k dosegljivim ciljem in predstavljena naj bodo skozi natančne in simpatične diskusije. Bolj kot vse drugo želi preventivno svetovanje posameznike in skupine vzpodbuditi k sprejemanju odločitev o lastnem življenjskem slogu in odgovornostih. Da bi takšno svetovanje bilo učinkovito, morata imeti posameznik ali skupina neprestano na voljo pomoč. Kjer ni občutka menjave med svetovalcem in uporabnikom in ne občutka iskrene pomoči, pogosto bistvo preventivnega sporočila izgubimo ali zgrešimo.

PRIMARNA PREVENTIVA

Primarno preventivno svetovanje je namenjeno ljudem, pri katerih obstaja tveganje okužbe z virusom HIV, vendar se ve, da so neokuženi. Nekateri od njih so morda že spoznali, da tvegajo, drugi pa se svojega tveganega obnašanja ne zavedajo. Primarno preventivno svetovanje se osredotoča na izstopajoče vedenje, ki pomeni tveganje okužbe s HIV in išče poti za možnost spremembe, po zgoraj naštetih stopnjah. V vsaki družbi obstaja tveganje pri raznih skupinah in posameznikih. Prostitutke, prostitutki (komercialni seksualni delavci/ke) in njihovi klienti, drugi moški in ženske z veliko spolnih partnerjev, moški, ki imajo homoseksualna razmerja, ljudje s hemofilijo in intravenozni narkomani so vredni vse pozornosti. Prav tako so

lahko vojaško osebje, vozniki kamionov in emigranti, ki so dolgo časa zdoma, ter adolescenti, vpleteni v tvegano vedenje v vsakdanjih okoliščinah. Vsaka skupina pomeni drugačen izziv glede na to, kako in kje je lahko dosegljiva. Bari, klubi, bolnišnice, centri za odvisne od drog, vojaške baze, šole, mladinski in športni klubi – vsi so priložnost za svetovanje ali vsaj za informiranje ljudi o možnosti svetovanja.

SEKUNDARNA PREVENTIVA

Pri osebah, ki so ali se štejejo za seropozitivne, bi morale svetovanje poudariti posledice okužbe s HIV in načine, kako se lahko izognemo prenašanju. To naj bo storjeno v vzdušju podpore in razumevanja, z osredotočanjem na potrebo seropozitivne osebe, da spozna svojo odgovornost za zdravje in tiste osebe, s katerimi bi lahko imela spolni stik.

Še posebej pomembno je, da ambulante, bolnišnice, službe, ki opravljajo testiranje in druge ustanove ali organizacije okuženi osebi priporočijo, naj obišče svetovalca. Osebje teh služb in ustanov mora vedeti, kje je svetovanje možno. Prav tako morajo biti sposobni pomagati klientu najti svetovalno službo, ki je fizično in socialno najbolj primerna ter sprejemljiva.

Svetovanje na terenu je za sekundarno preventivo morda prav tako inovativno kot programi primarne preventive. Nekateri ljudje z diagnozo okužbe s HIV se bodo verjetno selili sem in tja, iščoč prijatelje, pomoč in podporo, da se bodo lahko z naporom čustveno spoprijeli s strahom pred aidsom. Morda ne bodo pripravljene sodelovati pri svetovanju ali kakšni drugi aktivnosti, če se ne odločimo za kreativne korake, da bi jih dosegli in jim tako pomagali spoznati koristnost svetovanja.

Pri sekundarnem preventivnem svetovanju je potrebno izpostaviti vprašanje prenašanja virusa HIV. Adaptiranje tehnik, ki izničijo ali minimizirajo možnost okužbe spolnih partnerjev, je zelo pomembno. Uporaba kondomov, spolne tehnike z majhnim tveganjem, alternativni načini iskanja užitka in vzdržnost so stvari, o katerih se je potrebno pogovoriti. Podobno je potrebno informirati sedanje in pretekle partnerje, da so morda bili okuženi, in poiskati možne poti obveščanja.

Svetovanje mora tudi poudarjati, da okužena oseba ne bi smela darovati krvi ali deliti brizgalk, igel in drugega pribora za prebadanje kože z drugimi. Uporabniki intravenoznih drog pogosto imajo ali izberejo prijatelje, ki se obnašajo na enak način. Pritisk ali vpliv prijateljev, da nadaljujejo z visoko tveganimi dejanji, je zelo verjeten in na to se je potrebno pripraviti. Podobno kot zgoraj moramo tudi tu upoštevati težavno dosegljivost in ukvarjanje z intravenoznimi uporabniki mamil,

ki se morda bojijo, da jih bodo svojci in znanci, ki ne vedo o njihovem uživanju mamil, obsojali ali zavrnili.

Pomembna skrb je tudi perinatalni prenos. Ko gre za nosečo žensko, se bo morda potrebno pogovarjati o morebitni prekinitvi nosečnosti in pri tem upoštevati veliko kulturnih, družinskih in zdravstvenih dejavnikov, ki lahko vplivajo na odločitev. Prav tako je potrebno spregovoriti o prevenciji nadaljnjih nosečnosti.

PSIHOSOCIALNA POMOČ

Ljudje z diagnozo okužbe s HIV in z virusom HIV povezane bolezni, vključno z aidsom, in njihovi najbližji se morajo soočiti z različnimi težavami, zato pogosto potrebujejo čustveno ali/in praktično pomoč. Strah, da je oseba širila okužbo, fizična osamitev, hospitalizacija, diskriminacija v krogu družine ali lokalne skupnosti, izguba stanovanja, prekinitve izobraževanja, finančne težave, fizični učinki bolezni, napredovanje bolezni, prekinitve razmerja, žalovanje, jeza, osamljenost in potrnost – vse to so spremljajoče skrbi, s katerimi se bomo morda srečali.

Omenjene težave lahko nastopijo v intervalih pri okuženi osebi kot tudi pri tistih, ki zanjo skrbijo. Dejstvo, da te težave niso stalne in jih ni možno vedno napovedati, povzroča dodatni fizični in čustveni stres. Suportivno svetovanje je lahko še posebno koristno pri prepoznavanju okoliščin, v katerih se te skrbi pojavljajo, in pri pomoči posamezniku pri načrtovanju, kako se spoprijeti z njimi. Kjer to ni mogoče, pa suportivno svetovanje lahko uporabniku pomaga, da se pozitivno odzove na težave.

Pomembno si je zapomniti, da je suportivno svetovanje proces okrepitve osebe z virusom HIV. "Živeti z okužbo s HIV ali z boleznijo" ne pomeni "živeti ne glede na virus HIV"; s svetovanjem se lahko mobilizirajo posameznikove moči in zmogljivosti, za soočenje in obvladanje takšnih skrbi. Nekateri ljudje so morda sposobni premagati težave brez svetovanja. Tistim, ki tega ne zmorejo, pa svetovanje lahko pomaga poiskati nove življenjske vidike, ki bi jih drugače prezrli ali pozabili.

Suportivno svetovanje naj bi tudi tistim pomagalo, ki jim je HIV omejil spolno in produktivno življenje, s tem da jih usposobi za prevzemanje (ali soprevzemanje) odgovornosti za svoje življenje in pri sprejemanju odločitev takšno svetovanje pogosto lahko postavi problem v novo luč, ki omogoča kreativen pristop k njegovemu reševanju in sprejemanju odločitev. Svetovalci bodo pogosto v vlogi uporabnikovega zagovornika, ko bodo posameznika, svoje ali skupnost podpirali pri nabiranju terapevtske moči.

Če ljudem omogočimo, da bodo ostali aktivni pri svojem delu, izobraževanju, v svojih družinah in med prijatelji, to

pomaga zmanjšati odvisnost od zdravstvenih in socialnih služb in prav tako lahko zmanjša morebitne psihične težave.

ŠTUDIJA PRIMERA: SLABŠANJE ZDRAVJA

Jureta, 32-letnega z virusom HIV okuženega moškega, je k svetovalcu napotil njegov splošni zdravnik. Le-ta je bil zaskrbljen zaradi pacientovega trenutnega zdravstvenega stanja in menil, da obstaja možnost, da se pri Juretu razvije aids. Zdravnik je želel imeti vpogled, kako bo Jure sprejemal, če se bo njegovo zdravje začelo slabšati. V preteklosti je bilo z njim vedno težko delati, saj se je vedno norčeval iz vprašanj, kako obvladuje situacijo. Intervju se je začel takole:

Svetovallec: Dr. Janez je zaskrbljen zate, zato me je zaprosil, naj se srečam s tabo; kaj misliš, zakaj je zaskrbljen zate?

V delovno zelo zasedenem centru je čas omejen, zato mora biti svetovanje že od vsega začetka osredotočeno na glavni problem, vendar bo za uporabnika vseeno dovolj časa.

Uporabnik: Zaradi visoke temperature, ki nikakor ne popusti.

Svetovallec: Kaj pa po tvojem pomeni ta visoka temperatura, ki ne popusti?

Uporaba uporabnikovih besed pri oblikovanju naslednjega vprašanja vzbuja empatijo.

Uporabnik: Morda bi to lahko pomenilo začetek aidsa...

Nato svetovallec – socialni delavec predstavi hipotetično vprašanje, s katerim odpre “delikatno temo”. Do sedaj svetovallec ni imel možnosti govoriti o tem, kaj se lahko zgodi, če bi se Juretu stanje nenadoma poslabšalo. Naslednja vprašanja iščejo odgovore na to, kdo bi Juretu lahko pomagal in kaj jim bo morebiti povedal o svojem stanju.

Svetovallec: Če se bo vročina nadaljevala in ne bo pojenjala, kako boš sprejel in kako se boš s tem spoprijel?

Uporabnik: Najverjetneje bi želel to povedati svojim staršem. Če bom v bolnišnici in če bom preveč bolan, da bi delal, bom službo pustil. Do takrat pa bom normalno nadaljeval, saj je še vse videti dobro.

Svetovallec: Če boš v svoji bolezni prišel do stopnje, ko boš menil, da ne zmoreš več vsega sam, kaj bi takrat hotel narediti in kdo bi želel, da ti pomaga?

Odgovori na ta vprašanja bodo svetovalcu dali vpogled v socialno podporo in pomembna razmerja v uporabnikovem življenju. Tu bo morda svetovallec imel možnosti poglobiti se, Jure pa bo pripravljen zaupati pomembne informacije. Nato se svetovallec obrne k občutljivejšim temam.

Svetovallec: Jure, mislim, da se o tem še nisva pogovarjala, vendar bi me zelo zanimalo, ali si že razmišljal o tem, kaj se

lahko zgodi, če boš v prihodnosti prišel do stopnje, ko bo trebna sprejeti usodne odločitve o tvoji negi in zdravljenju. Uporabnike vedno vprašam, kako bi želeli biti obravnavani, če bi jih bilo recimo potrebno priključiti na aparate, da bi ostali pri življenju.

Uporabnik: To odločitev bo moral sprejeti Marko (njegov partner). Z njim sva se o tem že enkrat pogovarjala. Oba sva bila mnenja, da če bi kdo od naju imel nevrološke težave ali bi bila priključena na aparature, ne bi imelo nobenega smisla vztrajati.

Svetovalec: Ali bi ti karkoli dalo upanje v zelo slabem zdravstvenem stanju?

Uporabnik: Če bi imel ob sebi Marka, ki bi skrbel zame in me negoval ter namesto mene odločal. Verjamem, da dokler ima človek ob sebi odprte in poštene ljudi, jim lahko zaupa. Kadar ljudem zaupam, se počutim bolj varnega in sem do določenih stvari bolj zaupljiv.

Svetovanje in pomoč sta najbolj potrebna tam, kjer se pojavijo reakcije na okužbo s HIV ali bolezen. Nekatere reakcije bodo predvidoma zelo intenzivne. Pomembno si je zapomniti, da so taki odzivi običajno normalna reakcija na novice o življenjski ogroženosti, in za takšne jih moramo tudi jemati.

PSIHIČNE TEŽAVE

Vse psihične težave, ki jih ima večina ljudi, okuženih s HIV, ali obolelih, se pojavijo zaradi negotovosti in prilagajanja.

S seropozitivnostjo se pojavi negotovost glede želja in pričakovanj v življenju na sploh, lahko pa se nanaša samo na družino in službo. Lahko se pojavi celo negotovost še bolj fundamentalnega pomena, kot so razmišljanja o kakovosti in dolžini življenja, učinku zdravljenja in odzivu družbe. Vse te stvari so dolgoročno nepredvidljive. O njih se je potrebno pogovarjati odkrito in iskreno, toda ves čas skrbeti tudi za vzpodbujanje upanja ter upoštevati pozitivno usmeritev.

Kot odziv na negotovost mora seropozitivna oseba opraviti vrsto prilagajanj. Celo navidezna odsotnost odziva je lahko v bistvu prilagajanje z zanikanjem. Ljudje se začno prilagajati novici o svoji okužbi ali bolezni od trenutka, ko jim je to povedano. Njihovo vsakodnevno življenje bo odsevalo napetost med negotovostjo in prilagajanjem. To je napetost, ki povzroča druge psihične težave, od časa do časa bolj ali manj izrazite in intenzivne.

STRAH

Ljudje, oku1eni s HIV, ali oboleli imajo mnogo strahov. Zelo pogost je strah pred umiranjem in še posebno strah, da bodo umirali sami in v bolečinah. Strah lahko temelji na izkušnjah tistih, ki so jih imeli radi, prijateljev ali kolegov, ki so bili bolni ali so umrli za aidsom. Lahko jih je strah tudi zaradi tega, ker ne vedo dovolj o tem, kaj vse se lahko zgodi in kako v takih težavah ravnati. Kot večino psihičnih težav, strah in pritiske, ki strah povzročajo, pogosto obvladamo tako, da jih jasno in z občutkom razkrijemo – pridemo z njimi na dan. O njih se moramo pogovarjati v kontekstu obvladovanja težav, vključujoč pomoč prijateljev in svojcev ali s pomočjo svetovalca.

IZGUBA

Ljudje z boleznijo, povezano z virusom HIV, doživljajo občutke izgube življenja in ambicij, fizične privlačnosti in potencia, spolnega razmerja, družbenega statusa, finančne trdnosti in neodvisnosti. S povečevanjem potrebe po negi doživlja oseba tudi občutke izgube zasebnosti in kontrole nad svojim življenjem. Morda je najpogostejši občutek izgube zaupanja. Zaupanje se lahko v življenju z virusom HIV razume večplastno – strah pred prihodnostjo, tesnoba glede ljubljenih in tistih, ki nudijo pomoč, in njihove zmožnosti premagovanja položaja, tesnoba glede negativnih in/ali stigmatizirajočih dejanj drugih. Za mnogo ljudi bo spoznanje okužbe s HIV prvi dogodek, ki jih bo prisilil, spoznati svojo lastno umrljivost in fizično ranljivost.

ŽALOST

Ljudje z okužbo s HIV imajo zaradi izgub, ki so jih doživeli ali jih pričakujejo, pogosto hude občutke žalosti. Morda trpijo zaradi žalosti, ki se prenaša nanje od bližnjih članov družine, ljubimcev in prijateljev. Ti ljudje jim pogosto pomagajo in skrbijo zanje dan za dnem ter gledajo, kako jih zapušča zdravje.

KRIVDA

Diagnoza okužbe s HIV pogosto povzroči pri prizadetem občutek krivde zaradi pomislekov, da je morda okužil druge, ali zaradi obnašanja, ki ga je verjetno pripeljalo do okužbe. Prav tako pride do občutkov krivde zaradi žalosti, ki jo bo bolezen povzročila pri bližnjih in pri družini, še posebno pri

otročih. V taki situaciji pogosto prihajajo na površje dogodki iz preteklosti, ki so morda drugim povzročili bolečino ali žalost in so ostali nerešeni, ter bodo morda še poglobili občutke krivde.

DEPRESIJA

Depresija se lahko pojavi iz več razlogov. Pomembni dejavniki so: dejstvo, da še vedno ni pravega zdravila, in zaradi tega občutek nemoči, izguba osebnega nadzora, ki je lahko povezana še s pogostimi zdravniškimi raziskavami, ter zavedanje, da je virus prevzel njegovo/njeno telo. Podobno je pri osebah, ki poznajo ali vedo za ljudi, ki so umrli za boleznijo ali so še vedno bolni zaradi okužbe z virusom HIV, zraven pa doživljajo pojemanje ustvarjalnosti in dolgoročnega načrtovanja, kar še poveča možnost depresije.

ZANIKANJE

Nekateri ljudje se bodo na novico o okuženosti ali obolevnosti odzvali tako, da jo bodo zanikali. Za nekatere ljudi je lahko takšno zanikanje konstruktiven način prenašanja šoka ali diagnoze. Vendar če je to zanikanje dolgotrajno, lahko postane kontraproduktivno, saj osebe zavračajo sprejemanje socialne odgovornosti, ki je potrebna pri seropozitivnosti.

ZASKRBLJENOST

Zaskrbljenost lahko hitro postane sestavni del življenja osebe z virusom HIV, ki kaže kronično negotovost, povezano z okužbo. Veliko razlogov za zaskrbljenost je posledica težav, ki sem jih naštel pred tem in se nanašajo na:

- kratkoročne in dolgoročne napovedi
- tveganje okužbe z drugimi boleznimi
- tveganje prenosa okužbe na druge
- sovražnost in zavračanje v družbi, službi, doma in pri spolnosti
- zapuščenost, izolacijo in fizično bolečino
- strah pred umiranjem v bolečinah in brez dostojanstva
- nezmožnost spremeniti okoliščine in posledice okužbe s HIV
- zagotavljanje čimboljšega zdravja v prihodnosti
- sposobnost obvladovanja pri bližnjih in pri svojcih
- možnost primerne zdravstvene in zobozdravstvene obravnave

- izgubo zasebnosti in pomisleke glede zaupnosti
- družbeno in seksualno nesprejemljivost v prihodnosti
- upadajočo sposobnost učinkovitega funkcioniranja
- izgubo fizične in finančne neodvisnosti.

JEZA

Nekateri ljudje postanejo navzven jezni, ker imajo občutek, da niso imeli sreče in so se okužili. Pogosto imajo občutek, da se z njimi samimi ali z informacijami o njih ravna slabo ali brezčutno. Jeza je včasih usmerjena navznoter v obliki samo-obtoževanja za okužbo s HIV ali v obliki samodestruktivnega (samomorilskega) vedenja.

SUICIDNE DEJAVNOSTI IN MISELNOST

Pri seropozitivnih ljudeh je opazno povečano tveganje samomora. V njem vidijo način, da se izognejo bolečinam in nevšečnostim ali da zmanjšajo sramoto in žalovanje pri tistih, ki jih imajo radi. Samomor je lahko aktiven (na primer namerne samopoškodbe, ki se končajo s smrtjo) ali pasiven (na primer zamolčanje ali neupoštevanje nastopa usodnih komplikacij pri okužbi s HIV ali pri bolezni).

SAMOPODOBA

Samopodoba je pogosto ogrožena na samem začetku življenja z virusom HIV. Če okuženega zavrnejo kolegi, znanci in bližnji, to hitro vodi k izgubi zaupanja in socialne identitete ter tako zmanjšuje občutke osebne vrednosti, veljavnosti. To je lahko okrepljeno še s fizičnimi posledicami bolezni, povezane z okužbo s HIV, ki so na primer iznakaženost obraza, izguba teže, izguba kontrole nad telesom.

HIPOHONDRIJA IN OBSESIVNA STANJA

Preokupacija z zdravjem in celo najmanjše fizične spremembe ali samo občutki sprememb so lahko vzroki za hipohondrijo. To je sicer lahko prehodno ali omejeno na čas takoj po sprejetju diagnoze; dlje traja pri ljudeh, ki imajo težave pri prilagajanju na bolezni.

DUHOVNA ZASKRBLJENOST

Zaskrbljenost zaradi preteče smrti, osamljenosti in izgube kontrole lahko poveča zanimanje za duhovne zadeve in iskanje verske pomoči in podpore. Izražanje greha, krivde, odpuščanja, sprave in sprejemanja se lahko pojavijo v kontekstu verskih in duhovnih razgovorov.

Veliko teh in drugih skrbi bo prišlo na dan ali bodo izrečene ob sprejemanju diagnoze o obolenosti za aidsom. Pojav novih infekcij, rakov in obdobji resnih izčrpanosti ima pomembne emocionalne in psihične posledice. Verjetno bo učinek še hujši, če so osebo z aidsom pred tem zavrnilo svojci in prijatelji ter se je umaknila iz normalnega družabnega življenja.

SOCIALNA VPRAŠANJA

Pritiski okolja in družbe, kot so izguba dohodkov, diskriminacija, socialna stigma (kadar postane diagnoza splošno znana), spremembe v razmerju in spreminjanje sposobnosti spolnega izražanja lahko prispevajo k postdiagnostičnim psihosocialnim težavam. Uporabnikovo sprejemanje stopnje in primernosti družbene pomoči je vitalnega pomena in lahko postane izvor pritiska ali frustracij.

SKUPINE ZA SAMOPOMOČ

V nekaterih mestih se svetovalci lahko obrne po pomoč k podpori vrstnikov ali k skupinam za samopomoč, ki so del razvijajoče se mreže nevladnih aids organizacij. Te lahko nudijo pomoč, osebno nego in psihosocialno podporo vrstnikov na način, ki ga druge službe ne morejo ponuditi. Če take skupine ne obstajajo, bo moral svetovalci spodbuditi njihovo formiranje. Kjer to ni mogoče, pa bi moral svetovalci uporabnike vsaj medsebojno seznaniti na osebni ravni, upoštevajoč seveda načelo zaupnosti in izraženo privolitev vsakega posameznika. Tisto, kar lahko najbolj opravi delo v skupini za samopomoč, potem ko je to prej izpostavil, svetovalci na vsakem srečanju, je tole:

1. Naučijo živeti z infekcijo s HIV. Skupine za samopomoč so za to dobra priložnost, saj je verjetno veliko vključenih že šlo skozi ta proces. Oni lahko opišejo zdravstvene in psihične težave, s katerimi so se srečali, in načine intervencij, ki so bili najbolj uspešni.
2. Negovalcem in bližnjim pomagajo pri premagovanju težav vsakodnevnega življenja z bolno osebo ali osebo v stiski,

- še posebej, če imajo pri negi opravka s krvavitvami, bruhanjem, inkontinenco, preoblačenjem bolnika in podobnih ter z nasveti glede spolnega razmerja.
3. Naučijo zmanjšati stresnost in se izogibati konfliktom, premagati prestrašenost, potrtnost in morebitne druge reakcije, ki slabšajo zdravje.
 4. Pomagajo pri odločitvi o načinu, kako govoriti o HIV-u in aidsu. O strahu pred odkritjem svoje okuženosti s HIV ali obolelosti za aidsom bližnjim, svojcem, prijateljem in kolegom se je potrebno pogovarjati in poiskati ustrezne rešitve – kaj povedati, komu, kdaj in kako.
 5. Naučijo premagovati občutke osamljenosti, depresije in nemoči. Skupina za samopomoč ali skupina vrstnikov lahko zagotovi pomoč in vzajemno podporo. Nasvet ljudi, ki so sami doživljali enake občutke, bo bolj zalegel kot nasvet iz druge roke ali nasvet, temelječ na teoriji.
 6. Premagajo težave pri konsolidaciji varnejšega spolnega vedenja. Skupine vrstnikov lahko organizirajo pogovore in trening, kar je lahko mnogo bolj relevantno kot nasvet, ki ga bo okuženi dobil po drugi poti preko formalnih zdravstvenovzgojnih programov. Priseganje vrstnikov na varnejšo spolnost bo prav tako pomagalo, da bodo te tehnike postale družbeno sprejemljive, atraktivne in potemtakem tudi stalne.

Bistvo pomoči in aktivnosti vrstniške skupine je občutek skupinske kohezije, izmenjava svojih izkušenj z drugimi in vzajemna podpora. Včasih take skupine potrebujejo pomoč, da se utečejo in obdržijo regularne aktivnosti. Na svetovalca pa se bodo vsi obrnili, da jim bo pomagal najti ustrezno zdravstveno pomoč in nego. Takšna skupina se lahko ustanovi tudi zaradi zagotavljanja pravnih nasvetov, zagovorništva in v nekaterih primerih finančne pomoči. Zato pa je potrebno potrditi njihovo veljavo.

PRIPOROČILA OKUŽENIM Z VIRUSOM HIV

- Obvestite nekdanje in sedanje spolne partnerje o svoji okužbi in jim priporočite obisk centra za testiranje ali zdravstvenega svetovalca za svetovanje in evalvacijo (če je možno, s serološkim testiranjem). Če ne zmorete ali ne želite osebno seznaniti svojih nekdanjih in sedanjih partnerjev, prosite zdravstvene ali socialne delavce, da vam pri obveščanju pomagajo oziroma to storijo namesto vas.
- Obvestite potencialne spolne partnerje o svoji okužbi in se izognite spolnemu odnosu ali pa rigorozno zmanjšajte

spolne stike na aktivnosti (npr. objemanje, božanje), ki ne omogočajo mešanja semena, vaginalnih izločkov in krvi, ali pa se pogovorite o previdnostnih ukrepih, s katerimi bosta s partnerjem/ko zmanjšala tveganje spolnega prenosa virusa HIV (npr. z uporabo kondoma).

- Če se oba odločita za penetrativni spolni odnos, uporabita kondom pravilno, saj bo stalna pravilna uporaba kondoma zmanjšala tveganje prenosa virusa HIV.
- Dosledno se izogibajta spolnim odnosom, ko imate vi ali vaš partner vnetje ali rane v genitalnih, analnih ali oralnih predelih in med menstruacijo.
- Izogibajte se nosečnosti. Okužene ženske, ki so noseče, bi se morale zavedati tveganja za svoje zdravje in za zdravje nerojenega otroka in bi se morale posvetovati s svetovalcem. Okuženi moški bi se morali pogovoriti o tveganju nosečnosti s svojimi partnerkami.
- Ne darujte krvi, krvne plazme, sperme, mleka, telesnih organov ali drugih tkiv.

LITERATURA:

- ADLER, M. W. (1987): "Care for Patients with HIV Infection and AIDS", *British Medical Journal*, 295: 27-30.
- BATESON, M. in GOLDSBY, R. (1988): **Thinking AIDS**, Addison-Wesley Publishing Company, New York.
- BOR, R. in MILLER, (1992): **Theory and Practise of HIV Counselling**, Cassell, London.
- BURRIS, S., in DALTON, (1993): **AIDS Law Today**, New Haven & London, Yale University Press.
- GEE, G. in MORAN, T. A. (1988): **AIDS: Concepts in Nursing Practice**, Baltimore, Williams and Wilkins.
- KING, M. (1993): **AIDS, HIV and Mental Health**, Cambridge University Press, Cambridge.
- MOSS, A. (1992): **HIV and AIDS: Management by the Primary Care Team**, Oxford, Oxford University Press.
- RYAN, C. (1991): **Developing a Nursing Model for use with People with AIDS who have Neurological Involvement**, publikacija z druge evropske konference za medicinske sestre, ki delajo z bolniki z aidsom, Amsterdam.
- SHERNOFF, M. (1991): **Counseling Chemically Dependent People with HIV Illness**, Harrington Park Press, New York.
- WHO AIDS Series 8, **Guidelines for counselling about HIV infection and disease**, Ženeva, WHO, 1990.

Zgodovina gibanja pri nas

1984

24.–29. april

- ❖ Festival MAGNUS (evropski in ameriški gej filmi, razstava svetovne gej publicistike, predavanja o gej kulturi: F. Arnal, A. Avanzo in G. Hockquenghem, diskusija o gej kulturi in organiziranosti, video Framed Youth s predstavitevijo avtorja iz Londona, družabnost), Cankarjev dom, Galerija ŠKUC, CIDM, Filozofska fakulteta, Dom mladih Šiškarjev-Vodnikova

24. april

- ❖ VIKS št.2: HOMOSEKSUALNOST IN KULTURA (publikacija ŠKUCa o kulturni in socialni problematiki homoseksualnosti)

junij 84 – maj 85

- ❖ MAGNUS GAY CLUB vsako soboto zvečer v K4 (CIDM Ljubljana), Kersnikova 4 (10. nov. jeans & leather party in promocija Tom of Finland video)

8. december

- ❖ Ustanovni sestanek sekcije MAGNUS pri ŠKUC-Forumu, Ljubljana; sekcija je združevala predvsem geje, deloma pa tudi lezbijke; v tistem času je imela močno podporo alter scene

pomlad 85 – konec leta 85

- ❖ DISKO AMERIKANEC (današnji Marco Polo) – disko gejev, lezbijk in alter scene

1985

2. februar

- ❖ AIDS (lastna informativna publikacija), Ljubljana
- 20. februar*
- ❖ Srečanje s klubom 28. GIUGNO (Cassero) iz Bologne (delovni sestanek s sodelavci ter javna predstavitev kluba, ki deluje pod okriljem komunistične mestne uprave), CIDM, Kersnikova
- 30. marec*
- ❖ GAYZINE 1 (lastna publikacija: informacije, literarni prispevki), Ljubljana
- 13.–25. maj*
- ❖ MAGNUS 1985 (evropski, posebej kinotečni gej filmi, filmi novega ženskega vala, predstavitev nekaterih avtorjev, razstava fotografij Pariz – Ljubljana, predavanje H. Demiroviča, video program iz Zagreba, Ljubljane in Dunaja in pogovor z avtorji, srečanje z organizacijo Homosexuelle Initiative Wien, družabnost, večer Lilit), Cankarjev dom, Galerija ŠKUC, CIDM, Filozofska fakulteta

1986

11. januar

- ❖ COPI: otvoritev razstave karikatur francoskega slikarja, Galerija ŠKUC
- 18. januar*
- ❖ GAI PIED: predstavitev pariške revije, Galerija ŠKUC
- 9.–14. junij*
- ❖ MAGNUS 86: filmi Dereka Jarmana, razstava Kriste Bernstein, performance DIS-TANZ, letak o aidsu, srečanje z organizacijo COC iz Amsterdama, družabnost; Cankarjev dom, Galerija ŠKUC, CIDM
- avgust*
- ❖ Sekcija Magnus v MANIFESTU za festival novih družbenih gibanj v Novi Gorici zahteva:
 - da se člani, ki kaznujejo homoseksualne odnose v kazenskih zakonih republik Srbije (110/3), BiH (93/2), Makedonije (101/2) in pokrajine Kosovo (81/3), takoj odpravijo
 - da se v slovenski ustavi prepovedi diskriminacije zaradi spola, vere in narodnosti doda prepoved diskriminacije zaradi spolne usmerjenosti
 - da se v šolske programe vključi pouk o homoseksualnosti, a ne kot o patološkem spolnem odnosu, marveč kot o življenjskem izboru, ki je enakopraven heteroseksualnemu, le različen od njega

- da vlada SFRJ protestira pri vladah držav, ki diskriminirajo homoseksualno manjšino, tako da ljudi zaradi homoseksualnosti diskreditirajo, zapirajo ali celo likvidirajo (Romunija, SZ, Kuba, Iran)

15.–18. december

- ❖ AIDS: okrogla miza, filma Buddies in No Sad Song, gledališka predstava Tako kot je; Cankarjev dom

1987

16. april

- ❖ V marcu 1987 se proti sekciji sproži gonja zaradi napovedi, da se bo festival Magnus 87 začel na 25. maj. Festival preimenujejo v “kongres”; svet za socialno in zdravstveno varstvo RK SZDL in ljubljanska inšpekcijska služba skleneta, “da bi bilo treba kongres prepovedati”. Na pobudo sekcije se sestane IZREDNA SKUPŠČINA ŠKUC-Foruma in med drugim sprejme sklep, da predlaga ustavni komisiji uvrstitev “spolne usmerjenosti” med primere, za katere je po ustavi diskriminacija izrecno prepovedana. Festival se preloži za nedoločen čas...

25. maj

- ❖ DAN MOBILIZACIJE PROTI AIDSU: razstava materialov homoseksualnih organizacij proti aidsu, zastoj kondomi, Galerija ŠKUC

julij–avgust

- ❖ AIDS letak, s pomočjo RK ZSMS distribuiran po vsej Sloveniji
- oktober*
- ❖ Priloga o lezbištvu “Ljubimo ženske”, Mladina
- ❖ Ustanovi se lezbična skupina LL pri sekciji Lilit (feministična sekcija Škuca)

1988

januar

- ❖ Skupina LL se osamosvoji v samostojno Lezbično sekcijo LL pri ŠKUC-Forumu

6. februar

- ❖ DELO objavi ODPRTO PISMO sekcij Magnus in LL Jožetu Smoletu (RK SZDL), Smole ne odgovori

marec

- ❖ LL literarni večer slovenske lezbične poezije, Galerija ŠKUC
- ❖ Prva številka publikacije LESBOZINE (informacije, prevodi, literarni prispevki)

- ❖ Predavanje Barbare Martin iz Berlina o švicarski lezbični pisateljici Annemarie Schwarzenbach, Sociološki inštitut *junij*
- ❖ Od pomladi 1986 potekajo nenehna prizadevanja, da bi sekcija dobila stalen KLUBSKI PROSTOR; vsa se izjalovijo. V juniju sekciji organizirata klubska večera (prvi ženski, drugi mešan) v zasebnem lokalu Stara cerkev. Kljub temu, da sta v vseh pogledih zelo uspela, lastnik ne odobri nadaljnjih večerov *10.–24. avgust*
- ❖ Prvi mednarodni LEZBIČNI KAMP na Rabu z udeleženkami iz Z. Nemčije, Italije, Anglije, Irske, Portugalske, Avstrije, Nizozemske *22. oktober*
- ❖ DELO objavi PROTEST sekcij proti interpretaciji Jožeta Smoleta na novosadskem mitingu (1. zaradi njenih fašistoidnih implikacij, 2. ker si je Smole očitno "ni zaslužil") *20. november*
- ❖ GAYZINE 2: izid publikacije (teorija, literatura) *10.–18. december*
- ❖ TEDEN LEZBIČNEGA FILMA (Deset Hearts, Olivia, Anne Trister, Lianna, Another Way), Galerija ŠKUC *18.–24. december*
- ❖ TEDEN GAY FILMA (Anger, Babenco, Genet, Kanievska, Molinaro, Morrisay idr.), Galerija ŠKUC *december*
- ❖ Trije mešani klubske večeri Pri Žagarju *31. december*
- ❖ Silvestrovanje v Galeriji ŠKUC

1989

9. januar

- ❖ Sekcija Magnus in lezbična sekcija LL obnovita pobudo, naslovljeno na RK ZSMS:
 - 1) da predstavniki RK ZSMS v slovenski ustavni komisiji zastopajo pobudo, da se v člen o človekovih pravicah v slovenski ustavi med primere, za katere je diskriminacija izrecno prepovedana, vstavi tudi 'spolno usmerjenost'
 - 2) da predstavniki RK ZSMS zastopajo enako pobudo tudi ob spremembi jugoslovanske ustave
 - 3) da v zvezi s točko (2) RK ZSMS preko ZK ZSMJ sproži pobudo za odpravo tretjega odstavka 110. člena kazenskega zakonika republike Srbije, drugega odstavka 93. člena KZ republike Bosne in Hercegovine, drugega odstavka 101. člena KZ republike Makedonije in tretjega odstavka 81. člena KZ avtonomne pokrajine Kosovo

- 4) da se RK ZSMS preko ZK ZSMJ zavzame za enako-pravno obravnavanje homoseksualnih in heteroseksualnih primerov v vseh zakonih, ki obravnavajo spolna in družinska razmerja

februar

- ❖ Druga številka publikacije Lesbozine

8. maj

- ❖ Priloga Magnusa in LL v Tribuni

1. junij

- ❖ Izide publikacija GAYZINE 3

1.–8. junij

- ❖ DNEVI GAY FILMA, Cankarjev dom (Za vedno prijatelja, Wendel, Goljufija, Ranjeni moški, Zlata očala)

28. maj

- ❖ Začetek diska v K4 – sprva je nedeljski disko razdeljen na LL in Magnus večere, avgusta pa sekciji združita večera v Disko lezbijk in gejev, ki se nato preimenuje v ROZA DISKO; začetni obisk okoli 100 gostov sčasoma naraste do 250 in občasno tudi do 350; pred diskom ali v okviru diska je v K4 potekal raznovrsten program: tropska noč (13. 8.), transvestitski žur (20. 8.), projekcije filmov (Torch Song Trilogy, Mascara, Liquid Sky, The Last Of England, Brezglavo), pogovor o homofobiji – LL (3. 9.), predstavitev antologije homoerotične poezije Drobci stekla v ustih (24. 9.), literarni večer slovenskih avtorjev (22. 10.), pogovor o homoseksualnosti in politiki (29. 10.), pogovor o aidsu (3. 12.), transvestitski show (24. 12.)

16.–22. julij

- ❖ Sodelovanje sekcij na svetovni konferenci ILGA na Dunaju

julij–avgust

- ❖ Javno pismo Čeliku zaradi nočnih napadov na homoseksualce, pogovor s Čelikom ter njegov javen odgovor

avgust

- ❖ Izid priponk Silence = Death v boju proti aidsu in homofobiji

september

- ❖ Sodelovanje Magnusa in LL na prireditvi Europe Against The Current v Amsterdamu

oktober

- ❖ Sodelovanje sekcije LL na Lezbičnem tednu v Berlinu

3.–5. november

- ❖ Udeležba na 13. kongresu ZSMS v Portorožu; kongres sprejme naslednje pobude: Spolna usmerjenost naj se uvrsti med primere, za katere je izrecno prepovedana diskriminacija tako v Ustavi SRS kot tudi SFRJ. To pomeni izenačitev sporazumne starosti za homoseksualne odnose s sporazumno starostjo za heteroseksualne odnose; možnost zakonske zveze med partnerjema istega spola; odpravo zakonov, ki

prepovedujejo homoseksualne odnose v ožji Srbiji, BiH, Makedoniji in na Kosovu

1990

- ❖ Roza disko: transvestitski show iz Beograda, pustovanje s sexy tombolo
25. januar
- ❖ Začetek Gay strani v Telexu (izide deset števil, do 29. 3., ko je Telex ukinjen)
17. marec
- ❖ Celodnevna oddaja o homoseksualnosti na RGL
pomlad 90
- ❖ Sodelovanje na volitvah v okviru neodvisne liste novih družbenih gibanj
23. junij
- ❖ Člani(ce) Magnusa in LL ustanovijo ROZA KLUB – samostojno politično združenje za preprečevanje in odpravljanje diskriminacije zaradi spolne usmerjenosti ter za uveljavljanje načela enakopravnosti na vseh ravneh zasebnega in javnega življenja
jesen 90
- ❖ Sredstvom javnega obveščanja, kakor tudi drugim političnim organizacijam in strankam, je bilo poslano SPOROČILO ZA JAVNOST – POBUDE PROTI DISKRIMINACIJI:
Homoseksualni ljudje so v Republiki Sloveniji še vedno državljani in državljanke drugega razreda, kar se kaže zlasti v:
 - tem, da ne morejo oblikovati zakonitih partnerskih zvez z možnostjo dedovanja po partnerju in posvojitve otrok,
 - tem, da so, naj to želijo ali ne, potisnjeni v “drugačen način življenja” in v zunanji ali notranji geto (ne da bi jim bilo omogočeno upravljati z enim samim lastnim prostorom!),
 - vzgojnih, kulturnih in drugih ideoloških obrazcih, kjer je homoseksualna usmerjenost obravnavana tako, da to otežuje njihovo čustveno in socialno dozorevanje ter spodbuja hipokrizijo,
 - popolni odvisnosti od tega, ali jih je njihovo neposredno okolje pripravljeno tolerirati ali ne, tako da so marsikdaj žrtve različnih oblik zatiranja, tudi fizičnih napadov, in je lahko izkazovanje njihove spolne usmerjenosti veliko tveganje za njihovo telesno, poklicno in socialno integriteto.Ker je pravica vsakega državljana in državljanke, da država varuje njegove in njene pravice in temeljne svoboščine, in ker pravice in temeljne svoboščine ne morejo biti zagotovljene

molče ali zgolj implicitno, še zlasti ne, če se navezujejo na nekaj, kar je kakor homoseksualnost podvrženo večstoletnim predsodkom in večstoletnemu zatiranju, je Roza klub oblikoval naslednje pobude, ki povzemajo prejšnje pobude sekcije Magnus:

- A) Da se v slovenski ustavi med primere, za katere je diskriminacija izrecno prepovedana, vstavi tudi "spolno usmerjenost", tako da se 13. člen Delovnega osnutka ustave Republike Slovenije v celoti glasi: "Vsi ljudje imajo enake pravice ne glede na narodnost, raso, spol, spolno usmerjenost, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki."
- B) Da se Republika Slovenija ne vključi v nobeno tvorbo in ne pridruži nobeni skupnosti, ki preganja ljudi zaradi njihove spolne usmerjenosti.
- C) Da se, kjer zakon obravnava družinska in partnerska razmerja in razmerja, ki se navezujejo nanje, homoseksualni in heteroseksualni primeri obravnavajo enako-pravno.
- D) Da se v državnih (nacionalnih) informativnih, edukativnih, kulturnih in znanstvenih programih odmeri ustrezen prostor za obravnavanje homoseksualnosti in za problematiko, ki zadeva homoseksualne državljane in državljanke. Za konkretizacijo teh in oblikovanje in realizacijo drugih pobud s ciljem normalnega sožitja ljudi, ne glede na njihovo spolno usmerjenost, Roza klub predlaga vladi RS ustanovitev centra, ki se bo v skladu s tradicijo imenoval "Roza center", politične stranke pa Roza klub naproša, da podprejo te pobude v skupščini RS.

- ❖ Bilten Roza kluba 4x (julij, september, oktober, november) *11.–14.oktober*
- ❖ Sodelovanje na konferenci nevladnih aids organizacij EUROCASO na Dunaju *8. november*
- ❖ Začetek oddaje Roza val, Val 202, Radio Slovenija (do junija 1991)
- ❖ Roza disko: (po avgustovskem premoru) koncert Anje Rupel, modne revije, moški striptiz, transvestitski show
- ❖ Založba ŠKUC – zbirka LAMBDA: Modra svetloba – homerotična ljubezen v slovenski literaturi *3.–7. december*
- ❖ DNEVI GAY FILMA: retrospektiva Rosa von Praunheim (Rdeča ljubezen, Mesto izgubljenih duš, Anita: ples greha, Dva pogleda na aids, Virus ne pozna morale, Molk=smrt, Ni perverzen homoseksualec), plakat; Cankarjev dom

december

- ❖ REVOLVER 1 (revija za kulturna in politična vprašanja) – revija s homoerotičnim nabojem, plakat

1991

- ❖ Roza disko: Svetlana Makarovič, Ana Monro, Katja Levstik, Rimska cesta, Vita Mavrič

marec

- ❖ Revolver 2, Deklaracija: Pravica do drugačnosti, ki jo podpišejo: Liberalno-demokratska stranka, Zeleni Slovenije, Social-demokratska stranka, Social-demokratska mladina, Stranka demokratične prenove, Socialistična stranka, Slovenska demokratična zveza, Ženske za politiko, Center za kulturo miru in nenasilja ter Roza klub

19.–21. april

- ❖ Sodelovanje na konferenci gej in lezbičnih organizacij V in JV Evrope v Pragi

maj–junij

- ❖ Afera Revolver v ljubljanski mestni vladi, ki potihne z junjsko vojno v Sloveniji

4.–8.september

- ❖ Prvi Pink tabor v Ankaranu

- ❖ Revolver 3

1.–22. december

- ❖ GO-GAY filmi (Dnevi gay in lezbičnega filma) v Cankarjevem domu in Roza disku (Mlada upornika soula, Vrt, Na straži, Želja, Novembermond, Er moretto, Nokturno, Zakon želje.)
- ❖ Aids akcija – plakat Z mano je varneje, v sodelovanju s ŠOU

1992

- ❖ Roza disko: Marquis de Sade teater, Jr. Gone Wild, Wild Boyz, Amazonas, transvestitski showi

januar

- ❖ Revolver 4

14.–28. januar

- ❖ Foto razstava POGLED MOŠKEGA, galerija ŠKUC, Alen Kos, Boštjan Lisec, Gorazd Majaron, Marko Radovan, Mio Vesović

januar–marec

- ❖ Obratujeta privatna lokala, disko Joy club in restavracija Flamingo

22. maj

- ❖ Tretja obletnica Roza diska + Rozavizija

junij

- ❖ Sodelovanje na srečanju "pozitivnih" skupin pri Goetingenu

julij

- ❖ Sodelovanje sekcije LL na srečanju Lezbijke in Evropska skupnost, München
- ❖ Revolver 5

26.–30. avgust

- ❖ Drugi Pink tabor v Grožnjanu

november

- ❖ Homoseksualnost, kaj je to? – vzgojno-informativni projekt: zloženska, priloga v Revolverju, oglas v Anteni

december

- ❖ Spolnost in aids – plakat Varo v meni, zloženska, oglas v Anteni in Mladini
- ❖ Revolver 6
- ❖ *6.–13. december*
- ❖ Osmi dnevi gay in lezbičnega filma (video projekcije v Kapelici na Kersnikovi: Nighthawks, Swoon, Kamikaze Hearts, Mala Noche, Edvard II., Oranges... + okrogla miza filmskih kritikov o homoerotiki na platnu), plakat
- ❖ Foto razstava M. Vauda v Kapelici
- ❖ *31. december*
- ❖ Silvestrovanje v Kapelici

1993

- ❖ Roza disko: The Aftertouch (koncert z Dunaja), Brechtovi šansoni – Barbara Levstik, plesni performance Fine Young Animals, Amazonke, Elena, Salome, Mirč, šansoni Edith Piaf – Alenka Vidrih, Rozavizija pod vodstvom Alenke Sivka, video program, go go boys z Dunaja, showi... in v jesenskem delu začetek slovenskih popevk – Alenka Pinterič
- ❖ Revolverji 7 (plakat), 8, 9
- ❖ Pandora 1, lezbični bilten, izhaja občasno
- ❖ *april*
- ❖ Začetek afere ob zloženci Spolnost in aids, odzivi za in proti so se v medijih pojavljali vse do sredine poletja
- ❖ *8.–18. april*
- ❖ Sodelovanje na 7. ILGA regionalni konferenci za V in JV Evropo na Dunaju
- ❖ *20. maj*
- ❖ Gay in lezbična kultura, okrogla miza, Viteška dvorana v Križankah, v okviru ŠOU kulturnega festivala (gosta Rastko Močnik, Manca Košir)
- ❖ Brošura: Gay in lezbične organizacije v Sloveniji (slo/ang)

- ❖ Sodelovanje na konferenci Migranti in aids, Blossin, Nemčija
junij
- ❖ Sodelovanje na 9. mednarodni konferenci o aidsu, Berlin
- ❖ Nastopi in javna podpora ob privatni pobudi za legalizacijo istospolnih partnerskih zvez
- ❖ Založba ŠKUC – zbirka Lambda: Michel Foucault, Zgodovina seksualnosti, 3. del: Skrb zase
11.–17. julij
- ❖ Sodelovanje na 15. ILGA svetovni konferenci v Barceloni
23.–29. avgust
- ❖ 3. Pink tabor in tabor Body Positive, Bohinj
september
- ❖ Zasedba (squat) bivše vojašnice na Metelkovi – skupaj z drugimi alter skupinami in posamezniki, začetek delovanja klubskih prostorov v stavbi Lovci, proti koncu leta začne klub redno obratovati
oktober
- ❖ Založba ŠKUC – zbirka Lambda: Ino Knabino, Ganimed in drugi; Ciril Bergles, Ifrikija
5.–12. december
- ❖ Dveti dnevi gay in lezbičnega filma, Kinoteka v Ljubljani in Kapelica na Kersnikovi (Wittgenstein, No Skin Off My Ass, Salmonberries, Paris Is Burning, Poison, The Living End, Monika Treut...) + fotorazstava Jasne Klančičar in Frenka Fidlerja v Kapelici
december
- ❖ Sekcija Magnus začenja izdajati časopis Keke(c) – do junija 1994 izidejo številke 0 do 6
27.–31. december
- ❖ Sodelovanje na ILGA evropski konferenci, London
31. december
- ❖ Silvestrovanje na Metelkovi

1994

- ❖ Roza disko: Marjana Deržaj, Lado Leskovar, Ditka Haberl, Helena Blagne, Lidija Kodrič in slo. popevke pod vodstvom Deje Mušič, Salome, Elena, oktobra gostovanje francoskega lezbičnega benda Belladonna
- ❖ Revolverji 10, 11, 12, 13
april
- ❖ Sodelovanje na regionalni konferenci za V in JV Evropo v Litvi
27. maj
- ❖ 10 let organiziranega gej gibanja

- ❖ Okrogla miza o gibanju slovenskih homoseksualcev, Kapelica (gosti Evita Leskovšek, Vlasta Jalušič, Metka Mencin, Rastko Močnik, Miha Zadnikar) – gala dobrodelno prireditve na Gradu je Mesto Ljubljana zadnji hip preprečilo (povabljeni Pavle Gantar in Branka Lovrečič) – prisotni na Gradu podpisujejo peticijo slovenski vladi, sledi afera Grad
- ❖ Izid čestitk ob 10. obletnici gej in lezbičnega aktivizma
1.–14. junij
- ❖ Metelkova – delovni tabor, prenova klubskih prostorov
junij
- ❖ Sodelovanje na svetovni konferenci ILGA, New York
- ❖ Preneha izhajati časopis Keke(c)
avgust
- ❖ Sodelovanje na 11. mednarodni konferenci mladih gejev in lezbijk (IGLYO), Dublin
21.–27. avgust
- ❖ 4. Pink tabor, Koper
september
- ❖ Obisk skupine ACT UP iz Utrechta, Metelkova
oktober
- ❖ Sprejet je nov kazenski zakonik RS (začne veljati 1. 1. 1995), ki vsa posilstva obravnava enako – ne glede na spol. 141. člen prinaša tudi novost o kršitvi enakopravnosti – tu je izrecno navedena tudi spolna usmerjenost
november
- ❖ Založba ŠKUC – zbirka Lambda: Nataša Velikonja, Abonma; Herve Guibert, Prijatelju, ki mi ni rešil življenja; Rita Mae Brown, Granatno jabolko
3.–11. december
- ❖ Deseti dnevi gay in lezbičnega filma, Kinoteka (Super 8 1/2, And The Band Played On, Grief, Virgin machine...)
- ❖ Razstava: Tu smo, ob obletnici gibanja, Galerija ŠKUC
- ❖ Sodelovanje na 16. ILGA evropski konferenci, Helsinki
31. december
- ❖ Silvestrovanje na Metelkovi

1995

- ❖ Roza disko: Severina, Mateja Puhar, Hit parada, O.K. Girls (del japon. teatra Dumb Type), showi, jeseni Anja Rupel, Dominik Kozarič
- ❖ Revolverji 14, 15, 16, 17
- ❖ Pandora 5
- ❖ Klubi po Sloveniji – projekt, ki teče skozi celo leto, predstavitve v večjih slovenskih mestih

maj

- ❖ Sodelovanje na 9. ILGA konferenci za V in JV Evropo, Kijev
1.–14. julij

- ❖ Drugi delovni tabor na Metelkovi, obnova klubskih prostorov
avgust

- ❖ Sodelovanje na IGLYO konferenci, Manchester
23.–27. avgust

- ❖ Mednarodni posvet o homoseksualnosti, Metelkova in Hotel Union, Ljubljana (gosti Gert Hekma, Lisa Power, Julian Howes, Kevin Moss, Ira Kormannshaus, Dunja Piškur-Kosmač, Lev Kreft)

november

- ❖ Delavnice o varnejšem seksu, Bohinj (3.–5.), Kranjska Gora (17.–19.) – v okviru podpore WHO

- ❖ Zloženska Za varnejši seks, v nakladi 3500, distribucija na sceni

1. december

- ❖ GALfon – začetek delovanja telefona za lezbijke in geje, z informacijami, nasveti, pomočjo...

- ❖ Priložnostni koledarček GALfona

3.–10. december

- ❖ Enajsti dnevi gay in lezbičnega filma, Kinoteka (Midnight Dancers, Thin Ice, Barbara Hammer, Totally F***ed Up, Marble Ass, To Die For...)

31. december

- ❖ Silvestrovanje na Metelkovi in v Roza disku, K4

Ilustracija: Maxfield Parish

OIKOZ

Evropski okoljski prostor v letu 2010*

KLJUČNI ELEMENTI PRISTOPA "OKOLJSKEGA PROSTORA"

Sprememba podnebja, redčenje ozonske plasti, kisli dež, erozija zemlje in izguba biološke raznovrstnosti ogrožajo naše globalno okolje. V nevarnosti je podlaga za proizvodnjo in porabo za vse ljudi na svetu. Bogate dežele nadaljujejo s porabo nesorazmerno velikih količin naravnih virov, isto pravico pa imajo tudi dežele v razvoju. Če jo bodo uporabile, bosta svetovna proizvodnja in poraba še bolj prekoračili meje okoljskih in ekoloških vzdržljivosti. Priznanje meja naravnih virov je tako tesno povezano z vprašanjem njihove razporeditve.

Leta 1992 so Prijatelji Zemlje (Friends of the Earth) na Nizozemskem objavili akcijski načrt trajnostne Nizozemske. V publikaciji Action Plan so uporabili zamisel okoljskega prostora tako, da bi postala vsesplošna ideja o trajnostnem razvoju stvarnost. Najvažnejši elementi osnutka o okoljskem prostoru so:

1. Okoljski prostor je kvantitativen

Okoljski prostor je vsota zmožnosti vsrkavanja, energije, neobnovljivih virov, kmetijskih zemljišč in gozdov, ki jih lahko globalno izkoriščamo, ne da bi pri tem oškodovali prihodnje generacije. Velikost okoljskega prostora je omejena in (delno)

** Tekst je skrajšana, široki javnosti namenjena različica obsežnejše istoimenske študije, ki jo je po naročilu Friends of the Earth izdelal Wuppertalski inštitut (ZRN), ki ga vodi svetovnoznani strokovnjak za globalna okoljska vprašanja prof. E. von Weiszacker. Prvo študijo, ki konceptualizira okoljski prostor, je kot pripravo na okoljski vrh v Rio de Janeiru leta 1992 pripravila nizozemska podružnica Friends of the Earth.*

kvantitativna. Tako imamo na primer stalno količino kmetijskih zemljišč, ki jih lahko trajnostno uporabljamo (zaradi učinka tople grede), dopustno količino emisij CO₂, stalno količino neobnovljivih virov itn.

2. Princip enakosti

Vsak človek na svetu ima pravico (ne obveznost) do enake količine okoljskega prostora kot globalnega vira. Bogate države morajo zato močno zmanjšati njihovo uporabo. Na primer, okoljski prostor energije je 1,7 tone CO₂ na osebo letno. Dejanska poraba v Evropi (brez NIS-a) je 7,3 tone, količina emisije na Nizozemskem pa je celo 11 ton na osebo na leto. Na splošno bo morala Evropa, še posebej pa Nizozemska, zmanjšati porabo okoljskega prostora za energije. Podobne izračune, čeprav z drugačnimi omejitvenimi faktorji, smo naredili tudi za neobnovljive vire (les, rabo zemljišč in vode). Predstavili jih bomo na naslednjih straneh.

3. Pogled v leto 2010

Idejo trajnostne družbe bi morali uresničiti v obdobju ene generacije. Leto 2010 je še vedno dovolj oddaljeno za preporazdelitev večine kategorij okoljskega prostora v velikem obsegu. Dovolj je tudi oddaljeno, da predvidimo možen tehnološki razvoj in do neke mere tudi družbene spremembe. Izračun prostorskega okolja za leto 2010 je narejen na podlagi sedanjih podatkov rasti prebivalstva. Po letu 2010 bi rast prebivalstva pomenila zmanjšanje okoljskega prostora na osebo.

4. Okoljski prostor ni istoveden s končno rabo

Zavedati se moramo, da bi korenita sprememba rabe virov, razvoj nadomestnih tehnologij (kot npr. sončna energija), sprememba življenjskih navad (npr. manj poti na delo) pomenila znižanje končne rabe (npr. topel dom in srečanja s prijatelji).

5. Družbene spremembe

Sklepanja, ki smo jih predstavili, temeljijo na demokraciji in solidarnosti kot ključnih elementih družbeno in okoljsko zdravega tržnega gospodarstva. Okritosrčnost in sodelovanje med ljudmi sta ključna elementa v trajnostni družbi.

6. Varnostni ukrepi

Izoginiti se moramo neupravičenim nevarnostim.

7. Princip neposredne bližine

Okoljski problemi naj se rešujejo čim bliže svojemu izvoru.

IZRAČUNAVANJE OKOLJSKEGA PROSTORA NA OSEBO

Ob uporabi zgornjih principov lahko izračunamo razpoložljiv okoljski prostor na osebo v letu 2010.

Nacionalni okoljski prostor je definiran kot okoljski prostor na osebo, pomnožen s predvidenim številom prebivalcev neke države. Pri primerjavi dejanske porabe okoljskega prostora in trajnostne rabe le tega moramo doseči zmanjšani vnos, da bi premostili vrzel za dosego trajnostne situacije. Zmanjšanje stranskih produktov (odpadki, CO₂) bi morali doseči z zmanjšanjem ustreznega vnosa, še posebej tam, kjer stranski produkti dosejajo kritične meje (CO₂). Vse to je bilo upoštevano pri vzpostavitvi okoljskega prostora, za proizvodnjo primernejših stranskih odpadkov (energija). Naj pripomnimo, da so vse številke le približne, vendar nam jasno nakazujejo vso težo potrebnih sprememb industrializiranih dežel pri črpanju naravnih bogastev. Ker bodo imele vse države na razpolago enak okoljski prostor na osebo, se bo načeloma pri vseh lahko razvil podoben življenjski standard. Upošteva se razlike med proizvodnjo in porabo v mejah okoljskega prostora ob nezmanjšanem lagodnem življenju se lahko doseže z ekonomskimi aktivnostmi, ki so osnovane na učinkovitejši rabi omejenih naravnih bogastvih, ne pa v naraščajočem črpanju le teh.

ENERGIJA

Osnova današnje energije so fosilna goriva. Nuklearna energija se uporablja za proizvodnjo elektrike. Z neugodnimi posledicami rabe fosilnih goriv in nuklearne energije smo se že zdavnaj sprijaznili, zato se moramo z njimi čimprej spoprijeti. Če hočejo industrializirane države obdržati današnjo življenjsko raven, morajo kar takoj začeti s spremembo globalnega energijskega sistema.

ZAJEZITEV NEVARNOSTI UČINKA TOPLE GREDE

Stopnjevanje učinka tople grede je osrednji problem, ki ga povzroča poraba energije in določa osnovo za kvantifikacijo okoljskega prostora. Medvladno Združenje o spremembah okolja (IPCC) predvideva, da se bo po današnjem vedenju svetovna temperatura dvignila za 1°C do leta 2025 in za 3°C do konca naslednjega stoletja. Temperaturna sprememba bo povzročila močne spremembe v regionalnih podnebnjih. IPCC raziskave so ostale nespremenjene že od leta 1990. Omejitve, ki se po IPCC smatrajo za potrebne, so:

1. omejiti maksimalni dvig temperature na 2°C
2. omejiti hitrost dviga temperature za 0,1°C / desetletje
3. omejiti svetovno emisijo CO₂ na 2 Giga toni CO₂ letno pred letom 2100

Računanje okoljskega prostora pri porabi energije temelji na naslednjih predvidevanjih:

1. okoljski prostor je omejen z nasičenostjo CO₂. Po določilih IPCC moramo omejiti porabo fosilne energije, da bi se zmanjšala emisija plinov, učinek tople grede in ostalih onesnaževalcev (SO₂, NO_x). Zaščititi moramo tudi razpoložljive vire;
2. čimprej moramo opustiti nuklearno energijo zaradi nesprejemljivih nevarnosti in zaradi problema shranjevanja nuklearnih odpadkov, kar naj bi bilo izvedljivo do leta 2010.

Svetovna emisija CO₂ je danes približno 4 tone na osebo letno. Njeno zmanjšanje za 1 do 2% na leto pomeni ostati v mejah okoljskega prostora, kot so priporočili v IPCC. To pomeni, da bi bila največja vrednost CO₂ 2 toni na osebo letno. Pri upoštevanju rasti svetovnega prebivalstva (7,19 milijarde leta 2010) moramo znižati emisije CO₂ na 1,7 tone na osebo letno do leta 2050.

Danes je povprečna emisija CO₂ na Evropejca (ne da bi upoštevali novo nastale države – NND) 7,3 tone, zato bi bilo neizvedljivo zmanjšanje na vrednost 1,7 tone CO₂ na osebo letno do leta 2010. Določiti moramo neke srednje vrednosti. Te so bile izračunane v Mednarodnem projektu trajnostnih energijskih poti (IPSEP). Pri upoštevanju izhodiščnega ravenja iz leta 1987 priporoča IPSEP zmanjšanje CO₂ emisij v industrializiranih državah za 20-30% do leta 2005 in 80% do leta 2050.

Danes ima Evropa le nekaj predlogov, ki težijo k zmanjšanju CO₂ emisij. Za našo uporabo bomo upoštevali predlog **“Energija brez fosilnih goriv”**, ki ga je za naravovarstveno organizacijo *Greenpeace* izdelal *Stockholmski okoljski inštitut* leta 1993. Upoštevali bomo tudi predpostavko IPCC, da nuklearne energije po letu 2010 ne bomo več uporabljali, povečala

pa bi se poraba obnovljivih surovin, tako naj bi bila do leta 2010 največja količina CO₂ 5,4 tone na osebo.

Nekatere druge študije predvidevajo še večja izboljšanja, s tem pa zmanjšanje porabe energije, ki vodi k manjšim potrebam obnovljive energije. Po študiji IPSEP za pet evropskih držav je tako varčevanje 40%. Če predvidimo najboljši izkoristek obnovljivih energetskih virov, dobimo za celo Evropo manj vzpodbudne podatke. Dovoljena količina porabe energije do leta 2010 je 98 GJ na osebo letno. Od tega je 78 GJ fosilnega izvora.

PORABA ENERGIJE (Evropa brez NND)	1990	2010	2030	2050
CO ₂ emisije (ton/osebo/letno)	7,3	5,4	2,3	1,7
potrebno zmanj. CO ₂ emisij v %	0	26	68	77
osnovna poraba energije (EJ/leto)	71,2	56,5	42	ca. 35
osnovna poraba energije (GJ/osebo/letno)	123	98	73	ca. 60
zmanjšanje osn. porabe ener. v %	0	20	41	ca. 50
poraba obnovljive energije (GJ/os./letno)	7	20	36	35
poraba fosilnih goriv (GJ/osebo/letno)	100	78	37	25

Tabela 1: Predvidena trajnostna poraba energije v Evropi

KAKO DOSEČI PORABO ENERGIJE V MEJAH OKOLJSKEGA PROSTORA?

Zmanjšanje CO₂ se lahko doseže:

- z učinkovitejšo porabo energije in produktivnostjo
- z večjo količino obnovljive energije
- z zamenjavo goriv, posebno s tistimi z manjšo količino specifičnih CO₂ emisij
- z omejenim oz. zmanjšanim povpraševanjem po energetskih storitvah.

Cilj naj bi bil doseči učinkovitejši in čim manj nevaren energijski sistem. Ključni elementi takega sistema bi lahko bila zamisel o energetskih servisih, decentraliziranimi koprodukcijskimi sistemi in tehnologijami obnovljive energije. Za dosego učinkovitejšega energetskega sistema moramo premostiti še veliko ovir, kot so uporabniki v različnih sektorjih družbe od gospodinjstev do industrije. Zato je izredno velikega pomena, da razvijemo in uresničimo informacijske programe ter ustvarimo ekonomske inštrumente za financiranje tehnoloških novosti.

NEOBNOVLJIVE SUROVINE

Današnja izkoriščanja neobnovljivih surovin so zelo pogubna za okolje. Onesnaževanje in uničevanje ekosistemov, kot posledica črpanj surovin in odlaganje škodljivih odpadkov, predstavlja resno grožnjo našemu okolju. Dostop do teh virov je skrajno nesorazmeren. Približno 20% ljudi na svetu porabi več kot 80% vseh naravnih surovin. Razvite dežele so glavni krivec za onesnaževanje in zmanjševanje virov surovin, proizvajajo pa ogromne količine odpadkov in strupenih snovi.

OMEJEN TOK MATERIJE

Trajnostna raba neobnovljivih surovin nam namiguje na to, da mora biti tok materije omejen v skladu z okoljskimi spremembami. Po grobi ocenitvi bi morali omejiti tok materije za 50%. Manj fizičnih vnosov v svetovno ekonomijo bo pomenilo zmanjšan pretok odpadnih snovi, vključno s strupenimi kemikalijami. Po principu enakosti mora biti na svetovni lestvici količina porabljene materije enakomerno porazdeljena. Željeno, sorazmerno zmanjšanje različnih virov, bi za industrializirane države pomenilo od 80-92%. Na rezultate manjše rabe materije v Evropi podatki o svetovnem zmanjšanju niso imeli večjega vpliva. Npr. aluminij: 40% zmanjšanje v svetovnem merilu bi za Evropo pomenilo 88%, 60% zmanjšanje v svetovnem merilu pa 92%.

Na splošno to pomeni, da bi se kakovost rabe surovin za proizvodnjo in porabo dobrin in storitev povečala za 5 do 10-krat. Torej potrebujemo eko-kakovostno revolucijo. Nedavne raziskave za vrsto proizvodov so pokazale, da lahko v veliko primerih dosežemo enako visoko kvaliteto s pet ali deset kratno zmanjšano količino energije in surovin. To lahko dosežemo s premišljenimi spremembami na strojih.

Taka dematerializacija družbe pa pomeni proces strukturalnih sprememb, ki bo zahteval kar nekaj desetletij. Preden pridemo do prvih vidnih rezultatov, moramo iti skozi proces spremembe mišljenja, planiranja, graditve in ponudbe nove opreme. Svoj cilj naj bi dosegli med leti 2030 in 2050. Do leta 2010 bi že morali doseči 25% zmanjšanje.

MANJŠANJE POVPRÁŠEVANJA PO PROIZVODIH IN STORITVAH

Eden od pomembnejših elementov trajnostnega razvoja v Evropi mora postati dematerializacija človeške dobrobiti, pri

kateri bi uporabljali manj surovin in energije v ekonomskem procesu kot do sedaj. Zmanjšanje toka materije je pomemben korak k trajnosti, vendar ga ne moremo vzpostaviti hitro in na lahek način. Poiskati moramo poti, po katerih bi z omejeno količino surovin ustvarili toliko servisov in dobrin, kolikor jih potrebujemo. Kvaliteta proizvodov se mora povečati. Imeti morajo daljšo življenjsko dobo, biti morajo popravljivi, razstavljeni in prenovljivi. Doseči moramo torej enako ali večje blagostanje pri omejeni količini rabe virov.

Zgornji predlog za zmanjšanje toka materije je bil izračunan na osnovi zemljine sposobnosti vsrkavanja. Čeprav se po tej poti manjša poraba surovinskih virov, to še ne pomeni, da bomo dosegli "večno" rešitev. Po letih 2010, 2030 ali 2050 lahko nastane v različnih obdobjih za različne materiale kritično obdobje ravni zalog. Po prvem koraku emejitve toka materije se moramo posvetiti iskanju nadomestnih virov.

RABA ZEMLJE

Današnja kmetijska proizvodnja ni trajnostna. Kmetijska zemljišča so preveč intenzivno obdelovana. Velika poraba kmetijskih proizvodov v Evropi veča zahteve po obdelovalnih površinah v deželah v razvoju, ki so prepotrebna za njihove lastne potrebe. Trajnostna raba zemlje v Evropi vsebuje uravnoteženo trgovinsko razmerje med kontinenti, ekološko kmetijsko prakso in podporo za ohranitev narave. Različni problemi, pogojeni z obalnimi regijami in morskim življenjem (raba zemlje v obalnih regijah, ribe kot prehrana itn.), niso bili zajeti v tej študiji. Okoljski prostor za rabo zemlje je definiran kot prostor, potreben za prehranjevanje ljudi v državi, računano na ravenju celine. Številke predstavljajo rabo v nekdanji Evropski uniji (EU-12).

RAVNOTEŽJE MED UVOZOM IN IZVOZOM ZEMLJE

Gledano z univerzalne perspektive, z upoštevanjem temeljnega principa razporeditvene pravice okoljskega prostora, je upravičena (v direktnem pomenu besede) zahteva po tem, da naj Evropejci živijo znotraj svojega prostora. To stališče, ki je soglasno z definicijo o trajnosti, kot sta jo podali Brundtlandova komisija in UNCED konferenca, nam nakazuje zahtevo po uravnoteženem uvozu in izvozu zemlje. Ta pogoj se ujema s pogledi strokovnjakov za razvoj, ki podpirajo samostojnost pri proizvodnji hrane kot bazo pri varnosti prehrane v deželah tretjega sveta. To pa seveda ne pomeni zahteve po ukinitvi

trgovanja. Je le zahteva po uravnoveženem trgovanju Evrope v smislu rabe zemlje. Evropa uvozi 276,410 km² oz. 0,084 ha/osebo. Od tega je 0,075 ha/osebo orne zemlje, 0,009 ha/osebo je pašnikov. Celotni izvoz je 0,047 ha/osebo, od katerega je 0,037 ha/osebo orne zemlje in 0,0106 ha/osebo pašnikov. Evropski čisti uvoz orne zemlje znaša tako 126,840 km² (0,037 ha/osebo).

EKOLOŠKO KMETOVANJE ZADOVOLJI PREHRAMBENE POTREBE

Količina orne zemlje in pašnikov, potrebnih za prehrano v EU, je bila izračunana v nemškem *Inštitutu za prehrano* na podlagi priporočil o zdravi prehrani. Za doseg trajnostne rabe zemlje, je potrebno popolno preusmeriti kmetovanje k ekološkim metodam. (Ekološko poljedelstvo je definirano kot osnovno pravilo o ekološkem kmetovanju v EU, izdano v Official Journal of the EU št. 198 z dne 22-7-91.)

Tudi uvoz živalske krme naj bi se ustavil do leta 2010. Povprečne količine za različne pridelke, vzgojene po metodi ekološkega poljedelstva v EU, še ne obstajajo, zato imamo le oceno možnih pridelkov. Po večini primerjalnih študij, naj bi se količina pridelkov, vzgojenih po konvencionalnih in ekoloških metodah, zmanjšala za 10-30%. Pri izračunu minimalnih kmetijskih območij rabe zemlje do leta 2010 se predvideva 10% zmanjšanje v primerjavi z današnjimi netrajnostnimi obdelovalnimi metodami. V letu 2010 bi potrebovali 0,102 ha/osebo rodovitne orne zemlje, za proizvodnjo zelenjave za domače potrebe. Za proizvodnjo visoko proteinskih krmil je potrebnih 0,047 ha/osebo ter 0,113 ha/osebo stalnih pašnikov za zadostitev potreb po mesu v EU.

Osnovne prehrambene potrebe, ki so bile računane po tem predlogu, izključujejo vrsto luksuznih kmetijskih proizvodov, po katerih pa obstaja povpraševanje. Predvideva se, da je za potrebe EU danes izkoriščenih nadaljnjih 50% orne zemlje v deželah zunaj nje. To pa pomeni dodatnih 0,0185 ha/osebo. Če sledimo tem priporočilom, se lahko trajnostni kmetijski sistem, ki zadovolji prehrambene potrebe, uresniči do leta 2010. Preostanek kmetijske zemlje (163,892 km² oz. 0,047 ha/osebo) bi lahko uporabili za raznovrstno biomasovno produkcijo. Npr. pridelovanje obnovljivih surovin za energijske ali industrijske namene izvoza hranil.

ZASČITA PRSTI

Tabela 2 nam pokaže, da je degradacija prsti problem, ki se širi preko meja razvitih držav. V Evropi kot celoti (tudi delih nekdanje SZ) je take zemlje (zaradi onesnaženja, zakislitve, erozije zaradi vetra in vode, fizičnih poškodb, sesedanja) 512,486 km² (0,14 ha/osebo) oz. 23% kopne zemlje v EU. Ozemelj, ki so danes klasificirana kot močno in ekstremno degradirana leta 2010 predvidoma ne bomo več uporabljali. To je zaradi časa, ki je potreben za prehod od konvencionalnega k organskemu kmetovanju. To pomeni približno 32.000 km² (0,009 ha/osebo) kopnih površin v EU, izguba ozemlja je tako 1,4%.

Tip degradacije prsti	Površina v km ²	Opomba
Popolno degradirana površina	2.189.000	Cela Evropa, vključno z območji bivše SZ Območje, enako celotnemu kopnu EU-12
Ekstremno degradirana	31.000	Izgubljena za kmetijstvo Površina v velikosti Belgije
Močno degradirana	107.000	Potrebni veliko sprememb za vzpostavitev uspešne produktivnosti
Srednje degradirana	1.444.000	Nujno potrebna razstrupitev, da bi za prihodnost preprečili nepopravljivo škodo
Delno degradirana	606.000	Dokazan manjši pridelek Možna popolna obnovitev

Tabela 2: Degradacija prsti (onesnaženje, zakislitev, erozija zaradi vetra in vode, fizične poškodbe) v Evropi, vključno z evropskim delom nekdanje SZ

VEČ NARAVE V EU

Po priporočilih IUCN naj bi se celotno ozemlje razdelilo na tri kategorije. Popolno zavarovana področja v kategorijah I-III obstajajo na 8.790 km² EU, kar je komaj 0,4% vsega ozemlja.

TRAJNOSTNA RABA ZEMLJE V LETU 2010

Vzorci rabe zemlje in posledica pritiskov na njene vira nosijo posledice za bodoče potrebe in distribucijo razpoložljivih površin zemlje.

Vrsta rabe zemlje	Današnja raba ha/osebo	Okoljski prostor ha/osebo	Potrebno zmanjšanje	Cilj 2010 ha/osebo	Ciljno zmanjšanje 2010
Raba zemlje	0,726			0,64	12
Orna zemlja	0,237	0,1	58	0,15	37
Pašniki	0,167	0,09	47	0,113	32
Dodatna zemlja (neto uvoz)	0,037	0,0185	50	0,0185	50
Nerabljeni kmetijska zemljišča	0			0,047	
Nezaščiteni gozdovi	0,164	0,138	16	0,138	16
Zaščiteni zemljišča	0,003	0,061	-1,933	0,064	-2,000
Nanošena zemljišča	0,053	0,05	3,2	0,0513	3,2
Ostalo	0,050			0,056	-12
Kopensko vodovje	0,009			0,009	0

Tabela 3: Obširen pregled okoljskega prostora, današnja raba in cilji za leto 2010 v EU

GOZDOVI

Za dosego okoljskega upravljanja svetovnih gozdov moramo korenito spremeniti današnjo miselnost. Odločujoč faktor pri izkoriščanju naj ne bo povpraševanje po lesu, temveč ekološka zmožnost obnove gozdov. Evropski samonikli gozdovi niso ogroženi s prekomernim sekanjem, saj se je to že zgodilo v preteklosti. Danes imamo pred seboj drugačne probleme, ki so nastali zaradi netrajnostnega upravljanja in onesnaženja. Na primer, monokulture hitro rastočih dreves (bor v centralni Evropi in evkaliptus na Mediteranu) škodijo biološki različnosti, neavtohtoni evkaliptus pa ogroža vodna razmerja. Ker so te monokulture podvržene raznim škodljivcem, se za njihovo zaščito uporabljajo pesticidi, ti pa ogrožajo podtalnico. Kisli dež in troposferski ozon vplivata na zmanjševanje gozdov, naravna reprodukcija je močno ogrožena s preveliko populacijo divjadi. Preveliko število divjadi je tudi posledica zimskega hranjenja zaradi potreb lova.

Na gozd gledamo kot na celinski vir. To pomeni, naj ne vzdržujemo strukturalnega uvoznega deficita neevropskega lesa. V Evropi naj bi bil dostop do gozdov enakomerno porazdeljen. Neenakomeren dostop pomeni večje trgovanje z lesom.

TRAJNOSTNO GOZDARSTVO

Pričakujemo, da bo produktivna velikost gozdov v letu 2010 ostala enaka. Drevesa, ki se bodo v Evropi takrat sekala, so verjetno že posajena in vzdrževana. Tudi hitro rastoče vrste dreves potrebujejo od 15 do 20, let preden jih lahko uporabimo, zato je važno, da so takoj posajena. Od celotne količine gozdov (enako velja za vse ostale oblike rabe zemlje) bi morali pustiti 10% nedotaknjenih (drvarjenje je tudi izključeno). Tu je zajet ostanek nedotaknjenih gozdov in gozdov s posebnim namenom (ohranitev biorazličnosti – gozdovi ob poplavljenih rečnih obrobjih ali gozdovi visokogorskih in razvodnih območij. To priporočilo je dala Svetovna organizacija za ohranjanje gozdov – IUCN).

Gozdovi preskrbujejo družbo z lesom za papir, gradnjo in proizvodnjo energije. Ostale funkcije so ohranitev biorazličnosti, uravnavanje vodnih zalog, zaščito pokrajine, pa tudi za rekreacijo in oddih. Zaradi vsega tega ne smemo dovoliti sekanja v primarnih gozdovih. Danes je delež primarnih in nedotaknjenih gozdov v Evropi samo 1%, od tega največ v delu evropske Rusije.

Izkoriščanje gozdov mora biti trajnostno. To pomeni, da moramo ustvariti multifunkcionalno gozdarstvo, s specifičnimi pokrajinskimi vrstami širokolistnih dreves in iglavcev, ki se sami obnavljajo, pri tem pa le selektivno posegamo v njihov razvoj. S prenehanjem uporabe gnojil in pesticidov v Skandinaviji (že sedaj je močno zmanjšana) in s pogozdovanjem z avtohtonimi vrstami namesto s hitro rastočimi (Mediteran), bi občutno zmanjšali pridelke. Na drugi strani nam izkušnje kažejo, da trajnostno gozdarstvo ne pomeni nujno manjše lesne proizvodnje, ampak vzgojo različnih vrst dreves, relativno več širokokrošnjatih vrst in veliko manj neuporabnega drevja. Medtem ko se zaloge visokoraslih dreves ne bodo opazno spremenile, naj bi se zmanjšala poraba le še za proizvodnjo energije in papirja. V papirni industriji se lahko visok odstotek lesa zamenja z vlakni, kot je npr. konoplja, ne da bi se zmanjšala kvaliteta papirja. Enako velja za tekstilno industrijo. Zaslužek od gozdov se lahko celo poveča: z naravno reprodukcijo je pogozdovanje in posredno podiranje dreves nepotrebno, medtem ko je donos visokoraslih dreves kvalitetnejši in bolj cenjen.

Regija	Poraba v l. 1990 (m ³ /osebo letno)	Okoljski prostor v l. 2010 (m ³ /osebo letno)
EU-12	0,375	0,316
EU + EFTA	0,665	0,568
centralna in vzhodna Evropa	0,647	0,477
EU + EFTA + CEE	0,661	0,563
EU + EFTA + CEE + Rusija	1,175	1,004

Tabela 4: Dejanska raba in okoljski prostor v različnih evropskih združenjih

Domnevamo, da bo okoljski prostor za les enak 90% proizvodnje iz leta 1990, kar bo 0,56 m³ na osebo letno leta 2010 (EU 12 + današnja EFTA + CEE, brez dežel NND). Ker je današnja poraba lesa 0,66 m³ na osebo letno, bo potrebno zmanjšanje za 15%.

Razvoj v Rusiji nas pripelje do pomembnega, vendar odprtega vprašanja. Trajnostno upravljanje z gozdovi v evropski Rusiji se lahko razvije ne le v okoljsko trajno ampak tudi v varen vir dohodka za Rusijo. Predpogoj temu je, da se takoj preneha s sekanjem drevja in preusmeri v trajnostno upravljanje. Če bo ruski gozd postal zanesljiv del evropske oskrbe z lesom, bo imel podobno vlogo kot jo ima Skandinavija danes. To bi pomenilo povečano rabo lesa od 0,66 m³ na osebo letno, na 1,0 m³. Oskrba s takim povečanjem je zaželeno še posebno, ko se bo srednje in dolgoročno začelo nadomeščanje neobnovljivih virov z obnovljivimi surovinami. V tem procesu bo les igral važno vlogo.

VODA

Voda je pomemben naravni vir ne samo za gospodinjstvo temveč tudi za industrijo in kmetijstvo. Različni naravni faktorji so odvisni od njene dostopnosti in sprejemljive kvalitete in količine (rodovitnost zemlje). Površinske vode so bogata naravna bivališča, prostor za prehranjevanje in razmnoževanje. Vzrok pomanjkanja čiste vode je često človek in onesnaževanje. Na primer: reka Ren je močno onesnažena. Leta 1982 je bila količina ortofosfatov 23.000 ton na leto, 350.000 ton nitratov in 5.600.000 ton sulfatov. Množina kloridov v reki presega 11 milijonov ton letno.

Sveža voda je edini vir s prevladujočim lokalnim karakterjem. Vodni okoljski prostor se določi s trajnostnim izčrpavanjem. Ker se zaloge talne in površinske vode spreminjajo od kraja do kraja, bi morale države prilagoditi njeno porabo po specifičnem okolj-

skem prostoru. Čeprav z evropskega stališča zmanjšanje porabe vode ni potrebno, se to pojavlja v mnogih lokalnih in regionalnih delih. Naslednja študija nam predstavi idejo o različnih problemih, ki jih moramo upoštevati pri razvoju vodnega gospodarjenja.

ŠTUDIJA POVODJA REKE REN Z MAINO

Čeprav ima Nemčija na razpolago veliko vodnih virov, predstavljajo vodne zaloge za velika urbana naselja vedno večji problem. Več kot 70% pitne vode je potrebno napeljati iz podeželskega okolja do urbanih naselij preko dolgih vodovodnih omrežij. Črpanje talnic je povzročilo upadanje ravni voda ter negativne posledice v rečnih ekosistemih in gozdovih. Odkar je približevanje vedno večjim potrebam po kvalitetni vodi postalo cilj današnjega vodnega gospodarstva, se s tem črpajo tudi globlji vodni viri (pleistocenska voda). Z okoljskega stališča je to nekaj nedopustnega. Trajnostno vodno gospodarjenje mora temeljiti na količinah padlega dežja v določenem okrožju, npr. reke Rena z Maino. Regija naj porabi toliko vode, kolikor se je obnovilo.

TRAJNOSTNO UPRAVLJANJE VODA

Razlikovanje med talno in površinsko vodo za strategijo trajnostne rabe vode je sestavljeno iz naslednjih komponent. Prikaz se nanaša na območje reke Ren z Maino.

a) Neposredno varčevanje s pitno vodo

Obstaja skoraj 50% potencial zmanjšanja porabe pitne vode v javnem sektorju (šole, plavalni bazeni, ostali javni objekti) in 40% v industriji, v gospodinjstvih in manjših podjetjih pa 10%.

b) Posredno varčevanje z nadomeščanjem pitne vode z nepitno površinsko vodo

Raba nepitne vode je redka, vendar se v veliko primerih da z njo nadomestiti pitno vodo (WC-ji, umivanje, avtopralnice itn.). Danes imamo na voljo dve nadomestni tehnologiji:

- zbiranje površinske vode za namakanje javnih površin (parki),
- vgradnja dveh vrst cevi, za pitno in nepitno vodo.

Zaradi velikih stroškov in količin materiala bi tak sistem gradnje prišel v poštev samo tam, kjer je na enem mestu združenih

¹ Današnja poraba v Evropi – NIS, okoljski prostor in evropski cilji.

² Premog, lignit, nafta, plin.

³ Današnja poraba v EU-12, okoljski prostor in evropski cilji.

⁴ EU + EFTA + CEE.

⁵ Okoljski prostor za vodo se ne more izračunati na evropskem ravenju.

veliko potrošnikov (mestna središča, industrijske cone). Take pipe bi lahko polnili s kakršnokoli površinsko vodo (dež, reke). Pred letom 1960 je bilo omrežje dvojnih cevi zgrajeno v kar nekaj okoliških velikih mest (Hannover, Frankfurt, Wiesbaden). Zaradi finančnih razlogov so bili kasneje spremenjeni.

OBŠIREN PREGLED NAJVAŽNEJŠIH REZULTATOV

V prejšnjih poglavjih so bili predstavljeni rezultati o okoljskem prostoru za Evropsko unijo in Evropo z dejansko rabo virov. Naslednji prikaz je obširna preglednica najpomembnejših rezultatov.

Vir	Današnja poraba na os./l.	Okoljski prostor na os./l.	Potrebne spre-membe	Cilj % 2010	Cilj 2010 %
CO ₂ emisije ¹	7,3 t	1,7t	-77	5,4 t/os./l.	-26
Primarna raba ener.	123 GJ	60 GJ	-50	56,5 EJ/l.	-21
Fosilna goriva ²	100 GJ	25GJ	-75	45,0 EJ/l.	-22
Nuklearna	16 GJ	0 GJ	-100	0 EJ/l.	-100
Obnovljiva	7 GJ	35 GJ	+400	11,5 EJ/l.	+74
Neobnovljive surovine ³					
Cement	536 kg	80 kg	-85	423 kg/os. l.	-21
Surovo železo	273 kg	36 kg	-87	213 kg/os. l.	-22
Aluminij	12 kg	1,2 kg	-90	9,2 kg/os. l.	-23
Klor	23 kg	0 kg	-100	17,2 kg/os. l.	-25
Raba zemlje EU-12	0,726 ha			0,64 ha/os.	-12
Orna zemljišča	0,237 ha	0,10 ha	-58	0,15 ha/os.	-37
Pašniki	0,167 ha	0,90 ha	-47	0,113 ha/os.	-32
Dodatna zemljišča	0,037 ha	0,0185 ha	-50	0,0185 ha/os.	-50
Nerabljeni zemljišča	0 ha			0,047 ha/os.	
Nezavarovani gozdovi	0,164 ha	0,138 ha	-16	0,138 ha/os.	-16
Zaščitena zemljišča	0,003 ha	0,061 ha	+1933	0,064 ha/os.	+2000
Nanošena zemlja	0,053 ha	0,0513 ha	-3,2	0,0513 ha/os.	-3,2
Les ⁴	0,66 m ³	0,56 m ³	-15	0,56m ³ /os. l.	-15
Voda ⁵	768 m ³				

Tabela 6: Obširen pregled okoljskega prostora, današnja poraba in cilji za leto 2010 v EU

EKONOMSKI RAZVOJ V MEJAH OKOLJSKEGA PROSTORA

“Razvoj je najsprejemljivejši cilj na svetu... Ekonomski razvoj se smatra kot zdravilo proti revščini, nezaposlenosti, odplačilu dolgov, inflaciji, uravnavanju deficitov, onesnaževanju, redčenju ozona, eksploziji prebivalstva, kriminalu, razvezam, narkomaniji... To je razvojna manija.”

(H.E.Daly, Steady State Economics, 1991)

V sedemdesetih sta bili skrivni besedi “meje razvoja”, danes sta to “trajnostni razvoj”. Splošni problem s “trajnostnim razvojem,” je ta, da je vzbudil veliko zanimanja in ga uporabljajo v različne namene. V tej študiji je trajnostni razvoj postal stvaren. Če hočemo živeti v mejah trajnostnega okolja, bodo morale industrializirane države zmanjšati porabo energije in neobnovljivih virov za 80-90%.

INTENZIVEN, ODDALJITVEN IN DEMATERIALIZIRAN RAZVOJ

Odnos med splošno sprejetimi cilji o ekonomskem razvoju⁶ in potrebo po korenitem znižanju rabe virov, nas nujno pripelje do soočanja o nadaljnjem razvoju. V grobem razlikujemo tri oblike razvoja: intenziven, oddaljitven in dematerializiran.

Zgodovinsko gledano je ekonomski razvoj spodbujala in spremljala potreba po vedno večji rabi surovin in energije. To vrsto razvoja lahko označimo kot “tradicionalen oz. intenziven razvoj”. Njegova intenzivnost se kaže v izkoriščanju surovin in energije. Vse to je posledica eksponentnega značaja ekonomske rasti.

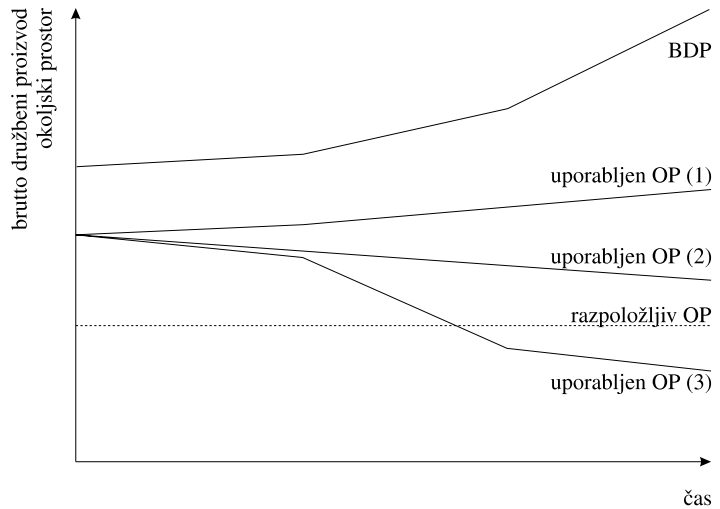
Po tej terminologiji pomeni 1% povečanje rasti absolutno porast dobrin in storitev več, kot je bilo pred tridesetimi leti. Vzrok tega je eksponentni karakter ekonomske rasti. Termin “oddaljitveni razvoj” bi morali uporabljati za ekonomski razvoj, ki se oddalji od povečane rabe surovin in energije. De Bruyn in Opschoor sta leta 1993 povedala, da se v zadnjih tridesetih letih nahajamo v nekakšni mešanici oddaljitvenega in tradicionalnega razvoja. Sama oddaljitvenost od povečanega uničevanja okolja nas še ne pripelje v trajnostnost.

Termin “dematerializiran” uporabljamo za proizvodnjo in porabo dobrin in storitev, ki so realizirana z zmanjšanjem vnosa surovin s faktorjem 10. To pomeni, da mora biti ekonomski razvoj v bodoče zmanjšan z večjim faktorjem kot 10, da bi bil trajnosten. Razvoj bi tako moral biti nadomeščen z dematerializacijo.⁷

⁶ *Ekonomski razvoj pomeni porast v bruto domačem proizvodu (BDP) iz enega obdobja (leto) v drugo. Preprosto rečeno: BDP predstavlja vse dobrine in storitve, proizvedene v enem letu. BDP razvoj pomeni nakopičenje vrednosti (v denarnem smislu) iz vseh ustvarjenih dobrin in storitev, torej porast v domačem dohodku. (BDP = indirektni davki + subvencije = vsota vseh doma ustvarjenih prihodkov).*

⁷ *Rabo nekaterih snovi bo potrebno popolnoma opustiti (npr. CFC). Dematerializacija ne vključuje redukcije rabe zemlje po faktorju 10, ker ta ni niti možna niti potrebna.*

Slika nam predstavlja različne tipe ekonomske rasti. Prva krivulja kaže relativno oddaljevanje med BDP in rabo okoljskega prostora (OP). V takem primeru BDP vodi k večji rabi okoljskega prostora, v vsakem obdobju. Zagovorniki povečanja učinkovitosti za zmanjšanje okoljskih problemov se največkrat sklicujejo na ta tip relativne oddaljitvenosti. Ta pa ne vodi v trajnosti. Krivulju 2 in 3 kažeta absolutno oddaljitvenost, s tem da je krivulja 3 dosegla raven trajnostnosti.

*Intenziven (tradicionalen), oddaljitven
in dematerializiran razvoj*

Predlogi Brundtlandine komisije (objavljen leta 1987) se močno naslanjajo na argumente oddaljitvenosti. Brezpogojno uporabljajo koncept trajnostnega razvoja za opis "oddaljitvenega razvoja", kar pa ni nujno, da pomeni razvoj, spremljan s faktorjem -10 dematerializacije. V njihovem poročilu uporabljajo trajnostni razvoj po načelu: "Kar sedaj potrebujemo, je novo obdobje ekonomskega razvoja, razvoja, ki je odločen ter istočasno ekonomsko in okoljsko trajnosten". Z obzirom na Tretji svet je njihova ugotovitev seveda pravilna. Ekonomski razvoj je neobhoden, da bi se lahko uspešno borili proti revščini na "jugu". Vendar pa vidi Brundtlandina komisija potrebo po razvoju tudi na "severu". Čeprav bi morali po njihovem za razvoj uporabljati manj surovin in energije, dematerializirane zahteve niso kvantitativne, zato lahko varno ugotovimo, da ta razvoj ne potrebuje dematerializacije po faktorju -10.

MEJE ODDALJITVENOSTI

Na zmanjšanje posledic ekonomskega razvoja vplivajo trije ključni elementi: "Spremembe v sestavljenosti proizvodnje, zamenjava med faktorji vnosov in tehnični napredek (učinkovitejša izraba pri enakem vnosu). Če pomenijo vsi trije elementi skupaj oddaljevanje od omejenega vira, ali je onesnaževalec enak ali večji od hitrosti razvoja, potem so meje razvoja zavrte za nedoločen čas". (Citat po Lecomber-ju, l.1975). To naredi "mejni razvoj" (t.j. absolutna oddaljitenost dovoli dolgoročni razvoj) logično uresničljiv, ne pa mogoč ali prepričljiv. Zaradi eksponentnega karakterja ekonomskega razvoja in zahtevah po zmanjševanju (v industrializiranih državah bi morali porabiti približno 10-krat manj virov na osebo kot danes) pridemo pri dolgoročnem dematerializiranem razvoju do nekaterih resnih omejitev. Za jasen prikaz pomembnosti zahtevanega zmanjšanja porabe virov v eksponentni ekonomski rasti smo prišli do naslednjih izračunov. Zaradi lažjega razumevanja smo dopustili konstantno rast prebivalstva.

Hitrost ekonomskega razvoja v %	Uspešnost storitev/osebo	Zahtevano zmanjšanje rabe vnosa snovi na storitev MIPS, za dosego dematerializiranega razvoja	Potrebna dematerializacija/storitev v %	Faktor MIPS dematerializacije
-1,0	0,61	0,16	84	6,25
0	1,00	0,10	90	10,00
1,0	1,65	0,06	94	16,67
2,0	2,69	0,037	96,3	27,03
3,0	4,38	0,022	97,8	45,45

Tabela 7: Zmanjšanje vnosa surovin za 90% v naslednjih 50-ih letih

Zgornja tabela nam prikazuje ciljno 90% zmanjšanje porabe v naslednjih 50-ih letih. Teoretično na kaže zveze med hitrostjo razvoja in potrebami. Čeprav bo v resnici razmerje med ekonomsko rastjo in razpoložljivimi servisi bolj kompleksno, nam tabela jasno ilustrira učinke eksponentnega razvoja. V primeru, da bi bila hitrost letnega razvoja 2%, bi moral biti materialni vnos na storitev zmanjšan s faktorjem 27 oz. 96,3%

Z vidika te študije lahko zaključimo, da je trajnostni ekonomski razvoj zelo težko dosegljiv, oz. gledano dolgoročno, nemogoč. Ekonomski razvoj, ki bi bil resnično trajnosten, bi zahteval ogromne količine zmanjšane rabe raznih snovi, kar po vsej verjetnosti ni uresničljivo.

URAVNOVEŠENO STANJE EKONOMIJE

Dematerializacija je nujno potrebna, če hočemo ostati v mejah okoljskega prostora. Pri današnji ravni proizvodnje in porabi je ta preveč izrabljena. Na nesrečo ne moremo natančno ugotoviti, kje so meje dematerializacije (potreben faktor zmanjšanja, 10 ali 5 ali 20...). Jasno pa je, da meje obstajajo. Poleg dejstva, da bi dematerializacija s faktorjem 10 vzela ogromno časa, moramo dolgoročno upoštevati nadaljevanje le te. Če vidimo, kje so potrebne skrajne meje rabe surovin in energije, in pri upoštevanju oddaljitvenih meja, nam postane jasno, da potrebujemo tudi mejo ekonomske rasti.

Znan primer "zgornje meje", ki zahteva ustavitev razvoja, je "*Uravnovešeno stanje ekonomije*". Njen glavni predlagatelj je bivši ekonomist Svetovne banke Herman E. Daly. Pojem "uravnovešena ekonomija" (steady state economy), ki ga tu uporabljamo, je popolnoma različen od njegove rabe v sodobni makroekonomski teoriji. Tam ga uporabljajo za opis konstantnih zunanjih faktorjev (kot so prebivalstvo, tehnologija...). Raba koncepta uravnovešene ekonomije v tej študiji je fizični koncept, tako kot je okoljski prostor. Daly poudarja to dejstvo, ko definira uravnovešeno stanje ekonomije (USE) kot "ekonomijo stalnih zalog ljudi in izdelkov", ki je vzdrževana na željenih, zadovoljivih ravneh, z majhnimi količinami vzdrževanja ("vse-skozi") t.j. z najmanjšimi možnimi količinami pretoka snovi in energije od začetne proizvodnje do končne porabe. Še enkrat poudarjamo, da je USE fizični koncept.

Medtem ko zgoraj omenjene fizične dimenzije ne naraščajo po predlogi uravnovešenega stanja, sta tehnologija in znanje nekonstantna. Enako velja za porazdelitev dohodkov in virov. Zato lahko kvalitativen razvoj zavzame mesto v uravnovešenem stanju ekonomije, ne pa tudi kvantitativen razvoj, ki vodi k večjemu snovno-energetskemu prodoru. Ta tip nerastoče ekonomije imenujemo "dinamično uravnovešeno stanje". Komentiramo lahko tudi vlogo tehničnega napredka, ki se nanaša na dematerializiran razvoj: "Če pride zaradi tehničnega napredka do možnega vzdrževanja večjih količin surovin, z enakim pretokom, je to samo pohvalno in moramo dopustiti, da se to tudi zgodi." (Daly, Steady State Economy, 1991)

Vzorec uravnovešenega stanja, ki nedvomno sprejme entropičen način rabe surovin in energije, omejitvenost zemlje

in dematerializacijo, je koncept, ki nam kaže, da je "zadostnost" važen del strategije pri trajnostnem razvoju. Zadostnost lahko opišemo kot "imeti dovolj" ali "nočemo več" ali "izbran socio-kulturno nasičen raven". Nekateri avtorji trdijo, da potrebujemo poleg povečane učinkovitosti tudi zadostnost za doseg trajnostne družbe. Eden od dokazov je, da je potrebno zmanjšanje vnosa materiala tako veliko, da ne more biti doseženo samo z učinkovitostjo. Že nekajkrat smo poudarili, kako velike so zahteve po zmanjševanju, in da samo povečanje učinkovitosti ne vodi v ekonomijo okoljskega prostora. Učinkovitostna revolucija potrebuje tako tudi zadostnost, da bi se usmerila na pravo pot.

ZAPOSLOVANJE

Nezaposlenost v Evropi je na zelo visoki ravni. Trenutno je v EU nezaposlenih približno 16 milijonov ljudi, to je 10,5% za delo sposobnih ljudi. Učinkovito zaposlovanje na splošno nazaduje za ekonomijo. Še posebno nas preseneti dejstvo, da je navkljub ogromnemu ekonomskemu povečanju v zadnjih desetletjih nezaposlenost postala izredno problematična.

Ta fenomen si razlagamo z dejstvom, da se ni vlagalo samo v razširitev proizvodnih kapacitet, temveč tudi v racionalizacijo proizvodnje. Struktura investicijskega programa vpliva na nezaposlenost. Danes je nezaposlenost pogojena s pomanjkanjem ekonomskih zahtev in z deležem investicij, ki bi povečale delavno produktivnost. V resnici je razširitev ekonomije v relativno majhni zvezi z nezaposlenostjo v državi. Glede na današnjo strukturo ekonomije so pomembnejši drugi faktorji: spodbujanja vlade pri stimulaciji sektorja storitev, plačilna struktura in elastičnost na trgu dela.

STRATEGIJE ZAPOSLOVANJA V TRAJNOSTNI EVROPI

Za premik k trajnostnemu razvoju so potrebne različne strukturalne spremembe v družbi, ki bi imele pozitiven vpliv na zaposlenost. Vlade bi se morale zavzeti za naslednja pomembna stališča. Ključni element prehoda v trajnostno družbo je izboljšanje trgovinske dinamike prek internalizacije zunanjih okoljskih stroškov, s tem da bi podražili "naravni prostor". Prenos davkov od dela na okolje bi bila ena izmed elegantnih potez. Kot primer predstavljamo študijo komisije Evropskih komisij iz leta 1993, ki predvideva take davčne prenovе, s katerimi bi ponovna razdelitev državnih prihodkov prek enotnega sistema zmanjšala službodajalčev delež v sklad socialne zaščite. To zadeva davčni delež EU,

ki bi bil 10 USD od sodčka nafte. Po takih izračunih so v CEC zaključili, da bi bil učinek take davčne reforme na zaposlovanje približno +5%. Pričakovani dohodek od davkov je približno 100 milijard ECU-jev (za celotno EU). Nadalje CEC opisuje učinke davčnih prenov na zaposlenost, pri čemer so delodajalčevi prispevki manjši, vendar samo za delavce z najnižjimi dohodki. Izhajajo iz dejstva, da je nezaposlenost med temi delavci največja. Na osnovi simulacije so zaključili, da bi lahko zaposlenost učinkovito, trajnostno naraščala po tej specifični obliki prerazdelitve, t.j. 1 do 3,5%. Novejša dogajanja često predstavljajo ekonomski razvoj "brez služb" (t.i. "jobless growt"). Bruto domači proizvod narašča, nazaposlenost s tem ne upada, temveč celo raste. To se zgodi takrat, kadar je hitrost rasti delovne ustvarjalnosti približno enaka BDP. Temu problemu bi se lahko izognili z zmanjševanjem delovnih ur po osebi na tedenski, mesečni, letni ali doživljenjski osnovi. Naslednji element trajnostnega razvoja je investiranje v trajnostne načrte: varčevanje z energijo, spremembe v načinih prevozov, pobude za trajnostno proizvodnjo energije itd. Take investicije nudijo več priložnosti za zaposlovanje.

Odločitve za privatna podjetja so odločilnega pomena pri uresničevanju trajnostnosti. Nudijo tudi znaten delež pri zaposlovanju. Nekatere strateške poti pri teh podjetjih so:

1. Trajnostna sprememba načrtov za proizvode ali procese kot je varčevanje z energijo in surovinami ter odpravo prevozov. To bi lahko dosegli z neprekinjenim izboljševanjem obstoječih proizvodov ali z razvijanjem in distribucijo novih trajnostnih proizvodov in storitev. Proizvajalci, ki se tega ne bi držali, bi začutili pritisk onih, ki se ukvarjajo s trajnostnimi alternativami.
2. Recikliranje proizvodov: zbiranje, izboljšano sortiranje, demontaža in reciklaža.
3. Razviti infrastrukturo stimulativnih "nadpodjetij" za npr. zbiranje in reciklažo, ustanovitev potrošniških svetovalnic itd.

OKOLJSKI DAVKI IN DAVKI OD VIROV

V preliminarni študiji o možnem trajnostnem davčnem sistemu, objavljenem leta 1991, sta Van Soest in De Wit upoštevala naslednje kriterije za osnovo okoljskih davkov s proračunskega stališča:

1. pretok snovi, katerih količina naj v predvideni prihodnosti ne bi padla na ničlo (osnova, ki lahko proizvede sestavni dohodek),
2. davek, ki bi ga lahko merili, pobrali in uveljavili (varen pred goljufijami),
3. dopustiti možnost poenostavljenja davčnega sistema,

Začetni pregled nakazuje, da večina pretokov snovi po tej študiji zadovoljuje njene kriterije. Težke kovine so manj primerne za izračun davčne osnove, ker pridejo v državo v razpršeni obliki. Vsekakor pa ostaja regulacija materialov na evropski in nacionalni ravni možnain zaželena, recimo z načini sistemov skladiščenja.

DOHODEK IN BOGASTVO

Bolj kot je država bogata, manjši je soodnos med ravnimi dohodka in srečo. Veenhoven zaključuje: "Večja kot je blaginja v državi, manjša je razlika (v sreči) med revnimi in bogatimi prebivalci. Sreča torej ni pogojena samo z denarjem." Po Veenhovenu je tako prehodno obdobje zdaj v Mehiki. Več denarja ne pomeni nujno večje sreče.

DOHODEK IN SREČA

Izvemvši določen dohodek (če imajo ljudje dohodek pod ravno obstoja, vodi porast zaslužka k večjemu bogastvu), raven dohodka za dobrobit ljudi ni več tako pomembna. Po Veenhovenu je posameznikova percepcija kvalitete v družbi določena v glavnem s porazdelitvenimi faktorji, kot je npr. socialna pravičnost. Zadovoljstvo v življenju je najvišje pri socialno najbolj pravičnih narodih. Delen vzrok za to je v večji ekonomski blaginji. Toda razmerje v enakosti po spolu in enakosti dohodka ostaja različno v primerjavi dohodka na osebo. Socialna neenakopravnost predstavlja večjo nevarnost in sovražnost v življenju ter je sama po sebi vir razočaranj."

Če hitrost rasti v družbi povzroči zmanjšanje dohodka, mogoče celo do ničle, postane vprašanje porazdelitve še važnejše. V situaciji, ko se bo dohodek v zgornjih desetih procentih ljudi zviševal, bi to ne pomenilo le splošne stagnacije v rasti dohodka pri revnejših, ampak celo močno revščino. Združene države Amerike so primer takih smernic, skupno s povečanjem nestabilnosti, kriminala, problemov z drogo in socialnim razkrojem.

Širši razmislek o problemu čiščenja odpadnih vod

Problem čiščenja odpadnih vod ostaja ključ že desetletja znanim in stalno razvijajočim se novim tehnologijam še vedno precejšen problem. Težava ni samo kronično pomanjkanje denarja, ki ga temu namenjajo komunalno gospodarstvo, industrija in družba v celoti. Problematična ostaja v mnogih primerih tudi izbira čistilne tehnologije, skoraj praviloma pa nastanejo težave kasneje med obratovanjem, za kar je v večini primerov krivo slabo vzdrževanje.

Namen tega predavanja ni le obravnava finančnih težav pri gradnji ČN (čistilnih naprav) niti problemov z vzdrževanjem, ampak predvsem pravilen pristop do osnovnih problemov pri izbiri čistilnih postopkov na CČN (centralnih čistilnih napravah) in industrijskih predčiščenjih ter prikaz odnosov med CČN in njenimi uporabniki, predvsem industrijo.

Poseben poudarek je namenjen tudi pristopu tehnologijam v obratih za racionaliziranje porabe vode oz. zapiranje vodnih krogotokov.

V slovenskem prostoru moramo izhajati iz predpostavke, da so naši vodotoki (z jezeri in morjem) onesnaženi po nekaterih podatkih z 8, po drugih pa celo z 12 milijoni tako imenovanih populacijskih ekvivalentov (pE). Pri dveh milijonih prebivalcev v Sloveniji to pomeni, da je štiri petine onesnaženja industrijskega izvora. Seveda so ti podatki le zelo splošni, kajti v

strokovnih krogih se vedno bolj opušča termin pE za industrijsko onesnaževanje.

Zakaj? Navedimo, da predstavlja 1 pE v osnovnem merilu (kot 1 prebivalec) 60 mg BPK5 (biokemijska potreba po kisiku) na dan in 120 mg KPK (kemijska potreba po kisiku) na dan, pri industrijskih odplakah pa so te vrednosti in razmerja popolnoma drugačna in upoštevati moramo še vrsto drugih, kot so toksičnost, anorganske snovi, temperatura itd. Navedimo le razmerje med BPK5 in KPK, ki je pri čistih komunalnih odplakah skoraj 1:2, pri industriji pa lahko do 1:20. Iz vsega tega sledi, da v slovenskem prostoru čistih oz. klasičnih komunalnih vod razen pri zelo majhnih naseljih sploh ni več. To nas postavlja pred nalogo, da vsak kompleks odpadnih vod obravnavamo drugače, in če je potrebno, uporabimo pri načrtovanju različne tehnologije čiščenja.

DOSEDANJI NAČINI SANIRANJA ODPADNIH VOD V SLOVENIJI

Če pogledamo večino slovenskih t. i. komunalnih ČN, lahko brez velike napake rečemo, da so to v bistvu skoraj čiste industrijske vode (celo do 90 in več odstotkov industrijskih vod), tehnologija, ki je za čiščenje uporabljena, pa t. i. klasična komunalna čistilna tehnologija. Pri načrtovanju večine obstoječih (in bodočih) slovenskih ČČN je bil uporabljen takšen osnovni pristop: zbrani so bili podatki o številu prebivalstva, ki je bilo že ali naj bi bilo priključeno na ČČN, pri industriji pa so bili podatki o odplakah največkrat računski, t. j. iz porabe vode in do takrat narejenih analiz. V boljšem primeru so bile dodatno narejene še nekatere analize v industriji ali v skupnem kolektorju, če je ta že obstajal. Pri še boljšem pristopu so bile opravljene tudi meritve skupnih količin industrijskih in komunalnih odplak, ravno tako kot je bila opravljena analiza le-teh. V tako rekoč idealnem primeru za slovenske razmere so bile opravljene celo laboratorijske (pilotne) raziskave čiščenja skupnih odpadnih vod, kar naj bi dalo osnovne parametre za čistilno tehnologijo.

Obenem s projektom se je ponavadi tudi predpisalo, kakšna predčiščenja naj bi industrija imela oziroma kakšne odplake bi lahko izpuščala v kanalizacijski sistem. To je bilo narejeno iz dveh razlogov: za zaščito samega kanalizacijskega sistema in zaščito ČČN. Kanalizacijo je treba zavarovati predvsem pred korozivnimi (agresivnimi) snovmi in večjimi količinami usedljivih snovi. ČČN je po tej čistilni filozofiji treba zaščititi predvsem pred toksičnimi, težko razgradljivimi in sploh motečimi snovmi. Tako reševanje odpadnih vod sloni na pred-

postavki, da vse komunalne in industrijske odplake dovedemo do CČN in jih tam skupno očistimo, pri čemer so seveda upoštevane zgoraj navedene omejitve za industrijske porabnike. Za tak pristop seveda niso bile krive le projektantske hiše in komunalna podjetja, ampak predvsem t. i. socializacija izgub. Tako rekoč namenoma se niso ugotavljale dejanske količine in kvalitete posameznih onesnaževalcev, breme čiščenja pa se je porazdelilo na vse. Ta porazdelitev je bila v večini primerov taka, da je podjetje, ki je bilo gospodarsko močnejše, plačevalo več. Podjetja, ki bi morala plačevati vsaj "svoj" delež in so bila gospodarsko šibka, so zaprosila za določene olajšave oziroma zagrozila s socialnimi nemiri v primeru rigoroznih ukrepov. Osnova za plačevanje je bil in je še vedno pravilnik iz Uradnega lista SRS iz leta 1976, ki določa število pE za posamezno industrijo na podlagi porabljenih surovin in predvidene tehnologije. Kako netočno je takšno obračunavanje, ki ga je uvajala bivša ZVSS (Zveza vodnih skupnosti Slovenije – sedanje Ministrstvo za varstvo okolja in urejanje prostora), nam kaže primer moščanske industrije, če pE, izračunane na podlagi pravilnika, primerjamo z dejanskimi obremenitvami, ki jih je izmeril KIBK leta 1988 v 24-urnem merjenju stanja.

Na podlagi Evidence o zavezancih za plačilo akontacije prispevkov za odpadno vodo Zveze vodnih skupnosti Slovenije 1989 z ocenami izdelovalca (Vodno gospodarski inštitut) je za vse moščanske onesnaževalce skupno število okrog 500.000 pE. Po istem seznamu pa je celotno industrijsko onesnaževanje iz vseh ljubljanskih občin ovrednoteno z 1.250.000 pE, kar pomeni, da odpade na občino Ljubljana Moste-Polje 45 % vsega ljubljanskega industrijskega onesnaževanja.

Popolnoma drugačno sliko pa dobimo iz katastra onesnaževalcev (KPK, 1988), kjer je skupno (ljubljska industrija) onesnaževanja po BPK5 (biokemična poraba kisika) 1.053.000 pE, po KPK (kemična poraba kisika) 1.480.000 pE, na industrijo občine Ljubljana Moste-Polje (Emona mesna industrija, Jata, Saturnus, Teol ter zbiralnik Zalog, kamor spada tako industrija s tega predela – Koto, klavnica itd., kot tudi že vsa priključena gospodinjstva) pa odpade po BPK5 le 15 % (158.783 pE), po KPK pa samo 11,5 % (173.575 pE).

Iz tega torej sledi, da moščanska industrija teoretično (računsko, po Evidenci ZVSS) predstavlja okrog 45 % ljubljanskega onesnaževanja, po dejanskih meritvah (ki so sicer le enkratne za vsakega onesnaževalca) pa le 11,5 oz. 15 % skupnega bremena onesnaževanja Ljubljane.

Razlog za tako reševanje problemov je tudi v nemotiviranosti industrije za odpravljanje svojih ekoloških problemov. Po sedaj veljavnih zakonih tako rekoč ni instrumentov, ki bi zara-

di neizpolnjevanja ekoloških pogojev omogočili zaprtje kakega industrijskega obrata. Lep primer za to je Tovarna celuloze in papirja Medvode.

Tudi že zgrajenim CČN je tak način plačevanja ustrezal, kajti, če se ni natančno vedelo, kdo, koliko in kaj izpušča v kanalizacijo, so lahko izsiljevali vedno višje cene in vsaj skušali razširjati svoje objekte, namesto da bi najprej prisilili industrijo, da bi uredila svoja predčiščenja v okviru ekonomske računice. To je bilo sicer do neke stopnje enostavneje tudi za samo industrijo, ki je poskrbela le za najnujnejše predčiščenje (izločanje toksičnih snovi itd.) ali pa še to ne, vse drugo pa prepustila CČN. Tak pristop seveda kaže le na nepoznavanje stroke čiščenja oz. zmanjševanje onesnaževanja v industriji, kar je v načelu posledica pomanjkljivih zakonskih aktov oz. pomanjkanja ekonomskih instrumentov v tej sferi.

PREDLOGI ZA REŠEVANJE ODPLAK V REPUBLIKI SLOVENIJI

TEORETIČNE OSNOVE

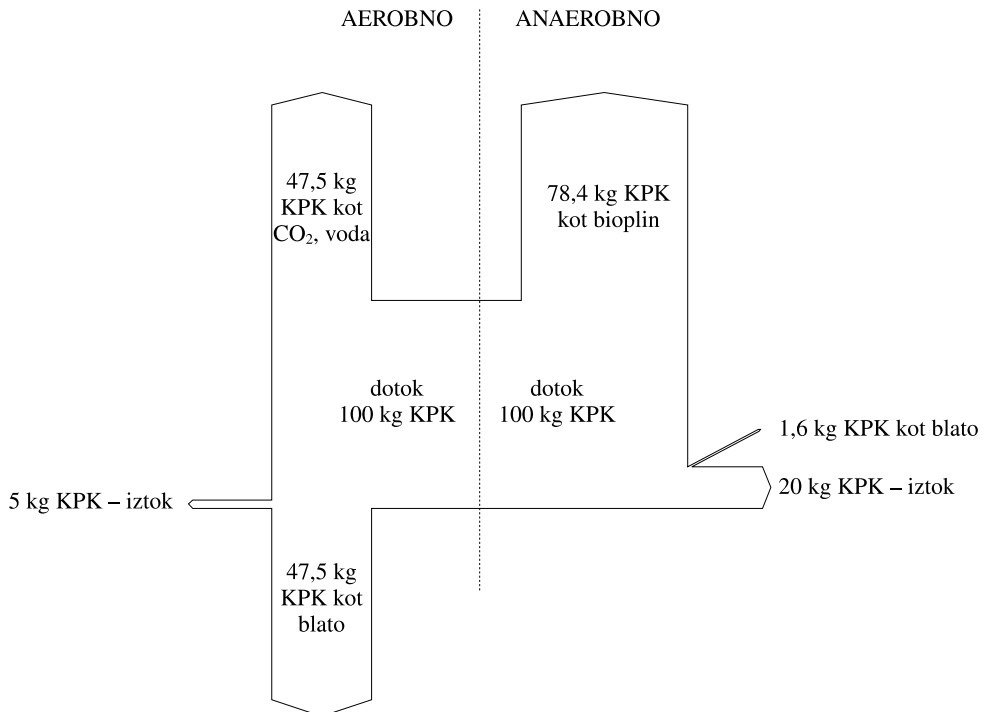
PARAMETRI	AEROBNI	ANAEROBNI
Prisotni mikroorganizmi, ki razgrajujejo organsko snov	aerobni – za rast potrebujejo kisik (zrak)	anaerobni – zrak je zanj toksičen
Produkti, ki nastajajo pri razgradnji	CO ₂ , N ₂ O, N ₂ itd. + presežek mikroorganizmov	CH ₄ , CO ₂ , H ₂ S, H ₂ itd. presežek mikroorganizmov
Vrsta odplake, ki jo je mogoče čistiti	komunalna oz. nizko obremenjena (KPK pod 1000 mg/l)	ind. oz. visoko obremenjena (KPK nad 1500 mg/l)
Energetska bilanca	negativna	pozitivna
Optimalno temperaturno območje čiščenja	5 – 25	20 – 38

Tabela 1: Postopki z aerobnim in anaerobnim biološkim čiščenjem

Da bi bilo drugačno reševanje odplak od prej navedenega jasnejše, moramo pojasniti nekaj osnovnih dejstev. Verjetno ni potrebno ponavljati, da je reševanje blata (primarnega in odvečnega) ključni problem pri reševanju odpadnih vod. Pri nas obdelava blata še zdaleč nima svoje prave cene, saj se računa, da stane obdelava 1 m³ blata iz čistilne naprave manj kot 10 DEM. Drugače je npr. v Nemčiji, kjer so zadnje cene med 40 in 100 DEM na m² blata iz industrijskih naprav. Seveda pa se te cene lahko glede na kakovost blata tudi močno spreminjajo. Če hočemo razumeti nastajanje odvečnega blata, si moramo ogledati masne bilance v biološki obdelavi (čiščenju) odpadnih vod.

Zato moramo primerjati aerobne z anaerobnimi postopki biološkega čiščenja (tabela 1).

Bistvena postavka v obeh primerih je produkcija odvečnega biološkega blata oz. presežek mikroorganizmov. To si najlažje predstavljamo z naslednjo sliko:

Slika 1. Masna bilanca organskega ogljika pri anaerobni in aerobni razgradnji organske snovi pri čiščenju odpadnih vod

Iz te masne bilance sledi, da se 50 % razgradnja organskega ogljika (ki predstavlja večino v odpadni vodi prirastek odpadnih snovi, izraženo sicer kot KPK) pri aerobnem postopku spremeni v odvečno blato, 50 % pa v CO_2 (in H_2). Pri anaerobnem postopku teoretično nastane iz organskega ogljika 95 % CH_4 (metan) in CO_2 (skupaj s H_2S je to bioplin) in le 5 % kot odvečno blato oz. presežek mikroorganizmov. Sicer so učinki anaerobnega sistema praviloma malo manjši (v povprečju okrog 80 %) od aerobnega – v povprečju okrog 95 %, prirast odvečnega blata pa je pri anaerobni razgradnji iste količine organske snovi desetkrat manjši.

Anaerobni postopki so praviloma le predčiščenje, aerobni predstavljajo t. i. “polishing step” oz. končno čiščenje pred izpustom v vodotok.

Naslednja prednost uporabe anaerobnih predčiščenj je pozitivna energetska bilanca. Bioplin ima v povprečju 21 MJ/m^3 in predstavlja energetski potencial, ki ga je možno uporabiti za pridobivanje toplote ali elektrike. Kako pozitivna je energetska bilanca, je odvisno od specifične obremenitve odplake (oz. g KPK in BPK5/l) in temperature odpadne vode. Energetska bilanca aerobnih postopkov je vedno negativna.

REŠEVANJE MEŠANIH INDUSTRIJSKO-KOMUNALNIH ODPLAK S Poudarkom NA INDUSTRIJSKIH PREDČIŠČENJIH

Če upoštevamo vsa dejstva, ki sledijo iz masnih in energetskih bilanc, navedenih v poglavju 3.1, nas to sili v drugačen koncept reševanja industrijsko-komunalnih odplak. Bistvena razlika med tem in prej opisanim načinom je predpostavka, da je treba onesnaženje čimbolj zmanjšati oz. očistiti pri njegovem viru, to je v industriji.

V industriji, ki izpušča onesnaženo vodo, so za (anaerobno) predčiščenje primerne odplake, ki so relativno visoko organsko obremenjene, netoksične in glede na tehnologijo tudi bolj ali manj tople. To so npr. celulozno-papirniška industrija, pivovarniška, industrija konzerviranega sadja in zelenjave, industrija brezalkoholnih in alkoholnih pijač itd., skratka t. i. živilskopredelovalna industrija. Te vode so tako rekoč idealne odplake za anaerobne postopke predčiščenj. Ti postopki so se popolnoma razvili šele v zadnjih 10- do 17- letih in so šele v zadnjih nekaj letih dosegli svojo tehnološko zrelost in industrijsko aplikacijo. Med postopki, kot so anaerobni filtri, anaerobni kontaktni postopki, anaerobni postopki s fluidiziranim poljem in t. i. UASB (Upflow Anaerobic Sludge Blanket) postopki, se je uveljavil prav zadnji. UASB je relativno enostaven in

učinkovit ter se je kot najboljša možnost predčiščenja uveljavil v mnogih industrijah po vsem svetu.

Koncept skupnega čiščenja komunalnih in industrijskih odplak, kakršnega smo opisali v poglavju 2, je bil v preteklih letih edino možen in smiseln tudi zaradi pomanjkanja zanesljivih anaerobnih postopkov predčiščenja organsko močno onesnaženih industrijskih odplak. Z razvojem teh postopkov, predvsem UASB, je šele možen prehod na novo shemo reševanja skupnih odplak. Ta shema je za že zgrajene kanalizacijsko-čistilne sisteme v grobem naslednja:

- nujno je natančno ugotavljati emisije kakovosti in količino vsakega večjega posameznega onesnaževalca;
- vsak onesnaževalec mora poleg ukrepov za zaščito kanalizacije in CČN v ekonomsko maksimalno dopustni meri odstranjevati organsko onesnaženje iz svojih odplak;
- upravljalec CČN in kanalizacijskega sistema je dolžan napraviti natančne izračune o ceni obdelave odplak za posamezno industrijo glede na količino onesnaženja in količino, vključno s ceno obdelave blata, in to prikazati tudi v perspektivi za nekaj let.

Za načrtovanje novih CČN je upoštevanje masnih in energetskih bilanc še pomembnejše. Že v projektih nalogah mora biti problematika postavljena v smer maksimalnega odstranjevanja organskih snovi pri izvoru, to je v industriji, in čiščenju ostanka industrijskih odplak skupaj s komunalnimi. Tak koncept prinaša v končni fazi veliko prednosti in zelo se zmanjša skupna količina nastalega odvečnega blata (industrija + CČN), energetska bilanca se spreminja proti pozitivni (skupaj z bioplinom, pridobljenim v predčiščenju, in tistim iz obdelave primarnega in sekundarnega blata), enostavnejša in učinkovitejša je obdelava tako predčiščene vode skupaj s komunalno na CČN (drastično se zmanjšajo indeksi blata v aeraciji, manjše so specifične obremenitve in nihanja kakovosti dotočene vode), količina pregnitega blata, ki je velikokrat neustrezna za aplikacije na kmetijske površine (težke kovine, higienski pogoji), se bistveno zmanjša, količina odvečnega blata iz predčiščenja praviloma ni problematična, končni učinek vsega tega pa je, da se zmanjšajo skupni stroški vzdrževanja celotnega sistema čiščenja (industrija + CČN) pri boljši učinkovitosti sistema.

Seveda moramo pri uvajanju anaerobnih predčiščenj paziti tudi na tako imenovano C : N : P razmerje, to je razmerje med organskimi in hranilnimi snovmi. Če to razmerje ni v optimalnih mejah, nastanejo velike težave v tako imenovanem terciarnem čiščenju, to je odstranjevanju dušika in fosforja iz že (deloma) prečiščenih odplak.

Tak pristop prinaša tudi že sedaj nekaj težav, npr. odpore proti predčiščenju v industriji zaradi neangažiranosti in nestro-

kovnosti, problem smradu iz anaerobnih naprav (rešljiv relativno enostavno), za anaerobna predčiščenja je potrebna določena kakovost (koncentracija organske snovi, netoksičnost, temperatura) in količina odplak v posameznih industrijah, itd.

V projektantskem pristopu se mora spremeniti predvsem mišljenje, da je industrijske in komunalne vode nujno le pripe-
ljati skupaj in jih tretirati (čistiti) z enotno tehnologijo. Že v fazi načrtovanja, to je v fazi analitičnih vrednotenj in pilotnih (laboratorijskih) poskusov je treba upoštevati predčiščenje in njegove učinke na skupne čistilne naprave (od spremenjene tehnologije do količin nastalega blata).

Le na tak način je možno že v naprej predvideti stroške čiščenja odplak na CČN. To povratno pogojuje ekonomičnost izgradnje predčiščenj v industriji, kar mora industrija na podlagi cene za m³ vode in kg organske snovi, ki jo postavi upravljalec CČN, ovrednotiti sama. Pri tem se vedno tudi zmanjšuje poraba vode v industriji (zaradi racionalizacije stroškov) in prihaja do zapiranja masnih in vodnih tokov, kar je končni namen takega pristopa k čiščenju industrijsko-komunalnih odplak.

Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije

Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS) je registrirano kot prostovoljno združenje občanov, ki deluje na celotnem ozemlju Slovenije od leta 1979. Združuje okrog 500 članov. Kot je zapisal Franci Janžekovič, predsednik društva v informativnem biltenu Novice DOPPS, je ta številka relativno majhna proti tisoč ali še več članskim zvezam ribičev, lovcev ali čebelarjev, toda kljub temu "smo dovolj prizadevni in združujemo dovolj umskih moči, pragmatičnega pogleda in volje, da se uvrščamo v sam slovenski vrh nevladnih naravovarstvenih organizacij." Glavna področja delovanja društva so ornitologija (veda o pticah), ekologija, varstvo narave in varstvo vrst ter njihovih habitatov, kakor tudi publicistična in izobraževalna dejavnost na teh področjih. Poglavitne aktivnosti zajemajo avifavnistične raziskave, razvoj in popularizacijo ornitologije v Sloveniji, organizacijo predavanj in ekskurzij, bazične in specialne raziskave za potrebe varstva narave, samostojne naravovarstvene projekte, osveščanje javnosti, praktično naravovarstveno delo, publicistika ter mednarodno sodelovanje. Ob tako angažiranem naravovarstvenem delovanju, visokem nivoju ljubiteljskih opazovalcev ptic in s pomočjo strokovnjakov je društvo postalo uveljavljena strokovno-znanstvena organizacija.

V okviru vzgojnoizobraževalne dejavnosti organizirajo predvsem delavnice za izobraževanje osnovno in srednje šolskih učiteljev/ic ter srečanja mladih ornitologov (na prvem srečanju l. 1995 je sodelovalo 189 učencev iz 21 osnovnih in 2 srednjih šol,

ki so predstavili raziskovalne naloge z ornitološko vsebino). V okviru projekta Drava-Mura (ohranjanje neokrnjene rečne strukture rečnega toka Donava-Drava-Mura, kot enega najpestrejših eko-sistemov Evrope, je najpomembnejši naravovarstveni cilj) so skupaj z Hrvaškim ekološkim društvom, Deželno naravovarstveno organizacijo Somogy-Madžarska, Madžarskim ornitološkim društvom in društvom za varstvo narave ter EURONATUR (avstrijska sekcija Fondacije za evropsko naravno dediščino) organizirali delavnice za osveščanje javnosti oz. lokalnega prebivalstva.

V že prej omenjeno publicistično dejavnost spada izdajanje strokovne revije ACROCEPHALUS, ki izide letno v 6 številkah, internega glasila za obveščanje članov društva Novice DOPPS, poleg tega pa še priložnostni letaki in brošure. Letos je DOPPS izdalo Atlas gnezdilk Slovenije in Zimski ornitološki atlas, načrtujejo pa še izid najmanj dveh tematskih številke nove zbirke *Aspicium*.

Med množico izpeljanih in potekajočih naravovarstvenih in znanstvenoraziskovalnih projektov in akcij velja omeniti naslednje:

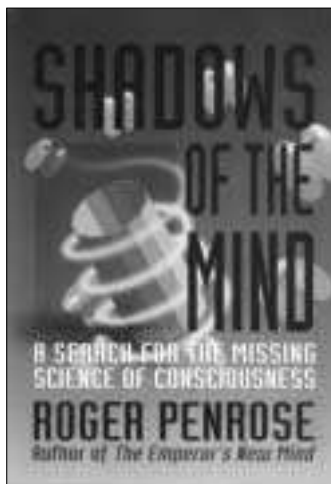
- podrobnejše raziskave ornitološko pomembnih območij (Triglavski narodni park, Notranjska kraška polja, Sečoveljske soline, Škocjanski zatok, Ljubljansko barje, Cerkniško jezero, Drava...)
- projekti varstva ogroženih ptic (planinski orel, skalni golob, zlatovranka, južna postovka, kosec, veliki škurh)
- priprava strokovnih osnov za vzpostavitev naravovarstvenega režima na Ljubljanskem barju
- projekti za zavarovanje območij (ohranjanje naravne dediščine z zakonskim zavarovanjem ter sanacijo in renaturacijo Cerkniškega jezera, Jovsa, Škocjanskega zatoka, Drave-Mure)
- sodelovanje pri uresničevanju Ramsarske konvencije (s podpisom akta o notifikaciji nasledstva glede konvencij UNESCO je Slovenija prevzela obveznosti, izhajajoče iz Konvencije o močvirjih, ki so mednarodnega pomena kot gnezdišča močvirskih ptic).

Predstavitev Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije bi zaključil z vrsticami "v razmislek", ki zaključujejo "teoretični" del projekta "Ohranitev in renaturacija Škocjanskega zatoka – oaze na pragu Kopra".

"Človek uničuje biološko raznovrstnost "svojega" planeta. Tako siromaši in poenostavlja tudi svoje okolje s tem, da iztreblja občutljive rastlinske in živalske vrste, krči genski sklad neke pokrajine. S tem, ko uničuje in spreminja številne ekosisteme in njihovo floro ter favno – mlake, potoke, obrežja, močvirja... – razbija pisano mozaično podobo pokrajine in jo spreminja v kulturno stepto in betonsko puščavo. Taki posegi so velikokrat nepopravljivi; ne dovolimo, da se to zgodi Škocjanskemu zatoku, nekoč modremu zrcalu koprške vedute."

Citalnica

Roger Penrose

SHADOWS OF THE MIND A Search for the Missing Science of Consciousness

Oxford University Press,
Oxford 1995,
457 strani

Ta Penroseova knjiga je nadaljevanje njegove knjige *The Emperor's New Mind* (prikazana je v ČKZ 174 (1995) 249-251). Njen glavni poudarek je morebiti, da mišljenje vsebuje procese, ki jih ne moremo niti primerno simulirati z računalniškimi modeli, kaj šele, da bi samo računanje lahko ustvarilo zavestna občutja in intencije. Torej je duševnost nekaj, česar ni mogoče opisati oziroma prikazati s kakršnimi koli računalniškimi pristopi. Alternativno išče v razsežni kvantni koherentni dinamiki, ki bi lahko udeleževala nekakšno "neračunsko" ("non-computational") osnovo zavesti. (Kvantna koherenca pomeni, da valovna funkcija, ki opisuje kvantni sistem, niha na različnih krajih hkrati "gor-dol".) To je teza uglednega matematika oziroma mate-

matičnega fizika. Matematična obravnava ima po Penroseu še vedno velik pomen tudi pri "neračunski" obravnavi zavesti. Neračunsko mu pomeni predvsem NEalgoritično (NE-Turingovo) procesiranje. Zato bi k njegovi nealgoritični alternativni lahko prištevali razne paralelne procese (npr. Hakenove sinergetske "računalnike" in nevronske mreže, ki jih sicer Penrose sam slabo pozna, Deutscheve in Feynmanove ideje o kvantnih "računalnikih", ki jih omenja, in predvsem kvantne procese v citoskeletalnih mikrotubulih, ki jih je povzel po Hameroffu in jih natančneje opiše.

Že v začetku povjemo, da je knjiga *Senca duha* zelo obsežna, dovolj poljudna, večča, zanimiva in ustvarjalna predstavitev vrste logično-matematičnih osnov računalništva in fizikalnih (predvsem kvantnih) osnov kognitivnih modelov. Kot še nobena knjiga na svetu pa ne pove kaj bistveno novega o zavesti sami.

Vsekakor je to zelo pomembna poteza, ki (tako kot predhodna knjiga) "prebija led" in odpira horizonte znanosti v nove smeri. To bo morebiti zgodovinska prelomnica znanosti (skupaj z arizonskimi konferencami o zavesti), ki smo jo mnoge "majhne ribe" že težko čakale, Penrose pa ima dovolj ugleda in poguma, da jo lahko izvaja.

Vendar pa Penrose ne pove nič otipljivega o tem, kako bi se informacije zavestno obdelovale. Verjetno ima prav, ko trdi, da računalniki in nevronske mreže same zase niso sposobne udeležiti zavesti ter ne morejo razložiti razumevanja. Za zavest samo potrebujemo kvantno koherenco v mikrotubulih (in verjetno ne le tam, op. M. P.), vendar pa je za razlago zavestnega mišljenja potrebno poznati tudi detajle o konkretnem sistemskem procesiranju informacij. O tem Penrose molči, čeprav je možno, da so kvantni sistemi znotraj citoskeletalnih mi-

krotubulov (ti pa so "omrežja cevok" znotraj nevronov) tiste mreže, ki delujejo v stilu nevronske mreže in sinergetskih sistemov, le da doprinašajo še zavest.

Matematični modeli nevronske mreže namreč še najbolj razlagajo kognitivno procesiranje informacij, pa tudi osnove spoznavanja, pomnjenja in razumevanja. Penrose modelov nevronske mreže žal ne upošteva dovolj, upravičeno pa trdi, da so za ZAVESTNO razumevanje nujni kvantni procesi. (Jaz bi trdil, da so nujne tudi predvsem interakcije med nevronske in kvantno mrežo, kjer mikrotubuli utegnejo biti dober posrednik.) Razlika je predvsem v tem, da so nevronske mreže lokalizirane na individualne možgane, kvantna raven pa je skupna vsem in je v neposrednem stiku z zunanjo naravo. Zato le kvantna fizika lahko razloži nekatere ekstremne lastnosti zavesti, ki jih ni mogoče lokalizirati na (posamezne) možgane. Principi procesiranja so v grobem isti kot pri asociativnih nevronske mrežah, kjer jih že poznamo. Penrose bi lahko to povedal, tako pa samo (sicer upravičeno) namiguje na kvantno. Tiste lastnosti zavesti, ki očitno presegajo biološke nevronske mreže, ne pa tudi nujno ustreznih matematičnih modelov, v glavnem lahko spadajo kvečjemu v parapsihologijo. Izjema je ekstremni holizem in enotnost zavesti, zaradi česar je treba iti v kvantno. Penrose analizira EPR pojav, ki jasno dokazuje, da je "vse v enem, eno v vsem" (še) na (sub)kvantni ravni mogoče in ga je treba vzeti povsem dobesedno!

Kvantno hipotezo Penrose podkrepljuje z dejstvom, da imajo mali možgani (cerebellum) približno toliko nevronov in sinaps kot veliki možgani (cerebrum) in da imajo nevronske mreže v obeh približno enako povezano strukturo. Vendar so procesi v malih možganih nezavedni, v velikih pa

so mnogi zavedni. S tem (verjetno upravičeno) pokaže, da kompleksnost mreže ni pogoj za zavest. Vendar je zavest navadno povezana z nekim predmetom zavedanja. O tem Penrose ne govori (ker bi za to potreboval analizo procesiranja v mrežah, četudi kvantnih, čemur se izogne). Bralce hoče fascinirati s kvantnimi čudeži in misteriji (s tem, kar obvlada), in to mu uspeva zelo dobro!

Precej se posveti tudi primerjavi oziroma razliki med determinističnim procesom kvantne dinamike, opisane s Schroedingerjevo enačbo, in probabilističnim procesom "kolapsa valovne funkcije". Zadnji se pojavi le ob merjenju in je izključno rezultat motnje, ki ga na kvantnem sistemu povzroči makroskopska merilna naprava, s katero nujno operira zavestno bitje (fizik) in tako soustvarja dogajanje. Tukaj naj bi v kvantni proces dejavno vstopila zavest in volja opazovalca. Penrose resda tukaj zasleduje bistvo, vendar ga razglasi za največji misterij kvantne fizike (!). Pri kolapsu valovne funkcije gre za to, katera od kvantnih potencialnih alternativ se bo dejansko manifestirala. Proces manifestacije sproži interakcija kvantnega s klasično-fizikalnim sistemom (kar Penrose diskutira), vendar je ta "merilna naprava" v biologiji lahko nevronska ali citoskeletalna (mikrotubulama) mreža. Le o drugi na koncu razgrne nekaj strukturnih podatkov, ne pa tudi procesualnih.

Sedaj po vrsti preglejmo poglavja knjige. Zvrstijo se mnoge zanimive, pomembne in dobro napisane teme, ki pa se le kot "mačka okoli vrele kaše" vrtijo okoli vprašanja "nekomputabilne" zavesti (no, tudi to je že nekaj!). Najprej detajlno predstavi logično-matematične osnove računalništva in umetne inteligence. Turingove stroje dokaj upravičeno zavrže kot nerelevantne za zavest. Kaotične sisteme tudi zavrže, saj so deterministični in komputabilni, le da

se v praksi vedejo kot nedeterministični, če začetni pogoji niso dobro znani. Glede paralelnih sistemov (računalnikov) pove, da se jih da simulirati s sekvenčnimi oziroma serialnimi (Turingovimi, von Neumannovimi) računalniki. Zato verjetno o umetnih nevronskih mrežah, ki spadajo med paralelne sisteme, ne razpravlja več. Ta usoda lahko doleti tudi mikrotubule, vendar vemo, da je vedno bolje iti v obljubljeni novo neznanu deželo (kvantno), kjer "je še kaj skrito", če si tak izlet lahko privoščiš (in Penrose je dovolj "velika riba", da si ga lahko). Matematika kvantne fizike pa je zaenkrat linearna algebra – tista, ki je tudi osnova modelom nevronskih mrež, in tista, ki se jo da programirano izvajati na serialnih in paralelnih računalnikih. Druga še ne znamo in vsakdo, ki reče, da potrebujemo za zavest nekaj novega, ima nujno prav. Kaj pa je to novo?

Greh računalništva in sedanje znanosti je, da vse zvezne (analogne) parametre aproksimiramo z diskretnimi (digitalnimi). Nekaj takega se zgodi ravno pri kolapsu valovne funkcije. Penrose navede nekaj matematičnih primerov, kjer je rešitev programske neizračunljiva ("non-computable"). Zatrdi, sklicujoč se na Goedelov teorem, da ljudje-matematiki ne uporabljajo znano primernega algoritma za odkrivanje matematičnih resnic.

V drugem delu pove nekaj o relativnostni teoriji, kozmologiji in predstavi nekaj zelo prefinjenih kvantnih trikov (eksperimentalnih in dejanskih). Pravi, da je najbolj nenavadno v kvantni teoriji, da lahko dejanski fizikalni pojavi nastanejo na osnovi kontrafaktičnosti, torej zaradi stvari, ki bi se lahko zgodile, čeprav se v resnici niso (str. 240)!

Probabilizem in opis s kompleksnimi števili nastopita izključno zaradi kvantnega merjenja, kjer makroskopska merilna naprava poveča nek kvantni proces ozi-

roma ga ojača na klasično-fizikalno raven. Tedaj se kompleksne verjetnosti kvadrirajo in dobimo rezultat, ki je realno število.

Na analizi EPR efekta (Einstein-Podolsky-Rosen), ki je bil eksperimentalno potrjen v Aspectovem eksperimentu, je pokazano, da imajo kvantni sistemi dejansko nelokalne značilnosti: Možne so trenutne interakcije na astronomске razdalje, ker je ves Univerzum na (sub)kvantni ravni nedeljivo Eno, ki je onstran prostora in časa! Kvantna koherenca pa dosega eksperimentalno dokazano vsaj nekaj metrov, če ne več (neskončno).

Penrose tokrat bolj resno kot prvič obravnava tudi Everettovo t. i. kvantno interpretacijo mnogih svetov, ki npr. vsak posebej pripada zaznavi enega opazovalca. Glede zavesti je ta interpretacija verjetno zgovorna, kar se tiče subjektivnosti zaznavanja v nekaterih parapsiholoških in sanjskih stanjih, glede običajne zavesti pa ne pove nič novega. (Transcendentalni mysticism je najbolj ustrezen Bohm-Hileyjevi ontološki interpretaciji.) Vseeno je Everettova interpretacija očitno neizogibna v kozmologiji in pri problemih kvantne relativistične fizike.

Debatira tudi o vprašanju dejanskega obstoja valovne funkcije psi. Razloži svojo teorijo o gravitacijskem izvoru kolapsa valovne funkcije. Nato se posveti kolektivnim kvantnim procesom v možganih, natančneje v mikrotubulih, o čemer smo že govorili.

Posebna značilnost kvantnih procesov so superpozicije več možnosti. Te se pojavljajo tudi v nevronskih mrežah (v nasprotju s Penroseovo trditvijo), le da šele na ravni sobivajočih atraktorjev. Hkratno dogajanje mnogih procesov enega v drugem je lahko koristno za sočasno obdelovanje mnogih informacij in hkratni prikaz rezultatov v različnih Everetovih svetovih. V nevronski mreži in običajnem kvantnem sistemu

je možen le prikaz enega rezultata naenkrat, kar ustreza običajni zavesti. Kvantno-gravitacijsko stanje pa bi vsebovalo superpozicije vseh možnih prostorov-časov. V relativnostni teoriji imamo "statični" prostor-čas, ki "ne teče". Le v zavesti čas "teče", prostor pa ne. Posebna vloga časa pride šele z (običajno) zavestjo, v fiziki je ni (v mistiki pa tudi ne).

Penrose omeni še eksperiment, po katerem zavestni občutivi predhodi podzavestna nevronska aktivnost: svobodna volja – iluzija? Zaključiti z obravnavo treh drug drugega vsebujočih svetov: fizikalnega, mentalnega in platonskega (sveta matematičnih idej, ki mu Penrose pripisuje poseben obstoj onstran prostora in časa ter neodvisno od človeškega duha).

Avtor je uspel pokazati, da se večji predeli možganov lahko (kot t. i. Bose-Einsteinov kondenzat) zlijejo v kolektivno kvantno koherentno stanje, ki je lahko ena od osnov enotnosti zavesti.

Vprašanje fenomenoloških kakovosti zavestnega doživljanja in subjektivnih izkušenj pa še naprej ostaja odprto.

Kljub vsemu je knjiga mojstrovina zaradi velike nazornosti in natančnosti in redkost med poljudnoznanstveno literaturo. Penroseu smo seveda lahko hvaležni, da je znanost odrešil mnogih iluzij ter jo, zaenkrat še neoboroženo, pognal v nove dimenzije, pri tem pa odprl možnosti raziskovalne svobode!

Mitja Peruš

Stephen Hawking

ČRNE LUKNJE IN OTROŠKA VESOLJA

DFMA, Sigma,
Ljubljana, 1994,
149 strani

Hawkingova nova knjiga nikakor ne dosega njegove uspešnice *Kratka zgodovina časa*. Kljub temu pa je ta zbirka esejev zanimiva za širok krog bralcev, ki redkokdaj dobijo neposredne poljudne informacije vedno zaposlenih uglednih znanstvenikov. Nova knjiga je manj sistematična, zato pa je nekaj lažje berljivih poglavij, zanimivih tudi za popolne nepoznavalce, v katerih avtor opisuje otroštva, študij na Oxfordu in Cambridgeu ter svojo bolezen. Dalje poda svoj optimistični pogled na svet in domete znanosti. Tak optimizem je mogoč le v okviru "matematičnega redukcionizma znanstvenega spoznanja". Teoretične fizike, pravi, še ne bo konec, pač pa se morda bliža konec teoretičnim fizikom, ker bo vse prešlo v roke računalnikov. Sledi prikaz nekaterih osrednjih problemov kozmologije. Za čas in prostor trdi, da sta končna, vendar nimita meje ali roba (ravno tako kot Zemlja, ki ima končno površino, nimita pa konca – ne moremo pasti dol). Če je to res, singularnosti ne bi bilo in zakoni fizike bi veljali povsod in vselej, tudi v začetku vesolja. V ta namen Hawking predstavi svoj koncept imaginarnega časa. Ta naj bi bil "pravokoten" na običajni čas, v katerem ima vesolje začetek ob velikem poku. V smislu imaginarnega časa pa vesolje ne bi imelo začetka in konca. Tako bi se dalo z zakoni fizike pojasniti, kako je vesolje nastalo, ne pa tudi, zakaj je nastalo.

Omeni, da živimo v najbolj VERJETNEM izmed vseh možnih

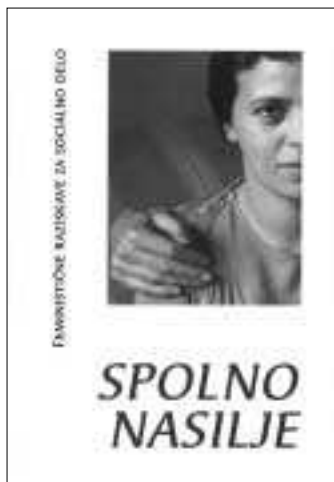
svetov – v eni izmed realiziranih možnosti, ki je najbolj verjetna (ne pa tudi edina). Prav s seštevanjem vseh možnih zgodovín po imaginarnem času bi se izognili singularnostim (neskončnim količinam), ki sicer zaznamujejo modeliranje začetka prostora-časa v velikem poku in konca ob kolapsu zvezde, ki se izrodi v črno luknjo. Le če je vesolje brez roba, je možno, da zakoni fizike sami zase določajo verjetnosti za vsako od teh možnih preteklosti.

Posveti se seveda tudi kvantni mehaniki črnih lukenj, omeni majhna, vase zaprta "otročka" vesolja, ki se odcepijo od našega kot posledica črne luknje, navrže nekaj nenavadnih lastnosti črnih lukenj (npr. da niso čisto črne, lahko sevajo kot črno telo). Glede časa ponovi po Feynmanu, da je posledica statistične mehanike. Nastopijo tudi superstrune, antropično načelo in supergravitacija. Konča s prepisom radijskega intervjuja o njegovih osebnih zanimanjih.

Opozoriti velja še, da je v prevodu prof. Janeza Strnada v knjižnici Sigma leta 1993 izšla knjiga *BERILO H KRATKI ZGODOVINI ČASA*, ki jo je pripravil G. Stone, uredil pa Hawking na osnovi dokumentarnega filma. Gre za redko priložnost vpogleda v ozadje znanstvenega življenja in dela, predvsem tudi v kontekstu Hawkingovega dela.

Za konec še opazka: Hawking pogosto žonglira z Bogom, ni pa še vključil v problem kvantne gravitacije vprašanja zavesti, kot je to že storil njegov sodelavec Penrose. Kaže, da manjka samo še to. Takrat pa se zgodba znanosti ne bo končevala, ampak šele začinjala. Že zdaj se včasih zdi, da (tudi) najbolj visokoteleča znanost meji na šaljivo izumljanje predstavn-teoretičnega sveta. Kaj vodi do tega?

Mitja Peruš

SPOLNO NASILJE Feministične raziskave za socialno delo – zbornik

Visoka šola za socialno
delo, Ljubljana 1996
245 strani

V drugi knjigi zbirke *Ženske in duševno zdravje* je izšel zbornik prevodov šestih avtoric (štiri iz Velike Britanije, po ena iz ZDA in Nemčije), ki z različnih perspektiv osvetljujejo spolno nasilje in njegove posledice. Birgit Rommelspacher na svoje naslovno vprašanje *Ali je ženski mazohizem mit* odgovarja pritrdilno z Barthesom: je naturalizacija zgodovinske konstrukcije spolov, ki moškemu pripisuje agresivnost in per extensionem tudi sadizem, ženskam pa pasivnost, iz katere se lahko izvije predstava o mazohističnem značaju žensk.

Judith Lewis Herman se v članku *Pozabljena zgodovina* ukvarja z zgodovino preučevanja ženskih psihičnih travm v zadnjih sto letih in jo bere kot zgodovino potlačitve možnosti njihove socialne etiologije. Zgodovino začenja v Charcotovi Salpietrire in končuje z zaslugami feminističnega giba

nja, na tej poti pa svoj delež kritike doleti tudi "patriarhalnega" Freuda. Patriarhalen je zato, ker je glede histeričark opustil svojo začetno tezo o realnosti patogenih travmatičnih dogodkov, o katerih so mu pripovedovale, in se tako izognil soočenju z razširjenostjo nasilja nad ženskami in otroki.

Sledita dve od treh v zbornik uvrščenih poglavij knjige *Surviving Sexual Violence* (tudi vsi drugi članki so knjižna poglavja) Liz Kelly, sicer raziskovalke nasilja nad otroki, ki ji je s tako bogato predstavitvijo dodeljeno mesto osrednje reference. V prvem (*Spolno nasilje in feministična teorija*), najbolj temeljne teoretskem članku v zborniku, se ukvarja s kritiko dozdejšnjih feminističnih opredelitev spolnega nasilja in na koncu predlaga tudi svojo: "Spolno nasilje vključuje vsako fizično, vizualno, verbalno ali spolno dejanje, ki ga ženska ali dekle v tistem času ali pozneje doživi kot grožnjo, vdor ali napad in ki učinkuje boleče, ali pa jo degradira in ji odvzame možnost nadzora nad intimnim stikom" (str. 90). Naslednjem poglavju ("*Ne vem, kako naj temu rečem*") avtorica naslavlja neposredno na ženske in jih s pomočjo zgovornih izsekov iz intervjujev z žrtvami spolnega nasilja uči prepoznovati spolno nasilje v njihovem vsakdanjem življenju, ki ga je široko uveljavljena podmena o karakternih značilnostih obeh spolov doslej uspešno maskirala, spreminjala v nekaj drugega ali izrinjala iz zavesti. Opozori na pomen sposobnosti žensk, da spolno nasilje poimenujejo, kajti za to, kar nima imena, se lahko zdi, da ne obstaja, in če ne obstaja za žensko, ki je bila njegova žrtev, ne more obstajati za nikogar drugega, ne za sodnike ne za družbo, ki lahko preživi v svojih prikritih oblikah spolnega gospostva prav zaradi molka žensk. Pogoj perpetuiranja zgodovinskih konstrukcij spolov, za katerim se skriva interes skupnosti vseh moških, je zato

tudi ožene definicije spolnega nasilja, ki ne priznava in še manj sankcionira mnogih izmed njegovih pojavnih oblik in posledic. V tretjem besedilu iste avtorice (*Žrtve ali preživjele*) so postavljene pod lupo različne oblike upiranja žensk in otrok ob poskusih spolnega nasilja in izrabljanja. V svetu, ki so si ga moški uredili po svoji meri, je ženska ob poskusu nasilja postavljena pred dve enako slabi izbiri. Če se upira, sprejme moško logiko nasilja. Poškodbe, ki jih je zaradi tega staknila, bi lahko bile manjše, če se ne bi uprla, ji pogosto rečejo. Če je pasivna, na nasilje pristaja in ga tako prekvalificira v konsenzualno dejavnost. S tematizacijo govornih in fizičnih strategij upiranja se Kelly odmakne od ukvarjanja s storilcem, ki prevladuje v raziskavah o posilstvih. Obenem se izogne tudi viktimizaciji napadene ženske, ki je običajno komplement takšnega pristopa in je prevladujoč tudi v feminističnih študijah, kar Kelly obsodi kot padec na raven predfeminističnih pristopov.

Moira Walker (*Skupne skrivnosti*) se ukvarja z otroki, žrtvami spolnega izrabljanja, ki skušajo svojo travmo odpraviti s pomočjo odraslih, staršev, svetovalcev in medicinskega osebja in pri tem največkrat naletijo na gluha ušesa, ki preslišijo namige o tem, kar se je zgodilo, ali nanje reagirajo neprimerno.

Valerie Simonsen (*Razkrievanje spolnega izrabljanja v psihoterapevtskem okolju in odzivanje nanj*) razkriva neredko spolno izrabljanje varovancev psihiatričnih ustanov in posledice takšnega tretmaja za njihovo zdravje.

Carol-Ann Hooper (*Izgube*) svojo pozornost osredotoči na matere, ki se soočajo s spolnim izrabljanjem svojih otrok in so sekundarne žrtve nasilja, ki so ga ti utrpeli.

Zbornik zaključuje sestavek Judith Lewis Herman (*Vnovični stik*), ki se ogleduje po strategijah

posttravmatske terapevtske rekurseracije, med katerimi morajo izbirati žrtve spolnega nasilja in njihovi terapeviti.

Iz te kratke označitve njihove vsebine sestavkov je razvidno, da se njihov izbor sestavkov sklada s podnaslovom zbornika *Feministične raziskave za socialno delo*. Njegov namen je torej ponuditi oporo socialnim delavcem, ki se pri svojem delu soočajo z žrtvami različnih oblik spolnega nasilja in jim primanjkuje teoretskih orodij, s katerimi bi lahko parirali učinkom psihične in socialne devastacije. Problem, s katerim se pri svojem delu srečujejo, je dejansko večkrat temu predhoden: velikokrat je težava že pri ugotavljanju pojava, saj žrtve o tem nerade spregovorijo, nekaterih oblik nasilja pa ne dojemajo kot nasilje. Posebna vrednost zbornika so odlomki izpovedi žrtev spolnega nasilja, s katerimi so opremljeni in na njih komentiranju temeljijo skoraj vsi vanj uvrščeni članki, saj tvorijo mali kompendij spektra reakcij žrtev na travmatične dogodke.

Druga odlika zbornika je svežina pogledov, ki jih prinaša. Večina avtoric vsaj na kratko predstavi stanje vednosti glede vprašanja, ki se ga loteva, in zavzame kritično stališče do njegovih strukturnih pomanjkljivosti. Ugotovitev o svežini pogledov velja tem bolj za slovensko okolje. Kot ugotavlja urednica Darja Zaviršek v pomembnem predgovoru, katerega del naslova (*Od nične ozaveščenosti do nične tolerance*) je povzet po imenu britanske kampanje *Zero tolerance campaign of violence against women*, je slovensko okolje v primerjavi z britanskim zelo neobčutljivo za vprašanje nasilja nad ženskami in otroki. Ne le da fenomen pri nas ni predmet obsežnejšega raziskovanja, o njem se malo govori tudi na neznanstveni način. Molka, ki ustvarja lažen vtis, da problem ne obstaja, se dejansko lahko sklicuje na dejstvo, da je pri nas pri-

javljenih le malo tovrstnih dejanj. Podmena predgovora in celotnega prevodnega projekta je, da je majhno število registriranih primerov spolnega nasilja, ki tvorijo uradne statistike, v velikanskem razkoraku z realnim stanjem. Razlog tega razkoraka je po eni strani v zakonih, postopkih in navadah institucionalizirana prevlada interesa moških, da na različne načine, s prikrivanjem, minimaliziranjem in oženjem definicije spolnega nasilja, ženskam jemljejo pogum za prijavljanje nasilnih dejanj, po drugi strani pa je razlog tudi nična stopnja ozaveščenosti o spolnem nasilju med ženskami. Knjiga hoče biti prispevek k spremembi stanja na tem področju in v tem smislu ni namenjena le krogom feminističnih strokovnjakinj za socialno delo, temveč mnogo širšemu bralstvu, predvsem ženskem, ki bodo s seznanjanjem z izpovedmi drugih žensk in z refleksijami raziskovalk lažje prišle do besede, našle izraze in verbalizirale izkušnje izgube, omalovaževanosti, onečaščenosti, fizične in moralne deprivacije, ki so jih doživele. Brez poimenovanja ni premisleka, brez tega ni sistematične socialne akcije žensk in brez te lahko ženske pričakujejo le perpetuiranje možnosti izrabe – razmišljanje, ki je do obisti feministično in ga lahko reduciramo na "osebno je politično". Samo ženske same lahko prekinejo zaroto molka, v katero je zapredeno spolno nasilje, in to lahko storijo le kot *coming out*, če javno spregovorijo o svoji zasebnosti, ki je, dokler obstaja samo kot množica neizpovedanih individualnih izkušenj, brez politične teže; to težo lahko dobi le, če je prestop zasebnega dovolj množičen. Naše dnevno časopisje, kot ugotavlja Darja Zaviršek, ko analizira nekaj primerov dnevnških poročil o spolnem nasilju, ženskam v ničemer ne pomaga, kar pomeni, da jim nasprotuje. Rezultat njenih branj časniških poročil je, da so

dejanja nasilja moškega nad žensko v njih prikazana v funkciji drugih diskurzov. Moški v njih ne nastopi kot preprosto moški, temveč je vedno v ospredju njegova dodatna socialna kvalifikacija, razredna, rasna, politična, ki transponira seksistični problem razmerja med spoloma na teren te ali one neseksistične ideologije in s tem prispeva k nevidnosti problema. "Spolno nasilje ni obsojeno kot nasilje moških nad ženskami, temveč je funkcija te obsodbe legitimiranje in vzdrževanje vladajoče ideologije. Ženska je le sredstvo, da se v družbi lansirajo določeni diskurzi: o tujcih, o pripadnikih nižjih družbenih slojev, o moralni ravni mladih vojakov, o ranljivosti politike in o nasilju, ki je zgolj proizvod motenih posameznikov." (Str. v)

Verjamem, da bo knjiga dobro služila obema svojima osnovnima namenoma. Temperatura družbene klime o vprašanih razmerja med spoloma pri nas že nekaj časa vztrajno raste, in zbornik o spolnem nasilju, ki z različnih zornih kotov, pa vendar homogeno, ko v ospredje postavlja izpovedi žensk in ko teh izpovedi ne interpretira z zelo zapletenim conceptualnim aparatom, prihaja najbrž v pravem trenutku, da bi njegovo naraščanje pospešil. Medtem ko je v zborniku večkrat omenjeno delo Susan Brownmiller *Proti naši volji*, ki je izšlo pri Krtru pred skoraj desetimi leti v širši javnosti naletelo na skromen odmev, se *Spolnemu nasilju* obeta bolj naklonjena usoda in verjamem, da bo spodbudilo tako "glasnost" žensk, žrtev nasilja, kot raziskovanje fenomena pri nas, o katerega kapilarni razširjenosti ne dvomim. Drugi, nič manj pomemben učinek, ki si ga lahko obetamo od knjige, je, da bo spodbudila javni razmislek ne le o razširjenosti fenomena, temveč tudi o mejah koncepta, brez česar bi bilo preučevanje njegovega pojavljanja v empiriji bolj ali manj tavajoče in

inkonkluzivno početje. Rezultat tega premisleka, ki bo prej ali slej dobil tudi pozitivno pravno obliko, bo moral biti opredelitev spolnega nasilja, ki ne bo več samo feministična, t. j. utemeljena v razlogih stranke žensk in postavljena v imenu njihove emancipacije, temveč bo mislila in zajela tudi drugi spol in – da ne bo diskriminacij – tudi spolno nasilje med pripadniki ali pripadnicami istega spola. S tem vprašanjem se zbornik ne ukvarja. Spolno nasilje je za vse avtorice sinonim za različne oblike nasilja moških nad ženskami in deklicami. Če se strinjamo, da je to zgodovinsko daleč prevladujoča "smer" spolnega nasilja, to še ne pomeni, da je edina. Zlasti to velja za odnose v današnjem urbanem svetu, ko tradicionalne vloge doživljajo hitre transformacije, ki so morda še vedno manjšinske, toda so realne. S feministične perspektive je identifikacija spolnega nasilja z nasiljem moških nad ženskami, mož nad ženami, očetov nad hčerami dopustna in tudi sprejemljiva, postane pa nesprejemljiva, če njeni vsebini podtaknemo tudi implicitno zanikanje nasprotne možnosti nasilja žensk nad moškimi, žen nad možovi in mater nad sinovi. Samoumevnost, s katero nekateri članki v zborniku opravijo to izenačitev, naredi korak v to smer. To posebej velja za stališča Liz Kelly, avtorice navedene definicije spolnega nasilja, ki se zavzema za razširitev dozdajšnjih okvirov pravne določitve spolnega nasilja. Njena definicija ima s pravnega vidika to nemajhno hibo, da je subjektivna: nasilno je zanjo vsako dejanje, ki ga ob njegovem trajanju ali po njem ženska doživi kot nehoteni vdor v njeno zasebno sfero. Če za trenutek pustimo ob strani, da takšno doživljanje Kellyjeva povezuje samo z ženskami in ga razumemo kot veljavno tudi za moški spol, ostaja problem v tem, da je odločilni kriterij definicije doživljanja, kar je

kaj mehka podlaga za postavljanje pravnih norm in zakonov, ki merijo in kaznujejo preverljiva dejanja. Namen definicije je zajeti vse nevidne oblike nasilja, potopljeni del ledene gore, ki nad gladino pušča le najbolj skrajne oblike nasilja, in pokazati, da so te povezane z mnogimi manj prepoznavnimi in mnogo bolj razširjenimi oblikami v družinskem krogu, na delovnem mestu, v neformalnih stikih med pripadniki dveh spolov, skratka v domačem, vsakdanjem okolju, ki je zelo daleč od fantazmatične predstave o posilstvu, v kateri nastopa neznan moški in katere prizorišče je neznan temna zakotna ulica. V ta namen uporablja koncept "kontinuum spolnega nasilja", ki posilstvo virtualno prepozna že v najmanjšem spolnem nadlegovanju. Vendar normativne razmejitve nenasilnega in nasilnega dejanja s tem ne ponudi. Govoriti o kontinuumu je lahko smiselno, toda definicija ne odgovori zadovoljivo na vprašanje začetka kontinuumu, katerega skrajna oblika je posilstvo. Odgovor, ki se sklicuje na doživljanje, torej na subjektivno razsežnost, je pravno nesprejemljiv. Če naj problem spolnega nasilja iz njegovih najbolj skrajnih oblik prenesemo na njegove drobne pojavne oblike spolnega nadlegovanja, ker v nekaznovanem dopuščanju teh oblik nasilja vidimo etiologijo manifestacije onih, smo še vedno dolžni odgovor, ki bo družbeno dopustno obliko delovanja ločil od nedopustne, razmejil zapeljevanje od nadlegovanja, sicer lahko začetek kontinuumu nasilja in pojem nasilja raztegnemo v nedogled in za nasilje razglasimo vsak dotik, vsako ogovarjanje in naposled tudi vsak dar, t. j. vse, iz česar sestoji zapeljevanje ali pristop k izbranemu spolnemu objektu. Takšna zastavitev analize spolnega nasilja lahko privede do – vsaj zame – begavega sklepa, da ureditev odnosov med spoloma lahko temelji le na doslednem

kontraktualizmu. Pa še pri tej rešitvi obstaja možnost, da bi ena od strani razumela vztrajno ponavljanje pobude za začetek pogajanj kot verbalno nasilje in afrontnjeni integriteti.

Militantna stališča zbornika – dobro jih ekzemplificira izbor fotografije na naslovnici, kjer moška roka objema žensko prek ramen – so sprejemljiva, dokler opozarjajo na prevladujočo spolno diskriminacijo. Kolikor spolnega nasilja ne mislijo kot spolno dvosmerne dejavnosti in se ne zavzemajo za njegovo nesporno definicijo, se odpedujejo zakonotvorni vlogi.

Igor Pribac

G. Makarovič

SLOVENCİ IN ČAS Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja

Krt, Ljubljana, 1994,
446 strani

Ne le da vsaka zgodovinska družba pozna svoj čas, tudi vsak njen segment se samostojno opre-

deljuje do časa, ga prekraja v skladu s svojimi potrebami in željami. Preučevanje odnosa, ki ga neka skupnost in posameznik v njej ima do časa, se lahko potemtakem udejanja le ob določitvi kulturnega in socialnega konteksta, v katerem so navzoče take ali drugačne temeljne delitve in izmere časa. Oznake koledarski, dnevni, delovni, biografski, božji čas, ki jih uporabljajo etnologi in zgodovinarji, prelamljajo celovitost temporalnega in času odvzemajo naven tek. Hkrati pa si brez njihove rabe težko zamislimo sistematizirano obravnavo doživljanja in konceptualizacije časa v posameznih obdobjih, družbah in skupinah. Na to nadvse fluidno tematsko polje se je podal slovenski etnolog Gorazd Makarovič, avtor knjige Slovenci in čas. Seznanitev s številnimi raziskovalnimi izkušnjami uglednih družboslovcev, ki so se v zadnjih desetletjih preizkusili v razgradnji posameznih modelov časa in v razbiranju njihovega zgodovinskega porajanja in odmiranja, mu je bila nedvomno v oporo pri zarisu okvira izbrane tematike.

Ker je čas oziroma odnos do časa po avtorjevem mnenju pomemben kazalec socialnih, gospodarskih, političnih in kulturnih sprememb, ki se udejanjajo v družbi, so v njegovi študiji osvetljene raznolike časovne izmere predvsem z rekonstrukcijo okolja in obdobja, v katerih so se porajale, ohranjale in umirale.

Obdobje, ki ga avtor obravnava, se razteza od predkristjanizacije alpskih Slovanov vse do postindustrijske družbe devetdesetih let 20. stol. V skoraj dvatisočletnem obdobju avtor sledi porajanju in odmiranju dominantnih časovnih modelov, odkriva vzgibe spreminjanja časovnih konceptov in njihovo pronicanje v vsakdanje življenje, s katerim razume "kulturne oblike v dnevni, tedenski, letni in življenjski ritmični človeških dejanj, ki se ponavljajo in

si jih ljudje ne morejo svobodno izbirati, ker so določena z njihovim mestom v družbeni strukturi, njihovim načinom preživljanja ter veljavnimi skupinskimi kulturnimi normami" (str. 12).

Tako kot drugod po Evropi je tudi na Slovenskem kristjanizacija postopoma spodjedla ciklično, krožnopovratno pojmovanje časa in uveljavila nov tip časovnega orientiranja: rimski julijanski koledar, ki je zapovedane praznike delil od navadnih dni. Nov merilec časa je postala praksa cerkvenega bogoslužja, čeprav se je ob liturgičnem času še dalje ohranjal poljedelski čas, ki so ga določale lune mene, poljedelska opravila ipd. Vse do 19. stol. sta v kmečkem okolju agrarni in cerkveni čas soobstajala: cerkveni prazniki so postali podložniški dativni dnevi, cikličnost cerkvenega leta se je spojila s cikličnostjo agrarnega leta.

V mestnem okolju se je čas osvobodil cerkvenih spon že v srednjem veku. Za trgovce in obrtnike je čas postal dragocena vrednota, ki ga je bilo treba natančno izmeriti z mehanskimi urami; te so se v slovenskih urbanih naseljih pojavile v 15. stoletju. "Čas trgovca", kot ga imenuje Jacques Le Goff, je bil vse natančneje izmerjen, ni se opiral na različno dolge kanonične ure, bil je neodvisen od letnih časov. Podjetna naravnost je terjala učinkovitejšo organizacijo dela, ta pa nove, toge časovne ritme, ki so bili od narave neodvisni. Ritmi dela so sicer kljub uvedbi mehaničnih ur ostajali ohlapni. V poletnih mesecih so bili daljši kot v zimskih. Počakati je treba na manufakturni čas, na uvedbo strojev, da se je dnevni delovni ritem pospešil in postal vsakodnevno enakomeren in urejen po urah. Ohlapnega časovnega delovnega ritma je bilo konec šele z modernimi manufakturami in z uvedbo tedenskih enakomernih delovnih ritmov. Z modernizacijo in industrijsko revo-

lucijo v 19. stoletju je natančno merjeni urni dnevni čas prodril med širše ljudske plasti. Mehanske ure, budilke, žepne in hišne ure so merile čas v meščanskih, kmečkih in delavskih okoljih. Razčlenjevanje zgodovinskega doživljanja časa avtorja vodi tudi k osvetlitvi biografskega časa, ki ga v tradicionalni družbi določajo trije mejniki, rojstvo, poroka, smrt, in osvetlitvi osebnih občutij časa. Najizraziteje pa se po Makarovičevem mnenju osebna občutja časa kažejo v procesu osebnosti, ki ga v družbah starega režima izpričujejo oporoke, nagrobniki, portreti in življenjepisi.

V zadnjem, petem poglavju avtor obravnava čas industrijske družbe in spremembe, ki jih je v odnosu do časa prinesla komunistična oblast po letu 1945. Koledar je bil dekristjaniziran, krščanski prazniki so bili sekularizirani in uveden je bil nov praznični cikel, čeprav so se v zasebni sferi še naprej ohranjali segmenti cerkvenega časa. Totalitarni režim je uveljavil nadzor nad vsemi oblikami človeške dejavnosti in s socialistično moralo vsilil slovenski družbi nove časovne ritme.

Klobčič, ki ga Makarovič odmotava, je raznolik in kompleksen, sestavlja ga kopica sorodnih in vendarle različnih niti. Njihovo odmotavanje avtorja vodi k stalnemu širjenju in zoževanju raziskovalnega fokusa, kar mu uspe, predvsem z opiranjem na bogato in raznoliko literaturo. Prav težnja, da bi bil čimbolj izčrpno opisan kontekst vsakdanjika, v katerem so soobstajale različne ravni doživljanja časa, potiska glavno temo na rob in prispeva k tematski prenasičenosti besedila. To Krtovo knjigo odlikuje slikovno gradivo, opremljeno z didaskalijami, in izčrpen povzetek, objavljen tudi v angleškem jeziku

Marta Verginella

Oto Luthar (ur.)

POT NA GRMADO Historični seminar

Znanstvenoraziskovalni
center SAZU, Ljubljana,
1994,
327 strani

Zbornik *Pot na grmado* prinaša izbor predavanj tujih in domačih strokovnjakov in strokovnjakinj, ki so potekala v okviru SAZU-jevega Historičnega seminarja. Njegov namen, kot poudarja na uvodnih straneh Oto Luthar, urednik publikacije, je spodbuditi strokovno plodno razpravo v slovenskih historiografskih vrstah in z njo promovirati teoretsko ozaveščeno historiografijo. Historični seminar je za Lutharja mesto, kjer se udejanja interdisciplinarna diskusija družboslovnih raziskovalcev, tistih iz fakultetnih okolij, kot tudi takih, ki delujejo zunaj njih. Je prizorišče teoretskih razglabljanj, pripovedovanja zgodb, strokovne interakcije oz. ustvarjanja "vsaj minimalnih dialogičnih situacij o problemih, s katerimi se

srečujemo pri svojem delu" (str. 14). Zgodovino-pisje je zanj namreč preresno početje, da bi lahko teoretska, epistemološka vprašanja prepuščalo v razmislek drugim.

Poglejmo, katera historiografska pota ubirajo Luthar in njegovi seminarski sogovorniki. Lutharjev prispevek je zgodba o Leopoldu (Rankeju), ali bolje rečeno, zgodba o zgodovini zgodovino-pisja, od časov, ko je bilo zgodovino-pisje še ujeto v spone polihistorstva in je zgodovinar zgodovine željnim bralcem pripovedoval leporečne zgodbe, ki so bile bolj sad domišljije kot branja arhivske dokumentacije, do takrat, ko je zgodovino-pisje po zaslugi Vica in Rankeja postalo samorefleksivno in si je s kritično presojo virov pridobilo status znanosti. P. Burke, zgodovinar, ki v zadnjem času posveča vse večjo pozornost teoriji zgodovino-pisja, opredelilvi instrumentov in konceptov v historiografskem preučevanju preteklosti, v prispevku *Cultural History and Total History* razmišlja o razlikah in podobnostih med analovsko, globalno zgodovino in kulturno zgodovino, kakršno sta pisala Jacob Burckhardt in Johan Huizinga. Kulturna zgodovina ni in ne more biti, trdi Burke, samo zgodovina idej, umetniških stvaritev, njen obseg je širši in globlji. Zajema celovit prikaz kulturne enotnosti neke dobe, prestopa meje ozko določenega kulturnega referenčnega okvira in tako prehaja v socialno, politično sfero, s tem pa postaja totalna.

Mikrozgodovinarjem, njihov pristop predstavlja Neda Pagon (Med malimi zgodbami: monografije, mikrozgodovina), nasprotno ni do tega, da bi ohranjali pri življenju Braudelov koncept globalne zgodovine. Njihovo prizadevanje gre v nasprotno smer, kot nazorno kažejo študije, ki so večinoma izšle v sedemdesetih in osemdesetih letih v Italiji. Mikrozgodovinarji so historiografsko prakso odmaknili od kvantitativnih, makro-

socialnih analiz stvarnosti in jo usmerili k proučevanju posamičnega, individualnega. Druži jih sprememba preučevalne ravni, problematizirano branje stvarnosti, raba "goste deskripcije", s katero poskušajo popisati čim večje število zgodovinskih dejstev zato, da bi jih analizirali v socialnem ali kulturnem referenčnem okviru.

Stične točke "historične antropologije" v nemško govorečem prostoru, o čemer piše Michael Mitterauer, z mikrozgodovinarji so predvsem opiranje na antropološko literaturo, prevzemanje antropoloških konceptov in instrumentov branja realnega. Zamisel o "historični antropologiji" je nastala v nemško govorečem prostoru v krogu zgodovinarjev, ki so pokazali dovzetnost za historiografsko eksperimentiranje, za preučevanje novih tematik, zlasti takih, ki sta jih tradicionalna politična in socialna zgodovina zanemarili: zgodovina vsakdanjega življenja, družina, ženske itd. Revija *Historische Anthropologie* je postala žarišče teh prizadevanj, zarisala je tematska polja novih raziskav, medtem ko je izbiro metodoloških prijemov prepustila presoji posameznega sodelavca.

Do tod razmisleki o teoriji zgodovino-pisja, pristopih in prijemih. Sledijo pretežno empirično naravnani prispevki, z izjemo Mastnakovega. Tomaž Mastnak v razpravi, ki je izdatno podprta s tujo bibliografijo, razbira zgodovinsko dogajanje na prehodu iz 10. v 11. stol., ko je obdobje svetega, božjega miru pripravljalo obdobje križarskih pohodov. Avtorjeva podmena je, da ne bi bilo svete vojne, če pred njo ne bi zavladal sveti mir. Križarske pohode ima za zapuščino mirovnega gibanja, ki se je zavzemalo za socialno pomiritev, prenehanje slehernega nasilja na evropskih tleh, za prestrukturiranje oblasti, tako posvetne kot cerkvene. Verski prepod, ki je porodil križarsko vojaško etiko, in z njim doseženi notranji mir, je

bil pogoj za pozunanjenje sovraštva, za pravičen boj proti sovražnikom krščanske vere. Olga Janša Zorn piše o tem, kako je bilo zgodovinopisje o Slovencih in slovenskih deželah zastopano v dunajskem glasilu *Archiv*, ki ga je v prvi polovici 19. stoletja izdajal Joseph Hormayr. Po zaslugi Franza Xaverja Richterja, ki je v letih 1816–1824 poučeval na ljubljanskem liceju, je dunajski *Archiv* objavljala prispevke o srednjeveški slovenski zgodovini, potopise po slovenskih deželah in marsikaj drugega o zgodovini slovenskih dežel. O odnosu, ki so ga imeli ljudje do cest v času Marije Terezije in v predmarčni dobi, piše Eva Holz. Potnike so ogrožali cestni roparji, in ker domačini niso vzdrževali cest, je bilo potovati po slovenskih cestah že v tistih časih nevarno. Andrej Studen razbira posledice ločitve zasebne od javne sfere v družinskem okolju 19. stol. Prehod iz predindustrijske v industrijsko družbo je proizvedel ločitev obeh sfer in z njo rekodifikacijo družinskih vlog. V meščanski družini je bila ženska razbremenjena produkcijske funkcije, z njo pa prikrajšana za gospodarsko neodvisnost. Toda podoba vzorne meščanske žene, varčne, delavne, prijazne in rahločutne gospodinje, je, kot trdi avtor, prej stereotip, ki se je izoblikoval v meščanski literaturi, kot pa verna odsklikava ženskega položaja in njene vloge v družini in družbi. Pred stereotipnim branjem družinskih odnosov in spolnih razmerij se zavaruje tudi Reinhard Sieder, ko razgrinja spolno obnašanje neporočenih poslov na zgornještajerskih kmetijah na začetku 19. stol in dokazuje, da je tudi kmečko okolje poznalo ljubezen in erotično privlačnost.

Joshua Cole preučuje posledice upada rodnoti pred veliko vojno v Franciji. Rodnost je začela upadati, ko je ostra ideološka kampanja poskušala okrepiti zvezo med ženskostjo in materinstvom, po drugi pa razkrinkati vse tiste

ženske, ki so se v zameno za blaginjo in spolni užitek odpovedovale materinstvu in bile zatorej krive padajoče rodnoti. Na francoskem političnem prizorišču so samo neomaltuzijanci, privrženci kontracepcije in družinskega načrtovanja, trdili, da je rodnot stvar izbire, ne pa biološke nujnosti. Prispevek Darje Mihelič je namenjen zgodovini iger na srečo od rimskih do novodobnih časov, ko je loterija postala državni posel. Stane Granda se sprašuje, kaj je pritegnilo najpreprostejše plasti slovenskega prebivalstva, da so se izrekli za Zedinjeno Slovenijo. Svoja dognanja opre na analizo peticijskih pol in ugotavlja, da so leta 1848 slovenske množice vstopile v politično življenje in se soočile z novimi oblikami političnega izražanja. Vincenc Rajšp se ukvarja s fenomenom čarovništva in s procesi, ki so jih starorežimske oblasti uprizorile proti čarovnicam in čarovnikom tako na Slovenskem kot drugod po Evropi. Čarovniški procesi so po njegovem predhodniki procesov, s katerimi so si okrvavili roke totalitarni režimi v 20. stoletju. Ralph Jessen spregovori o neuspešnem poskusu vodilnega razreda Nemške demokratične republike, da bi ideološko obvladala družbo, zlasti meščansko inteligenco, ki je bila najresnejša ovira za kulturno homogenizacijo.

Kot je razvidno iz sintetičnega povzemanja vsebin razprav v zborniku, je paleta obravnavanih tematik široka, raznolika pa so tudi prijemi, s katerimi avtorji in avtorice osvetljujejo posamezna vprašanja. Rdeča nit, ki je napovedana v uvodu, se spleta po nevidnih poteh, tako da se bralec vpraša, ali ni morda pretok dognanj in idej med tistimi, ki razmišljajo o teoretskih postulatih zgodovinopisja, in tistimi, ki opravljajo empirične raziskave, moten, ali drugače povedano, da se na Historičnem seminarju eni ukvarjajo s teorijo, drugi pa z empirijo. Če je His-

toričen seminar seminar, potem pričakujemo, da bo zbornik njegovih dosežkov v prihodnje postregel z živahnejšo interakcijo.

Marta Verginella

Sajama, Matti Kampinen, Simo Vihjanen

MISEL IN SMISEL

Sophia, Ljubljana 1994,
205 strani

Slovenska izdaja knjige *Misel in smisel* s podnaslovom *Uvod v fenomenologijo* je prva izdaja tega dela nasploh. Izvirno besedilo so napisali v angleščini trije avtorji. Osrednje ime med njimi je Seppo Sajama, profesor filozofije v finskem Turkuju. Knjiga je, kot pravi, "rezultat cikla predavanj", ki jih je imel na univerzi v Turkuju leta 1983. Predavanja so v kasnejših diskusijah, polemikah in predelavah, predvsem z Mattijem Kampinonom in Simom Vihjanenom leta 1987, dobila obliko, kakršno prinaša njihov slovenski prevod.

V predgovoru izvem, da je namen avtorjev pokazati, "da vprašanja, s katerimi se ukvarja fenomenologija, niso tako nenavadna in ezoterična, kot bi si lahko mislili ob prebiranju fenomenologov stare šole, tj. Husserlovih učencev prve in druge generacije" (str. 7). Avtorji se te usmeritve zelo dosledno držijo, tako da na sorazmerno preprost način razlagajo temeljne fenomenološke pojme in razmerja. Da bi bralca seznanili s temelji, zgodovinsko prikažejo razvoj fenomenološke misli, s stališči osrednjih predstavnikov. Med "velikane" fenomenološke misli so uvrstili tudi slovenskega fenomenologa Franceta Vebra; njemu je posvečen skoraj ves tretji del knjige, naslovljen *Filozofija Franceta Vebra*.

Knjiga razgrinja pri nas manjšinsko razumevanje fenomenologije, predvsem analitično in spoznavno teoretsko naravnano, ki ga pri nas zastopa predvsem dr. Matjaž Potrč.

Teza, postavljena na začetku knjige, je, da pri razlagi naše duševnosti (duševni procesi, mentalna stanja, mentalni akti...) v zgodovini prevladujeta dve, medsebojno nasprotni teoriji. To sta vsebinska teorija zaznavanja in predmetnostna teorija zaznavanja. Celotno zgodovino spoznavne teorije lahko torej grobo razdelimo v dve struji: prva (vsebinska teorija) trdi, da se naši mentalni akti nanašajo na predmete našega spoznanja (zaznavanja, čutenja, želenja) preko intramentalne vsebine teh predmetov, druga (predmetnostna teorija) pa trdi, da za nanašanje na predmete spoznanja (zaznavanja, čutenja, želenja) ni potrebno predpostaviti intramentalne vsebine kot posrednika. Ker lahko o izdelani vsebinski teoriji govorimo šele po Fregeju in Husserlu in o predmetnostni po Twardowskem in Meinongu, ne moremo v zgodovini naštetih deklariranih predmetnostnih teoretikov niti teoretikov vsebine, lahko pa, in to počnejo finski avtorji, zasledujemo razvoj mišljenja, katerega vrh je nastanek že omenjenih dveh teorij.

Kot skorajda vsi filozofski problemi tudi intencionalnost izvira iz starogrške filozofije. Seppo Sajama začne zgodovino pojma intencionalnost pri Aristotelu, natančneje pri njegovi opredelitvi in razlagi človekovega zaznavanja, zelo znanega mesta iz spisa *De anima* (v slov. prevedel dr. Valentin Kalan): "Čutilo nam pomeni tisto, kar ima moč, da sprejme vase čutne forme stvari brez materije. Predstavljati si moramo, da se to dogaja kot pri koščku voska, ki privzame odtis pečatnika brez železa ali zlata; pravimo, da vtis napravi pečatnik iz bronca ali zlata, vendar ni prav nič pomembno, iz

katere kovine je: podobno je čutilo aficirano z nečim, kar je barvasto, dišeče ali zvoneče, vendar v posameznem primeru ni pomembno, kakšna substanca tega je; pomembno je samo, kakšne kvalitete je, tj. v kakšnem razmerju so njene sestavine združene." (Str. 23-24.) Tu tiči temelj razlike med realno (dejansko) in intencionalno (v duhu) eksistenco stvari, ki so jo izpostavili kot pomemben filozofski problem še posebej sholastiki. Filozofija je iz teh naukov povzela predvsem osrednjo misel: dejanski predmet in spoznani predmet nista kvalitativno isti entiteti.

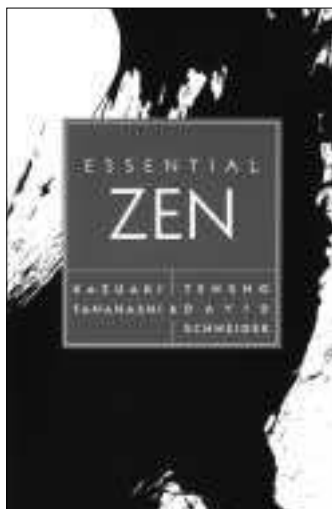
Iz zadnje teze sta se razvili zgoraj omenjeni različni razlagi našega zaznavanja. Teza o dveh različnih teorijah našega zaznavanja, predmetni in vsebinski, je osrednja tema knjige. Avtorji so se namenili čisto empirično preveriti, katera teorija je boljša, t. j. katera lahko bolj zadovoljivo razloži človekova mentalna stanja. Razvili so štiri kriterije, nujne za vsako teorijo zaznavanja: 1) pravilno nanašanje na dejanski predmet, 2) nanašanje na neobstoječe predmete, 3) nanašanje na en predmet na dva ali več načinov, 4) zmote. To so torej zahteve, postavljene teoriji zaznavanja. Če s svojim inštrumentarijem zmore razložiti omenjene pojave, lahko trdimo, da je dobra teorija. Avtorji so opravili preizkus pri najizrazitejših in najbolj izdelanih sistemih. Najbolj izraziti predstavniki predmetnostne teorije, katerih stališča navajajo finski avtorji, so: Brentano, Twardowski, Meinong in Veber; zagovornika vsebinske teorije pa sta Husserl in Fregge.

Kljub mnogim tudi bistvenim razlikam med temi eminentnimi avtorji zgodovine filozofije pa vsi nekako enako zadovoljivo rešujejo probleme teorije zaznavanja in zadovoljujejo postavljenim kriterijem, še prav posebno to velja za Meinonga, ki je najbolj izdelal predmetnostno teorijo, čeprav za-

radi ogromnega inštrumentarija zelo težko razumljivo, in Husserla. V sklepu prvega dela Seppo Sajama tako zapiše: "Čeprav obe teoriji PT in VT enako uspešno zlahka in preprosto razlagata iste pojave, pa je ontologija PT tako ogromna, da je že samo to zadosten razlog za izbiro preprostejše vsebinske teorije, ki shaja le s stvarmi, ki dejansko obstajajo."

Kako Seppo Sajama predstavi Vebrov prispevek k teoriji zaznavanja? Tako, da se posveti analizi Vebrove teorije intencionalnosti, teorije vrednot in estetike ter jih hkrati že sooči tudi s kritiko in primerjavo stališč drugih filozofov. Na začetku knjige pravi, da je bil ob prvem srečanju z Vebrom navdušen, potem pa je navdušenje zlagoma splahnelo, ker se je izkazalo, da je tudi Veber tako kot drugi samo nakazal problem, ni pa ga obdelal, niti nakazal poti za njegovo rešitev. Na koncu svojo kritičnost do Vebra stopnjuje do te mere, da ugotovi, da je Vebrova filozofija v celoti predvsem interpretacija Meinongove (učiteljeve) filozofije. "Celo če je zadevanje Vebrov najpomembnejši prispevek v filozofiji, je težko reči, v čem pravzaprav je. Tudi njegova kritika Meinonga ni prepričljiva. Najbolj uspešen je takrat, ko pokaže, da Meinong ni imel jasnih pojmov o *Ernst* in *Phantasie* (o pristnosti in nepristnosti), vendar tudi sam ne ravna s tema dvema pojmomoma nič bolj skrbno. Zato komaj lahko rečemo, da je s svojim pojmom zadevanja dodal karkoli bistvenega k Meinongovi predmetnostni teoriji." To zadnjo tezo prof. Frane Jerman v svoji spremni besedi postavi pod vprašaj, saj je Veber v svojem življenjskem delu *Vprašanje stvarnosti*, ki ga po njegovem mnenju avtor knjige niti ni dobro prebral, v nekaterih pogledih razvil povsem svojo, Meinongu celo nasprotujočo filozofsko misel.

Aleš Primc

**Kazuaki Tanahashi,
David Schneider**

ESSENTIAL ZEN

Harper Collins Publisher,
ZDA, 1994,

174 strani, USD 9,00

Ena izmed značilnosti budizma je njegova prilagodljivost kulturi gostiteljice, ki meji na tveganje lastnega izginotja. To se je zgodilo v Indiji, kjer se je budizem utopil v hinduizmu, na Kitajskem pri srečanju s konfucijanstvom in na Japonskem, kjer pojav zena ni pomenil le revitalizacije kitajskega Chan budizma, ampak so mu zgodovinske okoliščine in povezanost z vojaško kasto vtisnile vojaške elemente ter obredne forme, značilne za šintoizem.

O amerškemu zenu lahko rečemo, da ni več le transplantacija japonskega, zendo otokov miru in sutr srca sredi tuje in divje urbane kulture. Ameriški zen ima že nekajdesetletno tradicijo, ki se širi v okolje svoje gostiteljice z bolnišnicami za bolnike z aidsom, skrbijo za brezdomce, dobro lite-

raturu in tudi s seksualnimi aferami. Zbirka Essential Zen predstavlja žabji skok (Bašo) od zgodnjih kitajskih patriarhov (in matriarhov), pionirjev, kot so Dogen, Nyogen Senzaki, Soen Nakagawa, do domačih in uvoženih učiteljev, zen menihov ter potujočih poetov, kot so: Thich Nhat Hanh, Shunryu Suzuki, zen kuhar Ed Brown, Leonard Cohen (ja, tisti Leonard Cohen), pesnik beat generacije, sedaj predstojnik zen centra v San Franciscu Philip Whalen, Joko Beck itd. Stari in moderni, nekdanji in današnji pregovori, pesmi, dialogi, zgodbe dokazujejo zenovo žilavo, prožno, negraciozno, kontinuiteto skozi kulture in epohe: Kitajska, Koreja, Vietnam, Japonska in Severna Amerika.

Značilnost prispevkov in zen umetnosti nasploh je občutek upoštevanja in zaznavanja umetniškosti vsakdanjega življenja, kar je tesno povezano z meditativno prakso (zazen). Le upoštevanje in spoznanje lastnega uma (mind) skozi prakso sedenja je tisto, kar privede do odkritja in upoštevanja podrobnosti vsakdanjega življenja. Nenadoma se pojavi obilje novega kot tudi videnje že obstoječega materiala. Obenem pa takšno zavedanje pokaže, da smo obkroženi z obilico načinov, kako se izraziti, kako izraziti svoj umetniški talent. Zazen omogoča, da nas nič več ne bega, da ima vse svoje pravo mesto, da se z zavedanjem lahko uglasimo, navznoter in navzven, s fenomenalnim svetom. Ko govorimo o umetnosti in umetniškem izražanju, lahko rečemo, da kdo namerno izraža lepoto, očarljivost ali umazanost sveta, v katerem živi, v obliki poezije, slik ali glasbe. Takšna umetnost je namerna. Ni toliko namenjena samemu avtorju kot razkazovanju. Ne gre dvomiti o poštenosti ali iskrenosti avtorja, kar je čutil, je napisal in pokazal. Toda če je res tako, zakaj je potem zapisal na papir in dodal datum? Kadarkoli je vključena po-

treba do svojega čutenja, tedaj je zraven tendenca po zavedanju samega sebe, ki ga zen izključuje. "Če to odlično idejo zapišem, bo morda kdo videl in si mislil o njej in avtorju kaj dobrega." Poleg težnje po zapisu se pojavi tudi dih ocenjevanja, kako dobra, poštena itd. morda je ta ideja. S tega stališča je umetnina razkazovanje.

Umetnost v kontekstu meditativne prakse je umetnost prisotnosti in pristnosti. Ni ustvarjena za razkazovanje, temveč je nepretrgan proces rasti. Upoštevanje življenjskih okoliščin, ne glede na to, kakšne so, dobre ali slabe. Definicija umetnosti s stališča zen tradicije je sposobnost videti neponovljivost vsakega izkustva. Vsak trenutek lahko počnemo isto stvar... vsak dan si umivamo zobe, kuhamo... Navidezno ponavljanje postane enkratno vsak dan. Navidezno ponavljanje postane igra in njeno izražanje umetnost. Dogaja se nekakšne vrste intimnost s ponavljanjem in umetnostjo, ki je zavedanje in prisotnost. To je umetnost v vsakdanjem življenju.

Med pristno zen umetnostjo in njenim posnemanjem je podobna razlika kot med kompleksnostjo in kompliciranostjo. Kompliciranost je mentalna; kompleksnost je organska. Vrtnica je preprosta in kompleksna. Vsaka umetna vrtnica je komplicirana – ni niti preprosta niti kompleksna. Če smo nezmožni imeti odnos z dejanskim upoštevanjem nepomembnih detajlov vsakdanjega življenja, tedaj je lahko pisanje haikuja in izdelovanje ikeban morda izredno plodno in osvobajajoče, toda kljub vsemu ostaja dihotomanija med početjem samim in pomembnostjo, resnostjo tega početja. Bolj ko čutiš, da je vsa stvar pomembna in resna, več zavedanja podrobnosti je izgubljeno. Podobno kot pri zazen, kjer se resnično izkustvo nepogojena ne dogodi, če se namerno poskušamo otresti svojih konflik-

tnih emocij in notranjega monologa, če poskušamo svoja izkustva otesati v kategorije in jih pospraviti v predale.

Zen teksti ne uporabljajo velikega besednjaka ali trikov, da bi ustvarili dober umetniški tekst, poezijo ali sliko. Preprosto izražajo izkušnjo. Ko je otopelost enkrat presekana, se pojavijo izlivi različnih energij. Če je prvi poizkus svoboden in jasen, tedaj tudi preostali niso več problem. Okupiranost z mislimi: "Ne mislim pisati poezije", "ne morem narisati kroga"... so obotavljanja, ki zaprejo organski tok ustvarjanja. Stvar je v tem, da izražanje lastnih izkustev nima nič opraviti z umetniškim talentom. Če ga imamo, toliko bolje. Problem je agresivnost, ki se kaže v odsotnosti stika z lastnim izkustvom in okoliščinami ter podajanju umetniškega sporočila s stališča kritiziranja obstoječega stanja. Oboje je na neki način udobno in varno, toda v takšnem kontekstu na koncu tudi vsako pozitivno sporočilo nujno postane sumljivo, agresivno. Ko sta presežena agresivnost in obotavljanje, pridemo do spoznanja, da lahko na lastno presenečenje storimo razne stvari in v polnosti izkusimo vsako doživetje. Urednika sta v zbornik vključila z opravičilom "vse kar nama je bilo všeč" tudi precejšnje število klasikov. Rezultat, na srečo, ni bistvo zena, ampak živ, zadihani in smejoč se zen, ki inspirira, da bralec preseže svoje obotavljanje in drugič bolje pogleda v nepomito posodo ali ulico, po kateri gre, vzame pero ali čopič in si napiše svoj haiku.

Npr. V mračnem,
zimskem popoldnevu
odhajam
s kurami spat.

Samo Škrbec

NEW MOMENT – Magazin za vizuelnu kulturo; Novi mitovi ili beogradske ludosti;

SMS Bates Saatchi & Saatchi Advertising Balkans; Beograd, 1995; 200 strani, 40 dinarjev

Bolj po srečnem naključju kot pa zaradi prizadevnega brskanja po revijski kulturi nekdanjih jugoslovanskih družboslovnih krogov sem naletel na beograjski *New Moment*. Ta številka revije me je pritegnila zaradi svojega trdnega in zaokroženega koncepta, zanimive vsebine in nenazadnje izvrstne zunanje podobe.

Prvič, posvečena je bila košljivi temi, s katero se "demitologizirani" *danes* zelo nerad sooča ali spoprijemlje: z mitološko, verovanjsko konstrukcijo stvarnosti, z različnimi mitskimi, mitiziranimi in mimetičnimi razsežnostmi in podtoni sodobnega sveta: s *pseudomitologijo*, kot jo označi eden od avtorjev. Uvodni prispevek se tako začneja s trditvijo, nekakšnim motom cele številke, da je doba, v kateri živimo, bogata z miti (*Velika knjiga sodobne mitologije bo šele napisana*, je prepričan neki drug avtor). Relevantne (tuje) literature za to področje skorajda ni, zato je vsak primer razpravljanja o tej temi – še posebej, če je izvrstno pripravljen kot pričujoči – toliko bolj opazen in dobrodošel. Članki in eseji, najprej v srbskem in nato povečini prevedeni v angleški jezik, so konceptualno skrbno izbrani in smiselno nanizani, analizirana področja so enakomerno zastopana (npr. teorija mita, naleti novih mitskih predstav, miti množične kulture, miti romantike in modernizma, različne eshatologije, totalitarizmi itn.), prehodi so pospremljeni z ironičnimi ko-

mentarji, medklici in domisljicami. Čeprav je malce bolj kot drugje poudarjen odnos med mit(ologi-jam)i in različnimi umetniškimi zvrstmi in obdobji, pa ureditev te tematske številke ne podlega kateri izmed specifičnih, modnih ali perečih problematik.

Ravno nasprotno: na široko, izzivalno odpira polje sodobnih mitologij, omogoči prvi, uvodni pristop k obravnavanim področjem, prav s tem pa spodbuja bralca k nadaljnjemu razmišljanju o teh pojavih. Avtorji se lotevajo novih in starih mitskih zgodb, domačih in primerljivih ali indikativnih tujih, tistih, ki jih sodobne generacije že živimo, *uživamo*, in tistih, ki se nam napovedujejo v prihodnosti. Skratka, po tej plati je pričujoči primerek *New Momenta* zgled kvalitetne, konsistentne in učinkovite tematske številke (družboslovne) revije.

Drugič, vsebinska plat revije ne zaostaja za konceptualno. Kritični pristopi k sodobnim mitom in mitologijam imajo precej skupnega z Barthesovimi pronicljivimi mitoanalizami sodobnosti (v *Mitologijah*, v analitičnem zapisu *Mit danes*), predvsem v razlagi mitov vsakdanjega življenja, samoumevnih prepričanj, velikih zgodb o malih stvareh, ekonomske in politične propagande, sodobne umetnosti, medijskih zvezd, prepoznavnih značilnosti sodobne kulture. Po drugi strani pa je opazen tudi vpliv druge, za preučevanje novih mitologij bistvene študije, namreč Adomove in Horkheimerjeve *Dialektike razsvetljenstva*.

Pomenljivo je, da je tudi to sijajno delo Frankfurtčanov nastalo proti koncu največjega svetovnega spopada vseh časov, obračuna s Titani evropskega totalitarizma, ki so kot svojo doktrino s pridom uporabljali vulgarizirane in do genocidne skrajnosti zideologizirane davne mitske zgodbe. Mnogi preučevalci bajeslovnih sestavov našega časa – ne samo na straneh pričujočega *New Mo-*

menta – sledijo njenemu trpkemu *razočaranju* nad vedno znova *začarano* sedanostjo, nad klavnim zatonom, samozanikanjem, samoukinitvijo razsvetljenskega projekta *odčaranja* sveta.

Tragične izkušnje iz prejšnjih let, namreč vojne v naši in njihovi neposredni bližini, kažejo, kaj vse (lahko) povzroči mitologija, ta dinamični, produktivni, mobilizatorski spoj starih, obujenih mitov (po sistemu *reciklirajmo – enkrat ni dovolj!*) in novih ideoloških konstruktov. Do kam (lahko) pripelje nereflektirana uporaba mitske tradicije in namerna, dirigirana zloraba ideološke inovacije. Kot resignirano ugotavlja eden izmed piscev, to je *tako težka in črna zgodba, da je ne morem niti povedati*.

Toda pisci pričujoče tematske številke se ne omejujejo zgolj na analizo destruktivnih potencialov, nasilnega implementiranja ali celo morilskega uresničevanja različnih starih mitskih pripovedi v sodobnosti. Mitologija seveda ni le *pu-denda origo*, sramotno poreklo mnogih družbenih dogajanj, ampak ima predvsem integrativno in kognitivno funkcijo v družbi. Povezuje skozi pojasnjevanje in obrat-

no, pojasnjuje skozi povezovanje. Mit je dejstvo sodobne družbe kot vseh pred njo. Šele do skrajnosti zideologiziran pa lahko pridobi tudi povsem uničevalski, sovražni značaj, lahko se ga uporabi za napadanje izbranih nasprotnikov ali za različne oblike sociocentrizma.

Preučevalci sodobnih mitologij pišejo antropologijo oz. etnologijo sedanosti. Fenomene današnjega časa secirajo tako, kot so se dosedanje generacije antropologov lotevale starodavnih družb ali sočasnih arhaičnih: analizirajo izbrane elemente družbenega, političnega in religioznega življenja, postavljajo pod vprašaj nereflektirane samoumevnosti, razgrinjajo nedotakljive aksiome in svetinje, zanimajo jih vzroki in potek različnih vsakdanjih praks, dimenzije in logika nove pobožnosti in mehanizmi pripadnosti posameznika skupini. Vsebinska plat te številke *New Momenta* sledi takšnemu načinu razmišljanja: kritična mitoanaliza sledi analitični mitografiji.

In tretjič, navdušuje tudi vizualna podoba revije: članke spremljajo in dopolnjujejo pojasnjujoče, duhovite in/ali provokativne slike, risbe, skice, dokumentarni posnet-

ki, kolaži; sijajne so grafične rešitve; posebej kvalitetne so fotografske priloge. K impresivni celotni podobi publikacije prispeva tudi precej neobičajen format (28 x 29) in kakovosten papir. Ugajajoč, osvežujoč dizajn obenem sprošča in prispeva k intenzivnosti napisanega.

Priznati moram, da drugih števil *Magazina za vizuelnu kulturo* ne poznam in da ostajam pri oceni zgolj ene izmed njih. Presojajo drugih števil ter konceptualne, vsebinske in oblikovne politike tega beograjskega kolektiva prepuščam rednim bralcem te revije. Vseeno pa menim, da bi ta tematska številka morala doživeti tudi v naši zainteresirani javnosti vso pozornost, ki si jo tako večstransko kvalitetna revija zasluži. Za konec njene predstavitve in nadaljnjo spodbudo naj navedem še nekaj adaptacij rekov, ki nam jih v premislek natrosi eden od avtorjev: *Kdor drugemu jamo koplje, sam v mit pade; Kdor tebe s kamnom, ti njega z mitom; Kdor nima v glavi, ima v mitu; in Mit se kuje, dokler je vroč*. Skratka, *Po mitu se svet pozna*.

Mitja Velikonja

zusammenfassungen

povzetki

abstracts

POVZETKI

Ken Plummer

IZREKANJE IMENA – UVEDBA LEZBIČNIH IN GEJEVSKIH ŠTUDIJ

(povzetek)

Članek je pregled zgodovine gejevskega in lezbičnega gibanja, ki je pripeljalo do institucionalizacije gejevskih in lezbičnih študij; hkrati podaja karakterizacijo in oceno današnjega položaja homoseksualne populacije v Evropi in ZDA. Opozarja na glavne probleme istospolno usmerjenih in njihovega položaja v družbi ter nujnost nadaljnjega razvoja gejevskih in lezbičnih študij.

Ključni pojmi: *homoseksualnost, zgodovina gibanja za enakopravnost homoseksualnosti, žensko gibanje, gejevske in lezbične študije, gejevska in lezbična kultura, diskriminacija, homofobija, heteroseksizem, seksualno državljanstvo, istospolnost in družina*

Suzana Tratnik

QUEER: TEORIJA IN POLITIKA SPOLNEGA IZOBČENSTVA

(povzetek)

Besedilo vpeljuje temo "queer", ki je v devetdesetih postala osrednja teorija, politika in akcija, ki združuje tako imenovane spolne izobčence na širši ravni: lezbijke, geje, biseksualce/ke, transseksualce/ke, feminist/ke, ženske. Queer v nasprotju z dosedanjimi lezbičnimi, gejevskimi in ženskimi študiji opušča poskuse definiranja esence nekaterih marginalnih identitet ter se loteva spola in spolnosti v celoti, torej "skupaj" s heteroseksualnostjo kot identiteto in vedno znotraj družbenega konteksta, v katerem so podane spolne in seksualne identitete. Queer teorija, podobno kot Judith Butler in še nekateri, presega omejena spoznanja o spolni identiteti in tudi s pomočjo alternativnih kamp praks, kot so travestija, parodija ali drag performansi nazorno analizira navidezno razmerje med izvirkom in ponaredkom oziroma med hetero- in homoseksualnostjo.

Ključni pojmi: *homoseksualnost, queer, študije spolov*

Nataša Velikonja

HOMOSEKSUALNOST IN POLITIKA

(povzetek)

Tekst "Homoseksualnost in politika" je razdeljen v dva tematska sklopa. Prvi del z naslovom "Votla mesta civilizacije" se spušča v analizo konstrukcije javnega diskurza v sociokulturnem prostoru ter z načini legitimizacije vsakdanjih normativov življenja v skupnosti. Diskurze, socialne interakcije, formalizirane na platformah družbe, razlikuje od neformal(izira)nih socialnih praktik, ekskurzov, skritih transparent. Med slednje sodi homoseksualnost; v tem smislu pomenijo gejevska in lezbična gibanja poskus aktivne spremembe socialnih običajnosti znotraj sistema. Drugi del z naslovom "Prispevki k razsvetljenski moderni" tematizira modern(ističn)o strukturo družbe oz. znotraj nje problematizira razsvetljenske rešitve, ki so se zaustavile pri ideološkem univerzalizmu oz. ki so zanemarile partikularistične identitetne kulture. Nadaljevanje razsvetljenskega projekta gre v smeri vzpostavitve razvite civilne družbe, kar je bil cilj prehoda iz socialističnih v postsocialistične sisteme, in legaliziranja kulturnih/mnenjskih manjšin, med katere sodi tudi gejevska in lezbična skupnost.

Ključni pojmi: *gejevske in lezbične študije, študije spolov, ženske študije, civilne pravice, konstrukcija realnosti, homoseksualnost, gejevska in lezbična kultura*

Tatjana Greif

VARLJIVA ZNANOST: O ANTIČNI HOMOSEKSUALNOSTI

(povzetek)

Homoerotične vsebine v antičnih literarnih virih in številni umetniški pomniki pričajo o obstoju homoerotične prakse in ideologije v času starogrške in rimske civilizacije. Homoseksualne prakse, ki so bile v antiki moralno, ideološko in celo zakonsko neoporečne, ostajajo zaradi pomanjkanja raziskav spolnega vedenja in neustreznega pristopa izven znanstvenointerpretativnega diskurza. Vsebine, ki so temeljno zaznavale del evropske zgodovine, ostajajo večino ma nedostopne ali pa kot neprimerno interpretirane pomagajo vzpodbujati stereotipne oblike o življenjskih stilih antičnih civilizacij.

Ključni pojmi: *grško-rimska antika, literarni viri, upodabljajoča umetnost, homoerotične seksualne prakse, lepotni, etični in moralni ideali antike, omejevanje homoerotike, antična homoerotika in znanstvena interpretacija*

Nataša Sukič

ŽENSKÉ V ROKENROLU DEVETDESETIH

(povzetek)

Text "Ženske v rokenrolu devetdesetih" obravnava sodobne tokove v ženski glasbi znotraj maskulinistično obarvanih institucionalnih kultur in subkultur. Med glasbenimi stili se avtorica omejuje na rokenrol, rep oziroma hip-hop in novi pank. Izmed politično angažirane glasbe posebej omenja povezavo med ACT-UP aktivizmom in žensko glasbo. Članek se zaključuje s polemичnim vprašanjem o tem, kaj v devetdesetih pomeni biti seksualno primeren v glasbi.

Ključni pojmi: *bitnik, rokenrol, maskulinistične subkulture, ženska seksualnost, androgenost, lezbična identiteta, butch imidž, eksperimentalna glasba, ACT-UP aktivizem, aids, kabaret-techno, hip-hop feministike, rep, neopank, Riot Girls, Queercore, gangsta rep, transvestit, New Wave of New Wave, bleščavi rokerji*

Gusti Leben

IZSEKI IZ ZGODOVINE GEJ HOLLYWOODA

(povzetek)

Text "Izseki iz zgodovine gej Hollywooda" obravnava življenjske zgodbe večinoma hollywoodskih igralcev, ki jih je filmska industrija ovekovečila v zvezdniškem sistemu, so pa zato morali skriti tisti del osebnih življenj, kjer so se srečevali s homoseksualnostjo. Homoseksualnost kot "moralno neprimeren" način življenja je zato vstopala v hollywoodski film na drugačen način: skozi t. i. drag filme (transseksualna preoblačenja) ali sissy filmske vloge (kliše feminiziranega moškega). Gej film je v Hollywoodu tako vseskozi prisoten z značilnimi režiserskimi prijemi, igralskimi upodobitvami ali samimi biografijami igralcev ter igralck.

Ključni pojmi: *gej film, homoseksualci, Hollywood, drag film, male-female impersonator, transvestitja, biografije, twilight zakoni, uporniki brez razloga, sissy tipi, tomboy tipi*

ABSTRACTS

Ken Plummer

UTTERING A NAME: INTRODUCTION OF LESBIAN AND GAY STUDIES

(Abstract)

The article is an overview of the gay and lesbian movement, which led to the institutionalising of gay and lesbian studies. At the same time it characterises and gives an evaluation of the situation of homosexual population in Europe and U.S.A. today. It refers to the main problems of homosexuals and their status in society as well as the necessity for the further development of gay and lesbian studies.

Key words: *Homosexuality, the history of the movement for the equality of homosexuality, the women's movement, gay and lesbian studies, gay and lesbian culture, discrimination, homophobia, heterosexism, sexual citizenship, homosexuality and family;*

Suzana Tratnik

QUEER: THEORY AND POLITICS OF SEXUAL EXCOMMUNICATION

(Abstract)

The article introduces the term "queer", which became a central theory in the 90's, policy and action which associates the so-called "sexual outlaws" on a broader level: lesbians, gay, bisexuals, transsexuals, feminists, women. To the contrary of the lesbian, gay and female studies until now, it omits the attempts of defining the essence of some marginal identities and analyses the gender and sexuality as an entirety, which means "together" with heterosexuality as identity and always inside the social context, in which the sexual identities are presented. The "Queer" theory, similar to Judith Butler and some others, grows above the limited cognition of sexual identity and analyses, expressed by the means of alternative camp practice like travesty,

parody or drag performance, a fictitious relationship between the original and imitation or between the heterosexuality and homosexuality.

Key words: *Homosexuality, queer, gender studies*

Nataša Velikonja

HOMOSEXUALITY AND POLITICS

(Abstract)

The article "Homosexuality and Politics" is divided into two thematic units. The first part entitled "The Gaps of Civilisation" analyzes the construction of a public discourse in a socio-cultural environment and with the ways of legitimisation of the everyday norms of life in society. It distinguishes discourses, social interactions, formalized on the platforms of society from the informal social practice, excursus and hidden transparencies. Homosexuality also belongs to the latter, and in that context the gay and lesbian movements mean an experiment to perform an active change of social habits inside a system. The theme of the second part entitled "The Contributions to a New Enlightenment" concerns the modern(istic) structure of society, or better to say it discusses the problems and solutions of enlightenment, which have stopped at an ideological universality and which have neglected particular identities in culture. The continuation of the enlightenment project takes the direction of establishing a developed and civilized society, which has also been a goal of transition from the socialist into the post-socialist systems and legalizing the cultural/ opinion minorities among which those of gay and lesbian society also have their place.

Key words: *gay and lesbian studies, gender studies, women studies, civil rights, construction of reality, homosexuality, gay and lesbian culture*

Tatjana Greif

DECEIVING SCIENCE: ON THE ANCIENT HOMOSEXUALITY

(Abstract)

The homoerotic issues in ancient literary sources and the numerous memorials of arts testify as to the existence of homoerotic practice

and ideology in the times of ancient Greece and Rome. Homosexual practice, which in ancient times was morally, ideologically and even legally irreproachable, existed; though due to the lack of research cannot be subjected to scientific or interpretative discourse. Issues pertaining to homosexuality have left a strong impact on European history, though due to the aforementioned lack of research and instead the subjection of what can only be described as an unsuitable attitude, these sources have been misinterpreted and have given rise to stereotypes concerning the life-styles of ancient civilizations.

Key words: *ancient Greece and Rome, literary sources, fine arts, homoerotic sexual practices, the ancient ideals of beauty, ethics and morality, restricted homosexuality, ancient homoerotics and scientific interpretations;*

Nataša Sukič

WOMEN IN THE ROCK'N'ROLL OF THE NINETIES

(Abstract)

The article "Women in the Rock'n'roll of the nineties" discusses the contemporary streams in the women's music inside what are predominantly masculine institutionalized cultures and sub-cultures. Among the musical styles the author focuses on rock'n'roll, rap as well as hip-hop and new punk. Within politically engaged music she stresses the connection between the ACT-UP activism and female music. The article ends with a polemical question about what it means to be sexually correct in music.

Key words: *beatnik, rock'n'roll, masculine sub-cultures, female sexuality, androgynity, lesbian identity, butch image, experimental music, ACT-UP activism, aids, cabaret-techno, hip-hop feminists, rap, neopunk, Riot Girls, Queercore, gangsta rap, transvestites, New Wave of New Wave, glittering rockers*

Gusti Leben

EXTRACTS FROM THE HISTORY OF GAY HOLLYWOOD

(Abstract)

The article "Extracts From the History of Gay Hollywood" discusses the life stories of predominantly Hollywood actors, immortalized in the star constellation by the Hollywood film industry, but who had to hide part of their personal lives, where they met with their homosexuality. Homosexuality as a "morally incorrect" way of life entered into Hollywood films in a different way: through the so called drag-films (transsexual cross-dressing) or "sissy male roles (a cliché for the feminized man). In Hollywood gay films have always been present through the different methods used by film-directors, acting creations as well as biographies of actors and actresses.

Key words: *gay films, homosexuals, Hollywood, drag-film, male-female impersonator, transvestism, biographies, twilight marriages, rebels without a reason, sissy types, tomboy types;*

ZUSAMMENFASSUNGEN

Ken Plummer

ERKLÄRUNG DES NAMENS – EINFÜHRUNG DER LESBEN- UND GAYSTUDIEN

(Zusammenfassung)

Die Abhandlung ist eine Geschichtsübersicht der Schwulen- und Lesbenbewegung, die zur Institutionalisierung der Lesben- und Schwulensstudien führte; zugleich gibt sie eine Charakterisierung und Bewertung der heutigen Situation der homosexuellen Population in Europa und den Vereinigten Staaten. Die Forschungen machen auf die Hauptprobleme der gleichgeschlechtlich Gesinnten und auf ihre Situation in der Gesellschaft und auf die Notwendigkeit der künftigen Entwicklung der Lesben- und Schwulensstudien aufmerksam.

Schlüsselworte: *Homosexualität, Geschichte der Bewegung für die Gleichberechtigung der Homosexualität, Frauenbewegung, Lesben- und Schwulensstudien*

en, Lesben- und Schwulenkultur, Diskriminierung, Homophobie, Heterosexismus, sexuelle Staatsbürgerschaft, Gleichgeschlechtlichkeit und Familie.

Suzana Tratnik

QUEER: THEORIE UND POLITIK DER GESCHLECHTLICHEN ÄCHTUNG

(Zusammenfassung)

Die Abfassung führt das Thema "Queer" ein, das in den neunziger Jahren zentrales Thema, Politik und Kampagne wurde, die die sogenannten sexuellen Outsider auf breiterer Ebene vereinigten: Lesben, Schwule, bisexuelle Frauen und Männer, den Transvestismus bei Männern wie bei Frauen, Feministinnen und ihre männlichen Linientreuen und Frauen. Queer gibt im Gegensatz zu den bisherigen Lesben-, Schwulen- und Frauenstudien die Versuche der Essenzdefinierung einiger marginalen Identitäten allmählich auf und geht an das Geschlecht und die Geschlechtlichkeit im Ganzen, also "gemeinsam" mit der Heterosexualität als eine Identität und immer innerhalb des gesellschaftlichen Kontext, in welchem die geschlechtlichen und sexuellen Identitäten angegeben sind. Die Queer-Theorie, ähnlich wie bei Judith Butler und noch bei einigen anderen, überragt die eingegrenzten Erkenntnisse über die geschlechtliche Identität auch mit Hilfe der alternativen Camp-Praxen, wie Travestie, Parodie oder kostspielige Performances, analysieren anschaulich das imaginäre Verhältnis zwischen dem Original und der Kopie, beziehungsweise zwischen Hetero- und Homosexualität.

Schlüsselwörter: *Homosexualität, Queer, Geschlechtsstudien*

Nataša Velikonja

HOMOSEXUALITÄT UND POLITIK

(Zusammenfassung)

Die Abfassung "Homosexualität und Politik" ist in zwei thematische Gefüge geteilt. Der erste Teil mit dem Titel "Votla mesta civilizacije" (Hohlstätte der Zivilisation) lässt sich in die Analyse der Konstruktion des öffentlichen Diskurses im soziokulturellen Raum sowie durch die Art der Legitimierung der täglichen Lebens-

normativen in der Gemeinschaft ein. Die Diskurse, die sozialen Interaktionen, formalisiert auf den Gesellschaftsplattformen, unterscheiden sich von informellen(-formatisierten) sozialen Praktiken, Exkursen und verborgenen Transparenzen. Unter die letzteren fällt die Homosexualität; in diesem Sinn bedeuten die Lesben- und Schwulenbewegungen ein Versuch der aktiven Veränderung der sozialen Gebräuche innerhalb des Systems. Der zweite Teil mit dem Titel "Prispevki k razsvetlenjski moderni" (Beiträge zur Aufklärungsmoderne) thematisiert die modern(istisch)e Struktur der Gesellschaft, beziehungsweise er problematisiert innerhalb dieser die Lösungen der Aufklärung, die bei dem ideologischem Universalismus Halt machten, beziehungsweise, die die partikularistische Identitätskulturen vernachlässigten. Die Fortsetzung des Aufklärungsprojekts geht in die Richtung der Herbeiführung der fortschrittlichen Zivilgesellschaft, was auch ein Übergangziel aus den sozialistischen in die postsozialistischen Systeme war und Legalisierung der Kultur-Meinungsminoritäten, unter die auch die Lesben- und Schwulengemeinschaft gehört.

Schlüsselwörter: *Lesben- und Schwulenstudien, Studien der Geschlechtlichkeit, Frauenstudien, Zivilrechte, Realitätskonstruktion, Homosexualität, Lesben- und Schwulenkultur.*

Tatjana Greif

**DIE TRÜGERISCHE WISSENSCHAFT:
ÜBER DIE ANTIKE HOMOSEXUALITÄT**
(Zusammenfassung)

Die homoerotischen Inhalte aus den antiken Literaturverzeichnissen und zahlreichen Gedächtnisstätten zeugen von der Existenz homoerotischer Praktika und Ideologie in der Epoche der altgriechischen und römischen Zivilisationen. Die homosexuellen Praktiken, die in der Antike moralisch, ideologisch und sogar gesetzlich unbedenklich waren, bleiben wegen mangelnder Untersuchungen des Sexualbenehmens und unangemessenem Zugang außerhalb des wissenschaftlich-interpretativen Diskurses. Inhalte, die grundlegend einen Teil der europäischen Geschichte kennzeichneten, bleiben meistens unzugänglich oder tragen dazu bei, unangemessen interpretiert, die stereotypischen Schemata über

den Lebensstil der antiken Zivilisationen zu fördern.

Schlüsselwörter: *griechisch-römische Antike, Literaturquellen, darstellende Kunst, homoerotische Sexualpraktiken, Schönheits-, ethische und moralischen Ideale der Antik, Restriktion der Homoerotik, antike Homoerotik und wissenschaftliche Interpretation.*

Nataša Sukič

**FRAUEN IM ROCK'N'ROLL
DER NEUNZIGER**
(Zusammenfassung)

Der Text "Frauen im Rock'n'Roll der Neunziger" behandelt die zeitgenössischen Ströme in der Musik der Frauen innerhalb der maskulin gefärbten institutionalen Kulturen und Subkulturen. Unter den Musikrichtungen begrenzt sich die Autorin auf Rock'n'Roll, Rap, beziehungsweise Hip-Hop und New Punk. Unter der politisch engagierten Musik hebt sie besonders die Verbindung zwischen dem ACT-UP Aktivismus und der Frauenmusik hervor. Die Abhandlung schließt sie mit der polemischen Frage, was es bedeutet in den Neunzigern in der Musik sexuell angemessen zu sein.

Schlüsselwörter: *Beatnik, Rock'n'Roll, maskuline Subkulturen, Frauensexualität, Androgynie, lesbische Identität, Butch Image, experimentale Musik, ACT-UP Aktivismus, AIDS, Kabarett-Techno, Hip-Hop Feministinnen, Rap, Neo Punk, Riot Girls, Queercore, Gangster Rap, Transvestit, New Wave of New Wave und Glitzerrock.*

Gusti Leben

**PASSAGEN AUS DER GESCHICHTE
GAY-HOLLYWOODS**
(Zusammenfassung)

Die Abfassung "Passagen aus der Geschichte Gay-Hollywoods" behandelt vor allem die Lebensbeschreibungen von SchauspielerInnen in Hollywood, die die Filmindustrie in einem Star-System verewigte, jedoch mußten sie aber jenen Teil ihres Privatlebens verheimlichen, in welchem sie mit der Homosexualität konfrontiert waren. Die Homosexualität als eine "moralisch unangemessene" Lebensanschauung fand in den

Hollywood Film deshalb auf eine andere Art Eingang: durch die sogenannten Drag-Filme (transsexuelle Monturen) oder Sissy Filmrollen (Klischees des feminisierten Mannes). Gay Film ist so in Hollywood stets durch charakteristische Regieansätze, Schauspielerdastellungen oder Selbstbiographien von SchauspielerInnen anwesend.

Schlüsselwörter: *Gay Film, Homosexuelle, Hollywood, Drag Film, male-female Impersonator, Transvestie, Biographien, Twilight Gesetze, Rebellen ohne Grund, Sissy Typ und Tom-Boy Typ.*